

ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

นาย กীরติ กล่อมดี

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

POLITICAL THOUGHT OF PRINCE WAN WAITHAYAKON

Mr. Keerati Klomdee

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Government

Department of Government

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น

นราธิปพงศ์ประพันธ์

โดย

นาย กীরติ กล่อมดี

สาขาวิชา

การปกครอง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร. พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นักวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. จรัส สุวรรณมาลา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ ไชยพร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร. พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธาสัย ยิมประเสริฐ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์)

กิริติ กล่อมดี : ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์
 ประพันธ์. (POLITICAL THOUGHT OF PRINCE WAN WAITHAYAKON) อ.ที่ปรึกษา
 วิทยานิพนธ์หลัก : อาจารย์ ดร. พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 238 หน้า.

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
 นคราธิปพงศ์ประพันธ์ ในข้อสมมติฐานที่ว่าท่านผู้นี้เป็น 'เจ้า' ("choa" – The Royalty) ที่มีความคิด
 ก้าวหน้าทางการเมือง ซึ่งแตกต่างจากความคิดกระแสหลักของสังคมเจ้าส่วนใหญ่ ที่ยังคงสะท้อน
 ภาพของแนวคิดแบบอนุรักษนิยม หรือจารีตนิยมอยู่ โดยความคิดก้าวหน้าดังกล่าว คือการมี
 แนวทางความคิดที่สนับสนุนรูปแบบการเมืองสมัยใหม่ หรือสอดคล้องกับความคิดและการดำเนิน
 กิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มนักคิด ปัญญาชน หรือนักการเมืองหัวก้าวหน้า อาทิ 'คณะราษฎร'
 ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 และกลุ่มนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ยุคหลัง
 เปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง กุหลาบ สายประดิษฐ์, มาลัย ชูพินิจ เป็นต้น ผ่านทางการนิพนธ์
 และการแสดงพฤติกรรมที่สื่อถึงความเป็น 'เจ้าหัวก้าวหน้า'

สำหรับการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แนวการศึกษา (Approach) ประวัติศาสตร์ความคิดทาง
 การเมือง (History of Political Thought) เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ โดยแนวการศึกษานี้
 เป็นการศึกษาความคิดทางการเมือง ในฐานะที่มีความสัมพันธ์กับบริบทของยุคสมัยนั้นๆ ทั้งใน
 ส่วนที่ความคิดทางการเมือง ของนักคิดเป็นผลผลิตของบริบทแห่งยุคสมัย และในส่วนของความคิด
 ของนักคิดมีผลต่อการดำเนินไป และการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยนั้นๆ

จากผลการศึกษาวิจัยได้ข้อสรุปว่า

- 1) 'กรมหมื่นนคราธิปฯ' เป็น 'เจ้าหัวก้าวหน้า' (Progressive 'Chao')
- 2) 'กรมหมื่นนคราธิปฯ' มีบทบาทเป็น 'ปัญญาชนภาครัฐ' (Governmental Intellectual)
- 3) 'กรมหมื่นนคราธิปฯ' เป็นผู้ที่มีแนวคิดแบบ 'เสรีนิยม' (liberalism)

ภาควิชา.....การปกครอง.....
 สาขาวิชา.....การปกครอง.....
 ปีการศึกษา.....2552.....

ลายมือชื่อผู้คิด.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

4981104924 : MAJOR GOVERNMENT

KEYWORDS : POLITICAL THOUGHT / PROGRESSIVE THOUGHT / 'CHOA' /
PRINCE WAN WAITHAYAKON

KEERATI KLOMDEE : POLITICAL THOUGHT OF PRINCE WAN

WAITHAYAKON. THESIS ADVISOR : PITCH PONGSAWAT, Ph.D., 238 pp.

This study sought to explain a political thought of Prince Wan Waithayakon on a hypothesis that he is 'Choa' (The Royalty) who has a progressive political thought, supports new political regime which is called that time 'Constitutional Monarchy Regime' and supports 'Kha Na Rassadorn' who did the Revolution on 1932 in Thailand and support the group which has a progressive thought like the writers, journalists for example Kuhlab Saipradid (Sri-burapa), which is different from most of 'Choas' who are still have a conservative political thought.

This thesis was used History of Political Thought approach together with contextual analysis approach to discover that what is Prince Wan Waithayakon's political thought and what did it does or effect to Thai society.

The finding were that

- 1). Prince Wan Waithayakon is Progressive 'Chao'.
- 2). Prince Wan Waithayakon has an important role as Governmental Intellectual.
- 3). Prince Wan Waithayakon has a political thought as liberal democracy.

Department : Government

Field of Study : Government

Academic Year : 2009

Student's Signature

Keerati Klomdee

Advisor's Signature

Pitch Pongsawat

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ ประพันธ์” เล่มนี้ประสบผลสำเร็จปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นได้ก็ด้วยกำลังใจ ความสนับสนุนร่วมมือจากบุคคล และสิ่งสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

บุคคลแรก คือ กำลังใจจากพ่อ และแม่ ที่ได้เป็นเสาหลักให้แก่ลูกเสมอมา สิ่งใดที่เป็นอุปสรรคท่านก็ช่วยแก้ไขบรรเทาให้ สิ่งใดที่ช่วยอำนวยความสะดวก และความสำเร็จท่านก็จัดหามาให้อย่างครบถ้วนไม่เคยขาดตกบกพร่อง

บุคคลที่สอง คือ ความเอาใจใส่ ทั้งโดยการถ่ายทอดความรู้ และทั้งโดยการชี้แนะแนวทางของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คือ อาจารย์พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ รวมถึงอาจารย์คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ ไชยพร ประธานกรรมการฯ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ กรรมการฯ และ รองศาสตราจารย์ ดร. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ กรรมการฯภายนอก ที่ได้สละเวลาในการเป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์นี้ พร้อมด้วยคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ อันเป็นแนวทางต่อการนำไปแก้ไขปรับปรุง จนเกิดเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์เล่มนี้

บุคคลที่สาม คือ ความช่วยเหลือ จากเพื่อนๆ ทุกคน ทั้งเพื่อนสมัยเรียนปริญญาตรี จนถึงเพื่อนปริญญาโทรุ่นรหัส 49 ที่ได้ช่วยตรวจทาน และแนะนำวิธีการจัดรูปเล่ม รวมถึงแวะเวียนมาเยี่ยมเยียนพูดคุยในยามที่เคร่งเครียด ช่วยให้ผ่อนคลาย และมีกำลังใจอยู่เสมอ

และสิ่งที่สี่ คือ ผลจากความมานะพยายามของตนเอง ที่แม้จะเหนื่อยจะท้อบ้างแต่ก็ไม่เคยคิดถอย และผลแห่งความสำเร็จนั้น ก็ปรากฏเป็นวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ซึ่งเป็นทั้งความภาคภูมิใจ และเป็นทั้งผลงานชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งในชีวิตด้วย

ในท้ายที่สุดจึงขอกราบขอบพระคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิต่อ พ่อ แม่ ครูอาจารย์ผู้มีพระคุณ และขอขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนทั้ง คุณจารุวรรณ คุณประสงค์ คุณธำรงค์ คุณจิรภา และคนอื่นๆ ที่ได้เป็นกำลังใจ และช่วยเหลือด้วยดีเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
สารบัญแผนภาพ.....	ฑ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 สมมติฐาน.....	5
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.6 วิธีการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูล.....	7
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
บทที่ 2 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางการเมืองและการศึกษาความคิดทางการเมือง.....	9
2.2 แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach).....	13
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของความเป็น “เจ้า”.....	19
2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า.....	27
2.5 ข้อเสนอเรื่อง “เจ้า” : การกลายเป็น “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า”	31
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	36

	หน้า
2.7 บททดลองวิเคราะห์ก่อนทำการศึกษาวิชัย.....	40
บทที่ 3 พระประวัติ : การสร้างตัวตน(ก่อรูป)จากบริบทแห่งประวัติศาสตร์.....	43
3.1 ช่วงปฐมวัย (ราว พ.ศ. 2434-2460).....	43
3.1.1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2434 ถึง พ.ศ. 2448 (14 ปีแรก).....	43
3.1.2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2448 ถึง พ.ศ. 2460 (ช่วงที่ศึกษาในต่างประเทศ).....	46
3.2 ช่วงมัธยมวัย (ราว พ.ศ. 2461-2501).....	49
3.2.1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 ถึง พ.ศ. 2475 (ช่วงที่กลับมารับราชการในสมัย รัชกาลที่ 6 และ 7).....	49
3.2.2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2495 (ช่วงชีวิตยุคต้นระบอบใหม่).....	58
3.2.3 ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ถึง พ.ศ.2501 (ช่วงชีวิตยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม)...	61
3.3 ช่วงปัจฉิมวัย (ราว พ.ศ. 2502-2519).....	69
3.3.1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 ถึง พ.ศ.2513 (ช่วงชีวิตสมัยจอมพลสฤษดิ์ – ถนอม)....	69
3.3.2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 ถึง พ.ศ. 2519 (ช่วงชีวิตบั้นปลาย).....	74
บทที่ 4 ความคิดทางการเมือง ว่าด้วยเรื่องรัฐและประชาชาติ.....	77
4.1 พัฒนาการของความคิดเรื่อง “รัฐ” และ “ประชาชาติ” ในประเทศไทย.....	79
4.1.1 “รัฐ”, “ชาติ”, “ประชาชาติ” : การสำรวจนิยาม คำจำกัดความ.....	79
4.1.2 “รัฐ”, “ชาติ”, “ประชาชาติ” : พัฒนาการทางความคิดในบริบท ประวัติศาสตร์ไทย.....	82
4.2 ความคิดเรื่องรัฐ และประชาชาติ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’.....	88
4.2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย.....	88
4.2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูล สงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมัธยมวัย.....	92
4.2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบท ช่วงปัจฉิมวัย.....	100

บทที่ 5 ความคิดทางการเมือง ว่าด้วยเรื่องระบอบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ.....	106
5.1 พัฒนาการของความคิดเรื่อง “ประชาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญ” ในประเทศไทย.....	109
5.1.1 “ประชาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญ” : การสำรวจนิยาม คำจำกัดความ และแนวคิด.....	109
5.1.2 ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ : พัฒนาการทางความคิดในบริบทประวัติศาสตร์ไทย.....	116
5.2 ความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’.....	121
5.2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย.....	122
5.2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมัธยมวัย.....	128
5.2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบทช่วงปัจฉิมวัย.....	134
บทที่ 6 ความคิดทางการเมืองว่าด้วยเรื่องพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ.....	141
6.1 พัฒนาการของความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในประเทศไทย.....	143
6.1.1 ‘พระมหากษัตริย์’ : การสำรวจนิยาม และแนวความคิด.....	143
6.1.2 ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ : พัฒนาการทางความคิดในบริบทประวัติศาสตร์ไทย.....	147
6.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ช่วงยุคก่อนสมัยรัชกาลที่ 5.....	147
6.1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (รัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7).....	150
6.1.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ช่วงสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง.....	156

6.2 ความคิดเรื่อง 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้ รัฐธรรมนูญ' ของ 'กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์'.....	159
6.2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย.....	159
6.2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูล สงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมัธยมวัย.....	165
6.2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบท ช่วงปัจฉิมวัย.....	171
 บทที่ 7 บทวิเคราะห์ผลการศึกษา.....	178
7.1 การวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในบริบท ประวัติศาสตร์การเมืองยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475).....	180
7.2 วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในบริบท ประวัติศาสตร์การเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูล สงคราม (พ.ศ. 2475-2501).....	185
7.3 วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในบริบท ประวัติศาสตร์การเมืองยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2519).....	190
 บทที่ 8 บทสรุป และข้อเสนอแนะ.....	197
8.1 บทสรุปของการศึกษา.....	197
8.1.1 บทสรุปการศึกษา : ภาพรวมจากกระบวนการวิเคราะห์.....	197
8.1.2 บทสรุปการศึกษา : สถานภาพของความคิดทางการเมือง.....	207
8.2 ข้อเสนอแนะ.....	209
8.2.1 ปัญหาและอุปสรรคของการศึกษาวิจัย.....	209
8.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อยอด.....	209
 รายการอ้างอิง.....	211
ภาคผนวก.....	221
ภาคผนวก ก.....	222
ภาคผนวก ข.....	232

ภาคผนวก ค.....	236
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	238

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ภาพสแกนสำเนาเอกสารการประชุมอธิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๕๗๓ (แผ่นที่ 1)..	233
ภาพที่ 2 ภาพสแกนสำเนาเอกสารการประชุมอธิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๕๗๓ (แผ่นที่ 2)..	234
ภาพที่ 3 ภาพสแกนสำเนาเอกสารการประชุมอธิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๕๗๓ (แผ่นที่ 3)..	235

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1	17
แผนภาพที่ 2	184
แผนภาพที่ 3	189
แผนภาพที่ 4	196
แผนภาพที่ 5	206

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง (political thought) เป็นการศึกษาความคิดเห็นใดๆ ที่มีความสำคัญทางการเมือง อันเกี่ยวกับรัฐ, โครงสร้างของรัฐ, ตลอดจนมีลักษณะการวินิจฉัยคุณค่าทางจริยธรรม อันพัวพันถึงการพิทักษ์รักษา และวิจารณ์สภาพที่เป็นอยู่ และการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า หรือถกเถียงถึงสิ่งที่ควรจะเป็น¹ ของสังคมในยุคสมัยต่างๆ ความคิดหรือแนวคิดเหล่านี้อาจมีคุณค่าในเชิงการผลักดัน และ/หรือมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนจากรุ่นสู่รุ่น จากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง และอาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และการเมืองอีกด้วย

การศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง ของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลนั้น ได้มีผลงานการศึกษามาไม่น้อย โดยเป็นการศึกษาถึงแนวความคิดของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีต่อการเมืองในแง่มุมต่างๆ ทั้งที่เป็นไปเพื่อรักษาสิ่งที่มีอยู่เดิม หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้แก่สังคม และการเมือง แนวความคิดเหล่านี้อาจมีอิทธิพลต่อสังคมในขณะนั้น หรือในเวลาต่อมา และอาจเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นทางการเมือง รวมถึงอาจมีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการเมืองก็เป็นได้

การศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาความคิดของตัวบุคคล ในสังคมๆ หนึ่ง ในลักษณะที่เป็นความคิดที่ได้สื่อออกมาผ่านการแสดงออกทางวัฒนธรรม ความคิดเห็น ความรู้สึกนึกคิด และอุดมการณ์ ในเชิงของความคิดแท้ๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของบุคคลนั้น มิได้มุ่งศึกษาความคิดในลักษณะที่เป็น “กระแสภูมิปัญญา” หรือ “กระแสความคิด” ที่มีผลกระทบและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของระบบสังคม และการเมือง

แต่ไม่ได้หมายความว่า “ความคิดของบุคคล” ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาจะไม่มีผลกระทบ หรือมีอิทธิพลต่อสังคม และการเมืองเสียทีเดียว เพียงแต่ “ความคิด” ของบุคคลที่ผู้วิจัยศึกษายังไม่อาจขยายไปได้ถึงระดับภูมิปัญญา อาจจะเนื่องมาจากเป็นความคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว หรือมี

¹ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, *ความคิดทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์*, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 2.

ความเป็นอัตลักษณ์สูง จนไม่สามารถขยายไปสู่ความรู้ และการกระทำร่วมกัน ของคนในสังคม จนกลายเป็นกระแสทางภูมิปัญญา หรือกระแสทางความคิดได้

อีกประการหนึ่ง การศึกษาความคิดทางการเมือง ในลักษณะของการศึกษากระแสทางความคิด หรือกระแสภูมิปัญญานั้นต้องศึกษาความคิดของบุคคลเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ทราบถึงกระแสความคิดนั้นๆ ได้ แต่จะไม่สามารถศึกษาความคิดของบุคคลแต่ละคนในระดับที่ลึกซึ้งได้ และทำให้ไม่ทราบถึงภูมิหลังของผู้ที่เราศึกษาแนวความคิดนั้นได้ดีเท่าที่ควร ซึ่งในการศึกษาวิจัยนี้ ต้องการศึกษาคิดของบุคคลในเชิงลึก และสนใจภูมิหลังความเป็นมาของนักคิดด้วย

ในการศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง ของกลุ่มชนชั้นนำ หรือปัญญาชน นักคิด นักเขียน นั้น เป็นวิธีการหนึ่งของการศึกษา และทำความเข้าใจสภาพการเมือง และพัฒนาการทางการเมือง ในบริบททางประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องและเป็นเงื่อนไขอยู่ในความคิดของบุคคลดังกล่าว

อีกประการหนึ่ง “ความคิด” ทางการเมือง จัดเป็นองค์ความรู้รูปแบบหนึ่ง ที่มีความสำคัญ ในการทำความเข้าใจการเมือง และพัฒนาการทางการเมืองได้เป็นอย่างดี ซึ่ง “ความคิด” ทางการเมือง อาจสอดคล้อง หรือแสดงนัยผ่านงานเขียน พฤติกรรมการแสดงออก รวมถึงคำพูด ในโอกาสต่างๆ ที่เราสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้า และทำความเข้าใจได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยการตีความ และรวบรวมข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง เพื่อให้ข้อมูลทางด้าน “ความคิด” ทางการเมือง ของผู้ที่เราศึกษามีความถูกต้อง ชัดเจน และสามารถสื่อถึงความคิดที่ผู้ที่เราศึกษาถ่ายทอดออกมาได้ อย่างใกล้เคียงมากที่สุด

โดยการศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง ของชนชั้นนำนั้น ผู้วิจัยมุ่งความสนใจในการศึกษา ไปที่ “เจ้า” (“Chao” - member of the royal family – “Royalty”) ที่มีกำเนิดสืบเนื่องในพระราชวงศ์ หรือราชตระกูล โดยเป็น “เจ้า” ที่มีความคิด แตกต่างจากกระแสความคิดแบบเดิมของ “สังคมเจ้า” หรือมี ความคิดซึ่งแตกต่างจาก “ความคิดกระแสหลัก” ของยุคสมัย โดยผู้วิจัยจะขอใช้คำเรียก “เจ้า” ลักษณะนี้ว่าเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ตลอดการศึกษาวิจัยนี้ เพื่อให้สื่อถึงบุคคลที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึง “ความคิด” ทางการเมือง ได้อย่างตรงประเด็นที่ศึกษา และเข้าใจง่ายที่สุด

สังคมเจ้ามักถูกมองว่าเป็นสังคมของชนชั้นนำ ที่มีความคิดอนุรักษนิยม (conservative) อย่างเข้มข้น ยึดติดความคิดในกรอบแห่งจารีตตามแบบแผน ที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งเป็น “มายาคติ” ที่เชื่อ รักรู้ และเข้าใจกันโดยทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่า หากพูดถึงสังคมเจ้าก็ต้องนึกถึงแนวคิดอนุรักษนิยมควบคู่กันอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยกลับมองว่า แม้สังคมเจ้าจะเป็นสังคมที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม แต่ก็ยังมี “เจ้า” บางคนที่มีความคิดในเชิงก้าวหน้า ที่ข้ามพ้นจากกรอบแนวคิดอนุรักษนิยม ของสังคมเจ้ากระแสหลัก และความคิดในเชิงก้าวหน้าของ “เจ้า” ผู้นี้ได้เข้ามามีบทบาท หรือมีผลกระทบต่อ

สังคมเจ้า และสังคมโดยรวม ทั้งในรูปของการแสดงออกเชิงอุดมการณ์ ที่เป็นนามธรรม และทั้งที่แสดงออกในเชิงการกระทำ ที่เป็นรูปธรรม ด้วยเหตุนี้เอง ความคิดทางการเมืองของ “เจ้า” ที่มีความคิดในเชิงก้าวหน้า หรือที่ผู้วิจัยจะขอเรียกว่า “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” จึงเป็นประเด็นที่น่าจะหยิบยกมาทำการศึกษากันอย่างจริงจัง

คำว่า “ก้าวหน้า” นี้ผู้วิจัยมีได้มุ่งใช้ตามความหมายในภาษาอังกฤษของคำว่า progress* เนื่องจากคำ progress เป็นคำที่มีนัยยะเชิงการปฏิรูป เพื่อสังคมและประชาชน ซึ่งน่าจะนิยามได้กับปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าที่เป็นบุคคลธรรมดา ซึ่งศึกษาได้จากงานของ โสภา ชานะมูล ที่ชื่อ “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า

โดยวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย มิได้มุ่งที่จะเจาะจงว่า “เจ้า” ผู้นี้เป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งค้นหาความคิดเชิงปัจเจกของบุคคล ที่อาจก่อตัวขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากบริบทต่างๆ แตกต่างกันไป และไม่อาจจัดจำแนกได้ว่าเป็นความคิดแบบใด แต่สามารถสื่อออกมาให้รับรู้ได้ว่า แนวคิดลักษณะนี้เป็นความคิดที่มีความก้าวหน้า ผู้วิจัยมองว่า “เจ้า” ที่มีแนวความคิดก้าวหน้า นั้นมีอยู่ในทุกยุคสมัย เพียงแต่อาจจะไม่กล้าแสดงตนออกมาอย่างชัดเจน เพราะอาจขัดกับจารีตประเพณีทางการเมือง การปกครองในยุคสมัยของตน หรืออาจทำให้ต้องขัดแย้งกับองค์พระมหากษัตริย์ ที่เป็นประมุขของพระราชวงศ์ อันทำให้ต้องราชภัย หรือถูกมองในแง่ไม่ดีจาก “กลุ่มเจ้า” ด้วยกันได้

ดังนั้นในการให้คำจำกัดความเจ้า ที่มีความคิดในเชิงก้าวหน้า ผู้วิจัยคิดว่าในเมื่อ สังคมเจ้ามักถูกมองว่าเป็นสังคมที่มีความคิดอนุรักษนิยม (conservative) ดังนั้น “เจ้า” ที่มีความคิดก้าวหน้า จึงน่าจะอ้างถึงได้ว่า Non-Conservative Chao เพื่อเป็นการเน้นให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวของ “เจ้า” กลุ่มนี้

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง ว่า “เจ้า” เป็นสถาบันทางสังคมหนึ่งที่ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นทางการ มีบทบาทหน้าที่ และภารกิจที่มีความจำเพาะ และแน่นอนพร้อมๆ กับการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กล่าวคือ “เจ้า” กลายเป็นสถาบันหนึ่งที่เข้ามามีอำนาจในการปกครองอย่างแท้จริง และแยกตัวเองออกจากสถาบันขุนนาง ที่แต่เดิม “เจ้า” และ “ขุนนาง” มักจะมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน และมีบทบาทร่วมกันเสมอในการปกครอง ดังที่เรียกรวมกันว่า “เจ้าขุนมูลนาย” โดย “เจ้า” กลายเป็นชนชั้นปกครอง และนำการเปลี่ยนแปลง ส่วนขุนนางถูกจำกัดบทบาทเป็นเพียงผู้รับสนองรัฐประศาสน์นโยบาย และ

* แปลว่า ความก้าวหน้า, การก้าวไปข้างหน้า, ความเจริญ, การเดินหน้า, การสืบหน้า, อ้างจาก วิทย์ เทียงบูรณธรรม, พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย (SE-ED'S MODERN ENGLISH-THAI DICTIONARY (COMPLETE & UPDATED) DESK REFERENCE EDITION), (กรุงเทพฯ : ซีอีดียูเคชั่น, 2541), หน้า 676.

กลายเป็นสถาบันข้าราชการ ที่ขับเคลื่อนกลไกรัฐ ผ่านลักษณะสายการบังคับบัญชา (hierarchy) ในที่สุด

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า “เจ้า” ไม่ได้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง แต่ “เจ้า” เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในสยามมาตลอด โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทของระบอบเก่า การที่จะอธิบายว่าเหตุใด จึงมี “เจ้า” ที่มีความคิดก้าวหน้าเกิดขึ้น ตามการศึกษาวิจัยนี้ ใช้การศึกษาโดยการดูจากแนวความคิดทางการเมือง ประกอบไปกับบริบทแวดล้อมทางสังคมของ “เจ้า” ที่ทำการศึกษา ซึ่งอาจช่วยอธิบายได้ถึงเหตุผลของการกลายเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” (Non-Conservative Chao Intellectual) ได้

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยเลือก “เจ้า” ที่เป็นกรณีศึกษาแนวความคิดทางการเมือง ได้แก่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งเป็น “เจ้า” ที่มีบทบาททางการเมืองโดดเด่นมากในสมัยระบอบใหม่ ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ทางการเมืองในรัฐบาลหลายชุด หลายสมัย และที่สำคัญคือ เป็น “ปัญญาชนเจ้า” ที่ได้สร้างคุณูปการต่อระบอบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างแนวคิด ให้ค่านิยมความหมาย และคิดประดิษฐ์คำที่ใช้ในการสร้างเสถียรภาพ ความชอบธรรม และความมั่นคงให้แก่ระบอบใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นหนึ่งใน “กลุ่มเจ้า” ที่ได้รับการชื่นชมจากบุคคลสำคัญของระบอบใหม่อย่าง นายปรีดี พนมยงค์ ว่า “ภายในพลังเก่าแห่งสยาม เคยมีบุคคลส่วนหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่าผู้ที่เกาะแน่นอยู่ในความคิดเก่า...”² นอกจากนี้ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ยังเป็นนักหนังสือพิมพ์ โดยเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” ขึ้น ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้ใช้หนังสือพิมพ์นี้ ในการเป็นกระบอกเสียงให้ความรู้ในเรื่องการปกครองในระบอบใหม่แก่ประชาชน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า “เจ้า” ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาความคิด เป็นบุคคลที่มีบทบาท มีความสำคัญ และ/หรือมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเมือง การปกครองไทย มาตั้งแต่สมัยช่วงยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จวบจนถึงช่วงเกือบ 3 ทศวรรษแรกของระบอบใหม่ ‘กรมหมื่นนราธิป’ ได้แสดงบทบาททางความคิดในพื้นที่ทางการเมือง ในบริบท และสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งหล่อหลอม ก่อตัวขึ้นมาจากประสบการณ์ ความรับรู้ ที่แตกต่างกันทั้งในเรื่องยุคสมัย การศึกษา การแพร่ขยายของวิชาการความรู้ทางการเมืองแบบตะวันตก ฯลฯ ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงคุณค่า และความสำคัญของการศึกษาความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” โดยมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นกรณีศึกษา

ดังนั้นในการศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง ของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” นี้ผู้วิจัยจะทำการศึกษา “ความคิด” ทางการเมืองของ “เจ้า” คือพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์

² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ประวัติภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 56-57.

ประพันธ์ ที่แฝงอยู่ หรือสอดแทรกอยู่ในงานเขียน หรือวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่เขียนขึ้นในยุคสมัยที่เกี่ยวข้องกับ “เจ้า” หรือ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ผู้นี้ ที่ผู้วิจัยมุ่งความสนใจในการศึกษา โดยอาจเป็นงานเขียนที่ได้ตีพิมพ์ขึ้นเอง หรืองานเขียนที่ร่วมยุคสมัยเดียวกันซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงหรือเกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารขั้นต้น และชั้นรองอื่นๆ ที่สามารถหยิบยกมาพิจารณา วิเคราะห์ตีความในการศึกษาวิจัยนี้ได้

1.2 สมมติฐาน

เนื่องจาก “เจ้า” ในพระราชวงศ์มักเป็นกลุ่มที่ได้รับการตีกรอบว่ามี “แนวความคิดอนุรักษ์นิยม” โดยเฉพาะในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยมีแนวคิดที่ยึดถือการปฏิบัติ ตามแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์ และจารีตประเพณีแต่เดิม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานในการศึกษาว่า

1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์ เป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดทางการเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่ กล่าวคือ

1.1 มี “แนวความคิดก้าวหน้า” มุ่งแสดงความคิดเห็น หรือนำเสนอสิ่งใหม่ เช่น รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางการเมือง หรืออุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านงานเขียนรูปแบบต่างๆ

1.2 มีแนวความคิดต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางที่ดีขึ้น หรือเจริญขึ้น ตามทัศนะของตน โดยการผสมผสานแนวความคิดก้าวหน้า* กับจารีตแบบเดิมของพระราชวงศ์** เพื่อมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับระบอบใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม และการเมือง

1.3 มีบทบาททางการเมือง ทั้งในฐานะนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ และเข้ามามีส่วนร่วมในวงอภิปรายสาธารณะ เช่น ผลงานเขียน แสดงทัศนะ หรือมีการกระทำการเมืองทั้งในแนวทางที่สนับสนุน และขัดแย้งกับรูปแบบ และระบอบที่ดำรงอยู่ รวมทั้งการได้รับการกล่าวถึง หรือระลึกถึงโดยสังคมการเมืองร่วมสมัยและสมัยต่อมา ทั้งโดยการอ้างอิงถึงผลงาน หรือการนำแนวความคิดในรูปของผลงานวรรณกรรมมาผลิตซ้ำ เป็นต้น

* ดูรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า

** ดูรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของความเป็น “เจ้า”

2. การที่ “เจ้า” ในกรณีของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ กลายเป็นผู้ที่มีความคิดทางการเมืองแบบก้าวหน้า นั้น มีปัจจัยสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

2.1 การได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ที่ “เจ้า” บางส่วนอาจได้รับเอาแนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกมาด้วย

2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของ “เจ้า” บางกลุ่ม ที่อาจมีความไม่สมดุลงของฐานะทางเศรษฐกิจที่ขัดสน ซึ่งขัดกับสถานะความเป็น “เจ้า” ที่ต้องมั่งคั่ง ทำให้เกิดการลดทอนทางสถานภาพความเป็น “เจ้า” จนทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด และเปลี่ยนแปลงในที่สุด

2.3 ความขัดแย้งภายใน “กลุ่มเจ้า” ด้วยกัน ที่อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งในการทำงาน รวมถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความไม่พอใจในการแบ่งปันผลประโยชน์ในสังคม “เจ้า” โดยเฉพาะการกระจายอำนาจ

2.4 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่เป็นเสมือนโอกาส และตัวเร่งให้ “เจ้า” บางส่วนได้แสดงออกทางความคิด ที่อาจเป็นผลมาจากปัจจัย 3 ประการแรก

3. ความคิด และการถ่ายทอดความคิดออกมาสู่การปฏิบัติของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ล้วนแต่มีผลมาจากบริบท (context) ที่แวดล้อมอยู่ และผลของความคิดบางประการยังเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อบริบทที่ ‘กรมหมื่นนราธิป’ ดำรงอยู่ด้วย

1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อสำรวจ วิเคราะห์ และสรุปความคิดทางการเมืองของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีต่อสังคมไทยในยุคสมัยของท่านผู้นี้ อย่างเป็นระบบ มีความชัดเจน และสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุด

2. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบ และอิทธิพลของความคิดทางการเมืองของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีต่อการเมือง เพื่อประโยชน์ในการศึกษา และทำความเข้าใจ พัฒนาการของประวัติศาสตร์การเมืองไทยในช่วงสมัยต่างๆ

3. เพื่อพัฒนาแนวการศึกษา (Approach) ความคิดทางการเมือง ที่สามารถใช้กับการศึกษาความคิด ที่มีอิทธิพลต่อบริบททางการเมือง หรือประวัติศาสตร์การเมืองของสังคมไทยได้

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ในกรณีศึกษาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยศึกษา ในช่วง พ.ศ.2434-2519

โดยจะทำการศึกษาดังแต่ ชีวประวัติส่วนพระองค์, ประวัติการศึกษา, ผลงาน, แนวความคิดทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงของแนวความคิดในช่วงต่างๆ (ถ้ามี) ตลอดจนบทบาทที่สำคัญในทางการเมือง โดยจะศึกษาวิเคราะห์จากผลงานวรรณกรรม หรือเอกสารที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ คือ

1. มีความเข้าใจในแนวความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในสมมติฐานที่ว่า เป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ที่ชัดเจนเป็นระบบ และมีความถูกต้องมากที่สุด
2. มีความเข้าใจถึงผลกระทบ และอิทธิพลทางความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในสมมติฐานที่ว่า เป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ที่มีต่อการเมืองไทย
3. เพื่อประโยชน์ในการศึกษาทำความเข้าใจประวัติศาสตร์การเมืองไทยในแง่มุมต่างๆ เช่น การเกิดขึ้นของกลุ่มนิยมเจ้า หรือกษัตริย์นิยม (royalist) ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง การก่อตัวของแนวคิดฟื้นฟูอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือการเข้ามามีส่วนร่วม หรือมีบทบาททางการเมืองของ “เจ้า” บางส่วนในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นต้น

1.6 วิธีการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่สำคัญ 2 ส่วน และใช้วิธีการวิเคราะห์ตามแนวการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach) กล่าวคือ

1. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่ งานเขียน หรือวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่เจ้าท่านนี้ ได้ให้พินิจขึ้นด้วยตนเอง, บันทึกปาฐกถา สุนทรพจน์, บันทึก, พระราชบันทึก รวมถึงเอกสารต่างๆ ของทางราชการ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
2. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ บทความ และงานเขียนของบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จากหนังสือ, วารสาร, วิทยานิพนธ์ และอื่นๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทย และต่างประเทศ
3. ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้ระเบียบวิธีการวิเคราะห์ แบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought)³ โดยการศึกษาความคิดทางการเมือง ในฐานะที่มี

³ พัฒนาคิดจากงานทางวิชาการของ ไชยันต์ ไชยพร, เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญาการเมือง และทฤษฎีการเมือง, (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป.).

ความสัมพันธ์กับบริบทของยุคสมัยนั้นๆ ทั้งในส่วนที่ความคิดทางการเมือง ของนักคิดเป็นผลผลิตของบริบทแห่งยุคสมัย และในส่วนที่ความคิดของนักคิดมีผลต่อการดำเนินไป และการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยนั้นๆ

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

“ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” (Non-Conservative and/or Progressive Chao) คือ “เจ้า” ที่มีกำเนิดสืบเนื่องในราชวงศ์จักรี ที่มีแนวความคิดทางการเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่

“แนวความคิดอนุรักษนิยม” (Conservative) คือ แนวความคิดที่ยังยึดตามจารีตประเพณี การปกครองแบบเดิม หรือที่เป็นอยู่ในขณะนั้น หรือแนวความคิดตามกระแสของยุคสมัย ซึ่งในการวิจัยนี้กินความถึง “สังคมเจ้า” ส่วนใหญ่

“แนวความคิดก้าวหน้า” (Non-Conservative and/or Progressive) คือ แนวความคิดทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ความคิดทางการเมือง ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ มีกรอบแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถใช้ในการอธิบาย และสนับสนุนการศึกษาวิจัยนี้ 4 แนวคิด ดังนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางการเมืองและการศึกษาความคิดทางการเมือง
2. แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach)
3. แนวความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของความเป็น “เจ้า”
4. แนวความคิดเกี่ยวกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า

กรอบแนวคิด และแนวการศึกษาทั้ง 4 ประการนี้จะเป็นแนวทางพื้นฐานที่ใช้ในการศึกษา “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์” โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางการเมืองและการศึกษาความคิดทางการเมือง

เนื่องจากงานวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษาความคิดทางการเมือง ของกลุ่มบุคคลในอดีต ดังนั้นการพยายามหาความหมาย หรือนิยามของ “ความคิดทางการเมือง” จึงเป็นสิ่งที่ทำให้สามารถทำความเข้าใจแนวทางการศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลได้อย่างเป็นระบบ และง่ายขึ้น

ลีโอ สเตร้าส์ (Leo Strauss) ได้อธิบายถึง “ความคิดทางการเมือง” ว่าเป็น การสะท้อนความคิดความหมายใดๆ อันมีความสำคัญทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็จินตนาการ ความเห็น หรืออะไรที่จิตอาจคำนึงถึง อันว่าด้วยหลักเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุน หรือป้องกันความคิด และความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์ หรือนโยบายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง¹

¹ Leo Strauss, *What is Political Philosophy ? : A Critical Study*, (Home Wood, Illinois : The Dorsey Press, 1967), pp. 1-2.

ตามทัศนะของสเตร์ราส์ ความหมายของ “ความคิดทางการเมือง” มีขอบเขตแคบกว่า “ปรัชญาการเมือง” และไม่ได้มุ่งเกี่ยวข้องกับ “ความรู้ที่แท้” โดยตรง หากแต่เป็น “จินตนาการ ความเห็น หรืออะไรที่จิตอาจคำนึงถึง”²

ส่วนเวเปอ์ (C.L. Wayper)³ ได้ให้ความหมายของ “ความคิดทางการเมือง” ที่กว้างกว่าของสเตร์ราส์ ว่า ความคิดทางการเมืองคือ ความคิดเกี่ยวกับรัฐ, โครงสร้าง, ธรรมชาติ และวัตถุประสงค์ของมัน มันเกี่ยวข้องเป็นสำคัญกับ “ปรากฏการณ์ทางศีลธรรมของพฤติกรรมมนุษย์ในสังคม”

ความหมายตามทัศนะของเวเปอ์นี้ บ่งถึงทั้งความรู้ที่แท้ใน “ธรรมชาติ” และ “วัตถุประสงค์” ของรัฐ รวมทั้งการประเมินคุณค่าทางศีลธรรม ซึ่งทั้งสองเป็นลักษณะของ “ปรัชญาการเมือง” ในทัศนะของสเตร์ราส์ที่ว่า เป็นความพยายามที่จะรู้ถึงธรรมชาติของสิ่งที่เป็นการเมือง และระเบียบทางการเมืองที่ดี ในความหมายของการดำรงอยู่ในรัฐ⁴

ทางด้าน เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน ได้ให้คำนิยามความคิดทางการเมืองว่า เป็นการพยายามอธิบายอ้างอิง หรือวิพากษ์วิจารณ์ด้านต่างๆ ของสัมพันธภาพทางการเมือง กล่าวคือ สัมพันธภาพระหว่างผู้ที่ปกครองกับผู้ที่ถูกปกครอง ดังที่เราจะได้เห็นเรื่องต่างๆ มากมายมหาศาลอยู่ในหัวข้อเรื่องนี้ สมาชิกสังคมทุกคนได้รับผลกระทบกระเทือนจากสัมพันธภาพเหล่านี้ เขาได้รับอยู่แล้วเสมอมา และจะได้รับอยู่ต่อไปเสมอ เขาอาจให้ความใส่ใจต่อเรื่องราวมาก หรือเพียงเล็กน้อย แต่เขาย่อมไม่อาจจะหนีข้อเท็จจริงที่ว่า สิ่งที่เขาเป็นอยู่ และสิ่งที่เขากระทำ เป็นเรื่องที่กำหนดขึ้นส่วนใหญ่ทีเดียว โดยระบบการเมืองที่ตนประกอบเป็นส่วนหนึ่ง และพื้นฐานของระบบการเมืองก็คือความคิดทางการเมือง⁵

ส่วน Eugene J. Meehan ได้แสดงความเห็นว่า ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องของความคิดเห็นเชิงประเมินค่าทางการเมือง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองที่เป็นจริง หรืออาจเป็นความคิดเห็นที่ยากแก่การทำให้เป็นจริงก็ได้ แม้ว่าการศึกษาความคิดทางการเมืองจะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ตาม⁶

² เฉลิมเกียรติ ฝวนวล, *ความคิดทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์*, หน้า 2.

³ C. L. Wayper, *Political Thought*, (London : English Universities Press, 1967), p. vii.

⁴ เฉลิมเกียรติ ฝวนวล, *ความคิดทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์*, หน้า 2.

⁵ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, *ความคิดทางการเมืองจากเปเลโตถึงปัจจุบัน*, แปลโดย เสน่ห์ จามริก, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515), หน้า 1.

⁶ Eugene J. Meehan, *Contemporary Political Thought : A Critical Study*, (Home Wood, Illinois: The Dorsey Press, 1967), pp. 1-2.

ในส่วนของนักวิชาการไทยอย่าง สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช⁷ แสดงทัศนะต่อ ความคิดทางการเมือง ไว้ว่า ความคิดทางการเมืองนั้น มักถูกกำหนดโดยสภาพสังคม เป็นระบบความคิดที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองใช้เป็นเครื่องมือในการโจมตี หรือสนับสนุนสถาบันใดสถาบันหนึ่ง และต้องการแพร่ขยายให้มวลชนรับรู้ และปฏิบัติตาม

สมบัติ และชัยอนันต์ ยังได้ให้ความเห็นว่า ความคิดทางการเมือง อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย ในกรณีที่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีมาก ความคิดทางการเมืองก็มักจะแปรเปลี่ยนไปด้วย ในสังคมที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจมีน้อย เรามักจะพบว่า ความคิดทางการเมือง ความคิดหนึ่งจะมีความต่อเนื่องอย่างคาบสมัย

จากนิยามความหมาย และทัศนะต่อ “ความคิดทางการเมือง” ของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ดังที่ได้หยิบยกมาอธิบายแล้วข้างต้น ทำให้สามารถที่จะอธิบายความหมายโดยภาพรวมของ “ความคิดทางการเมือง” ได้ว่า คือ การแสดงความคิด ความเห็น วิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทั้งในเชิงระบบโครงสร้าง ที่เป็นสถาบัน และทั้งในเชิงที่เป็นระบบความคิด ความเชื่อทางการเมือง โดยมุ่งหวังเพื่อรักษา หรือเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในสังคม

เมื่อทำการสำรวจค่านิยาม ความหมายของ “ความคิดทางการเมือง” แล้ว ลำดับต่อมาคือการ ศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับการ “ศึกษาความคิดทางการเมือง” เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการ การก่อตัวของการศึกษาแนวคิดทางการเมือง ว่าดำเนินมาเช่นไร เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาถึงต้นเค้าของความคิดทางการเมืองตั้งแต่อดีต ที่มีผลมาถึงปัจจุบัน และทำให้สามารถเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของความคิด และการสร้าง หรือการก่อตัวของแนวคิดของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ได้อย่างลึกซึ้ง และเป็นระบบมากที่สุด

การศึกษา “ความคิดทางการเมือง” มักจะเน้นการศึกษาไปที่การศึกษาตัวบท หรือ “ข้อเขียน” (text) แต่ละชิ้นของนักคิด⁸ หรือผู้ที่เราต้องการศึกษา เราต้องสันนิษฐานว่า “ข้อเขียน” ทั้งหมดเกิดขึ้นจากบุคคลผู้ทรงเหตุผล ซึ่ง “ความมีเหตุผล” (rationality) เป็นคุณสมบัติสากลที่เรา ก็มีเหมือนพวกเขา จะเห็นได้ว่า ทัศนะเช่นนี้สะท้อนถึงการมองว่าปัญหาปรัชญา เป็นสิ่งนิรันดร์ ไม่เกี่ยวข้องกับกาลเวลา⁹ หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า “การศึกษาความคิด” เป็นสิ่งที่ปราศจากข้อจำกัดของกาลเวลา หรือประวัติศาสตร์นั่นเอง

โดยในการศึกษาจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อเขียนหรือตำรา (textual analysis) ลีโอ สเตร่าส ได้ใช้วิธีการนี้ในการศึกษา “ข้อเขียน” ของนักคิด วิธีนี้มีหลักกว้างๆ ว่า

⁷ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523), หน้า 4.

⁸ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, *ความคิดทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์*, หน้า 3.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

เนื่องจากความขัดแย้งอันเป็นนิรันดร์ระหว่างปรัชญา และอำนาจทางการเมือง และคนส่วนใหญ่ในสังคม ผู้ไม่มีความพร้อมทั้งทางปัญญา และประสบการณ์ที่จะลิ้มรสปรัชญา นักปราชญ์ทั้งหลายทุกยุคสมัยต้องระมัดระวังในการเสนอความคิด หรือความรู้ของตนออกมา วิธีการหนึ่งก็คือ การยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมแต่ภายนอก แต่รักษาเสรีภาพทางความคิด และจินตนาการใฝ่ฝันต่างๆ เอาไว้ภายในตัวเอง ถ้าจะต้องเขียนหรือบันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรก็ ต้องเขียนอย่างมีศิลปะ มีเงื่อนไขครอบคลุม “ความจริง” ที่ต้องการจะถ่ายทอด ไม่ให้คนส่วนใหญ่ เข้าใจโดยตรง แต่วาง “ปริศนา” และ “ร่องรอย” ให้ผู้มีปัญญา และประสบการณ์ได้ใช้เป็นกุญแจที่จะเข้าถึง “ความรู้” ที่แท้จริงของปราชญ์ผู้นั้น¹⁰

โดย สมบัติ จันทรวงศ์ มองว่าการ “ศึกษาความคิด” โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อเขียนหรือตำรา (textual analysis) นี้เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการที่ความตรงตามตัวอักษร หรือการอิงเหตุผลทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างๆ แบบที่มักจะกระทำกันแล้ว วิธีนี้เป็นการให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาของตัวปรัชญาเมธี และของผู้อ่านมากกว่า¹¹ นอกจากนี้เรายังได้เนื้อแท้ของความคิด ของนักคิดที่เรามุ่งศึกษา โดยที่เราไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงหรือบิดเบือนความคิดที่แท้จริงนั้น จนทำให้ความคิดนั้นขาดซึ่งจิตวิญญาณ และความมีชีวิตชีวาแต่ประการใด

ในการศึกษา “ความคิด” ของนักคิดในอดีต จึงเป็นไปเพื่อแสวงหาเหตุผล ข้อถกเถียง และแนวคำตอบใหม่ๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง โดยมองความคิดเหล่านั้นจากแง่ของผู้ศึกษาเอง โดยเน้นที่เนื้อหาทางการใช้เหตุผล (logical content) เป็นหลัก ซึ่งอยู่ในข้อเขียน จุดเด่นของวิธีการศึกษาเช่นนี้คือ การสนทนาถกเถียง ระหว่างผู้ศึกษา (ในปัจจุบัน) กับความคิด (ในอดีต) และเป็นเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดชุมชนทางความรู้ที่เป็นสากลได้ กล่าวคือ ผู้ศึกษาสามารถถกเถียงกับความคิดในอดีตของนักคิดทั้งหลายทั่วไป ในประเด็นที่เกี่ยวข้องได้เสมอ ในฐานะที่ปัญหาปรัชญาเป็นสิ่งนิรันดร์ อยู่นอกเหนือขอบเขตของกาลเวลา และสถานที่¹²

อย่างไรก็ตามการศึกษาความคิดทางการเมือง ของผู้วิจัยก็มิได้ละเลย หรือไม่ให้ความสำคัญการศึกษาความคิด ในเชิงประวัติศาสตร์เสียทีเดียว เพราะการศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ย่อมหลีกเลี่ยงบริบทของประวัติศาสตร์ทางการเมืองไม่พ้น และปฏิเสธไม่ได้ว่าปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์มีผล หรือส่งผลต่อการสร้างความคิด หรือก่อตัวของความคิดของปัญญาชนนี้อย่างมาก

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

¹² เรื่องเดียวกัน.

2.2 แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach)

การศึกษาคิดทางการเมืองของบุคคลนั้น มีแนวทางในการศึกษาอยู่ 3 แนวทาง ได้แก่ การศึกษาในแนวที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) แนวทางที่สองคือ การศึกษาในแนว ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) และแนวทางที่สามคือ การศึกษาในแนว ทฤษฎีการเมือง (Political Theory) โดยการศึกษาทั้งสามแนวทางนี้ต่างก็มีวิธีการอธิบาย และการทำความเข้าใจ และการให้ความสำคัญตลอดจน จุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันออกไป¹³

สำหรับการศึกษาคิดของนักคิด หรือปรัชญาเมธีนั้น สมบัติ จันทรวงศ์¹⁴ ได้แสดงทัศนะว่ามีสิ่งที่สำคัญประการหนึ่งคือ ผู้ศึกษามีความจำเป็นจะต้องอ่านเนื้อหาหรือตัวบท (text) ทางความคิดที่นักคิดหรือปรัชญาเมธีได้เขียนไว้จริงๆ แต่ปัญหาในทางปฏิบัติก็คือผู้ศึกษาส่วนใหญ่ไม่สามารถหรือไม่มีเวลาเพียงพอที่จะอ่านเนื้อหา หรือตัวบทนั้นๆ ได้อย่างครบถ้วนทั่วถึง ด้วยเหตุนี้เองการศึกษาคิดทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองผ่านการ ‘ตีความ’ จึงเกิดขึ้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาอีกประเภทหนึ่งตามมาอีก นั่นคือ การ ‘ตีความ’ บางลักษณะก็มิได้เป็นอะไรมากไปกว่าการสรุปสิ่งที่นักคิดหรือปรัชญาเมธีได้กล่าวไว้โดยตรงไปตรงมา หรือมิฉะนั้นก็กลับกลายเป็นการบิดเบือน และสะท้อนความคิดหรืออคติของผู้ตีความเอง มากกว่าความคิดของตัวนักคิดหรือปรัชญาเมธีที่ถูกนำมาศึกษา

จากที่กล่าวข้างต้น สมบัติ จันทรวงศ์ จึงเสนอแนวทางที่จะช่วยแก้ปัญหาการ ‘ตีความ’ ที่จะเป็นทางออกให้แก่ผู้สนใจศึกษาคิด กล่าวคือ การที่ผู้ศึกษา ‘ตีความ’ จำเป็นที่จะต้องอธิบายให้ชัดเจนว่าตนเองมีวิธีการอย่างไรในการศึกษา และตีความความคิดของนักคิด หรือปรัชญาเมธีที่ตนกำลังพยายามเสนออยู่

ดังนั้นในการศึกษาคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach) มาเป็นแนวทางในการอธิบาย และทำความเข้าใจ ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งแนวการศึกษาดังกล่าวนี้ จะเป็นแนวทางที่

¹³ ไซยันต์ ไชยพร, เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญาการเมือง และทฤษฎีการเมือง, (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป.), หน้า 1.

¹⁴ สมบัติ จันทรวงศ์, ตัวบท (The text) กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง, (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 8.

สำคัญแนวทางหนึ่ง ที่ผู้วิจัยคาดหวังให้เป็นเครื่องมือในการอธิบาย ทำความเข้าใจ และอาจได้ข้อค้นพบบางประการ ในการศึกษาวิจัยนี้

โดยแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach) ที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาความคิดของบุคคล หรือนักคิด เป็นแนวการศึกษาที่พยายามให้ความสำคัญกับกาลเวลาและสถานที่ยุคสมัยที่แตกต่างกันออกไป ในการศึกษาตัวนักคิดและผลงาน โดยให้ความสนใจกับการศึกษาสิ่งแวดล้อมในแต่ละยุคสมัยในช่วงชีวิตของนักคิด หรือที่นักวิชาการทางด้านนี้เรียกว่า 'บริบท' (context) แวดล้อม ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นหรือก่อตัว หรือถ่ายทอดทางความคิดของบุคคล หรือนักคิดนั่นเอง

วิธีการศึกษาเชิงบริบท (context) ในการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง

สิ่งแวดล้อม หรือบริบทที่เข้ามามีอิทธิพลต่อมนุษย์นี้ ถ้าเป็นเงื่อนไขจากสภาพอากาศที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ก็เรียกว่า 'บริบททางสภาพภูมิอากาศ' หรือ 'climatic context' ถ้าเป็นการเมือง ก็เรียกว่า 'บริบททางการเมือง' หรือ 'political context' ถ้าเป็นสังคม ก็เรียกว่า 'บริบททางสังคม' หรือ 'social context' หรือถ้าเป็นประวัติศาสตร์ ก็เรียกว่า 'บริบททางประวัติศาสตร์' หรือ 'historical context' เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า สิ่งแวดล้อมที่เข้ามามีอิทธิพล หรือเป็น 'บริบท' ที่เข้ามากำหนดความคิดของมนุษย์นั้นมียู้อยู่ด้วยกันหลายประการ และแต่ละบริบทเอง ก็มีแนวทางในการศึกษาทำความเข้าใจตามแนวของแต่ละบริบท ที่แตกต่างกันไปด้วย

ดังนั้นในการพยายามมุ่งหาคำอธิบาย และทำความเข้าใจความคิดทางการเมือง ของบุคคล หรือนักคิด ตามแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองนั้น จึงให้ความสำคัญ หรือให้ความสนใจเป็นพิเศษในการศึกษาความคิดทางการเมือง ของบุคคล หรือนักคิดภายใต้ 'บริบททางประวัติศาสตร์' (historical context) โดยเน้นที่สภาพหรือบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (socio-economic and political context) ในช่วงชีวิตของบุคคล หรือนักคิดที่ศึกษา¹⁵

ถึงแม้ว่าการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล หรือนักคิดในบริบททางประวัติศาสตร์ จะเป็นช่วงระยะเวลา และมีขอบเขตที่กว้างขวางครอบคลุมมากก็ตาม แต่ในการศึกษาพิจารณาจริงๆ นั้น จะไม่ศึกษารายละเอียดทุกอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของบุคคล หรือนักคิดนั้นๆ ทั้งหมด แต่จะเลือกศึกษาพิจารณาเฉพาะเรื่อง หรือสิ่งที่สำคัญๆ ในบริบททางประวัติศาสตร์ของบุคคล หรือนักคิดนั้นๆ ที่เห็นว่าน่าจะมีอิทธิพลต่อการ เกิดขึ้น หรือก่อตัว หรือกำหนดความคิดของเขา

¹⁵ ไชยันต์ ไชยพร, เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญาการเมือง และทฤษฎีการเมือง, หน้า 2-3.

โดยแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach) จะใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ความคิดของบุคคล หรือนักคิด โดยใช้การวิเคราะห์เชิงบริบท (contextual analysis) หรือการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (historical analysis) ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของระเบียบวิธีวิเคราะห์ (method)¹⁶ ของแนวการศึกษานี้

โดย ไชยันต์ ไชยพร¹⁷ กล่าวว่าระเบียบวิธีวิเคราะห์ลักษณะนี้เปรียบได้กับการเล่นภาพต่อ (jigsaw) ซึ่งจะประกอบไปด้วยภาพต่อชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่เราดูแทบไม่ออก หรือบางทีก็หลุดตาให้เราเข้าใจผิด ถ้ายังมีชิ้นส่วนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยละเอียดเท่าไร การต่อภาพก็ยิ่งยากมากขึ้นเท่านั้น โดยเรามีหน้าที่ในการนำชิ้นส่วนต่างๆ เหล่านี้ มาปะติดปะต่อให้เป็นรูปภาพตามแบบที่ให้มาเป็นตัวอย่างนั่นเอง

ในการทำความเข้าใจ และอธิบายความคิดของบุคคล หรือนักคิดนั้น เราจะไม่สามารถทำได้อย่างถูกต้องเลย หากเราไม่เข้าใจบริบท หรือประวัติศาสตร์ในสมัยที่บุคคล หรือนักคิดผู้นั้นมีชีวิตอยู่ เพราะบริบท หรือประวัติศาสตร์ที่ว่านี้ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญในกระบวนการก่อตัว หรือก่อรูป และกำหนดความคิด ของบุคคล หรือนักคิดทั้งหลายนั่นเอง

สิ่งที่สำคัญอีกประการก็คือ ความคิดที่ได้แสดงออกมาแล้วเท่านั้นที่เราจะสามารถเข้าไปรับรู้ ศึกษาทำความเข้าใจ และอธิบายได้ ถ้าฟังความคิดที่เกิดขึ้นในหัวสมองของบุคคล หรือนักคิดเหล่านั้น เราย่อมไม่มีทางเข้าไปรับรู้ และศึกษาได้เลย

โดยความคิดที่ได้แสดงออกมานั้นจะต้องมีสื่อ หรือตัวกลาง (medium) ในเชิงสัญลักษณ์รูปแบบต่างๆ เช่น ภาษา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หลักในการสื่อความคิด โดยเป็นได้ทั้งภาษาเขียน และภาษาพูด นอกจากนั้นก็สามารถสื่อความคิดออกมาได้ทาง ทำทางการแสดงออก งานศิลปะ ประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาพวาด อนุสาวรีย์ เป็นต้น

แต่โดยส่วนใหญ่แล้วบุคคล หรือนักคิด มักสื่อความคิดของตนผ่านออกมาทางภาษาเขียนที่เป็นข้อเขียนต่างๆ เราเรียกข้อเขียนเหล่านี้ว่าเป็น วัตถุตีเป้าหมาย (object) ในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งศัพท์ทางวิชาการแขนงนี้มักเรียก ‘ข้อเขียนเป้าหมาย’ นี้ว่า ‘ตัวบท’ หรือ ‘text’ ซึ่งมีความหมายครอบคลุมไปถึงสัญลักษณ์ที่สื่อความคิดรูปแบบอื่นๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็น ภาพวาด หรืออนุสาวรีย์ ฯลฯ¹⁸

ดังนั้น ‘ตัวบท’ หรือ ‘text’ จึงเป็นสิ่งที่เป็นตัวแทน (representation) ความคิดของบุคคล หรือนักคิดที่ทำการศึกษา ส่วน ‘บริบท’ หรือ ‘context’ คือเงื่อนไขสภาวะแวดล้อม ประวัติศาสตร์

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ของบุคคล หรือนักคิดที่ทำการศึกษา ซึ่งมีอิทธิพลต่อการก่อตัวความคิดของเขา แต่รูปธรรม หรือ ตัวแทนของความคิดคือ ‘ตัวบท’ หรือ ‘text’

ดังที่กล่าวไปในส่วนของวิธีการในการศึกษาความคิดว่า การศึกษาความคิด โดยศึกษา ผ่านบริบทแวดล้อมนั้น เป็นวิธีการศึกษาความคิดที่มุ่งหาความหมาย และทำความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างบริบท (context) ที่แวดล้อมตัวบุคคล หรือนักคิด กับตัวบท (text) ที่เป็น เสมือนสื่อ หรือตัวกลาง (medium) ในการถ่ายทอดความคิด โดยผู้ศึกษาจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ จำเป็นต้องมีความรู้ และความเข้าใจในประวัติศาสตร์อันเป็นช่วงเวลาที่บุคคล หรือนักคิดนั้นๆ มี ชีวิตอยู่อย่างรอบด้าน ซึ่งก็คือการเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์ (historical context) ที่มี อิทธิพลต่อการกำหนด ก่อตัว และถ่ายทอดทางความคิดของบุคคล หรือนักคิดที่เราศึกษานั้นเอง

โดยสามารถอธิบายแบบแผนการวิเคราะห์เชิงบริบท (contextual analysis) หรือการ วิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (historical analysis) ได้ตามแนวทางการอธิบายของ ไชยันต์ ไชยพร¹⁹ กล่าวคือ

- a. ‘context’ หรือ ‘history’ เป็นสิ่งแวดล้อมอันก่อให้เกิด >>> ‘thought’ หรือ ‘ความคิด’
- b. ‘thought’ หรือ ‘ความคิด’ ถูกแปลงออกในรูปของสื่อ หรือตัวแทน >>> ‘text’ หรือ ‘ตัวบท’

เพราะฉะนั้นเราจะได้อธิบายรูปดังนี้ คือ

- c. ‘context’ หรือ ‘บริบท’ มีอิทธิพลก่อให้เกิด >>> ‘text’ หรือ ‘ตัวบท’

หรือ

- a.1 ‘text’ หรือ ‘ตัวบท’ เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดหรือแทน ‘thought’ หรือ ‘ความคิด’
- b.1 ‘thought’ หรือ ‘ความคิด’ เป็นผลผลิตของ ‘นักคิด’ หรือ ‘thinker’

แต่เราหรือนักวิชาการแนววิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์หรือบริบทเชื่อว่า

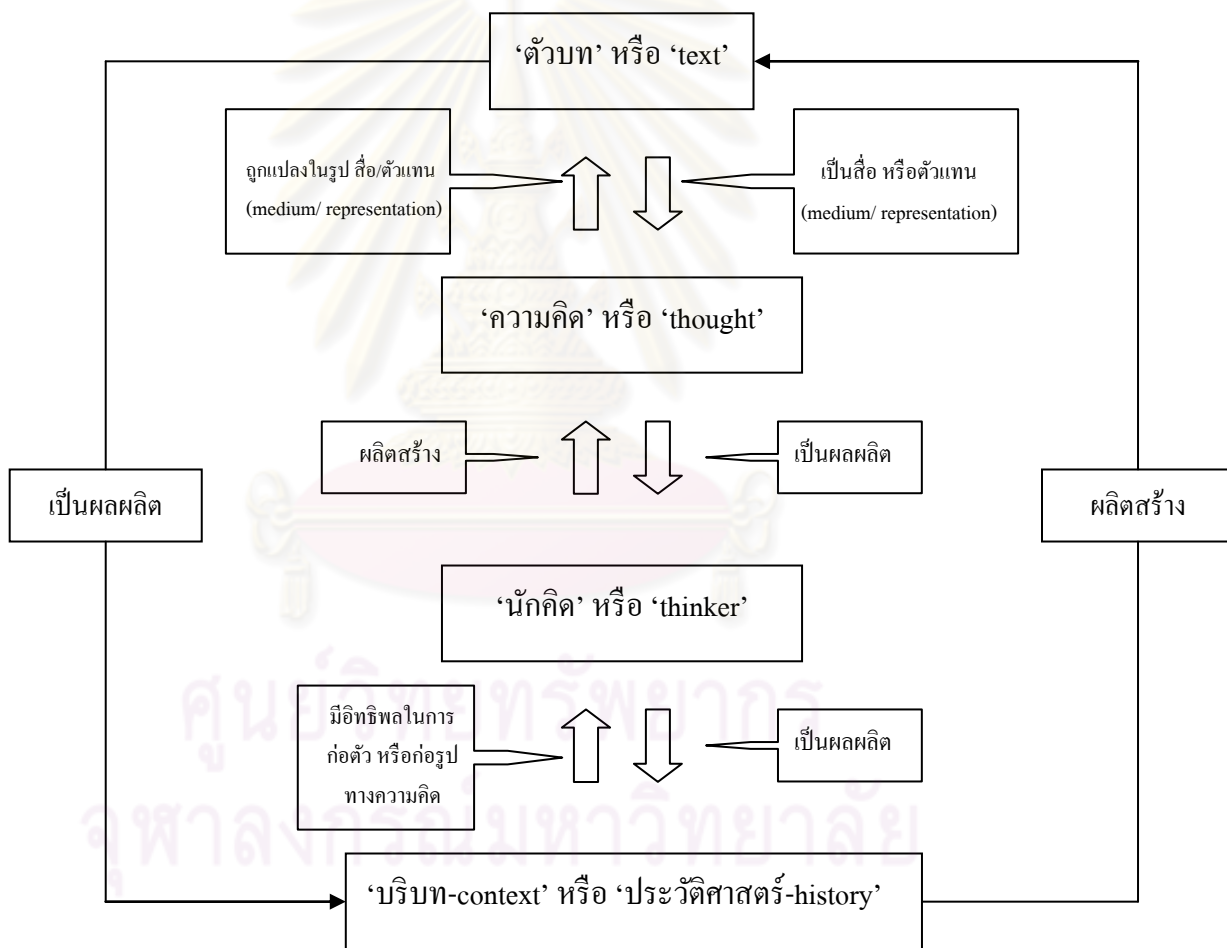
¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

c.1 'นักคิด' หรือ 'thinker' นั้นเป็นผลผลิตของ 'บริบท-context' หรือ 'ประวัติศาสตร์-history'

เพราะฉะนั้นเราจะได้อธิบายดังนี้ คือ

d.1 'text' หรือ 'ตัวบท' เป็นผลผลิตของ 'บริบท-context' หรือ 'ประวัติศาสตร์-history'

จากแบบแผนการวิเคราะห์เชิงบริบท (contextual analysis) หรือการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (historical analysis) ข้างต้น พอที่จะอธิบายโดยใช้แผนภาพ* ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงระเบียบวิธี (method) การวิเคราะห์เชิงบริบท (contextual analysis) หรือการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (historical analysis)

* พัฒนาคำคิดจากแนวทางการอธิบายของ ไชยันต์ ไชยพร

นอกจากนั้นในการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล หรือนักคิด เราจะทำความเข้าใจโดยให้ความสำคัญเฉพาะแต่ ‘ตัวบท’ หรือ ‘text’ โดยละเลยที่จะทำความเข้าใจใน ‘context’ หรือ ‘บริบท’ ของมันไม่ได้เป็นอันขาด เพราะอาจทำให้ผลที่ได้จากการศึกษาไม่ถูกต้อง

ดังที่ ไชยันต์ ไชยพร กล่าวไว้ เปรียบได้กับการที่เราพยายามจะบอกว่าชิ้นส่วนเล็กๆ ชิ้นหนึ่งของภาพต่อ (jigsaw) ทั้งหมดนั้นเป็นรูปอะไร โดยไม่นำไปวางหรือปะติดปะต่อในภาพรวมของภาพต่อทั้งหมด การที่จะเข้าใจชิ้นส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งได้ถูกต้อง เราจำเป็นจะต้องวางหรือต่อภาพต่อนั้นให้ถูกที่ของภาพรวม และเมื่อวางในที่ที่ถูกต้องแล้ว เราก็จะเข้าใจชิ้นส่วนดังกล่าวว่าเป็นอะไรได้อย่างถูกต้องนั่นเอง²⁰ ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจเงื่อนไขสิ่งแวดล้อม หรือบริบท (context) จึงเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะต้องพิจารณาควบคู่กันไปกับการทำความเข้าใจ ‘ตัวบท’ หรือ ‘text’ เสมอ

การศึกษาทำความเข้าใจ ‘บริบท’ หรือ ‘context’ หรือเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมต่างๆ นั้นสามารถกระทำได้โดยการหาหลักฐาน ข้อมูลต่างๆ ของสังคมในช่วงระยะเวลาที่บุคคล หรือนักคิดนั้นๆ มีชีวิตอยู่ ซึ่งข้อมูลหลักฐานต่างๆ เหล่านี้ เปรียบเสมือนชิ้นส่วนอื่นๆ ที่มีใช้ชิ้นส่วนความคิด (ตัวบท-text) ของนักคิดในภาพต่อ เราหาชิ้นส่วนข้อมูลดังกล่าวเพื่อมาดูว่าชิ้นส่วนตัวบท หรือความคิดนั้นควรจะอยู่ตรงไหน และเมื่อวางลงไปในที่ที่ถูกต้องแล้ว จะปรากฏหรือเปิดเผยออกมาอย่างไร²¹

โดยหลักฐาน ข้อมูลที่ใช้ประกอบในการพิจารณาศึกษาวิเคราะห์เชิงบริบท (context) นี้ อาจเป็นหลักฐานข้อมูล ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานั้น หรือหลักฐานเกี่ยวกับการศึกษา และครอบครัวของบุคคล หรือนักคิดนั้นๆ เป็นต้น ซึ่งความสมบูรณ์ของการศึกษาวิเคราะห์นี้ จะขึ้นอยู่กับปริมาณของหลักฐานข้อมูล ยิ่งมากเท่าไร ก็จะทำให้เห็นภาพรวมสมบูรณ์เท่านั้น และยังละเอียดเท่าไรก็จะได้ความชัดเจนเท่านั้น การค้นหาหลักฐาน ข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ จึงขึ้นอยู่กับความอุตสาหะ อุตุน และละเอียดลออของผู้ศึกษาเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่ากระบวนการในการวิเคราะห์เชิงบริบท (contextual analysis) หรือการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (historical analysis) ของแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach) นั้นมุ่งเน้นการค้นหาความจริง และความถูกต้องแม่นยำในการเข้าใจความคิดของบุคคล หรือนักคิดได้อย่างไม่ผิดพลาด หรือผิดเพี้ยนไปจากที่เจ้าตัว หรือตัวนักคิดผู้นั้นตั้งใจไว้ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ‘สามารถเข้าใจความคิดของนักคิดได้เหมือนตัวนักคิดคนนั้นเข้าใจ---to understand a thinker as he understood.’²²

²⁰ ไชยันต์ ไชยพร, เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญาการเมือง และทฤษฎีการเมือง, หน้า 7.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ดังนั้นการเข้าใจความคิดของบุคคล หรือนักคิดได้อย่างถูกต้องจึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญ และจำเป็นของแนวการศึกษาที่ ซึ่งเราสามารถทำได้โดยการ ค้นหาเจตนา หรือความตั้งใจมุ่งหวัง (intention) ที่บุคคล หรือนักคิดมีในการเขียนงานของเขา ถ้าเราทราบเจตนา (intention) ของบุคคล หรือนักคิดแล้ว เราก็สามารถบอกได้ว่า ประโยค หรือข้อความ หรือคำสำคัญต่างๆ ในงาน ของเขานั้น ต้องการบอกอะไร และเขาต้องการจะใช้คำ ประโยค ข้อความเหล่านั้น ในความหมาย อย่างไร²³

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เราได้ข้อสรุปอีกประการหนึ่งว่า แนวการวิเคราะห์เชิงบริบท ของแนวการศึกษาความคิดทางการเมืองนี้ ทำให้ผู้ศึกษา 'เข้าใจความคิดของนักคิดได้ดีกว่าตัวนัก คิดเองด้วย---to understand a thinker better than he understood himself.'²⁴ เพราะการที่มอง ย้อนกลับไปในอดีต จากมุมมองของปัจจุบัน จะทำให้สามารถเข้าใจบริบทแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อ ความคิดของบุคคล หรือนักคิดได้มากกว่าที่ตัวเขาเหล่านั้นเข้าใจตนเอง ทำให้ความรู้ ความเข้าใจ ในความคิดของบุคคล หรือนักคิด ของผู้ศึกษาในปัจจุบันอยู่เหนือบุคคล หรือนักคิดในอดีต เหล่านั้น นั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยขอออกตัวไว้ ณ ที่นี้ว่าการที่ผู้วิจัยนำแนวการอธิบายของ ไชยันต์ ไชยพร มาใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดนี้ขึ้นก็เป็นเพียงความพยายามของผู้วิจัยที่จะพัฒนารูปแบบ การอธิบาย ขยายความ หรือตีความความคิด ผ่านหลักฐานทางความคิดต่างๆ ทั้งที่เป็นตัวบท (text) และสิ่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวนักคิดเท่านั้น การศึกษาวิจัยนี้ยังไม่อาจกล่าวได้ว่ามีความ ครอบคลุมเพียงพอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นการศึกษาที่ยังมีข้อจำกัดหลายประการ ที่ไม่อาจ ขยายไปสู่ระดับที่เทียบเคียงได้กับแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองที่แท้จริงตาม แนวทางของ ไชยันต์ ดังที่กล่าวไปข้างต้น เนื่องจากข้อจำกัดและอุปสรรคหลายๆประการ เช่น ข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาในการศึกษาที่ทำให้ผู้วิจัยไม่อาจศึกษาในเนื้อหา หรือตัวบท (text) ทาง ความคิดของนักคิดที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุมครบถ้วน หรือการที่ผู้วิจัยอาจมองข้ามโดยไม่ตั้งใจ ต่อสภาพบริบทบางประการ เช่น บริบททางวัฒนธรรม ภาษา ศาสนา เป็นต้น ในช่วงชีวิตของนัก คิดที่อาจมีอิทธิพลต่อความคิด และการส่งผ่านความคิดของนักคิดที่ผู้วิจัยศึกษาอยู่

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของความเป็น "เจ้า"

แนวคิดเรื่องความสำคัญของความเป็น 'เจ้า' นี้ ผู้วิจัยมองว่าสามารถนำมาใช้อธิบายการ สร้างรูปแบบความสำคัญแบบดั้งเดิม ของ "เจ้า" และราชินิกุล ที่เป็นเสมือนเครื่องนำทางในการ ดำเนินชีวิต หรือกรอบแนวคิด หรือวิถีคิดในการดำเนินชีวิตของ "เจ้า" ที่ใช้เป็นแบบแผนมาเป็น

²³ เรื่องเดียวกัน.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ระยะเวลายาวนานนับร้อยปี และแทบจะปราศจากการถูกทำลาย ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดในเรื่องนี้ในการอธิบาย แนวความคิดแบบอนุรักษนิยม ที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคม “เจ้า” ซึ่งมีบ่อเกิดมาจากการสร้างความสำนึกโดยแนวคิดเรื่องความสำนึกดังกล่าวนี้

รวมไปถึงอธิบายกระบวนการเสื่อมของความสำนึกดังกล่าว ที่มีผลอย่างสำคัญต่อการเกิดขึ้นของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ในกรณีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นผู้แหวกกรอบของความสำนึกแบบดั้งเดิมนี้ออกมา แม้อาจจะมิได้เป็นผู้ทำลาย แต่ก็ได้พยายามนำตนเองออกจากกรอบความสำนึกดังกล่าว และสร้างรูปแบบความสำนึกใหม่ของตนขึ้น จนนำมาสู่การกลายเป็นประเด็นปัญหาการวิจัยที่ผู้วิจัยมุ่งความสนใจในการศึกษา

ลักษณะพื้นฐานของสังคม “เจ้า”

“เจ้านาย” เป็นกลุ่มสังคมที่ยึดถือ “ชาติกำเนิด” เป็นหลักโดยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของชาติกำเนิดนั้น กล่าวคือ ชาติกำเนิดเป็นตัวบ่งบอกถึง “สกุลยศ” ว่าผู้ที่กำเนิดนั้นเป็นราชบุตร ราชธิดา หรือราชนัดดา การจัดลำดับชั้นว่าอยู่สูงหรือต่ำอย่างไรให้ยึดถือองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง²⁵ กล่าวคือยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสนิทกับองค์พระมหากษัตริย์มากเพียงใดก็ยังมีฐานะสูง ถ้ามีความสนิทห่างออกไปก็ยังมีฐานะลดลงไปตามลำดับ

ฐานะของเจ้านายถูกกำหนดด้วย “สกุลยศ” ดังที่กล่าวไปข้างต้น กล่าวคือ สกุลยศชั้นสูงสุด คือ เจ้าฟ้า ส่วนใหญ่มักได้แก่ พระราชโอรส พระราชธิดา รวมถึงพี่น้องร่วมบิดา มารดาของพระมหากษัตริย์ รองลงมาคือชั้น พระองค์เจ้า เป็นกลุ่มเจ้านายชั้นสูงถึงชั้นกลาง ได้แก่ พระราชโอรส พระราชธิดา ที่เกิดจากพระสนมเจ้าจอมที่เป็นสตรีสามัญชน รวมถึงพระราชนัดดา ลำดับถัดมาคือชั้น หม่อมเจ้า จัดเป็นเจ้าชั้นสุดท้ายในสกุลยศ มักได้แก่ พระราชนัดดา ที่มีชาติกำเนิดไม่ถึงชั้นพระองค์เจ้า ส่วนสกุลยศชั้นรองจากหม่อมเจ้า คือ หม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวง ไม่จัดว่าเป็นเจ้า แต่เรียกว่า ราชินิกุล ถือเป็นกลุ่มเจ้าระดับล่าง²⁶ ซึ่งเป็นชั้นเจ้าใหม่²⁷ ที่จะเอนเอียงทั้งการประพฤติปฏิบัติ และความคิดของตน ตามแบบแผนของกลุ่มเจ้า มากกว่าแบบแผนของกลุ่มสังคมอื่นๆ

กลุ่มเจ้านายเริ่มมีสถานภาพที่โดดเด่นตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ

²⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535), หน้า 21.

²⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 22-23.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยให้ความสำคัญยิ่งขึ้นกับหลักการ “ชาติกำเนิด” และการให้ความสำคัญกับพระราชพิธี ภาษา และธรรมเนียมการปฏิบัติต่างๆ ของกลุ่มเจ้านายที่แตกต่างจากกลุ่มขุนนาง มีการวางลำดับชั้นพระยศต่างๆ ให้มีความชัดเจน และมีการตั้งชั้นยศขึ้นมาใหม่ด้วย²⁸

ตั้งแต่ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา จำนวนสมาชิกของกลุ่มเจ้านายลดลงอย่างมาก เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชธิดาเพียงพระองค์เดียว ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่มีพระราชโอรส หรือพระราชธิดา ประกอบกับเจ้านายระดับสูงเริ่มลดจำนวนลงเรื่อยๆ จากการสิ้นพระชนม์ แต่องค์พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องใช้สอยเจ้านายในงานราชการต่างๆ ทำให้มีการเฉลิมพระยศเจ้านาย ที่เป็นเจ้าชั้น หม่อมเจ้า ขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ทำให้องค์ประกอบสมาชิกของกลุ่มเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า เป็นพระองค์เจ้าตั้งเสียเป็นจำนวนมาก²⁹

แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเจ้านายชั้นพระราชนัดดา ที่เป็นพระองค์เจ้าบ้าง หม่อมเจ้าบ้าง ที่จัดเป็นเจ้าชั้นกลาง ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในราชการบ้านเมืองมากขึ้นในช่วงนี้ เพราะก่อนหน้านี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มเจ้าที่มีบทบาทในราชการมักเป็นเจ้านายชั้นสูงระดับ เจ้าฟ้า หรือพระองค์เจ้า ที่เป็นพระราชโอรส หรือพระอนุชา แต่กลุ่มเจ้าชั้นกลางเหล่านี้ก็ได้ดำรงตำแหน่งราชการเพียงในระดับกลางๆ ส่วนตำแหน่งสูงๆ ยังคงเป็นของเจ้าระดับสูงที่ยังมีพระชนม์อยู่บ้าง ซึ่งสังเกตได้จาก “กลุ่มคณะอภิรัฐมนตรี” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เป็นกลุ่มเจ้านายชั้นสูง ซึ่งกุมอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินอยู่ ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

ความสำคัญของความเป็น “เจ้า”

ความสำคัญของความเป็นเจ้า ที่มี “ชาติกำเนิด” สืบเนื่องในราชวงศ์ จะขอกกล่าวเพียงในช่วงของราชวงศ์จักรี ซึ่งมีความสืบเนื่องของความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติที่เป็นขั้นเป็นตอน และมีความต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนานกว่า 2 ศตวรรษ ดังนั้นแนวคิดเรื่องความสำคัญในความเป็นเจ้าของราชวงศ์จักรี จึงเป็นการศึกษาพัฒนาการทางความคิด ที่อิงอยู่กับบริบททางประวัติศาสตร์ ดังนั้นการอธิบายแนวคิดดังกล่าวจะอธิบายโดยรวม ความนึกคิด และการดำเนินการในประวัติศาสตร์ของราชวงศ์

ความสำคัญของความเป็น “เจ้า” ของราชวงศ์จักรี ที่สืบเนื่องมาโดยการสืบราชสันตติวงศ์ของบูรพกษัตริย์ตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนาราชวงศ์ โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

มหาราช เป็นปฐมกษัตริย์ และสืบทอดราชสมบัติต่อๆ กันมาโดยไม่ขาดสาย กลุ่มเจ้านายจึงเป็นกลุ่มที่ซึ่มซบความสำนึกในเรื่องของสายโลหิต ที่สืบทอดโดยตรงมาจากองค์พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความตระหนักถึงการสืบเชื้อสายต่อเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นความคิดที่มีพลังอย่างไร้พินาศทั้งต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และชนชั้นนำทางการเมืองในสมัยต่อมา เพราะว่าความต่อเนื่องมาจากรัชกาลที่ 1 นั้นวางอยู่บนความคิดเรื่องกษัตริย์ที่ทรงเป็นผู้สร้างสิ่งต่างๆ การสืบเชื้อสายมาจากรัชกาลที่ 1 ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการสืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่ทรงสร้างสรรพสิ่งไว้ให้³⁰

การเป็นเจ้านายสืบเนื่องในราชวงศ์จึงถือเป็นเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ และความภาคภูมิใจ ดังนั้น พระราชวงศ์ ซึ่งประกอบไปด้วย เจ้านาย และเหล่าราชินิกุลทั้งหลาย จึงต้องช่วยกันรักษาพระเกียรติยศ ขององค์พระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์เอาไว้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชวาทสั่งสอนเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ให้ช่วยกันรักษาเกียรติยศของราชวงศ์ ความว่า

...ช่วยกันรักษาพระเกียรติยศ เกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า... ซึ่งได้ทรงดำรงแผ่นดินสืบต่อพระเกียรติยศเกียรติคุณ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเป็นต้นในพระบรมราชวงศ์นี้ให้ดำรงด้วยดีเป็นปกติอย่าให้ลดหย่อนเสื่อมทราม ... ไป ... จงช่วยกันคิดการทั้งปวงซึ่งเป็นเครื่องประดับพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ในพระราชวงศ์นี้...³¹

การที่เจ้านาย รวมถึงราชินิกุล ต้องช่วยกันรักษาพระเกียรติยศ และสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นประมุขของพระราชวงศ์ และผู้ทรงเป็นพ่อเกิดแห่งเกียรติยศ ทรัพย์สินคุณ และยศถาบรรดาศักดิ์ของเหล่าพระราชวงศ์ และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ทำให้เจ้า ต้องแสดงความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ โดยการปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณอย่างเต็มความสามารถ ซึ่งความสำนึกนี้สำหรับเจ้านายผู้ชายถือเป็นธรรมเนียมที่เมื่อเกิดเป็นเจ้าแล้วต้องทำราชการ³² โดยถือว่าเป็นการทำ “หน้าที่” อย่างหนึ่ง³³ ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่าน

³⁰ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 96.

³¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – 2400, “พระบรมราโชวาทพระราชทานรางวัลเพิ่มเบี้ยหวัดพระบรมวงศานุวงศ์,” หน้า 266. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

³² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 29.

³³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

การอบรมเลี้ยงดู และแม้แต่การเล่นของเด็กภายในราชสำนักก็ได้ย่ำแนวคิดดังกล่าวอยู่ด้วย³⁴ ดังที่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้มีลายพระหัตถ์ไว้ว่า

...เราเกิดมาเป็นเจ้าเพราะต้นสกุลของเราท่านปกครองอุปถัมภ์ค้ำชู รักษาอิสระของบ้านเมืองสืบทอดกันมา เราเป็นลูกหลานก็เกิดมาสำหรับบ้านเมือง ต้องเห็นแก่บ้านเมืองเป็นใหญ่กว่าตัว จึงจะสมควรเป็นเจ้าของ ด้วยรู้สึกอย่างนี้จึงทำการให้บ้านเมืองมาแต่หนุ่มจนแก่...³⁵

รวมทั้งการที่เจ้าต้องสำนึกอยู่เสมอว่าตนเองเป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง ต้องกระทำตนให้ตั้งอยู่ในความดีงาม รักษาเกียรติ และรู้จักหน้าที่ ซึ่งก็คือ การทำงานราชการแบ่งเบาพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ ดังที่กล่าวไปข้างต้นนั่นเอง กลุ่มเจ้านายจึงเป็นกลุ่มที่มีสถานะโดดเด่นเป็นพิเศษเหนือกว่าขุนนาง หรือข้าราชการทั่วไป เนื่องด้วยเจ้านายเป็นสมาชิกของพระราชวงศ์ ซึ่งในระบอบความรู้ของสังคมการเมืองสยาม อธิบายว่าเจ้านายคือสมาชิกของครอบครัวที่มีความสำคัญอยู่เหนือสูงสุด³⁶ กล่าวคือ

“เจ้าเป็นชาติตียวงศ์ มีตระกูลอันสูงส่งกว่าตระกูลอื่นๆ ตระกูลนี้เป็นของเนื่องมาแต่บุราณคือเรียกว่าชาติกษัตริย์สืบวงศ์กันมาตามลำดับ ทำความประพฤติแปลกกว่าพลเมือง พลเมืองต้องนับถือและเกรงกลัวตั้งอยู่ในอำนาจทั้งสิ้น ถ้าพบปะเข้ากลางถนนหนทางต้องหลีกทางให้ ต้องทำความคำนับ... เจ้านั้นต้องประพฤติอยู่ในมารยาตของเจ้าเปรียบความประพฤตินั้นแลสะอาด ก็คล้ายๆ พระอรหันต์ซึ่งเป็นสาวกชั้นสูงของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา...”³⁷

นอกจากการกล่าวเปรียบความสูงส่งของเจ้า ว่ามีความประพฤติบริสุทธิ์ ประดุจ “พระอรหันต์” แล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ยังได้สั่งสอนเจ้ารุ่นหลังๆ ให้ระวังรักษาความเป็นเจ้าในราชตระกูลเอาไว้ประดุจ “นกยูงรักษาแววขน” ด้วยดังนี้

...ผู้ที่เกิดมาเป็นเจ้า ตรงกับคำโบราณเขาเปรียบว่านกยูง ย่อมรักษาแววขนมิให้มัวหมอง กล่าวคือ ระวังมิให้สิ่งโสโครกมาเปื้อนเปรอะ ข้อที่เกิดเป็นเจ้ามิใช่มีแต่คุณอย่างเดียว หน้าที่ซึ่งต้องรักษาเกียรติของเจ้ามีติดอยู่ด้วย เจ้าบางคนรักษาเกียรติในทางที่ผิด คือ จองหองพองขน หรือเที่ยวเกะกะด้วยถือตัวว่าเป็นเจ้า คนอื่นจะต้องนับถือยำเกรง และจะทำอะไรผิดกับผู้อื่น ความรู้สึกเช่นนั้น พาให้เสื่อมเสียเกียรติยศเจ้า ที่ถูกนั้น ผู้เป็นเจ้าควรรักษาเกียรติโดยมิให้มีความชั่วอย่าง

³⁴ หม่อมศรีพรหมา กฤดากร, *ชีวิตในวังสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิจิม ทอมสันปี, 2521), หน้า 10-16, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

³⁵ ส.ป. ๒๔๓/๗๙ ปี ๕ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ถึง ม.จ.นิพัทธ์พันธุ์ดิศ ดิศกุล วันที่ ๑๒/๑๒/๗๑, ก.จ.ช. อ้างใน ส. ศิวรักษ์, *คันทองสองเจ้า*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ลายสือไทย, 2528), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³⁶ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์, *เรื่องพลเมืองดี*, (พระนคร : อักษรนิติ, 2454), หน้า 32-38, อ้างใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, หน้า 36.

³⁷ กรมศึกษาธิการ, *แบบสอนอ่านเล่ม 4*, (พระนคร : สรรพอนงคกิจ, 2444), หน้า 51-52, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

หนึ่งอย่างใด ซึ่งผู้อื่นเขาจะว่าได้ว่า ไม่ควรเป็นเจ้าของ ดังนี้จึงตรงกับคำโบราณว่า “นกยูงรักษาแววขน”...³⁸

จะเห็นได้ว่าสำนึกของความเป็นเจ้าผู้มิชาติกำเนิดในราชตระกูลนั้น ได้รับการปลูกฝังมาอย่างต่อเนื่องในหมู่สมาชิกราชตระกูลด้วยกันสืบเนื่องต่อกันมา โดยมีหลักสำคัญที่ว่าแม้เจ้าจะเป็นผู้ที่สูงส่งทั้งโดยชาติกำเนิด และสถานะก็ตาม แต่เจ้าก็ต้องรักษาไว้ซึ่งเกียรติยศ มีความดีงามทั้งในความประพฤติ และมารยาท ไม่จงหองพองชนถือตนว่าเป็นเจ้าแล้วไปข่มเหงรังแกผู้อื่น รวมทั้งไม่กระทำชั่วในทุกสถาน ดังนั้นการสืบเชื้อสายจากพระมหากษัตริย์เพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอต่อการที่จะเป็นเจ้า แต่ต้องมีคุณสมบัติที่จะเอื้อให้สามารถทำหน้าที่ต่อบ้านเมืองได้อย่างดีที่สุดสมกับที่เกิดเป็นเจ้าด้วย³⁹ จึงจะได้ชื่อว่าเป็น “ขัตติยชาติ” อย่างแท้จริง

สิ่งสำคัญที่อยู่ในความสำนึกของกลุ่มเจ้าอีกประการคือ ประเพณีนิยมว่าการมีพระบรมราชวินิจฉัยใดๆ ประมุข (คือองค์พระมหากษัตริย์)* ไม่ต้องปรึกษาใคร อีกทั้งตามโบราณราชประเพณีเจ้านายชั้นผู้น้อยย่อมมีฐานะเป็นเด็กอยู่เสมอเมื่อเปรียบเทียบกับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้เจ้านายจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างเปิดเผยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดเห็นที่คัดค้านกับรัฐประศาสน์นโยบายของพระมหากษัตริย์⁴⁰ จึงมักมีคำตักเตือนและสั่งสอนอยู่ภายในวังของเจ้านายอยู่เสมอว่าไม่ให้วิพากษ์วิจารณ์การเมือง⁴¹

สะท้อนให้เห็นความสำนึกของกลุ่มเจ้าว่า มีความคิดทางการเมืองที่เน้นความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ ในฐานะที่พระองค์เป็นราชาธิปไตยแบบใหม่ หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ลักษณะพื้นฐานของแนวความคิดดังกล่าว คือการมีความเชื่อว่าเป็นสังคมการเมืองที่มีความไม่เท่าเทียมกันอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ตระกูลของเจ้าเป็น “ขัตติยวงศ์” ซึ่งมีมานานและมีภาระหน้าที่ในการจัดการปกครองประเทศ เพื่อให้สังคมการเมืองมีความสงบสุข และเพื่อให้ราษฎรมีโอกาสก้าวพ้นวิฎสงสาร และกลุ่มเจ้าโดยทั่วไป ก็คงมีความเห็นไปในทางที่เห็นว่า สยามควรปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงได้ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยรักษาจารีต ประเพณีที่ดีงามไว้ให้มากที่สุด⁴²

³⁸ สบ. ๒๕๓/๕๕ ภายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึง ม.จ.วงศ์อดิศร สุขสวัสดิ์ (ชายโ) วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒, ก.จ.ช. อ้างใน ส. ศิวรักษ์, *คันฉ่องสองเจ้า*, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³⁹ สายชล สัตยานุรักษ์, *สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม*, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2546), หน้า 181.

* เน้นในวงเล็บโดยผู้วิจัย.

⁴⁰ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, หน้า 38.

⁴¹ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, *ความสำเร็จและความล้มเหลว*, (พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, 2514), หน้า 16-17, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-39.

อย่างไรก็ตามความสำคัญของกลุ่มเจ้า ที่ได้นำเสนอไปนั้นเชื่อว่าจะสามารถรักษาความบริสุทธิ์ของความสำคัญเอาไว้ได้ตลอด เพราะปรากฏว่าตลอดยุคสมัยแห่งราชวงศ์จักรีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในช่วงยุคสมัยที่เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือที่เรียกว่าระยะหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองนั้น มักปรากฏกลุ่มเจ้า ที่มีแนวความคิดที่แตกต่าง หรือหากใช้ถ้อยคำที่ทำให้มองภาพได้ชัดเจนซึ่งอาจดูรุนแรงไปบ้างว่า เป็นการทรยศต่อความสำคัญเดิมของกลุ่มเจ้า และมาปรากฏมากขึ้นในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และมาชัดเจนในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งกลุ่มเจ้าเหล่านี้มักเป็นกลุ่มเจ้ารุ่นใหม่ๆ ที่เป็นเจ้าชั้นล่าง โดยมีหลักฐานระบุว่าในทัศนะของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่มองว่า เจ้ารุ่นใหม่นี้ประพฤตินั้นไม่สมกับความเป็นเจ้า อันเป็นการทำลายความบริสุทธิ์ของความสำคัญที่ว่า เจ้านั้นต้อง “สะอาดคล้ายพระอรหันต์” และต้องเป็น “นกยูงรักษาแววชน” ดังคำกล่าวที่ว่า

เจ้านายรุ่นหลังโดยเฉพาะพวกที่ไปเรียนวิชามาจากต่างประเทศ มาถืออิสระ ประพฤติตัวเลวทรามให้เขาดูหมิ่นได้หลายคน มันจึงพากันเปื้อนไปทั้งราชสกุล⁴³ การมีทัศนะที่แตกต่างกันดังกล่าวระหว่างเจ้านายชั้นสูงกับเจ้านายชั้นล่าง สะท้อนให้เห็นปัญหาของสังคมการเมืองไทยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ ในเรื่องความแตกต่างทางด้านแนวความคิด และความสำคัญแต่เดิมของกลุ่มเจ้า ได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าแต่เดิมจะห้ามเจ้ามิให้แสดงความคิด ความเห็นทางการเมือง แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นทำให้เจ้า ที่มีความคิดแตกต่างได้แสดงบทบาท และแสดงความคิดเห็นของตนเองมากขึ้น แม้เราอาจกล่าวได้ว่าเจ้าส่วนใหญ่ไม่ชมชอบคณะบุคคลในรัฐบาลใหม่ แต่ก็มีเจ้าบางพระองค์อยู่เหมือนกันที่แยกตนออกมาจากกลุ่ม และได้ช่วยกิจการแผ่นดินในระบบใหม่อย่างแข็งขัน เจ้ากลุ่มหลังนี้ยังคงมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ แต่เป็นความจงรักภักดีในลักษณะที่แตกต่างจากเจ้าโดยทั่วไป คือบางองค์พิจารณาว่าการมีกฎหมายรัฐธรรมนูญ และสภาผู้แทนราษฎรจะเป็นหลักประกันความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามหลักแนวคิดอเนกนิกรสมรสสมมติ ได้มากยิ่งขึ้นกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁴⁴

แม้ในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง กลุ่มเจ้าจะหมดอำนาจทางการเมืองการปกครองไปแล้วก็ตาม แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังได้เน้นให้เจ้า “ช่วยบ้านเมือง” หรือ “ทำการให้บ้านเมือง” แต่ต้องไม่เข้ากับกลุ่มหรือพรรคการเมืองใด และต้องรักษาเกียรติยศ

⁴³ ท่านหญิงแก้ว (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบวันประสูติ 80 ชันษา), “จดหมายส่วนพระองค์กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงหม่อมเจ้าชายอาชาวัตติศ ดิศกุล” 10 กรกฎาคม 2475, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จันทร์หาเดิม, 2526) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

ของเจ้าจึงจะสมกับที่เกิดเป็นเจ้า⁴⁵ เช่น ในลายพระหัตถ์ถึงหม่อมเจ้ากาฬวรรณดิศ ดิศกุล เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2479 ความว่า

เกิดมาเป็นเจ้ามีหน้าที่จะต้องทำการให้บ้านเมือง ถ้าหากบ้านเมืองต้องการจะให้ทำ ต่อ บ้านเมืองไม่ต้องการเมื่อใดจึงเป็นอิสระแก่ตัว ยิ่งสำหรับตัวเธอซึ่งบ้านเมืองออกเงินส่งให้ไปเล่า เรียนและสัญญาว่าจะชุบเลี้ยงในเวลาเมื่อเรียนสำเร็จวิชาขึ้นมา หน้าที่ของเธอจะต้องพยายามอย่าง ที่สุดที่จะทำให้ได้สมประสงค์ของบ้านเมืองที่ส่งเธอไป...

...พอเคยสอนลูกที่ทำราชการอยู่ในเวลานี้เป็นเนื้อความ ๓ ข้อ จะถือโอกาสที่เขียน จดหมายฉบับนี้สอนเธอด้วย คือ

ข้อ ๑ ต้องรักษาความซื่อตรงเป็นหลัก อย่าให้มีตำหนิว่าเป็นคนคดโกงเป็นคนอันขาด

ข้อ ๒ ต้องพยายามทำการตามตำแหน่งหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดที่จะทำได้เป็นนิจ ข้อนี้มี อธิบายว่า ทำดีอยู่แล้วถึงจะไม่ได้ได้รับความยกย่องก็อย่าเสียใจ แลอย่าแสวงหาลาภยศด้วยทางอื่น นอกจากความประพฤติดีของตนเอง

ข้อ ๓ ในการเมือง Politic อย่าไปเข้าเป็นพวกไหนๆ ทั้งสิ้น...⁴⁶

หรือลายพระหัตถ์ถึงหม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2479 ความว่า

...การที่ช่วยบ้านเมืองอย่างตรงไปตรงมานั้นดีแล้ว ขอห้ามแต่อย่าไปเข้าพวกในการเมือง พวกหนึ่งพวกใดให้ผิดจารีตของราชสกุล แลอย่าเที่ยวประจบประแจงใครๆ แล้วก็ไปพอใจของพ่อ ...⁴⁷

การที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เห็นว่า เจ้าจะต้องไม่เข้าพวกทางการเมืองนี้ นับว่าสอดคล้องกับ “จารีตทางความคิด” ของชนชั้นเจ้า ที่ว่าเจ้าจะต้องไม่แย่งชิงอำนาจ เพราะ โดยหลักการแล้วเจ้าไม่ต้องการอำนาจ การเป็นพระมหากษัตริย์ก็ตาม การเข้ารับราชการก็ตาม เป็นหน้าที่ของเจ้าที่จะต้องทำเพื่อบ้านเมือง เพราะหากไม่มีพระมหากษัตริย์บ้านเมืองจะเป็น จลาจล การเป็นพระมหากษัตริย์และเป็นข้าราชการของเจ้าจึงถือเป็นการเสียสละเพื่อบ้านเมือง มิใช่การได้มาซึ่งอำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ต่างกับชนสามัญที่เข้าพวกกันเพื่อแย่งชิงอำนาจ คนเหล่านี้มี “ศีลธรรม” หรืออุดมคติด้อยกว่าเจ้า จึงไม่แน่ว่าเมื่อมีอำนาจแล้วจะใช้อำนาจนั้นเพื่อ บ้านเมืองอย่างแท้จริง ทางที่ดีที่สุดสำหรับเจ้าเมื่อต้องอยู่ในท่ามกลางคณะการเมืองต่างๆ จึงได้แก่

⁴⁵ สายชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของ ชาวสยาม, หน้า 187.

⁴⁶ หจข. สบ.๒.๕๓/๗ เอกสารส่วนพระองค์ กรมดำรงฯ สาส์นพระญาติวงศ์ หม่อมเจ้ากาฬวรรณดิศ ดิศกุล (ชายดำ) ลง วันที่ ๒กรกฎาคม ๒๔๗๙, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 187-188.

⁴⁷ หจข. สบ.๒.๕๓/๓๑ เอกสารส่วนพระองค์ กรมดำรงฯ สาส์นพระญาติวงศ์ หม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล (ท่านชายใหญ่) ลง วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๗๙, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

การอยู่เหนือการเมือง และการไม่ประจบประแจงคนที่ประสบความสำเร็จในการแย่งชิงอำนาจในช่วงเวลาหนึ่งๆ เพื่อรักษาเกียรติยศและสถานภาพทางสังคมสูงสุดของเจ้าให้ดำรงอยู่ตลอดไป⁴⁸

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า นั้น เป็นความพยายามของผู้วิจัยในการที่จะให้คำอธิบาย หรือนิยาม หรือให้ความหมายกับกลุ่ม “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” ที่มีความเหมาะสม และสามารถใช้เป็นข้อสนับสนุนที่มีน้ำหนัก ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของ “เจ้า” ที่มี “ความคิดทางการเมือง” แตกต่าง หรือแปลกแยกจากสำนักทางความคิดแต่เดิม ซึ่งอาจจะได้คำอธิบายที่แตกต่างจากการศึกษากลุ่ม “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” ที่มีใช้ “เจ้า” เนื่องจากที่ผู้วิจัยกล่าวไปในแนวคิดเรื่องความสำนึกของความเป็น “เจ้า” ในราชวงศ์ จะเห็นว่า “เจ้า” เป็นกลุ่มที่มีความคิด และสำนึกที่แตกต่างจากชนชั้นอื่นๆ ในสังคมไทยอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นการหาคำอธิบายเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า ที่เหมาะสมกับ “เจ้า” จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น

“ปัญญาชน” นิยามและความหมาย

“ปัญญาชน” หรือคำในภาษาอังกฤษคือ Intellectuals นั้นมีการให้ความหมาย หรือคำนิยามโดยนักวิชาการที่หลากหลาย อาทิ T.R. Fyvel⁴⁹ ให้นิยามคำว่า “ปัญญาชน” หรือ “Intellectuals” ไว้ว่า

1. ต้องเป็นคนที่สนใจในด้านการเมืองและการสังคม ปรรอณาจะให้บ้านเมืองและผู้คนที่ตนอาศัยร่วมอยู่ด้วย ได้เจริญวัฒนายิ่งขึ้น
2. ต้องเป็นคนที่รู้จักมองปัญหาต่างๆ โดยตลอดอย่างทะลุปรุโปร่ง และรู้ด้วยว่าปัญหานั้นๆ สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปัญหาอื่นอย่างไร ไม่ใช่บุคคลที่มองอะไรได้แต่แง่เดียวแม้จะมีความรู้เพียงใดก็ตาม คนพวกหลังนี้ได้แก่ผู้รู้ ครู อาจารย์ ยิ่งกว่าปัญญาชน
3. ต้องเป็นผู้สนใจทางศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนคุณค่าในชีวิตด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนา ธรรม หรือศีลธรรมจรรยาก็ตาม

เมื่อบุคคลมีความรู้ และความรู้สึกทั้งสามประการนี้รวมกันแล้ว ยังต้องประสงค์จะแสดงทัศนะของตนออกมาให้ปรากฏอีกด้วย ซึ่งความเห็นนั้นๆ อาจสอดคล้องต้องกับความเป็นไปของผู้ใหญ่ผู้มีอำนาจในบ้านเมือง หรืออาจขัดกันก็ได้

ส่วน กมล สมวิเชียร ให้คำนิยามสั้นๆ ของคำว่า “ปัญญาชน” ว่า

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188-189.

⁴⁹ T.R. Fyvel, *Intellectuals today : problems in a changing society*, (London : Chatto and Windus, 1968), pp 15-17, อ้างใน ส. ศิวรักษ์, *ปัญญาชนสยาม*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : พี.พี., 2521), หน้า 45-46.

ปัญญาชนคือนักคิด ผู้มีปัญญา มีกิจกรรมทางปัญญาที่สังคมเห็นได้ และเป็นผู้ใช้ปัญญา และวิจารณ์ญาณอย่างอิสระ⁵⁰

ทางด้าน วิทยากร เชียงกุล ได้อธิบายความหมายของ “ปัญญาชน” ในมุมมองที่แตกต่างจากนักวิชาการสองท่านแรกตรงที่ให้ความสำคัญกับการอิงแนวคิดตามแบบตะวันตก และให้ความสำคัญกับช่วงเวลาของการก่อตัวขึ้นของปัญญาชนด้วย โดยอธิบายว่า

“ปัญญาชน” หมายถึงคนที่มีการศึกษาค่อนข้างสูง ซึ่งใช้แรงงานสมอง คำนี้ปรากฏในสังคมโลกตะวันตกเมื่อเริ่มมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเริ่มมีการแบ่งงานตามความชำนาญ ดังนั้นจึงเกิดปัญญาชนในฐานะกลุ่มทางสังคมขึ้น และเริ่มแพร่หลายมากขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง⁵¹

จากการสำรวจการนิยามความหมายของ “ปัญญาชน” ทำให้ผู้วิจัยพอที่จะสรุปได้ว่า “ปัญญาชน” หมายถึง บุคคลที่มีปัญญา เป็นนักคิด มีความรู้ในวิทยาการด้านต่างๆ และได้แสดงความคิดเห็น ที่เป็นความรู้ หรือภูมิปัญญาผ่านการพูด หรือเขียน โดยมุ่งที่จะรักษา หรือเปลี่ยนแปลงสิ่งหนึ่งสิ่งใดในสังคม ซึ่งการแสดงความคิดเห็นนั้น อาจสอดคล้องกับบริบททางสังคม หรือการเมือง หรืออาจขัดกันก็ได้

“ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” การสำรวจความหมาย และคำอธิบาย

ปัญญาชนนั้นหากจัดแบ่งตามแนวทางการแสดงความคิดเห็นแล้ว สามารถจัดแบ่งได้ 2 ลักษณะตามความเห็นของ กมล สมวิเชียร กล่าวคือ พวกแรกได้แก่ปัญญาชนที่มีบทบาทในการรักษาสงวนไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติและเผ่าพันธุ์ ขยายความและป่าวประกาศคุณธรรมนั้นต่อไป เรียกว่า ปัญญาชนหัวเก่า หรือ Tradition - Oriented ส่วนอีกพวกหนึ่งได้แก่ ปัญญาชนหัวใหม่ หรือ Change - Oriented คือพวกที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากของเก่าไปสู่ของใหม่ ชอบครุ่นคิดและโฆษณาถึงความคิดใหม่ๆ เป็นนิจ⁵²

“ปัญญาชนหัวใหม่” ในงานเขียนของ กมล สมวิเชียร จึงเป็นคำที่มีความใกล้เคียงกับ “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” ตามที่ผู้วิจัยใช้ในงานวิจัยนี้ โดยผู้วิจัยจะสำรวจความหมาย และคำอธิบาย เพื่อสนับสนุนการมีอยู่ของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ที่ผู้วิจัยให้ความสนใจศึกษาแนวความคิดทางการเมือง

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁵¹ วิทยากร เชียงกุล, “แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาเรื่องปัญญาชนไทย,” *ธรรมศาสตร์* 5, 2 (มิถุนายน 2529) : 17-20. และ วิทยากร เชียงกุล, *ปัญญาชนไทยกับการเปลี่ยนแปลง*, (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนเพื่อการพัฒนาและสำนักพิมพ์ผลึก, 2529), หน้า 17-27, อ้างใน โสภานะ ชานะมูล, “ชาติไทย” ใน *ทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า*, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2550), หน้า 44.

⁵² ส. ศิวรักษ์, *ปัญญาชนสยาม*, หน้า 7.

ในประเทศไทยการใช้คำว่า “ปัญญาชน” เกิดขึ้นครั้งแรกในงานเขียนของ “วัฒน์ชน” ในหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 48 (24 มิถุนายน พ.ศ. 2493) และในนิตยสาร อักษรศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 6 (กันยายน พ.ศ. 2493) โดย เกษียร เตชะพีระ ได้สรุปว่าศัพท์ “ปัญญาชน” เกิดในแวดวงปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าก่อน ซึ่งเป็นมรดกที่ลัทธิมาร์กซิสต์ฝากไว้กับ ภาษาและวัฒนธรรมไทย⁵³ ส่วนคำว่า “ก้าวหน้า” (progressive) หรือ “กลุ่มก้าวหน้า” นั้นก็เช่นกัน เริ่มปรากฏตามหนังสือสิ่งพิมพ์ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ดังเช่น นิตยสาร อักษรศาสตร์ ที่มี สุภา ศิริมานนท์ เป็นบรรณาธิการ โดยใช้เป็นคำแนะนำกลุ่มนักเขียนของนิตยสารนี้ว่า เป็นนักเขียนที่มีแนวคิดแบบก้าวหน้า⁵⁴ เช่น

ส.ว.พ. นามย่อของนักศึกษาการเมืองและทางสังคมในสำนักคิดฝ่ายก้าวหน้าผู้หนึ่ง
ทำนุ นวยุค นักศึกษาในกิจการระหว่างประเทศผู้มีความคิดก้าวหน้าอย่างยิ่งผู้หนึ่งเป็นผู้
เรียบเรียง “ขบวนการ ๑๔ พฤษภาคม”

อักษร ธรรมศาสตร์ นักศึกษาทั้งในทางปรัชญาและเศรษฐกิจผู้สนใจในคติของสำนักคิด
ฝ่ายก้าวหน้าผู้หนึ่ง⁵⁵

การที่ผู้วิจัยพยายามอธิบายคำว่า “ก้าวหน้า” นั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้ทราบถึงที่มา และพัฒนาการของการใช้คำดังกล่าว แต่การศึกษาวิจัยชิ้นนี้มิได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผู้วิจัยหยิบยกมา กล่าวอ้าง เพียงแต่ต้องการหยิบยืมเอาคำ “ก้าวหน้า” หรือ “หัวก้าวหน้า” มาใช้ในการเรียก “เจ้า” กลุ่มหนึ่งของผู้วิจัยต้องการศึกษา ทั้งที่คำว่า “ปัญญาชน” และ “หัวก้าวหน้า” นั้นเป็นคำใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เอง ในการศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาไกลขึ้นไปถึงก่อนสงครามโลกเป็นเวลานาน ดังนั้นการใช้คำว่า “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” กับ “เจ้า” จึงเป็นเพียงการหยิบยืมคำมาใช้ แต่มิได้หมายรวมไปถึงว่า “เจ้า” เหล่านี้จะมีแนวคิด หรืออุดมการณ์ทางการเมืองแบบเดียวกับกลุ่มปัญญาชนในสมัยหลังที่เป็นต้นกำเนิดของคำดังกล่าว แต่การที่ผู้วิจัยทำการศึกษา เนื่องจากการอธิบายถึงที่มาของคำเป็นสิ่งที่จะละเลยไม่ได้ ทำให้จำเป็นต้องอธิบายดังที่ปรากฏข้างต้น

⁵³ เกษียร เตชะพีระ, “กำเนิดคำว่า ปัญญาชน,” *ศิลปวัฒนธรรม* ๓๙-๔๐, อ้างใน โสภา ชานะมูล, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า, หน้า 46.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁵ อักษรศาสตร์ ๓, ๑๑ (กุมภาพันธ์ ๒๔๙๕) : หน้าแรก, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

สำหรับการแบ่งกลุ่มปัญญาชนนั้น วิทยากร เชียงกูล ได้แบ่งกลุ่มปัญญาชนสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตามลักษณะแนวคิดอุดมการณ์ได้เป็นสามกลุ่ม ซึ่งแตกต่างจาก กมล สมวิเชียรที่กล่าวไปช่วงต้น ดังนี้

กลุ่มแรก เป็นพวกปัญญาชนก้าวหน้าที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นประชาธิปไตย ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มีแนวคิดที่ค่อนข้างไปในทางชาตินิยมแบบไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด และมีที่นิยมแนวคิดแบบสังคมนิยม และแบบมาร์กซิสต์

กลุ่มที่สอง เป็นพวกปัญญาชนอนุรักษ์ที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตะวันตก แต่ยังรักษาโครงสร้างของสังคมการเมืองแบบที่มีคนกลุ่มน้อยได้เปรียบเอาไว้ มีแนวคิดอนุรักษ์นิยม และทุนนิยมผูกขาด

กลุ่มที่สาม เป็นพวกปัญญาชนเสรีนิยม ที่ต้องการปฏิรูปสังคมให้ประชาธิปไตยก้าวหน้าแบบตะวันตกมีแนวคิดเสรีนิยมและทุนนิยมแบบปฏิรูป⁵⁶

หากเปรียบเทียบกันแล้ว ปัญญาชนกลุ่มที่หนึ่ง และสามตามแนวคิดของ วิทยากร เชียงกูล ก็คือ ปัญญาชนหัวใหม่ หรือ Change-Oriented ตามแนวคิดของ กมล สมวิเชียร และปัญญาชนกลุ่มที่สอง ก็คือ ปัญญาชนหัวเก่า หรือ Tradition-Oriented นั้นเอง

อย่างไรก็ตาม วิทยากร เชียงกูล ก็ยังเห็นว่า การแบ่งกลุ่มเช่นนี้เป็นการแบ่งอย่างคร่าวๆ เพื่อให้เห็นภาพกว้างๆ เท่านั้น ในโลกของความเป็นจริงเราจะพบว่าปัญญาชนบางคนมีลักษณะผสมผสานสลับซับซ้อน ทั้งมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงแนวคิดอุดมการณ์เมื่อเวลาผ่านไปอีกด้วย⁵⁷

ดังนั้นจากคำกล่าวข้างต้น ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะไม่ยึดถือคำอธิบายในเรื่องกลุ่มปัญญาชนใดเป็นหลัก เนื่องจากแนวความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาอาจจะมีได้มีแนวความคิดไปในแนวทางใด แนวทางหนึ่ง หรือไปในกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ แต่อาจมีแนวความคิดที่เป็นแบบฉบับของตนเอง ซึ่งอาจเกิดจากการผสมผสานทางอุดมการณ์ หรือแนวคิดต่างๆ เข้าด้วยกัน หรืออาจเป็นแนวความคิดแบบใหม่ที่เป็นแบบฉบับของตนเองก็ได้ทั้งสิ้น

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยจะให้นิยาม ความหมาย และคำอธิบายของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ว่า คือ “เจ้า” ที่มีความคิดทางการเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากความคิดเดิมที่

⁵⁶ วิทยากร เชียงกูล, *ปัญญาชนไทยกับการเปลี่ยนแปลง*, (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนเพื่อการพัฒนาและสำนักพิมพ์ผลึก, 2529), หน้า 27, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁵⁷ วิทยากร เชียงกูล, *ปัญญาชน : ชนชั้นนำในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร*, (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2538), หน้า 20

เป็นอยู่ ดังที่ได้อธิบายรายละเอียดไปในการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับความสำนึกของความเป็น “เจ้า” ในราชวงศ์

2.5 ข้อเสนอเรื่อง “เจ้า” : การกลายเป็น “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า”

ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” นั้น ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจหาปัจจัยที่เป็นไปได้ที่ทำให้ “เจ้า” เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความสำนึก และความคิด จนถูกเรียกว่าเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ซึ่งจากการสำรวจผู้วิจัยพบว่ามีปัจจัยเด่นๆ อยู่ 4 ประการ ที่ผู้วิจัยคาดว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการก่อตัวทางความคิด ความเชื่อ ของ “เจ้า” ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาความคิด จนกลายเป็น “เจ้า” ที่มีความคิดไปในแนวทางก้าวหน้า จนเรียกได้ว่าเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” โดยปัจจัยดังกล่าวมีดังนี้

1. การได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก

เนื่องจากในกลุ่มเจ้านาย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมามีการส่งลูก หลานในราชตระกูลที่เป็นชายออกไปศึกษาวิชาการในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศในแถบทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมนี รัสเซีย ฝรั่งเศส เป็นต้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าการที่เจ้าที่ได้ไปศึกษา หาความรู้ในประเทศทางตะวันตกเหล่านี้ คงจะได้รับอิทธิพลทางความคิด โดยเฉพาะอิทธิพลทางความคิดในเรื่องระบอบการเมือง การปกครองมาไม่น้อย เช่น ได้รับแนวความคิดในเรื่องระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ หรือแนวคิดเสรีนิยม ทุนนิยมจากประเทศอังกฤษ ได้รับความคิดแบบสังคมนิยมจากประเทศเยอรมนี ได้แนวความคิดเรื่องมหาชนรัฐจากประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น ซึ่งความคิดเหล่านี้เองที่ได้ทำให้กลุ่มเจ้า ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดนี้มา มีความรู้สึกอยากจะให้ประเทศสยามมีรูปแบบทางการเมืองการปกครองที่ทันสมัย และก้าวหน้าเช่นเดียวกันบ้าง โดยอาจแสดงออกผ่านการเขียนเป็นหนังสือกราบบังคมทูล ที่มีตัวอย่างเห็นได้ชัดในคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103 เป็นต้น

อย่างไรก็ตามมีข้อเท็จจริงที่ชัดเจนว่า ปัจจัยในเรื่องการได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกนี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง ก่อตัวของความคิดก้าวหน้าเพียงเล็กน้อยเท่านั้นใน “กลุ่มเจ้า” โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้าที่เป็นพระราชโอรสของรัชกาลที่ 5 เกือบทุกพระองค์ต่างได้รับการศึกษาจากยุโรปทั้งสิ้น แต่ก็ได้ปรากฏว่าพระราชโอรสเหล่านี้ แสดงตนว่ามีแนวความคิดแบบก้าวหน้าที่ต้องการให้สยามเปลี่ยนระบอบการปกครองอย่างชนิดที่เรียกว่า พลิกแผ่นดินเลย แต่กลับช่วยราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ในการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และรักษารูปแบบการปกครองที่รัชกาลที่ 5 ได้สร้างขึ้นในรัชกาลต่อๆ มาด้วยดี

จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยประการแรก อาจยังมีข้อจำกัดในการใช้อธิบาย สาเหตุของกระบวนการในการก่อตัวทางความคิดในแนวทางก้าวหน้าของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” อยู่ แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมองว่าปัจจัยประการแรกนี้ก็ไม่อาจที่จะละเลยไปได้ เพราะในสภาพที่เป็นจริง

สิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมที่อยู่รอบตัวมนุษย์น่าจะมีผลต่อความคิด ความเชื่อของมนุษย์อยู่บ้างไม่มากนักน้อย เพียงแต่จะมีอิทธิพลมากจนทำให้แสดงตัวออกมาชัดเจนหรือไม่เท่านั้น

2. ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของเจ้านาย และราชินิกุลบางกลุ่ม

ปัจจัยประการที่สอง ผู้วิจัยมองไปที่มิติทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นหลัก ในฐานะที่เป็นประเด็นตัวเร่ง หรือภาวะที่ผลักดัน ที่ทำให้เกิดการก่อตัวทางความคิด ความเชื่อของ “เจ้า” บางกลุ่มรวดเร็วขึ้น และแสดงตัวออกมาชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นต้นมา

เนื่องจากมีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่ามี “เจ้า” บางกลุ่ม ที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ มีหม่อมเจ้าหญิงบางคนล้มละลายเพียงไม่ชำระเงินกู้จำนวนเงินไม่ถึงหนึ่งพันบาท⁵⁸ หรือกรณีฎีกาของ หม่อมเจ้ากิติเตชชวร สุขสวัสดิ์ ที่ทรงเขียนถวายรัชกาลที่ 7 เพื่อขอรับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ ว่าพระองค์เองไม่อาจแสดงท่าทีทางการเมืองใดๆ ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงมีปัญหาด้านการครองชีพ คือมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ก็หวังว่าองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระกรุณาต่อพระองค์⁵⁹ เป็นต้น

จะเห็นว่า “เจ้า” กลุ่มที่มักมีปัญหาทางเศรษฐกิจมักเป็นเจ้าระดับกลาง ถึงระดับล่าง เนื่องจากเจ้าชั้นสูงมักเป็นกลุ่มที่มีการผนึกกันเป็นอย่างดีในทางเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการได้ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ และการมีอำนาจหน้าที่ในส่วนราชการต่างๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้มีช่องทาง และโอกาสในการแสวงหาความมั่งคั่ง ทั้งในโภคทรัพย์ และเกียรติยศมากกว่า เจ้านายระดับกลาง ถึงระดับล่าง

เนื่องจากสังคม “เจ้า” ของสยามเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมยึดถือการแบ่งสมาชิกออกเป็นลำดับชั้นต่างๆ อย่างเคร่งครัด ส่งผลให้มีการแบ่งสรรทรัพยากรภายในกลุ่มอย่างไม่เท่าเทียมกัน และเมื่อสมาชิกในระดับสูงของกลุ่มมีจำนวนลดน้อยลง สมาชิกระดับกลาง และล่างเองก็ไม่สามารถปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงได้ในเงื่อนไขของข้อเท็จจริงที่ว่า เจ้านายระดับกลางและล่างมีรายได้จากการได้รับพระราชทานเป็นรายได้หลัก คือ ผู้ชายเป็นรายเดือน ผู้หญิงเป็นรายปี และมีทรัพย์สินที่เป็นที่ดินและเงินทุนอย่างจำกัด นี่เองจึงทำให้ “เจ้า” กลุ่มนี้ต้องประสบปัญหาว่า จะเป็นคนชั้นสูงได้อย่างไรในเมื่อไม่มีทรัพย์สิน⁶⁰

⁵⁸ หจข., ร.7 ย.4/2 คดีหม่อมเจ้าหญิงลาวาดวรวรรณ พ.ศ. 2469, อ้างใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 33.

⁵⁹ หจข., ร.7 ค.16/3 “หนังสือฎีกาหม่อมเจ้ากิติเตชชวร ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” 29 มีนาคม พ.ศ. 2470, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

ก่อนหน้านั้นระบบการอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มเจ้าด้วยกัน ยังพอที่จะช่วยคลี่คลายปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของเจ้าชั้นกลาง และชั้นล่างไปได้บ้าง กล่าวคือเจ้าชั้นสูงจะทรงให้ความอุปถัมภ์แก่เจ้าระดับล่าง ที่ถือธรรมเนียมว่าต้องถวายตัวอยู่ภายใต้ “การอุปถัมภ์” ของเจ้าที่พระยศสูงกว่า⁶¹ ที่มีความมั่งคั่งมากกว่า แต่เมื่อกลุ่มเจ้าชั้นสูงมีจำนวนลดน้อยถอยลง โดยเฉพาะช่วงทศวรรษที่ 2460 และรุนแรงขึ้นในช่วงทศวรรษ 2470 ทำให้จำนวนผู้ให้การ “อุปถัมภ์” ได้ มีจำนวนลดน้อยลง เจ้าชั้นกลางถึงล่าง โดยเฉพาะชั้นหม่อมเจ้าลงมาจึงประสบกับความยากลำบากค่อนข้างมาก⁶² ดังที่หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์ ทรงเรียกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ว่าเป็นสังคมของ “เจ้าไม่มีศาล”⁶³

เมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมของ “เจ้า” มาถึงจุดวิกฤติ ย่อมมีผลในเชิงที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา และแรงผลักดัน ที่ทำให้เกิดการแสดงออกทางความคิดของ “เจ้า” บางส่วน ที่เริ่มมองเห็นปัญหาภายในสังคมของ “เจ้า” ด้วยกัน และอาจมองไกลไปถึงเรื่องของระบบการเมืองโดยรวม จนทำให้เกิดแนวความคิดทางการเมืองที่ต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลง หรือการออกนอกระบบค่านิยมของเจ้าแบบเดิม จนกลายเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ในที่สุด

3. ความขัดแย้งภายในกลุ่มเจ้านาย และราชินิกุล

ปัจจัยในเรื่องความขัดแย้งภายในกลุ่มเจ้า อาจจะเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่าง แปรกแยกของความคิดใน “กลุ่มเจ้า” ด้วยกันเอง ทั้งในเรื่องของความขัดแย้งที่เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ก่อตัวของความคิดที่แตกต่าง และความขัดแย้งในภายหลังจากการมีความคิดที่แตกต่างกัน ลักษณะความขัดแย้งทั้งสองมุมมองนี้เอง ที่น่าจะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิด “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า”

โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงท้ายๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นั่นคือความขัดแย้งในเรื่อง “มีการเลือกที่รักมักที่ชัง (favouritism)” ภายในระบบราชการ⁶⁴ รวมไปถึงการกระจายตำแหน่ง หน้าที่ราชการที่ไม่เท่าเทียมกันซึ่งมีเจ้าบางส่วนที่ได้รับความไม่เป็นธรรมจากการรับราชการ เช่น การไม่ได้รับการพิจารณาเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ในราชการเนื่องจากการเป็นสายราชสกุลที่ห่างไกลออกไป หรือการทำราชการไม่ต้องการตามแนวทางของเจ้าระดับสูงที่เป็นหัวหน้า จนถูกจำกัดโอกาส เป็นต้น

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

⁶² สรุปความจาก เรื่องเดียวกัน.

⁶³ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์, *วิมานทลาย*, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2526), อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

⁶⁴ หจข., ร.7 ก.1/26 “พระราชวินิจฉัยมโนที่กจัดบำรุงวินัยและอบรมทหารของหม่อมเจ้าบรมเดช” 21 มิถุนายน 2471, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

รวมไปถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด เจ้าบางคนอาจต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างทันทีทันใด แต่เจ้าส่วนใหญ่กลับเห็นว่าระเบียบการเมืองอาจเปลี่ยนแปลงไปได้บ้าง แต่ควรทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยที่การกำหนดรัฐธรรมนูญประกาศนโยบายเป็นเรื่องของพระบรมราชวินิจฉัย⁶⁵ ประกอบกับเจ้าส่วนใหญ่มีความรู้สึกกลัวการปฏิวัติ (revolution) โดยถือเอาบทเรียนจากการปฏิวัติในฝรั่งเศส จีน และรัสเซีย ซึ่งล้วนส่งผลในทางร้ายต่อบรรดาพระราชวงศ์ของประเทศเหล่านั้น ทำให้ความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองในหมู่เจ้า ที่ส่วนใหญ่เป็นพวกหัวอนุรักษ์แทบจะเป็นเรื่องยาก และมีผลให้เจ้าที่มีหัวก้าวหน้าถูกกีดกัน และกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าสองกลุ่มจนถึงขั้นเจ้ากลุ่มหลังต้องลาออกจากราชการ

ดังกรณีที่หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ที่ได้เป็นกรรมการองคมนตรีสภาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีความเห็นให้กรรมการองคมนตรีสภามีอำนาจมากกว่าเท่าที่ได้คิดกันไว้แต่เดิม เช่น การมีสิทธิเข้าชื่อเรียกประชุมได้โดยตนเอง เป็นต้น แต่เจ้านายและข้าราชการคนอื่น ๆ มีความเห็นตรงกันข้าม⁶⁶ หรือกรณีที่ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ที่เคยดำรงตำแหน่งอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน ได้ลาออกจากราชการในกระทรวงการต่างประเทศ มาเป็นพระอาจารย์พิเศษที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่ามีความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับทางเจ้ากระทรวงที่พระองค์รับราชการอยู่แต่เดิม⁶⁷ เป็นต้น

ความขัดแย้งเหล่านี้เอง ที่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของแนวความคิด เพราะ “เจ้า” บางส่วนที่มีความคิดก้าวหน้า อาจทรงได้สัมผัส และตระหนักรู้ถึงปัญหา และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่เจ้า ด้วยกันเอง จนทำให้เกิดความคิดแบบใหม่ ที่แตกต่าง เพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งดังกล่าว หรืออาจเป็นเพียงการแสดงความคิดเห็นเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ความขัดแย้งนั้น ที่อาจนำพาความเสื่อมมาสู่สังคมของเจ้าได้

4. การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ปัจจัยสำคัญประการสุดท้าย ที่เป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดแนวความคิดก้าวหน้าของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” คือ ปัจจัยในเรื่องของการเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. 2475 เนื่องจากผู้วิจัยมองว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองอาจเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ “เจ้า” บางกลุ่มมีโอกาสแสดงความคิด ความเห็น รวมไปถึงแสดงความสามารถให้ปรากฏได้ เพราะการเมืองไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การดำเนินการทางการเมือง การปกครองส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ และเจ้าระดับสูง เจ้าในระดับรองลงมามีโอกาสน้อย หรือ

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

⁶⁶ หจข., ร.7 รล.6/4 “การประชุมกรรมการองคมนตรี” 20 มิถุนายน 2470, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน.

แทบจะไม่มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น และความสามารถทางการเมือง แต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง บรรยากาศทางการเมืองเปิดช่องให้ “เจ้า” ที่มีแนวความคิดก้าวหน้า ได้แสดงออก ทั้งในความคิด และการปฏิบัติงาน

แม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะมีเจ้าตั้งแต่ระดับสูง ลงมาถึงระดับล่างถูกปลดออกจากราชการ และหลายองค์ต้องเดินทางออกไปลี้ภัยทางการเมืองนอกประเทศ แต่ก็มีเจ้าบางส่วนที่สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ราชการได้ตามปกติ และระบอบใหม่เองได้สร้างความหวังใหม่ๆ ให้กับเจ้าบางองค์ด้วยเช่นกัน คือเป็นความหวังที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองแบบใหม่ ซึ่งกำลังเริ่มต้นขึ้น⁶⁸ เป็นการแสดงให้เห็นว่าเจ้าจำนวนหนึ่ง มีความคิดในทางการเมืองในลักษณะที่ก้าวหน้ามาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่บริบทและบรรยากาศทางการเมืองยังไม่เปิดโอกาสอำนวย แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น จึงเป็นความหวังของเจ้าจำนวนนี้ที่จะได้แสดงออกทางความคิดของตนเอง ดังเช่น พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ในขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ได้ทรงจัดประชุมข้าราชการเพื่อช่วยเหลืองานของคณะราษฎรตั้งแต่วันแรกของการยึดอำนาจ⁶⁹ หรือการที่ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ได้ทรงแสดงความเห็นสนับสนุนระบอบใหม่อย่างแข็งขัน และเปรี๊ยะประราชนิพนธ์หนังสือพิมพ์รายวันชื่อประชาชาติ (พ.ศ. 2475-2486)⁷⁰ และอีกตัวอย่างหนึ่งคือ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้ทรงมีพระหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา แสดงพระประสงค์ว่าจะช่วยรัฐบาลใหม่⁷¹ เป็นต้น

จากการเคลื่อนไหวของ “เจ้า” จำนวนหนึ่งในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เอง ที่เป็นข้อสังเกตให้ผู้วิจัยได้มุ่มมองว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็อาจจะเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เป็นสาเหตุของการแสดงตนอย่างชัดเจนมากขึ้นของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า”

จากที่ผู้วิจัยอธิบายถึงปัจจัย ที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ “เจ้า” กลายเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” นั้น ปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเบื้องต้นของการศึกษาวิจัยนี้ ยังต้องมีการพิสูจน์ให้แน่ชัดลงไปอีกครั้งในการศึกษาวิจัยที่จะศึกษาต่อไป ว่าปัจจัยดังกล่าวเป็นสาเหตุที่แท้จริงหรือไม่ และอาจจะได้ข้อค้นพบใหม่ที่เป็นปัจจัยสำคัญเพิ่มเติม ดังนั้นในการอธิบายถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเกิดขึ้นของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ในส่วนนี้จึงเป็นข้อวินิจฉัยส่วน

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁶⁹ สำนักพระราชวัง, “พระประวัติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา,” ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา วันที่ 9 มิถุนายน 2489, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิรัชรัตน์, 2489), หน้า 13, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁷¹ หจข., สร.0201.8/24 “ร่างจดหมายพระยามโนปกรณนิติธาดา พูลพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์” 5 พฤศจิกายน 2475, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

บุคคลของผู้วิจัย ที่ยังต้องทำการวิเคราะห์ วิจัย หาข้อเท็จจริงมารองรับต่อไปในการศึกษา
ข้างหน้า

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดทางการเมืองของ “พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิป
พงศ์ประพันธ์” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัย หรืองานเขียนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือมีแนวทาง
เดียวกันกับการศึกษาของผู้วิจัย โดยงานวิจัย และงานเขียนดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นงานเขียนเชิง
ประวัติศาสตร์การเมือง เกี่ยวกับความคิดของบุคคลที่มีบทบาท มีความสำคัญทางการเมืองใน
อดีต หรือปัจจุบัน หรือเป็นงานเขียนเชิงปรัชญาการเมือง นำเสนอความคิดทางการเมืองของบุคคล
ในเชิงปรัชญา โดยงานเขียนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นงานเชิงการศึกษาวิจัยเอกสารเป็นหลัก โดย
การศึกษางานเขียน หรือผลงานทางภูมิปัญญาต่างๆ ของบุคคลที่มีความสำคัญ หรือมีความโด
เด่นในทางสังคม และการเมือง

งานวิจัย และงานเขียนที่ผู้วิจัยมองว่ามีความเกี่ยวข้อง และสามารถใช้เป็นแนวทางในการ
ศึกษาวิจัยนี้ มีอยู่ด้วยกัน 2 ชิ้น ดังนี้

1. งานวิจัยชื่อ ความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ ผลงานของ ชาติชาย
เทพแปง

เป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์
ผู้เกี่ยวข้องกับ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล⁷² โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งแนวประวัติศาสตร์การเมือง และแนว
ปรัชญาการเมือง ตลอดจนใช้การศึกษาบริบทระดับต่างๆ ในการหาความหมายและความมุ่งหมาย
ของตัวบทโดยศึกษาจากงานเขียนของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล จำนวน 3 เล่ม คือความฝันของนักอุดม
คติ ชีวิตแห่งการกบฏ 2 ครั้ง และ รอยร้าวในมรกต⁷³ โดยตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า “ความคิดทาง
การเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล มุ่งเน้นในระบบการปกครองที่แตกต่างจากระบบที่ดำรงอยู่ เป็น
ความคิดที่เกิดจากการได้รับความไม่เป็นธรรมทางการเมือง และเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจาก
แนวคิดทางสังคมและการเมืองของนักวิชาการชาวไทย และชาวต่างประเทศที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล
ได้รับรู้และศึกษาระหว่างเป็นนักโทษการเมือง ตลอดจนอิทธิพลจากสภาพทางสังคม และการเมือง
ของประเทศไทย ในช่วง 2475-2491”⁷⁴

⁷² ชาติชาย เทพแปง, *ความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 3.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, บทคัดย่อ.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

โดยกรอบแนวความคิดและทฤษฎีที่ ชาติชาย ใช้ในการวิจัยคือ แนวการศึกษาความคิดทางการเมืองทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ และปรัชญา โดยใช้การตีความตีความตามแนวการศึกษาทางปรัชญาเป็นระเบียบวิธีในการศึกษา นอกจากนี้ ชาติชาย ใช้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองที่เป็นการศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษย์ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมาใช้ในการอธิบายกระบวนการก่อตัวทางความคิดของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ส่วนการใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางการเมือง เพื่อใช้ในการอธิบายกระบวนการเรียนรู้ ที่ทำให้เกิดการก่อรูปทางความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล และชาติชายยังใช้แนวคิดเรื่องยูโทเปีย หรือสภาวะอุดมคติในการสนับสนุนความคิดที่ว่า ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เป็นนักคิดแนวอุดมคติ⁷⁵

จากงานวิจัยของชาติชายชิ้นนี้ ผลการศึกษาพบว่า ความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เป็นความคิดที่เป็นอุดมคติ (Idealist) ที่เกิดจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมทางการเมือง และการได้รับอิทธิพลจากบริบทของสังคม และการเมืองไทยในช่วง 2475-2491 โดยความคิดเหล่านี้ก่อตัวขึ้นมาจากการได้ศึกษางานของนักวิชาการไทย และต่างประเทศ เช่น สอ เสถบุตร, เศษ. จี. เวลส์, รุสโซ เป็นต้น⁷⁶ จากผลการศึกษานี้จะพบว่าสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

การที่ผู้วิจัยหยิบยกเอางานวิจัยของ ชาติชาย เทพแปง มาเป็นเอกสารประกอบการวิจัย เนื่องจากเป็นงานที่ศึกษาวิจัยความคิดทางการเมืองของม.ร.ว.นิมิตรมงคล ที่เป็นทั้งราชินิกุล และปัญญาชน ซึ่งใกล้เคียงกับการศึกษาวิจัยนี้

2. งานเขียนที่ชื่อ “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า ผลงานของ โสภา ชานะมุล งานเขียนชิ้นนี้เป็นงานเขียนชิ้นสำคัญ ที่ผู้วิจัยใช้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาวิจัยเล่มหลัก เนื่องจากเป็นงานเขียนที่ศึกษาความคิด หรือทัศนะของกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้าโดยตรง แต่ต่างจากผู้วิจัยตรงที่ โสภาศึกษากลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้า เฉพาะกลุ่มนักคิดนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ที่มีผลงานการเขียนทั้งในรูป บทความการเมืองและการต่างประเทศ นวนิยาย บทกวี และบทเพลง รวมทั้งงานเขียนเชิงวิพากษ์ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชนชั้นสูง⁷⁷ ส่วนผู้วิจัยมุ่งศึกษา “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” ที่เป็น “เจ้า” ที่มีความคิดทางการเมือง แตกต่าง หรือออกนอกรอบ ของจารีตประเพณีการปกครอง ความคิด ขนบธรรมเนียม หรือค่านิยมแต่ดั้งเดิมของกลุ่มเจ้านายด้วยกัน

⁷⁵ สรุปลงความจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-21.

⁷⁶ สรุปลงความจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 99-100.

⁷⁷ โสภา ชานะมุล, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า, หน้า 49.

โดยงานเขียนของโสภา จะมีส่วนของเนื้อหาที่กล่าวถึงกลุ่มปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเจ้า และขุนนางในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีแนวความคิดโน้มเอียงไปในทางอนุรักษจารีตประเพณี รวมทั้งรักษาคุณค่าของความเป็นไทย “...ฉะนั้นอุดมคติ “ความเป็นไทย” ของพวกปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องรักษาเอาไว้ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์...”⁷⁸ ในส่วนนี้เองที่เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยได้มุมมองที่ว่า ในเมื่อสังคมไทยมีปัญญาชนเจ้าฝ่ายอนุรักษนิยม ก็ต้องมีปัญญาชนเจ้าฝ่ายก้าวหน้าด้วยเช่นกัน แม้จะมีได้มีอุดมการณ์ที่ต่อต้าน หรือท้าทายต่อสถาบันหลักของชาติเหมือนปัญญาชนหัวก้าวหน้าอื่นๆ แต่ก็อาจมีแนวคิดที่ต้องการเห็นสิ่งใหม่เกิดขึ้น หรือต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคม และการเมืองที่เป็นอยู่เดิม ทั้งในเชิงความคิด จารีตประเพณี ระบบการปกครอง และค่านิยม

3. งานเขียนที่ชื่อ อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำทางการเมืองไทย ผลงานของ ยศ สันตสมบัติ

งานเขียนชิ้นนี้เป็นงานวิจัยของ ยศ สันตสมบัติ เป็นการศึกษาวิจัยตัวบุคคล ที่เป็นผู้นำทางการเมืองของไทย โดยศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมประสบการณ์ชีวิต การแสดงออกเชิงบุคลิกภาพ ของผู้นำทางการเมืองที่สนใจศึกษา โดย ยศ เรียกแนวทางการศึกษาวิจัย (Approach) ของเขาว่า แนวพินิจ (Approach) เชิงชีวประวัติ โดย ยศ มองว่าการศึกษาข้อมูลเชิงชีวประวัติที่เสมือนเป็นประสบการณ์ชีวิตของผู้ที่ศึกษา นับเป็นข้อมูลทางสังคมวิทยาที่สมบูรณ์ที่สุด⁷⁹ โดยเป็นความพยายามที่จะศึกษาทำความเข้าใจกับประสบการณ์ชีวิตของบุคคลอื่น ภายในบริบทของสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และนำเสนอประสบการณ์เหล่านั้นออกมาในรูปแบบของอรรถ เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ และการแสดงออกของบุคคลนั้นให้ผู้อื่นได้ศึกษาทำความเข้าใจ⁸⁰

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับ ยศ ที่ว่า การศึกษาการเมืองไทยมักละเลยหรือมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ชีวิตของผู้นำ ปรัชญาและแนวความคิดทางการเมือง อาชีพ และความสำเร็จในชีวิต กับการไต่เต้าขึ้นสู่ตำแหน่ง และความเป็นผู้นำทางการเมือง ตลอดจนความสำเร็จหรือความล้มเหลวที่เกิดขึ้น⁸¹ หากเราพิจารณาภาพรวมแห่งคุณลักษณะบางประการจากการแสดงออกของผู้ที่มีปุมหลัง การศึกษา อาชีพ แนวความคิด และความสำเร็จของชีวิตบนเวทีการ

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

⁷⁹ ยศ สันตสมบัติ, **อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำทางการเมืองไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : น้ําไท, 2535), หน้า

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23-24.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

ต่อสู้แย่งชิงอำนาจที่แตกต่างกันออกไป เราอาจพบคุณลักษณะบางประการร่วมกัน แต่ในทางกลับกัน ในบริบทของสภากาชาดทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านที่แตกต่างกันออกไป ผู้นำแต่ละท่านกลับมีเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นของตนเอง และมีฐานะเป็นตัวละครทางการเมืองที่เล่นบทบาทอยู่ท่ามกลางพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงในวิถีความเป็นไปของสังคมไทย⁸²

จะเห็นว่างานวิจัยของ ยศ ให้ความสำคัญของการศึกษาผู้นำทางการเมือง โดยผ่านการศึกษาประสบการณ์ชีวิต ภูมิหลัง ที่ถ่ายทอดออกมาผ่านการแสดงออกทางบุคลิกภาพ โดยผู้นำแต่ละคนอาจมีจุดร่วมกันในคุณลักษณะบางประการ และมีจุดที่แตกต่างที่เป็นลักษณะเฉพาะอันเนื่องมาจากความแตกต่างของบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ประสบการณ์ชีวิต รวมไปถึงความนึกคิดที่เป็นปัจเจก

นอกจากนั้น ยศ ยังได้กล่าวถึงสภาพทางสังคมไทยในช่วงของการเปลี่ยนผ่านของระบอบการเมืองการปกครองว่า ท่ามกลางกระแสเสรีนิยม และอุดมการณ์อำนาจใหม่ที่แพร่ขยายเข้ามาจากตะวันตก หากพิจารณาเนื้อหาแนวความคิดทางการเมืองของกลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ ในยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยแล้ว ดูเหมือนว่าชนชั้นนำข้าราชการทุกกลุ่มมีความสำนึกตรงกันในปัญหา และเป้าหมายด้านความอยู่รอดของชาติเป็นหลัก⁸³ และสิ่งนี้เองที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อหลอมทางความคิดให้ “เจ้า” ที่ถือเป็นชนชั้นนำกลุ่มหนึ่งของสังคมไทย มีความคิดก้าวหน้าดังที่ ยศ อธิบายต่อไปว่า อาจเป็นไปตามสำนึกของชนชั้นสูงหัวใหม่ที่มองการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความมั่นคง และความอยู่รอดของชาติ⁸⁴

จากการศึกษางานวิจัยของ ยศ ทำให้ผู้วิจัยได้ความคิดสำคัญ สองประการคือ ประการแรก ได้ศึกษาแนวการศึกษา (Approach) และวิธีการศึกษา (Methodology) ในเชิงของแนวพินิจเชิงชีวประวัติ ที่มีลักษณะคล้ายกับการศึกษาความคิดทางการเมืองของผู้วิจัย เพียงแต่ต่างกันในเรื่องของวิธีการศึกษาที่ผู้วิจัยใช้การศึกษาความคิดทางการเมือง โดยใช้ข้อมูลเชิงเอกสาร ในการเรียบเรียงในรูปของอรรถ ประการที่สอง ได้แนวคิดสำคัญในเรื่องของการก่อตัวทางความคิดของชนชั้นนำ “เจ้า” หัวสมัยใหม่ ที่นำไปสู่การกลายเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ในการศึกษาวิจัยนี้

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 214-215.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 194.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน.

2.7 บททดลองวิเคราะห์ก่อนทำการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์” นี้เป็นการศึกษาถึงความคิดทางการเมืองของ “เจ้า” ที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ปัญญาชน” ที่มีความคิดไปในแนวทางก้าวหน้า ตามกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย โดย “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ที่ผู้วิจัยยกมาเป็นกรณีศึกษา คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยผู้วิจัยเห็นว่า “เจ้า” องค์นี้ เป็นผู้มีความคิดทางการเมืองแบบก้าวหน้า หากทำการวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องความสำคัญของความเป็น “เจ้า” และกรอบแนวคิดเรื่องปัญญาชนหัวก้าวหน้า ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาใช้ในการวิเคราะห์ อาจทำให้ได้มุมมองของความคิดทางการเมือง ของ “เจ้า” บางส่วน ที่กลายเป็นปัญญาชนหัวก้าวหน้าได้

ในการวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดทั้งสองกรอบนั้น ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนาความ กล่าวคือ จากการศึกษาพระประวัติของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้วิจัยเห็นว่าหากมองในแง่ของกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของความเป็น “เจ้า” แล้ว “กรมหมื่นนคราธิปฯ” มิได้แสดงออกชัดเจนว่าประพัตินนอกนอกความสำคัญ ในฐานะที่เป็น “เจ้า” ในราชตระกูล คือ มิได้ทำตนเป็นปฏิปักษ์กับระบอบเก่า หรือแสดงอาการต่อต้าน การปกครองโดยรัฐบาลของพระมหากษัตริย์ แต่อย่างใด แต่กลับปฏิบัติราชการต่างๆ สืบสนององค์พระมหากษัตริย์เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในหน้าที่การเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ และองคมนตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 เพียงแต่อาจจะแสดงออกในเชิงความคิด ความเห็น ที่มีความก้าวหน้า ซึ่งอาจจะจะเป็นความคิดที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงภายในระบบการบริหาร หรือระบบราชการในเชิงที่ก้าวหน้า มีความเท่าเทียมกัน ตามลักษณะประชาธิปไตย หรือต้องการให้เปิดโอกาสให้ “เจ้า” ระดับล่างๆ หรือข้าราชการระดับล่าง ได้เข้าไปมีบทบาทในการกำหนดนโยบายบริหารประเทศบ้าง ก็เป็นได้ ทั้งนี้ตามความสำคัญแต่เดิม “เจ้า” ชั้นผู้น้อยย่อมมีฐานะเป็นเด็กอยู่เสมอเมื่อเปรียบเทียบกับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้ “เจ้า” จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะแสดงความรู้สึกรักคิดอย่างเปิดเผยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดเห็นที่คัดค้านกับรัฐประศาสน์ของพระมหากษัตริย์⁸⁵

ด้วยเหตุอันนี้อาจทำให้ “กรมหมื่นนคราธิปฯ” มีความคิดเห็นขัดแย้งกับ “เจ้า” ชั้นผู้ใหญ่ ที่มีความคิดอนุรักษนิยมอยู่ จนถูกกล่าวหาว่าเป็น “เจ้า” รุ่นหลังโดยเฉพาะพวกที่ไปเรียนวิชามาจากต่างประเทศ มาถืออิสระ ประพัตินตัวเลวทรามให้เขาดูหมิ่นได้หลายคน มันจึงพากันเปื้อนไปทั้ง

⁸⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 38.

ราชสกุล⁸⁶ จนทำให้ต้องทรงลาออกจากราชการ ไปเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยแทน และในช่วงเวลาเหล่านี้ “กรมหมื่นนราธิปฯ” ก็ยังมีได้แสดงตนออกมาชัดเจนว่าเป็นผู้มีแนวความคิดแบบก้าวหน้า ด้วยยังมีข้อจำกัดในเรื่องระบอบการปกครอง และระบบความสำนึกดังกล่าวก็คิดขวางเอาไว้

แต่หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ท่าทีของ “กรมหมื่นนราธิปฯ” ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจน ในการเป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดก้าวหน้า ซึ่งเห็นได้จาก เกือบจะทันทีที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2475 “กรมหมื่นนราธิปฯ” ได้เป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้ง หนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกๆ ในระบอบใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง ที่ได้แสดงไว้ชัดเจนว่า เพื่อที่จะชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจหลักประชาธิปไตยที่ว่า รัฐบาลเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน หรือว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย⁸⁷ อาจกล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” นี้ เป็นเสมือนกระบอกเสียง ในการสร้างความชอบธรรมให้กับคณะผู้ก่อการนั่นเอง

นอกจากนั้น “กรมหมื่นนราธิปฯ” ยังได้ให้ความร่วมมือ และช่วยงานบริหารในรัฐบาลของระบอบใหม่ โดยได้ช่วยกิจการแผ่นดินในระบอบใหม่นี้อย่างแข็งขัน และปรากฏผลสำเร็จ เป็นหน้าเป็นตาให้กับรัฐบาลในระบอบใหม่อย่างมากดังที่จะอธิบายในส่วนของ บทที่ 3 เกี่ยวกับพระประวัติ และผลงานของ “กรมหมื่นนราธิปฯ” จนได้รับการกล่าวถึงจากบุคคลสำคัญของระบอบใหม่อย่าง นายปรีดี พนมยงค์ ว่า “ภายในพลังเก่าแห่งสยาม เคยมีบุคคลส่วนหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่าผู้ที่เกาะแน่นอยู่ในความคิดเก่า...”⁸⁸ ซึ่ง “พลังเก่าแห่งสยาม” นี้ก็คือ “เจ้า” แต่เป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดก้าวหน้า อย่างกรณี “กรมหมื่นนราธิปฯ” นั่นเอง

ถึงแม้ว่า “กรมหมื่นนราธิปฯ” จะแสดงตนว่าเป็น “เจ้า” หัวก้าวหน้า โดยแยกตนออกมาจากกลุ่ม “เจ้า” หัวเก่า แสดงตนว่าเป็นผู้นิยมในระบอบใหม่ และได้ช่วยกิจการแผ่นดินในระบอบใหม่อย่างแข็งขันก็ตาม แต่ในสถานะของความเป็น “เจ้า” ความสำนึกแบบของ “เจ้า” ก็ยังคงมีอยู่ คือยังคงมีความจงรักภักดีต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ แต่เป็นความจงรักภักดีในลักษณะที่แตกต่างจาก ‘สังคมเจ้า’ โดยทั่วไป นั่นคือการพิจารณาว่าการมีกฎหมายรัฐธรรมนูญ และสภาผู้แทนราษฎรจะ

⁸⁶ ท่านหญิงแก้ว (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบวันประสูติ 80 ชันษา), “จดหมายส่วนพระองค์กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงหม่อมเจ้าชายอาชวดีศ ดิศกุล” 10 กรกฎาคม 2475, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จันทน์หวาดิม, 2526) ช่างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁸⁷ ขรรค์ชัย บุญปาน, **ประดับไว้ในโลกา**, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544), หน้า 112.

⁸⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, **ประวัติศาสตร์ปฏิญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 56-57.

เป็นหลักประกันความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ ตามหลักแนวคิดอเนกนิกรสมิทธสมมติ ได้มากยิ่งขึ้นกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁸⁹

จะเห็นได้ว่าบททดลองวิเคราะห์นี้ อาจได้ข้อสรุปตามข้อสมมติฐานได้อย่างคร่าวๆ ว่า ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ในกรณีของ “กรมหมื่นนราธิปฯ” นั้นเป็น “เจ้า” ที่มีความคิดทางการเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่ โดยผ่านการแสดงความคิดเห็น หรือนำเสนอสิ่งใหม่ๆ ในวงอภิปรายสาธารณะ เช่น รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางการเมือง หรืออุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านงานเขียน ซึ่งได้แก่หนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” เป็นต้น

“กรมหมื่นนราธิปฯ” ยังมีความคิดที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองในทางที่ดีขึ้น หรือเจริญขึ้น โดยผสมผสานแนวความคิด ที่นิยมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย กับจารีตแบบเดิมของพระราชวงศ์ เพื่อมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสถาบันกษัตริย์ กับระบอบใหม่ โดย ‘พระมหากษัตริย์’ ยังคงอยู่ในฐานะประมุขของประเทศ ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ และ “กรมหมื่นนราธิปฯ” เองยังได้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในทางการเมือง ในการช่วยงานรัฐบาลในระบอบการปกครองใหม่อย่างแข็งขัน และประสบผลอย่างดี

โดยมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้ “กรมหมื่นนราธิปฯ” กลายเป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” อยู่ด้วยกัน 3 ประการคือ ประการแรก การที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ที่ “กรมหมื่นนราธิปฯ” อาจได้รับเอาความคิดทางการเมืองของสังคมประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาด้วย ประการที่สอง คือ ปัจจัยเรื่องความขัดแย้งภายในกลุ่มเจ้าด้วยกัน ที่อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งในการทำงาน รวมถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด ที่ “กรมหมื่นนราธิปฯ” แสดงออกมา จนทำให้เกิดความขัดแย้งกับ “เจ้า” ด้วยกัน และประการที่สาม คือปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นเครื่องจุดประกายความหวังของ “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” อย่าง “กรมหมื่นนราธิปฯ” ที่จะมีโอกาสแสดงออกทางความคิดของตนเองในพื้นที่สาธารณะได้โดยอิสระ ไม่มีข้อกีดขวางใดๆ อีก

⁸⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 49.

บทที่ 3

พระประวัติ : การสร้างตัวตน(ก่อรูป)จากบริบทแห่งประวัติศาสตร์

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เลือกที่จะศึกษา “ความคิดทางการเมือง” ของ “เจ้า” ที่ผู้วิจัยมองว่ามีความเป็น “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” โดยในกรณีศึกษานี้ได้แก่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ดังนั้นเพื่อให้การศึกษามีความสมบูรณ์ และเพื่อให้ทราบถึงภูมิหลังความเป็นมาของ “เจ้า” ที่ผู้วิจัยทำการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาชีวประวัติ และผลงานโดยสังเขปของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ โดยจะขอแบ่งเวลาในช่วงชีวิตของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ อย่างคร่าวๆ ไว้ 3 ช่วงคือ

1. ช่วงปฐมวัย (ราว พ.ศ. 2434 - 2460) ตั้งแต่ยุคปลายรัชกาลที่ 5 ถึงช่วงกลางรัชกาลที่ 6
2. ช่วงมัธยมวัย (ราว พ.ศ. 2461 - 2501) ตั้งแต่ยุคกลางรัชกาลที่ 6 ถึงยุคสิ้นสุดการครองอำนาจของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

3. ช่วงปัจฉิมวัย (ราว พ.ศ. 2502 - 2519) ตั้งแต่ยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ถึงยุคก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลา '19 สมัยนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี

ผู้วิจัยจะทำการแบ่งย่อยพระประวัติออกเป็นช่วงๆ ตามบริบทของประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วง รวมไปถึงบริบทเชิงบทบาท ที่ได้เข้าไปมีส่วนในช่วงเวลานั้นๆ ทำให้เป็นการง่ายที่จะทำความเข้าใจบริบทแห่งช่วงชีวิตที่สัมพันธ์ และเชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทเชิงประวัติศาสตร์ ‘ความคิดทางการเมือง’ ที่ผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษา

3.1 ช่วงปฐมวัย (ราว พ.ศ. 2434-2460)

3.1.1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2434 ถึง พ.ศ. 2448 (14 ปีแรก)

เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2434 หรือเมื่อราว 118 ปีล่วงมาแล้ว ณ วังวรจรณ¹ ถนนตะนาว ตำบลบ้านตะนาว อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร² อันเป็นวังของพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรจรณากร กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระยศในขณะนั้น) ได้เป็นสถานที่ให้กำเนิดแก่ ‘ชัตติย कुमार’ ผู้มีสายโลหิตสืบเนื่องในพระราชวงศ์จักรี อันเป็นราชวงศ์ที่สืบสันตติวงศ์

¹ เพลินพิศ กำราญ, และเนียนศิริ ตาละลักษมณณ์, **พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์**, (กรุงเทพฯ : มุลนิธิ “นราธิปประพันธ์พงศ์-วรจรณ”, 2522), หน้า 9.

² สิริ เปรมจิตต์, **ชีวิตและผลงานของปรีชวรจรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์**, (กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2516) หน้า 3.

มาแต่พระมหากษัตริย์ ผู้สถาปนาพระนครหลวงใหม่ คือ กรุงเทพพระมหานครอมรรัตนโกสินทร์ ฯลฯ

ในขณะที่ 'ขัตติยกุมาร' น้อย ผู้สืบสกุลยศเป็น 'หม่อมเจ้า' ชาย ได้ถือประสูติกำเนิดมานั้น ราชวงศ์จักรีได้สถาปนาแล้วมาแล้วกว่าศตวรรษ มีพระมหากษัตริย์ดำรงสิริราชสมบัติสืบต่อกันมาแล้ว 5 รัชสมัย ซึ่งในเวลานั้นตรงกับรัชกาลของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ในขณะเวลานั้นสยามประเทศ กำลังเผชิญอยู่ในช่วงของการถูกทำทลายครั้งใหญ่ จากอิทธิพลภายนอก ซึ่งมีพลังอำนาจเหนือกว่า ที่ได้ผลักดันให้สยามจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตนเองครั้งสำคัญเพื่อความอยู่รอด จากอาณาจักรแบบจารีต ที่ดำรงตนอยู่ในม่านหมอกของโลกโบราณแห่งบูรพทิศ กำลังก้าวไปสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมแห่งปัจเจกบุคคลที่หลังไหลเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้ง

การปรับตัว และเปลี่ยนแปลงตนเองครั้งใหญ่นี้เอง ที่ทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงอย่าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในฐานะเจ้าชีวิตของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และในฐานะผู้นำราชตระกูล กับทั้งเหล่าชนชั้นนำสยาม มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องอาศัยกำลังคนเป็นจำนวนมากมาใช้ในราชการ จึงจำเป็นต้องแสวงหาบุคคลากร ที่มีความรู้ความสามารถในระดับหัวกะทิ เพื่อรับหน้าที่สำคัญต่างๆ ทั้งในการสร้างชาติที่มั่นคง การดำเนินการปฏิรูประบบการปกครอง และรวมไปถึงการรับมือกับปฏิกิริยาต่างๆ ที่ส่งผลตอบกลับมาจาก การเปลี่ยนแปลงนี้ จากทั้งภายใน และภายนอกประเทศ

และแหล่งกำลังคนกลุ่มสำคัญ ที่ถูกเลือกสรรให้เข้ามาทำหน้าที่ ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นพวกแรกส่วนใหญ่ จึงหนีไม่พ้นบรรดาสมาชิกในราชตระกูล ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทั้งในฐานะพี่ น้อง ลูก รวมไปถึงชั้นหลาน ขององค์พระมหากษัตริย์เอง ซึ่งจัดเป็นชนชั้นนำกลุ่มสำคัญของสยาม เพราะกลุ่มบุคคลเหล่านี้ เป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานทางความคิด ความรู้ ตลอดจนความสำนึกที่พร้อมจะสนองตอบต่อพระราชดำริ และพระราโชบายรูปแบบใหม่ ขององค์ผู้นำการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้วนั่นเอง จึงทำให้เป็นการง่ายต่อการทำงานประสานกันได้ โดยปราศจากข้อขัดแย้ง ที่อาจทำให้กระบวนการเปลี่ยนผ่านที่ดำเนินการอยู่ไม่บรรลุผลได้

สมาชิกในราชตระกูลนี้ก็ยิ่งรวมไปถึงหม่อมเจ้าชายน้อยที่เราเพิ่งกล่าวถึงนี้ด้วย ในฐานะพระราชนัดดาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในฐานะกำลังคนรุ่นใหม่ของชนชั้นนำสยาม ทำให้ 'ยุวราชินิกุล' จากวังกรมพระนราธิป ผู้นี้มีภาระหน้าที่ ที่ผูกพันมาตั้งแต่กำเนิด เฉกเช่นเดียวกับเจ้านายราชินิกุลอื่นๆ ที่รุ่นราวคราวเดียวกัน และนี่เองที่นับเป็นบริบทเริ่มต้นที่ได้หล่อหลอม สร้างตัวตนของ 'เจ้า' ผู้มีในห้วงเวลานั้น และเวลาต่อมา

แรกเริ่มเดิมที หม่อมเจ้าชาย อันเป็นวรวรรณดุษฎี³ ซึ่งมี หม่อมหลวงต่วนศรี (มนตรีกุล) วรวรรณ เป็นมารดานั้น ได้รับนามว่า หม่อมเจ้าไวยยากร* ด้วย ‘กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์’ พระบิดา เห็นว่า พระโอรสเป็นเด็กที่เงี้ยวๆ ไม่ค่อยพูดค่อยจา⁴ คือดูมีลักษณะสุขุม เป็นผู้มีอุปนิสัยหนักแน่น สมควรที่จะยึดอาชีพเป็นหมอ ไม่ปรารถนาประกอบอาชีพที่เป็นทูต⁵ จึงประทานนามนี้ให้ อันมีความหมายว่า บ่อเกิดแห่งความรู้ทางการแพทย์⁶

หม่อมเจ้าไวยยากร เริ่มเข้ารับการศึกษาตามแบบแผน ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2443 ขณะอายุราว 9 ปี ปีถัดมา จึงย้ายที่เรียนมายังโรงเรียนราชวิทยาลัย จากนั้นก็มีเหตุให้ต้องย้ายไปมาระหว่างสองโรงเรียน จนที่สุดจึงมาสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมที่ราชวิทยาลัย ซึ่งตลอดเวลาที่ศึกษา ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดทางการศึกษา โดยได้แสดงความสามารถโดดเด่นมาเป็นลำดับ ก่อนจะสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง (King Scholarship) ได้เป็นที่หนึ่ง ได้ไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษขณะมีอายุเพียง 14 ปี

ในเวลาต่อมาเมื่อมีผู้ถามว่าเหตุใดจึงได้เรียนเก่งนัก คงจะต้องใช้ความขยัน หรือความวิริยะอุตสาหะอย่างมากหรืออย่างไร? มักมีคำตอบกลับมาว่า “ตอนนั้นท่องหนังสือเก่ง”⁷ แสดงให้เห็นถึงความถ่อมตน ไม่โอ้อวด แต่ก็ไม่ได้พูดให้ตนเองดูเหมือนไม่ได้ทำอะไรเลย เพื่อหวังคำชื่นชมว่าเก่งโดยไม่ต้องทำอะไร ของผู้ตอบได้เป็นอย่างดี

ความสามารถทางการศึกษาของท่านชายไวยยากรนี้ ทำให้พระบิดาคือกรมพระนราธิปฯ ดำริว่า ท่านชายควรจะเลือกวิชาที่ปรารถนาเรียนยิ่งกว่าการแพทย์⁸ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนความตั้งใจเดิมที่ทรงต้องการให้พระโอรสเรียนทางวิชาแพทย์

เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงได้พระราชทานนามใหม่ ให้เหมาะสมกับที่ท่านชายไวยยากร เป็นผู้มีความรู้ทางหนังสือ จนสามารถสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง

³ วรวรรณดุษฎี แปลว่า ผู้บังเกิดแต่วรวรรณ วรวรรณในที่นี้มาจากพระนามต้นของ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งผู้วิจัยนำคำ ‘วรวรรณดุษฎี’ มาจากชื่อของหนังสือที่รวบรวมรายพระนามพระโอรสธิดา ในกรมพระนราธิปฯ ซึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้เป็นบทร้อยกรอง [พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **วรวรรณดุษฎี**, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468).]

* ไวยยากร = ไวยยะ (แพทย์) + อากร (บ่อเกิด)

⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **วรรณไวยยากร**, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519), หน้า 63.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **สป. 19.1/18**, บทพระนิพนธ์ เรื่องวิชาชีพการทูต [ม.ท.].

⁶ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **วรรณไวยยากร**, หน้า 63.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

ได้ว่า ‘วรรณไวทยากร’ อันมีความหมายว่า บ่อเกิดแห่งความรู้ทางหนังสือ⁹ ซึ่ง ‘ท่านวรรณ’ ได้อธิบายไว้เกี่ยวกับนามใหม่นี้ มีความบางตอนว่า “...ท่านทรงเดิม ‘วรรณ’ ซึ่งแปลว่า หนังสือ ไวยาณะ ที่ว่าแพทย์นั้นก็เหมือนคำว่า Doctor แปลว่า จะเป็น Doctor วิชาการแพทย์ หรือ Doctor วิชาอื่นก็ได้ เพราะฉะนั้นก็เดิม ‘วรรณไวทยากร’ ก็เป็นหมอนหนังสือ ...”¹⁰

คงจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ที่เป็นดังเครื่องจุดประกายทางความคิด และเป็นพลังขับเคลื่อนทางใจ ที่นำพาให้ท่านชายแห่งราชสกุลวรรณ ผู้ได้ทั้งนามใหม่ และเสมือนได้ชีวิตใหม่ไปพร้อมกันด้วย มีจุดมุ่งหมายในชีวิตที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่จะเริ่มหมั่นสั่งสมความรู้ และฝึกอบรมตน ดังที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้กล่าวในภายหลังว่า “...ตั้งแต่นั้น ฉันก็พยายามที่จะบำเพ็ญตนให้สมแก่ชื่อที่ได้พระราชทานนั้น”¹¹ เพื่อที่จะเป็นนักการทูตที่รอบรอบ และนักวิชาการที่รอบรู้ในเวลาต่อมา

3.1.2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2448 ถึง พ.ศ. 2460 (ช่วงที่ศึกษาในต่างประเทศ)

ภายหลังจากหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร หรือที่จะกล่าวถึงต่อไปว่า ‘ท่านวรรณ’ ได้รับทุนเล่าเรียนหลวง ก็ได้เดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลไปยังประเทศอังกฤษ ซึ่งปีนั้นตรงกับ พ.ศ. 2448 และได้เริ่มการศึกษาที่โรงเรียนมาร์ลโบโรคอลลิจ (Marlborough College) ซึ่ง ‘ท่านวรรณ’ เล่าถึงวิชาที่ได้ศึกษาที่นี้ว่า

“...เขาเรียกว่า Modern Side วิชาปัจจุบัน ภาษาปัจจุบัน แต่ในสองปี ได้ขึ้นไปชั้นสูงสุดของ Modern Side เขาก็เลยให้กลับมามีเรียนภาษากรีก เขาเรียกว่า Classical Side แล้วก็ขึ้นถึงชั้นสูงสุด ระยะเวลาใช้เวลาอีกสามปี ระยะเวลาสองปี รวมทั้งหมดห้าปี”¹²

ตั้งแต่เริ่มต้นบทบาทนักเรียนทุน ‘ท่านวรรณ’ ก็ได้ซึมซับความคิด ความรู้แบบตะวันตกชนิดถึงรากเหง้าเลยทีเดียว เพราะการศึกษาภาษา อารยธรรม และวิทยาการของกรีกโบราณ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า Classical Studies นับเป็นการศึกษาที่ลุ่มลึกไปถึงต้นเค้า ของกระแสความคิดแบบตะวันตกอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะป็นปรัชญา ความคิดทางการเมือง รวมถึงโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมของยุโรปยุคใหม่ ล้วนมีพื้นฐานที่สำคัญมาจากอารยธรรมกรีก-โรมัน เป็นส่วนใหญ่

จากนั้นจึงเข้าศึกษาที่ ‘วิทยาลัยแบลเลียล’ (Balliol College) ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (Oxford University) ซึ่งจัดเป็นวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของมหาวิทยาลัยชั้นนำแห่งนี้ โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้รับคัดเลือกให้เข้าเรียนที่นี้จากเรียงความ ที่ได้ส่งเข้าแข่งขันรับการคัดเลือก ในหัวข้อ ‘ลักษณะของชาติ’ โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้อรรถาธิบายมีเนื้อหาโดยสรุปว่า ชาติไทยเป็นชาติที่ยึดมั่น

⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.1/18.

¹⁰ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยากร*, หน้า 63.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

ในประเพณี คล้ายๆ กับอังกฤษ แต่อังกฤษถือการกีฬาเป็นสำคัญ ไม่ใช่แต่วิชาการเท่านั้น เพราะฉะนั้นก็ต้องถือว่าลักษณะนิสัยของเรานี้เป็นวัตถุประสงค์ในทางการศึกษา ไม่ใช่จะหาแต่วิชาเท่านั้น¹³

ความคิดที่ 'ท่านวรรณ' ต้องการสื่อในเรื่องความนี้ ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการกีฬา เพื่อสร้างให้คนรู้จักที่จะมีน้ำใจเป็นนักกีฬา หรือรู้จักที่จะถือคุณธรรมเป็นหลัก ควบคู่ไปกับการศึกษาหาความรู้ใส่ตนด้วย เข้าทำนองมีความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งเป็นหัวใจหลักของชนในชาติที่พึงทำให้เกิดขึ้น

นอกจากนั้นขณะเมื่อ 'ท่านวรรณ' ศึกษาที่วิทยาลัยแบเลียด ยังได้เข้าร่วมในกิจกรรมของหมู่คณะด้วย ซึ่งกิจกรรมที่ 'ท่านวรรณ' เห็นว่าดีและเป็นประโยชน์ คือการที่ได้เข้าเป็นสมาชิกของสมาคมได้วาทิ¹⁴ โดยมีโอกาสได้เรียนรู้ และฝึกฝนการโต้วาทิในการอภิปรายต่างๆ ที่จัดขึ้น นับเป็นการส่งเสริมประสบการณ์ในการใช้วาทศิลป์ต่อสาธารณชน ที่จะได้นำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง เมื่อต้องมารับบทบาทนักการทูต ควบคู่กับนักการเมืองในเวลาหลังจากนั้น ซึ่งเป็นบทบาทที่จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องใช้คารมคมคาย รวมไปถึงไหวพริบปฏิภาณ รวมทั้งการรู้จักตัดสินใจเฉพาะหน้าในสถานการณ์คับขันต่างๆ

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นการปูพื้นฐานทางวิธีการคิด และฝึกฝนกระบวนการคิดวิเคราะห์ที่ดีให้กับ 'ท่านวรรณ' ในการศึกษาที่วิทยาลัยแบเลียด คือวิธีการศึกษาที่ให้ผู้เรียนแต่งเรียงความส่งสัปดาห์ละครั้ง ซึ่ง 'ท่านวรรณ' ได้เล่าถึงประสบการณ์การแต่งเรียงความนี้ไว้ว่า

"... ครูเขาให้เรื่องมาเพียงสัปดาห์หนึ่ง แล้วก็เรียงความไปให้เขา เราก็นึกว่าเราทำของเราไปอย่างดีเลิศแล้ว ไปถึงครูเขาก็ดี วิพากษ์ฉีกออกเป็นชิ้นๆ ที่แรกก็ท้อใจ แต่ทีหลังก็มีทีสุ่มานะ รู้สึกว่าเป็นวิธีที่ดีมาก"¹⁵

ประโยชน์ของการฝึกแต่งเรียงความนี้ 'ท่านวรรณ' ได้อธิบาย ที่เป็นการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการคิดที่นำมาใช้ในการก่อรูปทางความคิด ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งปรากฏออกมาในงานด้านต่างๆ ของ 'ท่านวรรณ' ในเวลาต่อมานั้น ล้วนมีพื้นฐานสำคัญมาจากการขัดเกลา โดยวิธีการศึกษาลักษณะนี้

"... วิธีศึกษานี้รู้สึกเป็นวิธีหนัก ถ้าทำได้ก็ได้ผลดีมาก เขาสอนให้เราเป็นตัวของเราเอง มีความคิดความเห็นของเราเอง เขาให้เรียงความไม่เพียงแต่เรียบเรียงเหตุการณ์เท่านั้น เราต้องแสดงความคิดเห็นส่วนตัวด้วย"¹⁶

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-66.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

ราว พ.ศ.2458 ‘ท่านวรรณ’ ก็สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี เกียรตินิยมชั้นโททางประวัติศาสตร์ ที่วิทยาลัยแบเลียมนี้เอง โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้เล่าถึงเหตุผลที่ต้องสำเร็จการศึกษาออกมาทางประวัติศาสตร์ ที่มีเหตุเนื่องจากว่า

“... ที่แบเลียม เขาอยากจะให้เรียน เรียกว่า “Greats” หรือ “ปรัชญา” ภาษาโบราณ “ปรัชญา” เขาบอกว่ามีค่าในการศึกษามาก แต่ทางรัฐบาลไทยไม่เห็นด้วยจะให้เรียนกฎหมาย เขาบอกว่ากฎหมายไปเรียนเอาที่หลังได้ ก็เลยประนีประนอมกันจึงให้เรียนประวัติศาสตร์”¹⁷

ต่อจากนั้นรัฐบาลไทยได้ส่ง ‘ท่านวรรณ’ ไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยรัฐศาสตร์ Ecole Ligre des Sciences Politiques ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปีเดียวกันนั่นเอง

ที่นี้เองที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้ศึกษาวิชาการทางด้านการเมือง และการทูตอย่างจริงจัง โดยใช้เวลาสองปีในการศึกษา และได้รับประกาศนียบัตรวิชาการทูตรางวัลที่ 1 โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้กล่าวถึงเทคนิคในการศึกษา ที่ทำให้ประสบความสำเร็จจนได้เกียรตินิยมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเกียรตินิยม หรือรางวัลที่ 1 ในขณะที่เรียนอยู่ เมื่อมีผู้ถามในเวลาต่อมาเพียงแค่ว่า “ก็ทำงานหนัก”¹⁸ เท่านั้น

นอกจากนั้นในภายหลัง เมื่อ พ.ศ.2470 ในขณะที่เป็นอัครราชทูตสยาม ประจำประเทศอังกฤษ ‘ท่านวรรณ’ ก็ได้ชวนขวดยศึกษาต่อระดับปริญญาโท ที่คณะบูรพคดีศึกษา (Oriental Studies) ในสาขาภาษาบาลี และ สันสกฤต ที่สถาบันตะวันออก มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดด้วย นี่เองที่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ทำไม ‘ท่านวรรณ’ จึงมีความรู้ ความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในวิชาการทางด้านภาษาศาสตร์ โดยปรากฏผลงานโดดเด่น ในด้านการเป็นผู้บัญญัติศัพท์วิชาการใหม่ๆ ขึ้นใช้ในภาษาไทยในเวลาต่อมา

งานด้าน ‘บัญญัติศัพท์’ นี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บัญญัติ จะต้องมีความรอบรู้ ในเรื่องของรากเหง้าทางภาษา ทั้งภาษาต่างประเทศ อาทิ ภาษากรีก และละติน ที่เป็นรากเหง้าของภาษาตะวันตก กับภาษาบาลี สันสกฤต ที่เป็นรากเหง้าของภาษาตะวันออก โดยเฉพาะภาษาที่ใช้กันในเอเชียอาคเนย์ อาทิภาษาไทยเป็นอย่างดี จึงจะสามารถคิดค้น บัญญัติคำศัพท์วิชาการในภาษาต่างประเทศ ถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยที่สละสลวย มีความหมายครบถ้วนตามรากเหง้าของภาษาเดิม และรวมทั้งเป็นที่ยอมรับ นิยมใช้กันแพร่หลายมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

3.2 ช่วงมัธยิมวัย (ราว พ.ศ. 2460-2501)

3.2.1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 ถึง พ.ศ. 2475 (ช่วงที่กลับมารับราชการในสมัยรัชกาลที่ 6 และ

7)

เมื่อ 'ท่านวรรณ' สำเร็จการศึกษาใน พ.ศ.2460 กระจวบกับเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปครองโลกครั้งที่ 1 ได้อุบัติขึ้นในภาคพื้นยุโรป ทางราชการสยามเกรงว่าหากให้เดินทางกลับช่วงนี้ จะได้รับอันตรายจากการสงคราม จึงแต่งตั้งให้ 'ท่านวรรณ' เป็นเลขานุการตรี ประจำสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส "... กระทรวงก็บอกว่ายังไม่ให้กลับเดี๋ยวจะโดนเรือดำน้ำ ก็เลยตั้งให้เป็นเลขานุการตรีที่สถานทูต"¹⁹ ก่อนหน้าสยามจะประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมัน และออสเตรีย-ฮังการี เพียง 2 วัน²⁰ เท่านั้น

ในตำแหน่งเลขานุการตรีนี้ 'ท่านวรรณ' ได้แสดงความรู้สึกร่วมใจกับหน้าที่ใหม่ ๆ ว่า "ก็รู้สึกตื่นเต้น..."²¹ โดยได้ใช้ความรู้ทางด้านการทูต และภาษาอย่างเต็มที่ และปรากฏผลงานเป็นที่น่าพอใจ ซึ่ง 'ท่านวรรณ' ได้กล่าวถึงการทำงานในช่วงต้นนี้ว่า "... หากคนไทยในขณะนั้นที่รู้ภาษาฝรั่งเศสพอที่จะร่างเป็นภาษาฝรั่งเศสน้อยคน ฉันก็เรียนจากวิทยาลัยนั้นมา เข้าไปทำงานก็ทำได้เลย ทางราชการก็นิยมชมชื่น"²²

นับว่า 'ท่านวรรณ' เริ่มต้นงานในหน้าที่ราชการทางการทูตได้เป็นอย่างดี และไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่า ทำไมจึงได้ก้าวหน้า ในตำแหน่งทางราชการได้อย่างรวดเร็วในเวลาไม่นาน นั่นก็เนื่องมาจากหน้าที่ 'ท่านวรรณ' มีโอกาสได้ทำงานในหน้าที่ที่เหมาะสม หรือตรงกับความสามารถที่มี ซึ่งนับเป็นการเลือกใช้คนได้เหมาะสมกับงาน และเป็นการเปิดโอกาส ให้ได้ดึงเอาความรู้ความสามารถ ที่มีออกมาใช้ได้อย่างตรงจุด โดยเฉพาะกระบวนการทางการคิดวิเคราะห์ ที่ 'ท่านวรรณ' เคยได้รับการฝึกฝนขัดเกลา มาตั้งแต่ยังทรงศึกษาที่แบลีย์ล ร่วมไปกับความรู้ทางด้านภาษา และรวมไปถึงความรู้ในด้านวิเทศব্যทางการทูต ทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ ล้วนช่วยประกอบสร้างให้ 'ท่านวรรณ' กลายเป็นนักการทูตที่ประสบความสำเร็จยิ่งผู้หนึ่ง

ดังที่ สิริ เปรมจิตต์ กล่าวไว้ว่า "... ทรงใช้วิชาที่เราท่านเรียกกันว่าสามัญสำนึกในทางการทูต เป็นส่วนประกอบอย่างมากระหว่างที่ทรงรับราชการอยู่..."²³

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ ศุภกิจ นิมมานนรเทพ, **สารคดีวิจารณ์**, (พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2513), หน้า 176.

²¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **วรรณไวทยากร**, หน้า 68.

²² เรื่องเดียวกัน.

²³ สิริ เปรมจิตต์, **ชีวิตและผลงานของปรีณัศวรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์**, หน้า

หลังจากนั้นอีกราวสองปี ภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่หนึ่งสงบลง ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเลขาธิการของคณะอัครราชทูตพิเศษของสยาม ในการประชุมทำสนธิสัญญาสันติภาพ ที่ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งผลจากการประชุมนี้ประเทศสยามประสบผลสำเร็จในการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ที่สยามเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ซึ่งได้เคยทำไว้ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 และ 5 กับชาติตะวันตกหลายชาติ

แม้ว่าสนธิสัญญาจะได้รับการแก้ไขเพียงบางส่วน และสยามจะยังไม่ได้มีเอกราชอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะทางการศาล และการค้า เนื่องจากยังติดขัดในเรื่องนโยบายบางประการ อาทิ ในแง่ของข้อกฎหมาย แต่ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ที่ได้เป็นแนวทางในการดำเนินการขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำให้สยามได้รับเอกราชโดยสมบูรณ์ในเวลาต่อมา ซึ่งผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในหลายๆ ครั้งของการเจรจาก็คือ ‘ท่านวรรณ’ นั่นเอง

จากนั้นจึงได้กลับมารับราชการ ที่กระทรวงการต่างประเทศ ในตำแหน่ง หัวหน้ากองบัญชาการ กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งรู้จักกันในชื่อตำแหน่ง เจ้ากรมกองกลาง หรือหัวหน้ากองกลาง ที่ในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีอยู่ โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้กล่าวถึง ความรู้สึกของการทำงานในตำแหน่งหัวหน้ากองกลางนี้ว่า

“ก็ดีมาก เพราะว่าหัวหน้ากองกลาง ก็แปลว่า เป็นเลขาธิการของเสนาบดีท่าน ก็ทำงานกับท่านโดยตรง แล้วได้รู้อะไรต่ออะไรมาก”²⁴

ในขณะที่องค์เสนาบดีเองก็ได้ตรัสแสดงความรู้สึกที่มีต่อ ‘ท่านวรรณ’ อยู่เนืองๆ เป็นต้นว่า “ในด้านภาษานั้น (หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร) มีความรู้ดี ช่างเลือกคำในภาษาอังกฤษแปลเป็นคำไทยได้เหมาะสม” หรือ “มีความเฉลียวฉลาดสามารถทำการงานที่ได้มอบหมายไว้โดยเฉพาะ ได้ถูกต้องเหมือนพระดำริทุกอย่างทุกประการ ...”²⁵ ด้วยความสามารถของ ‘ท่านวรรณ’ นี้เอง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ถึงกับรับสั่งว่า “เหมือนประดู่เพชรน้ำหนึ่ง ถึงจะอยู่ในที่มืดก็มีแสงประกายส่องให้เห็นได้” และได้ทำนายไว้ว่า ‘ท่านวรรณ’ จะมีอนาคตอันรุ่งโรจน์²⁶

²⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยากร*, หน้า 68.

²⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, (2) กต. 1.1/65, หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาส禧กาลฉลองวันประสูติครบ 6 รอบของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี วันที่ 25 ส.ค. 2506 [มี.ค. 2504 - 10 มี.ย. 2506], ปีที่ 2 แผ่นที่ 93.

²⁶ สิริ เปรมจิตต์, *ชีวิตและผลงานของปรีณชัวรรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์*, หน้า

ใน พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ‘ท่านวรรณ’ เป็น ‘องคมนตรี’²⁷ โดยปรากฏความบางตอน ในประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งดังนี้

“... เราได้ตั้งให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร... ซึ่งเป็นที่รักใคร่ไว้วางใจของเราเป็นองคมนตรีรับปฤษาราชการในตัวเรา... จะได้ช่วยเราคิดทำนุบำรุงแผ่นดินให้เป็นคุณประโยชน์ที่มีความเจริญสมบูรณ์...”²⁸

จากประกาศจะเห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ เป็นผู้ที่รัชกาลที่ 6 ไว้วางใจไม่น้อย และคงจะเล็งเห็นถึงความสามารถที่ปรากฏในตัว ‘ท่านวรรณ’ เช่นกัน เพราะเพียงไม่ถึง 3 ปีที่ได้กลับมารับราชการประจำกระทรวง กลับได้รับแต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี ทั้งที่ยังอ่อนด้วยวัยวุฒิอยู่มาก ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว ถือเป็นช่วงรุ่งโรจน์ของ ‘ราชสกุลวรรณ’ ก็ว่าได้ เพราะพระชนิษฐาสองท่านของ ‘ท่านวรรณ’ คือ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี²⁹ และพระนางเธอลักษมีลาวัณ³⁰ กำลังเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จนถึงท่านแรกได้เป็นพระคู่หมั้น ส่วนอีกท่านได้ขึ้นถึงตำแหน่งพระมเหสี ส่วนพระบิดาของ ‘ท่านวรรณ’ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ก็ได้รับการสถาปนาเลื่อนชั้นกรมขึ้นเป็น ‘กรมพระ’³¹ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน อีกด้วย

ใน พ.ศ. 2467 ก็ได้ ‘ท่านวรรณ’ จึงได้ดำรงตำแหน่ง ปลัดพลุฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ที่นับว่าอายุน้อยที่สุดในเวลานั้นก็ว่าได้ โดยในช่วงเวลาดังกล่าว สยามมีวิเทโศบายทางการต่างประเทศ ที่มุ่งจะดำเนินการแก้ไขข้อสัญญาที่เสียเปรียบที่ได้เคยทำไว้กับต่างประเทศ รวมไปถึงการจัดการเรื่องเขตแดนที่ยังเป็นปัญหาอยู่ ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรกับประเทศเหล่านั้น ไม่ว่าจะโดยวิธีการเจรจาทางการทูต หรือการเสนอตัวให้ความช่วยเหลือเพื่อเพิ่ม

²⁷ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบัญญัติศัพท์ว่า “องคมนตรี” ขึ้นใช้แทน “ที่ปรึกษาในพระองค์” เป็นเพียงตำแหน่งกิตติมศักดิ์ คือพระราชทานตำแหน่งองคมนตรี แก่ข้าราชการระดับพระยาพานทอง หรือผู้ที่ทรงเห็นสมควรรวม 227 คน แต่มิได้ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดิน [อ้างจาก ท. กล้วยไม้ ณ ออยุธยา, “คณะองคมนตรี,” รัฐสภาสาร 37,2 (กุมภาพันธ์ 2532) : 6.]

²⁸ ประกาศ รัชกาลที่ 6, คนไทยดีเด่นระดับโลก, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า 2545, 2549), หน้า 149.

²⁹ พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมล (ประสูติ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2435 สิ้นพระชนม์ 7 มีนาคม พ.ศ. 2494) ทรงสถาปนาเป็น พระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี เมื่อเป็นพระคู่หมั้น แล้วเปลี่ยนเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี เมื่อทรงถอนหมั้น เมื่อ พ.ศ. 2463 [อ้างจาก (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์, และรัชนี ทรัพย์วิจิตร, พระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าในพระราชวงศ์จักรี, (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ 1991, 2549), หน้า 211. และ กองทัพอากาศ, เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า 142.]

³⁰ พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมล (ประสูติ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2442 สิ้นพระชนม์ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2504) ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า เมื่อ พ.ศ. 2464 จากนั้นทรงสถาปนาเป็นพระมเหสีตำแหน่ง พระนางเธอ เมื่อ พ.ศ. 2465 [อ้างจาก (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์, และรัชนี ทรัพย์วิจิตร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 212. และ กองทัพอากาศ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 157-158, 163.)]

³¹ เมื่อ พ.ศ. 2464 (หลังจากที่ต้องทรงกรมอยู่ในชั้น “กรมหมื่น” มาเป็นเวลานานกว่า 30 ปี) อ้างจาก กองทัพอากาศ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 146, 149.

บทบาทในการต่อรอง เช่น การส่งทหารไทยไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 หรือการส่งกองทหารอาสาไปช่วยรบในฝรั่งเศส เหล่านี้ล้วนมีส่วนช่วยให้การเจรจาบรรลุผล

โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยดำเนินวิเทโศบายดังกล่าว และปรากฏผลงานไม่น้อย โดยผลงานที่สำคัญคือ การเป็นหัวหน้าคณะทูตในการเจรจาทำอนุสัญญาว่าด้วยอินโดจีน ที่ทำให้ได้ข้อตกลงเรื่องการแบ่งเขตแดนสยาม กับอินโดจีนของฝรั่งเศสทางชายแดนที่ติดกับแม่น้ำโขง ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

จากนั้นอีกสองปีต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อตำแหน่งอัครราชทูตไทย ประจำประเทศอังกฤษ และเบลเยียม วางลงเนื่องจาก พระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตคนเดิมเจ็บป่วยอยู่เรื่อยๆ และได้รับราชการมานานแล้ว ควรที่จะได้ปลดออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ³² จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ ‘ท่านวรรณ’ เป็นอัครราชทูตประจำประเทศทั้งสอง และต่อมาก็ได้เป็นอัครราชทูตประจำประเทศเนเธอร์แลนด์ อีกประเทศในภายหลัง ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าเด่นที่สุด³³ ในบรรดาประเทศที่สยามมีความสัมพันธ์ทางการทูตด้วย

ในตำแหน่งใหม่นี้ นอกจากงานในหน้าที่โดยตรงแล้ว ‘ท่านวรรณ’ ยังได้ทำงานในหน้าที่ของกระทรวงอื่นๆ โดยเฉพาะงานในหน้าที่ของกระทรวงการคลัง นอกจากนั้นยังต้องดูแลนักเรียนทุนทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือน ส่วนในกิจการระหว่างประเทศ ยังได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนรัฐบาลไปในการประชุมต่างๆ หลายครั้ง เป็นเหตุให้มีความชำนาญชำนาญในการเจรจา ได้ร่วมงานกับนักการทูต นักการเมือง และรัฐบุรุษนานาชาติ รวมทั้งยังต้องออกงานสังคมต่างประเทศอยู่เสมอ³⁴ โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้เล่าถึงบทบาทช่วงนี้ไว้ว่า

“ตอนนั้นงานที่สถานทูตกรุงลอนดอน ก็เกี่ยวกับการค้า... งานการทูตมีน้อย ฉันก็ทำการสังคม แต่ก่อนนี้คนไทยก็มักจะอยู่เฉพาะกับนักเรียนคนไทย นักเรียนฉันก็มีประชุมกันเดือนละหนที่ลอนดอน และมีเข้าสังคมกับอังกฤษด้วย อย่างที่ว่าการทูตมีน้อย”³⁵

จากที่ ‘ท่านวรรณ’ กล่าวว่า “...งานการทูตมีน้อย...” ความจริงแล้ว ต้องรับหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการทูตไม่น้อยเลย อาทิ เป็นหัวหน้าคณะผู้แทน ไปประจำสมัชชาสันนิบาตชาติ ได้รับเลือกเป็น รองประธานคณะกรรมการกิจการกำกับการเงินของสันนิบาตชาติ เป็นรองประธานในการ

³² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ, ม-ร.7 ต/4 (ไมโครฟิล์ม), [เรื่องที่ 3 ร.7 ต.6-2 (1-6) ทูตและกงสุลไทย (อังกฤษ) (พ.ศ.2469 - พ.ศ.2474), ปีที่ 1 ทูตและกงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (26 ก.ค.2469 – 20 ส.ค.2473)], แผ่นที่ 2.

³³ ส. ศิวรักษ์, รั้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสถียรโกเศศ - นาคะประทีป, 2534), หน้า 7.

³⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, (2) กต. 1.1/65, ปีที่ 2 แผ่นที่ 94.

³⁵ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วรรณไวทยากร, หน้า 69.

ประชุมแก้ไขข้อบัญญัติแห่งศาลประจำยุติธรรมระหว่างชาติ ประธานคณะกรรมการระเบียบวาระแห่งสมัชชาสันนิบาตชาติ เป็นสมาชิกสำนักการทูต ระหว่างประเทศ³⁶ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้เองทำให้ ‘ท่านวรรณ’ มีโอกาสได้สัมผัส และมีความเชี่ยวชาญในขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนหลายชาติ หลายภาษา ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ ที่จะยังประโยชน์อย่างยิ่ง เมื่อประเทศได้ก้าวเข้าสู่ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ของระบบการเมืองโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ไม่ว่าจะเปลี่ยนอายุของการปฏิวัติรูปแบบต่างๆ ที่กำลังลุกลามไปทั่วโลก รวมไปถึงกระแสความสำนึกเรื่องชาตินิยมที่กำลังคุกรุ่น พร้อมๆ ไปกับการเริ่มต้นของความล่มสลายของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก เหล่านี้จะปรากฏภาพอย่างชัดเจนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่ง ‘ท่านวรรณ’ จะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์เหล่านี้ ตลอดเวลาอันยาวนานของช่วงชีวิตของ ‘ท่านวรรณ’

อุปนิสัยของ ‘ท่านวรรณ’ ประการหนึ่งที่ทำให้ประสบความสำเร็จ เป็นที่นิยมชื่นชมในการทำงาน และจัดเป็นคุณสมบัติที่ดีของนักการทูต คืออุปนิสัยละเอียดรอบคอบ และถี่ถ้วนอย่างยิ่ง โดยจะเห็นได้จากการที่อัครราชทูต จะต้องส่งคำถวายรายงานการเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น เข้ามายังราชสำนัก ซึ่งรายงานของ ‘ท่านวรรณ’ ได้รับการชมเชยจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า “...ละเอียดดีมาก... ต่อไปขอให้ราชทูตคอยสังเกตระเบียบการพิธีต่างๆ และรายงานเข้ามาเรื่อยๆ...”³⁷ และ “...เห็นเป็นทางบำรุงความคิดในเรื่องธรรมเนียมในพระราชสำนักนี้ จึงโปรดเกล้า ให้ส่งสำเนารายงานหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร... เพื่อรวบรวมไว้สำหรับเปรียบเทียบต่อไป...”³⁸

รวมถึงในพระนิพนธ์ ‘เกิดวังปารุสก์’ ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ก็ยังกล่าวถึงอุปนิสัยข้อนี้ ซึ่ง ‘ท่านวรรณ’ ได้ถ่ายทอดให้แก่ ‘พระองค์จุล’ ขณะที่ฝึกงานอยู่ที่สถานทูตในกรุงลอนดอนด้วย

“...ท่านไวฯ ท่านทรงเข้มงวดเป็นอย่างยิ่ง... จดหมายทุกฉบับก่อนส่งออกไปจะต้องเอาร่างขึ้นไปให้ท่านตรวจเสียก่อนและถ้าข้อความในร่างนั้นผิดเพี้ยนแม้แต่เล็กน้อย... ท่านก็เอาดินสอด่ขีดฆ่าออกเสียหมด... ต้องทำร่างส่งขึ้นไปถวายใหม่บางที่ต้องร่างตั้ง 3 หน แต่ทุกๆ อย่างที่ผิดท่านทรงอธิบายอย่างละเอียดว่าผิดที่ตรงไหน... สอนให้ทำงานอย่างประณีตที่สุด ผิดเล็กผิดน้อยก็ไม่ได้ ทั้งสอนให้มีใจอดทนเมื่อถูกสั่งให้ทำอะไรใหม่อย่างซ้ำๆ ซากๆ...”³⁹

³⁶ สิริ เปรมาจิตต์, ชีวิตและผลงานของปรีณัศวรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์, หน้า 10-11.

³⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ, ม-ร.7 ต/4 (ไมโครฟิล์ม), แผ่นที่ 91.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 88.

³⁹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ : ริเวอร์บุ๊กส์, 2540), หน้า 291.

อุปนิสัยนี้ได้รับการขัดเกลา และซึมซับมาตั้งแต่ครั้งที่ได้ศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยแบเลียม โดย 'ท่านวรรณ' ได้รับการฝึกฝน อย่างเข้มข้นในเรื่องการจัดระบบทางการคิดวิเคราะห์ จากการเขียนเรียงความในหัวข้อต่างๆ และในการเขียนเรียงความนี้ถ้าเขียนได้ไม่ดีพอ ตามมาตรฐานที่กำหนดก็จะต้องกลับไปทำมาใหม่ ถึงขั้นที่ครูผู้สอนฉีกเรียงความฉบับนั้นทิ้งเลยทีเดียว ซึ่งเป็นการฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักที่จะอดทนอดกลั้น และมีมานะพยายามที่จะทำให้ได้ดีที่สุด จนทำให้กลายเป็นอุปนิสัยติดตัว 'ท่านวรรณ' ตลอดมา และจะปรากฏให้เห็นเสมอๆ ในกระบวนการทำงานต่างๆ ที่ได้รับผิดชอบ

อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. 2473 ก็มีเหตุให้ 'ท่านวรรณ' ต้องลาออกจากราชการ ด้วยเหตุผล "...เพราะความประพฤติไม่เหมาะสม..."⁴⁰ เนื่องจากในขณะนั้น 'ท่านวรรณ' ได้มีความสัมพันธ์กับ หม่อมพริ้ว⁴¹ ซึ่งเป็นหม่อมห้ามของ หม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร อยู่แต่เดิม มีลักษณะเป็นเรื่อง 'รักต้องห้าม' ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากจะยอมรับได้ และใหญ่โตไม่ใช้น้อยในยุคระบอบเก่า โดยเฉพาะผู้ที่ทำให้เรื่องดังกล่าวเป็น 'เจ้า' และยังเป็นถึง 'ราชบุตร' โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "...ได้เคยทรงห้ามหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ในเรื่องนี้แล้ว ให้ไปทำการแก้ตัว ก็แก้ไม่สำเร็จ กลับทำยุ่ง..."⁴² ถึงขั้นจะมีการขอพระบรมราชานุญาตสมรสกัน รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า "...ขึ้นแต่งงานกับหม่อมพริ้วก็จะเป็นเหตุ เพราะจะเข้า court ไม่ได้..."⁴³

ในที่สุด ที่ประชุมคณะอภิรัฐมนตรี "...มีความเห็นพ้องกันให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ลาออกเสียจากราชการ เพราะความประพฤติไม่เหมาะสม และเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรมจรรยา ถ้ารัฐบาลทำไม่รู้ไม่เห็นดูจะกระไรอยู่..."⁴⁴ และยังมีพระราชดำรัสว่า "คนมักจะพูดกันว่า เรื่องส่วนตัวตามธรรมดาไม่เกี่ยวกับราชการ แต่เรื่องส่วนตัวของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ เกี่ยวกับราชการมาก แต่งงานแล้วก็ไม่ทรง admit ที่จะให้ทำงานในตำแหน่งบางอย่าง..."⁴⁵

⁴⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ, ม-ร.7 ต/4 (ไมโครฟิล์ม), ปีกที่ 2 ชุดและ กงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (มีตอน ม.จ. วรณไวทยากร ออกจากราชการ) [1 ส.ค.2473 – 8 ม.ค.2474], แผ่นที่ 25.

⁴¹ ต่อมาคือ หม่อมพริ้วสุพิน วรวรรณ ณ อยุธยา (2436-2525) ธิดาจ๋มื่นทิพยรักษา (พิณเทพเฉลิม บุนนาค) กับ สมบูรณ์ ได้รับการอบรมเยี่ยงกุลสตรีในพระบรมมหาราชวัง ในสำนักของสมเด็จพระพันปีหลวงในรัชกาลที่ 5

สมรสครั้งแรกกับ หม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร มีโอรสธิดา 3 คน เมื่อหม่อมเจ้าอมรทัตสิ้นชีพิตักษัย จึงเข้ารับราชการเป็นนางสนองพระโอษฐ์ในสมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7

พ.ศ. 2473 ได้สมรสครั้งที่ 2 กับ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ มีธิดาด้วยกันคือ ม.ร.ว.จิรวรรณ วรวรรณ (อ้างจาก ชมรมสายสกุลบุนนาค, **สกุลบุนนาค**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2542), หน้า 175, 177.

⁴² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ, ม-ร.7 ต/4 (ไมโครฟิล์ม), ปีกที่ 2 ชุดและ กงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (มีตอน ม.จ. วรณไวทยากร ออกจากราชการ) [1 ส.ค.2473 – 8 ม.ค.2474], แผ่นที่ 25.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 25, แผ่นที่ 24.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 25.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, ปีกที่ 4 ชุดและกงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (มีตอน ม.จ. วรณไวทยากร ออกจากราชการ) [1 ส.ค. 2473 – 8 ม.ค.2474], แผ่นที่ 2.

ดังนั้นในช่วงสองปีสุดท้ายของระบอบเก่า จึงเป็นช่วงที่ 'ท่านวรรณ' ต้องเว้นวรรคจากงานราชการบ้านเมืองที่ตนถนัด และปฏิบัติมานานปี และอาจจะพูดได้ว่าอนาคตในทางราชการของ 'ท่านวรรณ' ต่อจากนี้ไปมีเดิมนักไม่ผิดนัก สอดคล้องกับ ส. ศิวรักษ์ ที่ให้ความเห็นไว้ว่า ถ้ายังคงเป็นสมัยราชาธิปไตยต่อไปก็คงทรงหมดโอกาสในทางราชการงานเมือง⁴⁶

แม้จะต้องเว้นวรรคจากงานราชการ แต่ 'ท่านวรรณ' ก็ได้รับความช่วยเหลือจากพระองค์เจ้าธานีนิวัติ (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการอยู่ในขณะนั้น โดยโปรดให้ 'ท่านวรรณ' ไปสอนภาษาอังกฤษ และภาษาไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในช่วงนี้เอง 'ท่านวรรณ' ก็ได้เริ่มต้นทำหนังสือพิมพ์ 'ประชาชาติ' ขึ้นอีกด้วย⁴⁷ โดยมีชื่อหม่อมพริ้วสุพิณเป็นเจ้าของ มีกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นบรรณาธิการคนแรก⁴⁸ และยังมีนักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงในเวลาต่อมาร่วมงานด้วย คือ สนธิ เจริญรัฐ กับ มาลัย ชูพินิจ⁴⁹ ส่วน 'ท่านวรรณ' จะเขียนบทความสาระความรู้แขนงต่างๆ ลงคอลัมน์ของหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ 'ประชาชาติ' นับเป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับจากผู้อ่านสมัยนั้นไม่น้อย โดยได้อาศัยหนังสือพิมพ์นี้เป็นแนวทางการศึกษาศัพท์ และปัญหาทางการเมือง⁵⁰

'ท่านวรรณ' ได้เล่าถึงเหตุผลของการตั้งหนังสือพิมพ์ 'ประชาชาติ' ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เขาไว้ไม่ชัดเจนนัก แต่ได้ให้เหตุผลที่ชัดเจน ก็เมื่อสมัยที่เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว กล่าวคือ

“พอเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ฉันก็สังเกตเห็นว่าไม่ใช่เปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาติไทยที่เดิรมีหลักมูลแห่งวัฒนธรรมของเรา จะเปลี่ยนแปลงไปในทางประชาธิปไตย เพราะฉะนั้นก็ได้คิดตั้งหนังสือพิมพ์ เพื่อจะชี้แจงให้ประชาชนไทยเข้าใจ”⁵¹

⁴⁶ ส. ศิวรักษ์, *ร้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์*, อ่างแล้ว, หน้า 7.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, และ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์และหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. (กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการฯ, 2534), หน้า 5. และ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยากร*, หน้า 70.

⁴⁸ ประกาศ วัชรภรณ์, *นักวัฒนธรรมไทยระดับโลก*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า 2543, 2545), หน้า 133-135.

⁴⁹ ต้นสกุล สู่ย (นามแฝง), *หนังสือเล่มสุดท้าย*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สยามอินเตอร์บุ๊คส์, 2547), หน้า 20.

⁵⁰ จากบทความชื่อ “ข้าพเจ้าได้ครูใหม่” โดย หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิ์กุล อ่างใน *จดหมายเหตุแห่งชาติ*, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, (2) กต. 1.1/65, หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสกึ่งศตวรรษฉลองวันประสูติครบ 6 รอบของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี วันที่ 25 ส.ค. 2506 [มี.ค. 2504 - 10 มิ.ย. 2506], ปีที่ 2 แผ่นที่ 99.)

⁵¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยากร*, หน้า 70.

และ “ข้าพเจ้าแลเห็นความจำเป็น ที่จะชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจหลักประชาธิปไตยที่ว่า รัฐบาลเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน หรือว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย... โดยมีคำขวัญว่า “บำเพ็ญกรณีย์ ไม่ตรีจิต วิทยาคม อุดมสันติสุข”⁵²

โดยบริบทแห่งประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้น เป็นช่วงเวลาที่ประเทศกำลังประสบปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ที่ทั่วโลกรวมทั้งสยามกำลังประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ สำหรับรัฐบาลสยาม ภายใต้การบริหารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และเหล่าพระบรมวงศ์ชั้นสูง ที่เรียกว่าคณะอภิรัฐมนตรีนั้น ได้ใช้นโยบายดุลยภาพ คือการลด หรือตัดรายจ่ายของส่วนราชการต่างๆ ลง โดยมีการปลดข้าราชการออกจากตำแหน่งเป็นจำนวนมาก จนก่อให้เกิดความไม่พอใจของบรรดาข้าราชการเป็นจำนวนมาก

ประกอบกับในเวลานั้น กระแสความคิดทางการเมืองในเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองไปสู่ระบอบที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ กำลังเป็นประเด็นที่คุกรุ่นอยู่ในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มปัญญาชน ซึ่งได้แก่ กลุ่มชนชั้นกลาง ผู้ที่ได้รับการศึกษามาจากตะวันตก ที่ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการชั้นกลางถึงชั้นผู้น้อยทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือน

ด้วยบริบทดังกล่าวนี้ อาจเป็นปัจจัย ที่มีอิทธิพลให้ ‘ท่านวรรณ’ ซึ่งในขณะนั้นมีสถานะเป็น ‘เจ้า’ ที่ถูกกีดกันออกจากศูนย์กลาง หรือจากระบบราชการที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวของสังคมเจ้ามาแต่เดิม จนก่อให้เกิดความรู้สึกกลัดกลืนทางสถานะ รวมถึงความรู้สึกในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการในการดำเนินการปกครองของชนชั้นนำที่เป็น ‘เจ้า’ ในขณะนั้น

ดังนั้นการตั้งหนังสือพิมพ์ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยเชื่อมโยงกระแสแนวความคิดทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็น เรื่องความคิดระบบการเมืองแบบใหม่ รวมถึงการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในประเด็นต่างๆ ให้เป็นที่รับรู้ของบุคคลทุกกลุ่มในสังคม รวมไปถึงกลุ่มชนชั้นนำ ที่ ‘ท่านวรรณ’ อาจจะต้องการสื่อ ให้ได้รับรู้ถึงกระแสความคิดที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งให้เกิดความสำนึกร่วม และการปรับตัวให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ที่กำลังมีบทบาทขึ้นมาแทนที่

เพราะก่อนหน้านั้นในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 ‘ท่านวรรณ’ ได้เคยวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของคณะอภิรัฐมนตรี ที่เป็นกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มสำคัญ ที่มีบทบาทต่อการเมืองการปกครองสยาม ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้แสดงความไม่เห็นด้วยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แต่งตั้งคณะอภิรัฐมนตรีขึ้น เพราะผิดหลักการถือเสียงข้างมากในการตัดสินใจในการบริหารประเทศ โดยได้เปรียบเทียบกับคณะเนโร ซึ่งเป็นคณะที่ปรึกษาของพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น ในสมัยเมจิว่า

⁵² ขรรค์ชัย บุญปาน, *ประดับไว้ในโลก*, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544), หน้า 112.

“... เกณโรมิได้มีสภา และมีได้มีตำแหน่งในรัฐธรรมนูญ แต่หากแต่ละคนที่เป็นที่ปรึกษา ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระราชาธิราชเท่านั้นเอง หาได้มีอำนาจโดยตรงทางการเมืองประการใดไม่ ส่วนอภิรัฐมนตรีของเรานั้นได้มานั่งในเสนาบดีสภา ต้องเข้าประชุมต่างหากอีก และมีอำนาจเหนือเสนาบดีสภา แม้จะมีความเห็นเป็นข้างส่วนน้อยในเสนาบดีสภา ก็อาจทำลายความเห็นของข้างส่วนมากได้ ทั้งนี้ผิดหลักแห่งความรับผิดชอบโดยแท้ อีกประการหนึ่งอภิรัฐมนตรีเป็นเจ้านายชั้นสูง และพระชนม์ก็อาจจะสูงด้วย จึงเหินห่างออกไปในการเป็นไปในบ้านเมือง เหินห่างจากความคิดเห็นอันทันสมัย เหินห่างจากความทุกข์สุขของราษฎร ...”⁵³

การวิพากษ์วิจารณ์นี้ได้สร้างความไม่พอใจให้กับ ‘เจ้า’ บางกลุ่ม และยังคงอาจมีผลกระทบต่อนโยบายในทางราชการของ ‘ท่านบรรณ’ ไม่น้อย ดังนั้นเมื่อพ้นจากการหน้าที่ในราชการ จึงเรียกได้ว่า ได้เป็นอิสระจากอิทธิพลของคณะอภิรัฐมนตรี จึงสามารถใช้ ‘สื่อ’ อย่างหนังสือพิมพ์ในการแสดงความคิดเห็นที่ตรงไปตรงมาได้

รวมไปถึงยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้กับ ‘ท่านบรรณ’ ในฐานะที่มีบทบาท เป็น ‘เจ้า’ ที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชนชั้นนำสายอนุรักษนิยม กับกลุ่มชนชั้นกลางหัวก้าวหน้า ที่มีจุดยืนที่ต้องการจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น และมุ่งหวังที่จะได้ใช้ความรู้ ความสามารถที่มีได้อย่างเต็มที่ ในการแก้ไขปัญหาของบ้านเมืองที่กำลังเผชิญอยู่ในเวลานั้น

ด้วยเหตุนี้เองอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ ‘ท่านบรรณ’ ถูกกลุ่ม ‘เจ้า’ ด้วยกันมองว่าเป็น ‘กานินหมู่หงษ์’ ดังที่ ส. ศิวรักษ์ กล่าวไว้ว่า “ถ้าจะดูชีวิตของพระองค์วรรณแล้ว ก็เห็นว่ารุ่งขึ้นเร็วแล้วก็ล้มๆ ตอนๆ ต่อมา หากอาศัยที่ทรงใช้ความแนบเนียน จึงทรงเอาพระองค์รอดได้ จนฝ่ายเจ้าหาว่าทรงฝ่าเหล่าฝ่ากาทิ้งหงส์ไปหากาก็มี ...”⁵⁴ หรือทรงเป็น ‘นกยูง(ไม่)รักษาแววชน’⁵⁵ ตามพระโอวาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาตำราภิรมย์ยุภาวดี ตั้งแต่นั้นมา

⁵³ ศรีกรุง, 19 ก.ค.2475, หน้า 5, อ้างใน ฉลองรัฐ เจริญศรี, บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501, [วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546], หน้า 68.

⁵⁴ ส. ศิวรักษ์, ร้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์, หน้า 10.

⁵⁵ ...ผู้ที่เกิดมาเป็นเจ้า ตรงกับคำโบราณเขาเปรียบว่านกยูง ย่อมรักษาแววชนมิให้มัวหมอง กล่าวคือ ระวังมิให้สิ่งใดใครกรมาเปื้อนเปราะ ข้อที่เกิดเป็นเจ้ามิใช่มีแต่คุณอย่างเดียว หน้าที่จะต้องรักษาเกียรติของเจ้ามีติดอยู่ด้วย เจ้าบางคนรักษาเกียรติในทางที่ผิด คือ จองหองพองชน หรือเที่ยวเกะกะด้วยถือตัวว่าเป็นเจ้า คนอื่นจะต้องนับถือยำเกรง และจะทำอะไรผิดกับผู้อื่น ความรู้สึกเช่นนั้น พาให้เสื่อมเสียเกียรติยศเจ้า ที่ถูกนั้น ผู้เป็นเจ้าควรรักษาเกียรติโดยมิให้มีความช่วยเหลืออย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งผู้อื่นเขาจะว่าได้ว่า ไม่ควรเป็นเจ้า ดังนี้จึงตรงกับคำโบราณว่า “นกยูงรักษาแววชน”... (อ้างจาก สบ. ๒๕๓/๕๕ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาตำราภิรมย์ยุภาวดี ถึง ม.จ.วงษ์อดิศร สุขสวัสดิ์ (ชายโง) วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒, ก.จ.ช. ใน ส. ศิวรักษ์, คับข้องส่องเจ้า, ไม่ปรากฏเลขหน้า.)

3.2.2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2495 (ช่วงชีวิตยุคต้นระบอบใหม่)

ท่ามกลางเมฆหมอกแห่งความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำ กับกลุ่มชนชั้นกลางปัญญาชน ที่ได้ดำเนินมาเป็นเวลานาน ทั้งที่เนื่องมาจากปัจจัยภายในเรื่องความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้น และความสำนึกในการแสดงบทบาททางการเมือง ที่มองว่าชนชั้นนำได้ถืออภิสิทธิ์ และควบคุมการปกครองมาเป็นระยะเวลายาวนาน ถึงเวลาที่สยามจะต้องมี 'รัฐธรรมนูญ' และประชาชนพลเมืองสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเมืองการปกครอง และไปรวมถึงปัจจัยจากภายนอก ที่เข้ามากระทบในจังหวะเวลาที่ปัญหาภายในกำลังเข้าขั้นสูงจน จากปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจที่ลุกลามไปทั่วโลก นำพาสยามเข้าสู่ยุค 'ข้าวยากมากแพง' รายได้ไม่พอกับรายจ่าย นำมาซึ่งนโยบายดุลยภาพ อันเป็นผลให้เกิดความไม่พอใจอย่างกว้างขวางของกลุ่มข้าราชการ ทั้งสายทหาร และพลเรือน พระราชวงศ์ได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งความเสื่อมอย่างแท้จริง

ปัญหาต่างๆ ที่ถาโถมเข้ามาเป็นเสมือนสายพานที่ชิงตึง พร้อมที่จะกระตุกขาดออกจากกัน ได้ทุกเมื่อ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้สถาปนามาตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กำลังถูกท้าทาย ระบบการบริหารโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ร่วมกับคณะเจ้า 'อภิรัฐมนตรี' กำลังเผชิญกับวิกฤตศรัทธา ดังที่มีผู้กล่าวว่า

“เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำความมั่นใจในราชบัลลังก์ก็ลดลง เมืองหลวงเต็มไปด้วยข้าวลือ บ้างก็พูดถึงคำทำนายของพระพุทธรูปฟ้าๆ ที่ว่าราชวงศ์จะมีอายุเพียง 150 ปี บ้างก็พูดถึงการปฏิวัติที่กำลังจะมาถึง หรืออย่างน้อยก็การลอบสังหารบุคคลในตำแหน่งสูงๆ”⁵⁶

ท้ายที่สุดเหตุการณ์ที่ได้เล็ดลอดกันปากต่อปากกันมานาน ก็ได้เกิดขึ้นในเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เมื่อกลุ่มนายทหารระดับกลาง ร่วมมือกับกลุ่มปัญญาชนได้ก่อการ ยึดอำนาจรัฐอธิปัตย์ที่ราชวงศ์จักรีครอบครองมากกว่า 150 ปี แล้วสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญขึ้นแทนที่ พร้อมกับเปลี่ยนตัวผู้กุมอำนาจการปกครองจาก 'กลุ่มเจ้าหัวอนุรักษ์นิยม' มาเป็น 'กลุ่มชนชั้นกลางหัวก้าวหน้า' ทั้งที่เป็นทหาร และพลเรือน เป็นการเริ่มต้นบริบทการเมืองใหม่นับแต่นั้นเป็นต้นมา

อีกด้านหนึ่งหลังจากที่ออกจากราชการ 'ท่านวรรณ' ก็ได้เป็นอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมไปกับการทำหนังสือพิมพ์ 'ประชาชาติ' ดังที่ได้กล่าวไปในตอนก่อนหน้าแล้ว จากนั้นภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้มีความตื่นตัวทางการเมืองขึ้นอย่างมากในหมู่ประชาชน หนังสือพิมพ์ 'ประชาชาติ' จึงยังมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะได้กลายเป็นแหล่งแสดงความคิดเห็นแนวใหม่ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม⁵⁷

⁵⁶ Joseph J. Wright Jr., *The Balancing Act : A History of Modern Thailand*, (Thailand : Asiabook, 1991), pp. 46-47.

⁵⁷ สุภาพันธุ์ บุญสะอาด, *ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย*. (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2517), หน้า 95.

ประกอบกับ ‘ประชาชาติ’ ยังเป็นแหล่งผลิตนักหนังสือพิมพ์ และปัญญาชนหัวก้าวหน้า ที่มีชื่อเสียงในเวลาต่อมาหลายคน อาทิ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มาลัย ชูพินิจ ตระกูล ทองนิมิต สนิท เจริญรัฐ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีรัฐมนตรี ในคณะรัฐบาลระบอบใหม่ ร่วมเขียนบทความลงตีพิมพ์ ถึงสองท่านอีกด้วย คือ พระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีศึกษาธิการ และพระสารสาสน์พลขันธ์ รัฐมนตรีเศรษฐกิจ ‘ประชาชาติ’ จึงได้ชื่อว่าเป็นหนังสือพิมพ์ ที่ได้รับอิทธิพล และมีแนวโน้มความคิดทางการเมืองที่ก้าวหน้าของระบอบใหม่⁵⁸

นอกจากนั้นภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นาน ‘ท่านวรรณ’ ยังได้แสดงปาฐกถา แสดงความเห็นสนับสนุนระบอบใหม่ และได้ช่วยสร้างความเข้าใจให้กับประชาชน ต่อระบอบใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น เช่น การที่ได้แสดงปาฐกถา ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “รัฐธรรมนูญ” ที่ได้ช่วยไขข้อข้องใจ และได้ประทานคำอธิบายขยายความ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 อันเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่คณะผู้ก่อการได้ร่างขึ้น โดย ‘ท่านวรรณ’ ได้แสดง อรรถาธิบายตามหลักวิชาการ ซึ่งมีผู้สนใจเข้าฟังการปาฐกถาดังกล่าวอย่างล้นหลาม เป็นที่กล่าวขวัญของบรรดาสื่อหนังสือพิมพ์ ในขณะนั้นเป็นอย่างมาก โดยได้พร้อมใจกันลงพิมพ์เนื้อหาของการปาฐกถาดังกล่าวโดยไม่ตัดทอนเนื้อหาเลย เพราะในเวลานั้นคนไทยที่พอจะเข้าใจกันถึงเรื่องรัฐธรรมนูญมีน้อย⁵⁹ และนับว่าการปาฐกถาของ ‘ท่านวรรณ’ เป็นการเปิดโลกทัศน์ทางการเมืองให้กับประชาชน ที่เริ่มต้นตัวทางการเมืองใน ‘ระบอบใหม่’ ได้เป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้เองทำให้บุคคลสำคัญใน ‘คณะราษฎร’ เชิญให้ ‘ท่านวรรณ’ เข้ามาเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาล โดยภายหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งรัฐบาลใหม่ และแถลงว่า “เนื่องจากท่านเป็นทหารไม่เข้าของในราชการพลเรือน และการต่างประเทศ จึงขอตั้งที่ปรึกษาพิเศษคือ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ไอรสเสด็จในกรมมราธิปฯ ...”⁶⁰ โดยเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี และกระทรวงการต่างประเทศ⁶¹

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95-96, และ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยากร*, หน้า 70-71, และ โสภานะมุล, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2550), หน้า 48-49, 58.

⁵⁹ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, *อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ*, (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2475), คำนำ, และ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *นราธิปพงศ์ประพันธ์*, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2519), หน้า 22-23.

⁶⁰ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, *เจ้าชีวิต – สยามก่อนยุคราชธิปไตย*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : ริเวอร์บุ๊กส์, 2541), หน้า 330-331.

⁶¹ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์และหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, หน้า 5.

แสดงให้เห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ เป็น ‘เจ้า’ ที่รัฐบาลในระบอบใหม่ ให้ความไว้วางใจเป็นอย่างมาก เพราะสถานการณ์ทางการเมืองในระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง กระแสความไม่พอใจ และความหวาดระแวงระหว่างฝ่าย ‘เจ้า’ กับฝ่าย ‘ผู้ก่อการ’ ยังคงมีอยู่อย่างมาก* การที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้เข้าร่วมกับฝ่ายรัฐบาล จึงเป็นผลมาจากการสร้างความไว้น้ำใจให้เกิดขึ้นต่อคณะก่อการ ไม่ว่าจะเป็นการที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้ใช้สื่ออย่าง ‘ประชาชาติ’ และการที่ได้ปาฐกถาแสดงความคิดเห็นในทางสนับสนุนระบอบใหม่ ได้ช่วยเปิดทางให้ได้กลับเข้ารับราชการอีกครั้ง และการกลับเข้ารับราชการอีกครั้งนี้ จะได้ทำราชการอย่างต่อเนื่องติดต่อกันไปอีกเป็นระยะเวลายาวนานจนจบจนถึงบั้นปลายของชีวิตเลยทีเดียว

ในอีกด้านหนึ่ง ‘คณะผู้ก่อการ’ ก็อาจเล็งเห็นถึงความสามารถ และความรอบรู้ในเชิงวิชาการของระบอบใหม่ ที่ ‘ท่านวรรณ’ มี ซึ่งหาตัวผู้ที่จะมีความรู้ในลักษณะนี้ได้ยากในเวลานั้น โดยเห็นเป็นประโยชน์ถ้าจะเชิญให้มาเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาล กับทั้งยังเป็นการสร้างความไว้วางใจ และประสานประโยชน์กับฝ่ายต่างๆ ไปพร้อมกันด้วย กล่าวคือ กลุ่มนิยมเจ้า ที่อาจจะให้การสนับสนุนการดำเนินการของฝ่ายรัฐบาลมากขึ้นเนื่องจากมองว่ารัฐบาลก็ให้ความสำคัญ โดยเชิญ ‘เจ้า’ เข้าร่วมรัฐบาลด้วย หรือกลุ่มปัญญาชน เช่นพวกนักหนังสือพิมพ์ ที่ส่วนใหญ่ศรัทธาในตัว ‘ท่านวรรณ’ ในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ และมีอุดมการณ์ร่วมกับกลุ่มตน ถ้าได้กลุ่มปัญญาชนเหล่านี้มาเป็นพวก การดำเนินงานในการสร้างความเข้าใจในระบอบใหม่ให้กับประชาชนพลเมืองก็จะง่ายขึ้น และรวมไปถึง กลุ่มประชาชนทั่วไป ที่ส่วนใหญ่ยังมีความรับรู้และยึดถือคติความคิดแบบเก่า ที่ว่าราชการงานเมืองเป็นเรื่องของ ‘เจ้า’ และไม่สนใจการเมือง คนกลุ่มนี้อาจจะไม่พอใจ และไม่เข้าใจใน ‘ระบอบใหม่’ และยังคงเคลือบแคลงการเข้ามารับหน้าที่ ‘ผู้นำใหม่’ ของ ‘คณะราษฎร’

สำหรับงานในหน้าที่ที่ปรึกษารัฐบาลของ ‘ท่านวรรณ’ นั้นหากจะแบ่งก็คงจำแนกได้ สามลักษณะกล่าวคือ ลักษณะแรกเป็นผู้ให้คำปรึกษา และร่วมจัดทำร่างกฎหมาย และระเบียบต่างๆ ที่สอดคล้อง และรองรับการดำเนินงานในระบอบใหม่ เช่น การจัดทำกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง (พระราชบัญญัติเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476 (ฉบับที่ 2)) เข้าร่วมในการร่างข้อบังคับการประชุมของสภาผู้แทนราษฎรฉบับแรก และฉบับต่อมา⁶² เป็นต้น

ส่วนงานในลักษณะที่สอง คือ การที่เป็นผู้แทนประเทศในการสานต่อการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ที่ดำเนินมาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 ซึ่งในตอนนั้น ‘ท่านวรรณ’ ก็ได้มีส่วนร่วมอยู่ด้วย ดังนั้นรัฐบาลในระบอบใหม่จึงขอให้ ‘ท่านวรรณ’ เข้าร่วมในคณะเจรจาด้วย จนสำเร็จ

* เหตุการณ์ ‘กบฏบวรเดช’ (ตุลาคม พ.ศ. 2476) ในเวลาต่อมาเป็นที่ยืนยันได้เป็นอย่างดี

⁶² พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *นราธิปพงศ์ประพันธ์*, หน้า 23-24.

ลู่วงลงใน พ.ศ. 2480 ความสำเร็จนั้นนอกจากจะช่วยให้ประเทศได้รับการยอมรับว่ามีเอกราชอธิปไตยโดยสมบูรณ์แล้ว ยังมีผลผูกพันถึงความชอบธรรมในการปกครองของคณะราษฎร ในฐานะที่เป็นกลุ่มผู้ปกครองใหม่ที่ช่วยปลดแอกให้กับประเทศอีกด้วย⁶³

ลักษณะงานด้านสุดท้ายคือ การที่ ‘ท่านวรรณ’ อุตสาหะแสดงปาฐกถาทั้งในสถานศึกษาและทางวิทยุกระจายเสียง ในการให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับระบอบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ หรือเรื่องเกี่ยวกับการเลือกตั้ง โดยจะนิพนธ์บทพูดด้วยตนเอง เป็นการให้ความรู้ และทำความเข้าใจในเรื่องระบอบการปกครองที่ยังเป็นสิ่งใหม่ ให้แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดีในช่วงที่ ‘ระบอบใหม่’ เพิ่งเริ่มต้นก่อร่างขึ้นมา⁶⁴ อาจจะนับได้ว่า ‘ท่านวรรณ’ เป็นผู้ช่วย ‘สร้างองค์ความรู้ในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ’ ให้แก่ระบอบใหม่อย่างมาก

ภายหลังการดิ้นรนเอื๊อกสุดท้ายของกลุ่มราชวงศ์* ในเหตุการณ์ ‘ขบถบวรเดช’ พ.ศ. 2476 ที่ได้กลายเป็นความพ่ายแพ้ของกลุ่มเจ้าครั้งสำคัญ และเป็นการสิ้นสุดฐานอำนาจของราชวงศ์ที่รักษามาได้หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยสิ้นเชิง⁶⁵ ‘ท่านวรรณ’ ก็ยังปฏิบัติหน้าที่ที่ปรึกษารัฐบาลได้ต่อมา และดูเหมือนความสามารถทางด้านการทูต และการรู้จักที่จะไม่เอาตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ แต่ปฏิบัติเฉพาะงานในหน้าที่ราชการ ทำให้ไม่ต้องกระทบกระเทือนจากเหตุการณ์ดังกล่าวดังเช่น ‘เจ้า’ กลุ่มอื่นๆ มากนัก

3.2.3 ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ถึง พ.ศ. 2501 (ช่วงชีวิตยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม)

ภายหลังเหตุการณ์ ‘ขบถบวรเดช’ รัฐบาล ‘คณะราษฎร’ ก็มีอำนาจที่มั่นคงขึ้น และในตอนนี้องค์บทบาททางการเมืองของ หลวงพิบูลสงคราม ก็โดดเด่นขึ้นมาอย่างมาก หลังจากได้เป็นผู้นำในการปราบปรามกลุ่มกบฏจนได้รับชัยชนะ และยังก้าวขึ้นมาเป็นผู้คุมขุมกำลังพลในขณะนั้นอีกด้วย และเมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนา พ้นจากตำแหน่งนายกฯ โดยการยุบสภา และแม้จะได้รับเสียงสนับสนุนจากสมาชิกสภา แต่พระยาพหลฯ ก็ยืนยันไม่รับตำแหน่งนายกฯ อีก สภาจึงหันไปพิจารณาเลือก พันเอก หลวงพิบูลสงคราม หรือต่อมาก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งช่วงเวลาที่ยอมพล ป. เป็นนายกฯ นี้ นับเป็นช่วงเวลาการครองอำนาจที่ยาวนานที่สุดสมัยหนึ่ง ของประวัติศาสตร์การเมืองไทย

⁶³ ฉลองรัฐ เจริญศรี, *บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501*, หน้า 31.

⁶⁴ ศึกษาเพิ่มเติมใน พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์, *นราธิปกพงศ์ประพันธ์*.

* Royalists - หมายความว่า กลุ่มเจ้า และกลุ่มนิยมเจ้า

⁶⁵ Joseph J. Wright Jr., *The Balancing Act : A History of Modern Thailand*, pp.78.

ในช่วงเวลานี้เองเป็นช่วงที่ ‘ท่านวรรณ’ กำลังร่วมกับ หลวงประดิษฐมนูธรรม หรือ นายปรีดี พนมยงค์ มั่นสมองคนสำคัญของ ‘คณะราษฎร’ ทำการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคที่ได้ดำเนินมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จนบรรลุผลสำเร็จโดยสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2481 และในปีถัดมา ก็ได้รับการสถาปนาเลื่อนพระยศเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ซึ่งสาเหตุหนึ่งคงเนื่องมาจากความชอบ ที่ประสบผลสำเร็จในการเจรจาดังกล่าวนี้เอง ดังนั้นต่อจากนี้ไปจึงจะขอเรียกขานถึง ‘ท่านวรรณ’ ตามยศที่เปลี่ยนไปว่า ‘พระองค์วรรณ’

บทบาทของ ‘พระองค์วรรณ’ ในสมัยจอมพล ป. ยุคแรก (พ.ศ. 2481 - 2487) ส่วนใหญ่เป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่ทางการทูตที่ ‘ท่านวรรณ’ ถนัด และมีความชำนาญ เนื่องจากช่วงเวลานี้ เป็นช่วงที่ประเทศกำลังเผชิญกับภาวะสงครามทั้ง สงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งประเทศไทยต้องเผชิญกับการถูกล่วงล้ำอธิปไตยจากญี่ปุ่น บทบาทในการเจรจาทางการทูตจึงเป็นบทบาทที่โดดเด่นที่สุด ของบริบทในช่วงเวลานี้

‘พระองค์วรรณ’ ได้ใช้ความเชี่ยวชาญทางการทูต ในการปรับระดับระบอบการปกครองของประเทศไทย ให้รอดพ้นจากการถูกญี่ปุ่นที่เข้ามายึดครอง บีบบังคับได้โดยง่าย แต่ขณะเดียวกัน ‘พระองค์วรรณ’ ก็ได้สร้างความไว้วางใจให้กับญี่ปุ่น เช่น การที่ให้พระโอรส คือ หม่อมราชวงศ์วิบูลเกียรติ วรวรรณ ได้เดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่น จอมพล ป. จึงได้รับประโยชน์จากการดำเนินการทางการทูตของ ‘พระองค์วรรณ’ เป็นอย่างมาก คือได้รับความไว้วางใจจากญี่ปุ่น แต่ก็ยังสามารถรักษาบทบาทไม่ให้ไทย กลายเป็นประเทศที่ถูกยึดครองไปโดยสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2486 ‘พระองค์วรรณ’ จึงได้รับการเลื่อนยศเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร นับว่าเป็น ‘เจ้า’ ในจำนวนน้อยองค์ ที่ได้รับความดีความชอบอย่างรวดเร็วในยุคระบอบใหม่ ซึ่งแตกต่างกับ ‘เจ้า’ อื่นๆ ที่เป็นไปในทางตรงกันข้าม

นอกจากการดำเนินนโยบายการต่างประเทศในภาวะสงครามแล้ว ในช่วงนี้ยังเป็นช่วงที่มีการดำเนินนโยบายชาตินิยม ของ จอมพล ป. ในยุคเริ่มแรก ควบคู่กันไปอีกด้วย โดยเน้นการปลุกสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักชาติ และเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา อุดมการณ์ได้แตกออกเป็น 2 ประเด็น คือ การสร้างชาติ และการเชื่อผู้นำ ซึ่งมีผู้วิจารณ์ว่า เป็นเพียงการสร้างฐานสนับสนุนการปกครองของ จอมพล ป. เอง และเป็นเพียงเครื่องมือของลัทธิรัฐนิยมแบบทหาร (military statism) ทำนองเดียวกับ ‘ลัทธิผู้นำ’ ของฮิตเลอร์ และมุสโสลินี⁶⁶

นโยบายดังกล่าวนี้ ในทางส่วนตัว ‘พระองค์วรรณ’ อาจจะไม่เห็นด้วยนักกับการดำเนินนโยบายดังกล่าว เนื่องจากผิดไปจากหลักการประชาธิปไตยที่ ‘พระองค์วรรณ’ ยึดถือ แต่ด้วยอุปนิสัยที่รู้จักโอนอ่อนผ่อนตาม และมุ่งที่จะใช้ศักยภาพที่มีอยู่ทางการทูต และการใช้ภาษาต่างๆ

⁶⁶ มานิตย์ นวลละออ, การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย, (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองรัตนพรินต์ติ้ง, 2540), หน้า 97.

อย่างเป็นทางการต่อประเทศชาติ และส่วนรวมเป็นระยะยาว กีดกันทำงานร่วมกับ จอมพล ป. ต่อมา แม้บางครั้งจะถูกนิทาจากผู้ใต้บังคับบัญชาว่าอ่อนกับเผด็จการเกินไปก็ตาม⁶⁷

ในช่วงนี้รัฐบาลยังได้ถือโอกาสที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม ทำการควบคุมหนังสือพิมพ์ เพื่อใช้เป็นแหล่งเผยแพร่ลัทธิชาตินิยม และลัทธิผู้นำนิยม โดยการขอให้หนังสือพิมพ์ลงคำปราศรัย และคำขวัญในเชิงชี้ชวนให้ประชาชนมอบความไว้วางใจ และให้การสนับสนุนแก่ “ผู้นำ” ประเทศ การที่รัฐบาลใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสร้างประชามตินี้ ได้ก่อให้เกิดความอึดอัดใจแก่ บรรดาหนังสือพิมพ์ต่างๆ เป็นอย่างมาก⁶⁸

หนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ เองก็จำต้องลงคำขวัญ ในหน้าแรกของหนังสือพิมพ์ตามคำขอ ของรัฐบาลเช่นกัน โดยลงว่า ‘ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อและทำตามท่านพิบูลสงคราม’⁶⁹ สิ่ง นี้ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ‘พระองค์วรรม’ ย่อมโอนอ่อนกับรัฐบาลเป็นอย่างมาก ซึ่งมี ผลให้หนังสือพิมพ์ขาดความเห็น และอุดมคติที่เป็นตัวของตัวเองไป และสถานะของหนังสือพิมพ์ ในสมัยนี้ จึงมีสภาพเป็นเพียงเอกสารโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลเท่านั้น⁷⁰

ในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ความขัดแย้งระหว่าง จอมพล ป. กับ นายปรีดี ได้มาถึง จุดแตกหัก โดยเริ่มปรากฏความขัดแย้งมาตั้งแต่กรณีพิพาทอินโดจีน และเพิ่มมากขึ้นเมื่อมี นโยบายต่างกันเรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งนายปรีดี ได้พยายามต่อต้านญี่ปุ่นด้วยการตั้ง ขบวนการเสรีไทย และระยะต่อมาเมื่อญี่ปุ่นมีท่าทีจะเป็นฝ่ายปราชัย นายปรีดี ที่ขณะนั้นดำรง ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงได้โอกาสที่จะล้มรัฐบาล จอมพล ป. ลง

จากกรณีความขัดแย้งของสองบุคคลสำคัญดังกล่าว ย่อมมีผลกระทบต่อ ‘พระองค์วรรม’ ด้วย เนื่องจากทำงานเป็นที่ปรึกษารัฐบาล ในเรื่องเกี่ยวกับการต่างประเทศ ซึ่งต้องเข้าไปมีส่วน เกี่ยวข้องทั้งในกรณีพิพาทอินโดจีน และทั้งการดำเนินนโยบายต่างประเทศเกี่ยวกับญี่ปุ่น ซึ่งล้วน เป็นประเด็นขัดแย้งของบุคคลทั้งสองมาโดยตลอด ด้วยเหตุนี้เองภายหลังการพ้นจากตำแหน่ง นายกฯ ของ จอมพล ป. ใน พ.ศ. 2487 ตามด้วยการเข้ามาบริหารประเทศในช่วงเวลาสั้นๆ ของ รัฐบาลพลเรือน⁷¹ ตั้งแต่ พ.ศ. 2487-2490 ‘พระองค์วรรม’ จึงมีบทบาทการทำงานในรัฐบาลที่ไม่ โดดเด่นนักในช่วงดังกล่าว

⁶⁷ ส. ศิวรักษ์, *ร้อยปีพระองค์วรรมตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์*, หน้า 11.

⁶⁸ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, *บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2*, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 63-64, และ *สิริรัตน์ ชันธพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 99.

⁶⁹ *สิริรัตน์ ชันธพิน, เรื่องเดียวกัน*.

⁷⁰ *พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, เรื่องเดียวกัน*, หน้า 64

⁷¹ เป็นกลุ่มที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับ จอมพล ป. สามารถเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลได้ในช่วงสั้นๆ จากการสนับสนุนของ นายปรีดี

ในช่วงที่ 'พระองค์วรวงศ์' วางเว้นจากงานในฝ่ายบริหาร ก็ได้รับมอบหมายภาระงานทางฝ่ายนิติบัญญัติแทน กล่าวคือในช่วง พ.ศ. 2488-2489 ได้รับแต่งตั้งให้เข้าร่วมเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และต่อมายังได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา และพฤฒิสภา ตามลำดับ และภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ได้มีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้น 'พระองค์วรวงศ์' ก็ได้เป็นผู้แทนไทยในการเจรจา จนประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การดังกล่าว โดยได้กล่าวถึงการใช้ความรู้ทางด้านการทูต ในการเจรจาช่วงเวลานั้นว่า

“...ที่แรกไปเจรจากับฝรั่งเศษ ต้องคืนพระตะบองให้เขา... เขาก็สนับสนุนให้เราเข้าสหประชาชาติ แต่ว่ามีโซเวียตมาบอกว่า เราต้องมีทูตที่มอสโคว์... ไม่งั้นเขาจะยับยั้ง... ฉันก็ไปพยายามพบกับกรอมมีโก ซึ่งเขาก็อึดเอื่อนว่ายังไม่ได้ จนกระทั่งวันสุดท้าย เขาบอกว่าเขาได้รับคำสั่งมาแล้วให้ฉันจัดส่งทูตไปมอสโคว์ถ้าทูตไปแล้ว เราก็เข้าสหประชาชาติได้... กรอมมีโกเข้าไปประชุมคณะมนตรีความมั่นคงฉันก็บอกว่า... ท่านจะรับคำรับรองข้าพเจ้าไหม ถ้าไทยจะส่งผู้แทนไปแลกเปลี่ยนผู้แทนกัน... แต่ย้งร่างหนังสือแลกเปลี่ยนไม่สำเร็จ ฉันก็เลยบอกว่าฉันนี้แหละ เป็นผู้เชี่ยวชาญการร่างของกระทรวงการต่างประเทศ... ฉันก็นั่งลงร่างทำให้ทันทีเขาก็ดูร่างแก้ 2-3 คำฉันให้พิมพ์เซ็นเข้าไปประชุมคณะมนตรีความมั่นคง ที่ประชุมก็ถามว่า ingshapasoviet ว่าอย่างไรเรื่องไทย กรอมมีโกเขาก็บอกว่าสหภาพโซเวียตสนับสนุนประเทศไทย ประเทศไทยก็ได้เข้าไปเป็นสมาชิกสหประชาชาติ”⁷²

ต่อมาเมื่อรัฐบาลไทย กับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ได้มีการเจรจาทกลงกันให้เลื่อนความสัมพันธ์ทางการทูตสู่ระดับเอกอัครราชทูต 'พระองค์วรวงศ์' ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตประจำสหรัฐอเมริกาคนแรก โดยมีพระราชสาส์นตราตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2490⁷³ โดยควบตำแหน่งผู้แทนถาวร ประจำองค์การสหประชาชาติ⁷⁴ อีกด้วย

ภายหลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ซึ่งมี พลโทผิน ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้า นายปรีดี พนมยงค์ ต้องเดินทางลี้ภัยออกนอกประเทศ และ จอมพล ป. ได้กลับมาครองอำนาจการเมืองอีกครั้ง เป็นสมัยที่สอง (พ.ศ. 2491-2500) ช่วงนี้เป็นยุคที่เริ่มมีการประนีประนอมกันมาก

คือ รัฐบาลของ นายควง อภัยวงศ์ (สมัยที่ 1 : 1 สิงหาคม 2487- 17 สิงหาคม 2488, สมัยที่ 2 : 31 มกราคม-18 มีนาคม 2489, สมัยที่ 3 :) รัฐบาลของ นายทวี บุณยเกตุ (31 สิงหาคม-17 กันยายน 2488) รัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (17 กันยายน 2488-24 มกราคม 2489) รัฐบาลของ นายปรีดี พนมยงค์ (24 มีนาคม 2489-23 สิงหาคม 2489) และรัฐบาลของ พลเรือตรีวัลย์ อ่างร นาวาสวัสดิ์ (23 สิงหาคม 2489-8 พฤศจิกายน 2490) ก่อนจะเกิดการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ที่เป็นผลให้ นายปรีดี ต้องยุติบทบาททางการเมืองตั้งแต่นั้น

⁷² พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรวงศ์ไวทยากร*, หน้า 72-73.

⁷³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, สำนักงานปลัดกระทรวง กองคลัง, (2) กต. 2.2/80, ตั้งพระองค์เจ้าวรวงศ์ไวทยากร เป็นเอกอัครราชทูตออสเตรีย และกำหนดอัตราเงินเพิ่มโดยเฉพาะ, [10 ม.ค. - 9 ก.ย. 2490], หน้า 4-5, 8.

⁷⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรวงศ์ไวทยากร*, หน้า 72.

ขึ้นระหว่าง ‘ฝ่ายการเมือง’ และ ‘ฝ่ายเจ้า’ โดยมีทหารเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญ โดยได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว⁷⁵ ที่คณะทหารร่างขึ้น

ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดให้มีคณะอภิรัฐมนตรีจำนวน 5 นาย ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ และเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ประทับอยู่ในพระราชอาณาจักร หรือทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้⁷⁶ นับเป็นการนำระบบการเมืองใน ‘ระบอบเก่า’ กลับมาใช้ใน ‘ระบอบใหม่’ อีกครั้งหลังจากล้มเลิกไปได้ 15 ปี

ในช่วงนี้ ‘พระองค์วรณ’ ไม่ได้มีบทบาทในทางการเมืองภายในประเทศเท่าใดนัก แต่ปรากฏบทบาทในทางการเมือง และการทูตระหว่างประเทศชัดเจนกว่า โดยภายหลังจากที่จอมพล ป. ได้กลับมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลอีกครั้ง ‘พระองค์วรณ’ ก็มีส่วนในการเจรจาทำความเข้าใจกับฝ่ายรัฐบาลของสหรัฐฯ ถึงสถานการณ์ทางการเมืองไทย ที่ทหารเข้ามามีบทบาทผ่านทางการก่อรัฐประหาร ซึ่งประเทศมหาอำนาจ ผู้นำโลกเสรีประชาธิปไตยอย่างสหรัฐฯ คงยากที่จะยอมรับได้

ประกอบกับโลกเสรีเองก็ไม่ค่อยจะไว้ใจรัฐบาลชุดนี้ เนื่องจากรัฐบาลชุดนี้เคยไปเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่น ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายโลกเสรีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2⁷⁷ มาก่อน แต่ ‘พระองค์วรณ’ ก็ได้ช่วยเจรจา จนรัฐบาลสหรัฐฯ ประกาศรับรองการจัดตั้งรัฐบาลของไทย ภายใต้อำนาจของ จอมพล ป.⁷⁸ ในที่สุด

หลังจากนั้นสถานการณ์ทางการเมืองของโลก ได้เริ่มเข้าสู่ภาวะสงครามเย็น กล่าวคือ โลกได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ค่าย คือ ฝ่ายโลกเสรี และฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์ ประเทศไทยเองก็ถูกโยงเข้าไปเกี่ยวข้องกับเพราะตกเป็นเป้าหมายในการขยายอิทธิพลของฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์ ที่มีสหภาพโซเวียต ร่วมกับประเทศจีนเป็นผู้นำ ดังนั้นการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลจอมพล ป. จึงต้องเปลี่ยนจากการรักษาความเป็นกลาง มาเป็นการหันไปผูกมิตรกับสหรัฐฯ มากขึ้น เพราะนอกจากจอมพล ป. จะต้องการความช่วยเหลือจากโลกเสรี ในการขจัดภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์

⁷⁵ รัฐธรรมนูญการปกครองฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2490 รู้จักกันในนามว่า ‘รัฐธรรมนูญฉบับได้ตุ้ม’ เพราะนาวาเอกกาจ กาจสงคราม ร่างแล้วเก็บซ่อนไว้ใต้ตุ้มแดง ด้วยเกรงว่าการทำรัฐประหารอาจไม่สำเร็จ (อ้างจาก สิริรัตน ชันธิพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 187.)

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

⁷⁷ จันทรา บุรณฤกษ์ และ ปิยนาด บุนนาค, การศึกษาผลกระทบทางการเมืองจากความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2463-2506) : รายงานผลการวิจัย, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 107.

⁷⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.6/2, ข่าวหนังสือพิมพ์ เรื่อง สหรัฐอเมริการับรองการจัดตั้งรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม, [พ.ศ. 2491], (เป็นภาษาอังกฤษ).

แล้ว ยังต้องการจะสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของตนให้มั่นคง โดยได้รับการสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะจากประเทศผู้นำโลกตะวันตก⁷⁹ อย่างสหรัฐฯ

ดังนั้นภาระหน้าที่ในทางการทูตของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในฐานะเอกอัครราชทูตไทย ประจำสหรัฐฯ จึงมีบทบาทมากขึ้นในช่วงนี้ โดยเฉพาะการสร้างสัมพันธไมตรี ผ่านการแสดงบทบาทในการทำความเข้าใจ และให้ความร่วมมือต่อบริบทด้านต่างๆ ของสหรัฐฯ ที่จะเป็นโยบายต่อประเทศไทยในการต่อต้านอิทธิพลของคอมมิวนิสต์

โดยจะเห็นได้จากรายงาน⁸⁰ของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ที่ส่งเข้ามายังกระทรวงการต่างประเทศ ส่วนใหญ่เป็นรายงานเกี่ยวกับการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ โดยความร่วมมือกับสหรัฐฯ โดยได้แสดงบทบาทเป็นผู้ประสานความเข้าใจระหว่างรัฐบาลไทย กับรัฐบาลสหรัฐฯ ในการขอความร่วมมือ และความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน หรือด้านกำลังสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นการเป็นผู้ประสานความร่วมมือ และรายงานความคืบหน้าในการสงครามเกาหลี (2493) ที่ประเทศไทยส่งทหารไปร่วมรบด้วย หรือการเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการเจรจาขอกู้เงินจากธนาคารโลก⁸¹ เพื่อใช้ในการลงทุนขยายระบบสาธารณูปโภคภายในประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลสหรัฐฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ภาพพจน์ของประเทศไทย ในมุมมองของภาคเอกชนสหรัฐฯ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ก็มีความสำคัญ และได้รับความสนใจมากขึ้นเช่นกัน โดยจะเห็นได้จาก ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้รับเชิญให้ไปแสดงสุนทรพจน์ในหัวข้อ “The Coronation in Thailand” ที่ Foundation for Rheumatic Diseases, INC กรุงวอชิงตัน ดี.ซี.⁸²

เนื่องจากในเวลานั้น ประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงที่มีการ ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งชาวสหรัฐฯ ให้ความสนใจติดตามข่าวดังกล่าว เป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเริ่มเป็นที่รู้จัก และได้รับความสนใจจาก

⁷⁹ จันทรา บูรณฤกษ์ และ ปิยนาด บูณาค, **การศึกษาผลกระทบทางการเมืองจากความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2463-2506) : รายงานผลการวิจัย**, หน้า 107.

⁸⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ทูตและกงสุลไทย, (2) สร. 0201.86/40, รายงานทูต และกงสุลไทยประจำประเทศสหรัฐอเมริกา, [7 ต.ค. 2490-24 พ.ย. 2496], ปีที่ 1 แผ่นที่ 20-22.

⁸¹ สิริ เปรมจิตต์, **ชีวิตและผลงานของปรีณชวรวงศ์ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์**, หน้า 16.

⁸² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.2/11, สุนทรพจน์ ทรงแสดงที่ Foundation for Rheumatic Diseases, INC กรุง Washington, D.C. เรื่อง “The Coronation in Thailand”, [6 พ.ค.-22 มิ.ย. 2493], แผ่นที่ 31-40. (เป็นภาษาอังกฤษ)

ชาวสหรัฐฯ โดยเฉพาะในมุมมองเชิงสังคม และวัฒนธรรม ที่นอกเหนือไปจากเรื่องความร่วมมือทางการเมือง และเศรษฐกิจ

นอกจากนั้น ‘พระองค์วรรณ’ ยังได้รับเชิญ ให้ไปแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ ในหลายๆ โอกาส เช่น Toledo United Nations Association เชิญให้บรรยายในหัวข้อเรื่อง Advance of Communism in Southeast Asia⁸³ เป็นต้น

ส่วนสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศนั้น ภายหลังจากจอมพล ป. ขึ้นมาบริหารประเทศครั้งที่ 2 ได้ไม่นานก็เกิดเหตุการณ์ ‘กบฏวังหลวง’ (26 กุมภาพันธ์ 2492) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะกลับมาใช้อำนาจอีกครั้ง ของกลุ่มการเมืองฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ และฝ่ายทหารเรือ ที่สูญเสียอำนาจไปภายหลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ผลจากเหตุการณ์กบฏครั้งนี้ ทำให้บรรดานักการเมืองฝ่ายนายปรีดี ถูกตามกวาดล้าง จนหมดบทบาทไปอย่างสิ้นเชิง และยังทำให้บทบาททางการเมืองของ พลตรีสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ยศในขณะนั้น) ในฐานะผู้อำนวยการปราบปรามกลุ่มกบฏ⁸⁴ โดดเด่นขึ้นมาอีกด้วย

หลังจากนั้นสถานการณ์ทางการเมือง ภายใต้อำนาจของจอมพล ป. ยังคงไม่มีเสถียรภาพ เนื่องจากความแตกแยกของบรรดาพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล จนทำให้เกิดความไม่พอใจต่อการบริหารประเทศของรัฐบาล โดยเฉพาะฝ่ายทหารเรือที่ไม่พอใจการเข้ามาแทรกแซงกิจการทหารเรือของฝ่ายรัฐบาล และทหารบก จนนำมาซึ่งเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน (29 มิถุนายน 2494) ซึ่งเป็นผลทำให้ทหารเรือถูกกีดกันออกไปจากการเมืองโดยสิ้นเชิง แต่รัฐบาลก็ถูกโจมตีจากฝ่ายวุฒิสภาอย่างรุนแรง ว่ากระทำการที่รุนแรงเกินกว่าเหตุ จนก่อให้เกิดความแตกแยกขึ้นในกองทัพ⁸⁵

การที่รัฐบาลไม่อาจคุมเสถียรภาพในรัฐสภาได้ โดยเฉพาะในวุฒิสภา ทำให้อำนาจและความมั่นคงของรัฐบาลลดน้อยลงไปด้วย ดังนั้น จอมพล ป. จึงได้ก่อการรัฐประหารเงียบขึ้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 และได้ประกาศนำรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้ใหม่ พร้อมกับใช้อำนาจตามมาตรา 65 แต่งตั้งสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ซึ่งล้วนแต่เป็นนายทหารฝ่ายเดียวกับรัฐบาลเกือบทั้งหมด ทำให้คณะรัฐมนตรีสามารถคุมเสถียรภาพในสภาได้อย่างเด็ดขาด⁸⁶ มากขึ้น

⁸³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์, สบ. 19.2/7, Toledo United Nations Association ขอเชิญทรงบรรยาย เรื่อง Advance of Communism in Southeast Asia, [17-23 ม.ค. 2493], แผ่นที่ 1-3.

⁸⁴ สิริวิรัตน์ ชันธพิณ, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 216-221.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 224-227.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 231-234.

ในปีต่อมาเมื่อจอมพล ป. ได้รับการสนับสนุนจากรัฐสภา ให้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นสมัยที่ 5 นั้น ‘พระองค์วรวงศ์’ ก็ได้รับการเรียกตัวกลับจากสหรัฐฯ เพื่อให้มาดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้รับตำแหน่ง ในคณะรัฐมนตรีของ รัฐบาลใน ‘ระบอบใหม่’ โดยเป็นช่วงที่จอมพล ป. ดำเนินวิถีทางการบริหารประเทศ ในเชิงที่เป็น เผด็จการมากขึ้นตามลำดับ แม้แต่เสียงส่วนใหญ่ในสภา ก็ถูกควบคุมโดยฝ่ายรัฐบาลได้อย่าง เบ็ดเสร็จ

พ.ศ. 2495 นี้เอง ‘พระองค์วรวงศ์’ ก็ได้รับการสถาปนาเลื่อนยศ เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มี นามว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เนื่องจากผลงานอันโดดเด่นที่ได้ทำไว้ ในขณะดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำสหรัฐฯ และผู้แทนถาวร ประจำองค์การ สหประชาชาติ⁸⁷ นั้นเอง ดังนั้นจะขอเรียกขานว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป

อย่างไรก็ตามแม้ ‘เสด็จในกรมฯ’ จะไม่เห็นด้วยนักกับวิธีการปกครองของจอมพล ป. แต่ก็มี ช่องทางในการทำราชการ โดยไม่ก่อให้เกิดข้อขัดแย้งทางความคิด จนทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคใน การทำงานได้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงการเอาตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมือง แต่จะมุ่ง การทำงานเฉพาะในสาขาที่ตนเองถนัด ซึ่งก็เป็นโชคดีที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้กลับมารับหน้าที่ ใน ภาระงานทางด้านการศึกษาต่างประเทศที่ถนัดอยู่แล้ว จึงเป็นเรื่องที่ไม่ลำบากใจมากนัก ในการทำงาน ภายใต้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป.

ดังจะเห็นได้จากการทำงาน ในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ตั้งแต่ พ.ศ. 2495-2499 จะเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความสัมพันธ์ และความร่วมมือระหว่างประเทศ มากกว่างานทางด้านการเมืองภายในประเทศ เช่น ใน พ.ศ. 2497 เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุม คณะมนตรีสันติสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่ง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.อ.) หรือใน พ.ศ. 2498 เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุม เอเชีย-แอฟริกา ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย โดยได้รับเลือกให้เป็นผู้เสนอรายงาน (Rapporteur) ของที่ประชุม⁸⁸ เป็นต้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2499-2500 สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ สมัยประชุมที่ 11 ได้ ลงคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ ให้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติใน

⁸⁷ กองทัพเรือ, **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 2 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า 354-358.

⁸⁸ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์และหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, หน้า 6.

สมัยประมุขนั้น⁸⁹ ซึ่งนับเป็นการสร้างเกียรติยศ และชื่อเสียงให้แก่ประเทศเป็นอย่างมาก โดยได้แสดงบทบาทในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก เช่น การมีส่วนร่วมสำคัญในการระงับสงครามที่อังกฤษ ฝรั่งเศส และอิสราเอล จะยกพลเข้าตีอียิปต์⁹⁰ ในข้อพิพาทเรื่องคลองสุเอซ เป็นต้น

ดังนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ จึงมีบทบาทในบริบทการเมืองไทยช่วงนี้ไม่มากนัก ทั้งที่เป็นช่วงเวลาที่สำคัญทางการเมือง เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่การปกครอง ในแนวทางเผด็จการของจอมพล ป. กำลังเริ่มเผชิญกับการถูกท้าทาย ทั้งจากพลังมวลชนที่เริ่มไม่พอใจ รวมทั้งจากกองทัพ โดยการนำของ พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่เริ่มมีท่าทีเอนเอียงไปเข้ากับฝ่ายมวลชนมากขึ้น

โดยสาเหตุของการสิ้นสุดอำนาจของจอมพล ป. นั้นเป็นผลมาจากการเลือกตั้งทั่วไปที่มีขึ้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 เพราะปรากฏว่ามีการทุจริตในการเลือกตั้งอย่างเปิดเผย ของพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล ก่อให้เกิดความไม่พอใจของประชาชนทั่วไป จนถึงกับมีการเดินขบวนคัดค้านการเลือกตั้ง⁹¹ และในที่สุด จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ทำการรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการของจอมพล ป. ลง เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 เป็นการยุติบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลงโดยเด็ดขาดนับแต่นั้น

3.3 ช่วงปัจฉิมวัย (ราว พ.ศ. 2502-2519)

3.3.1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 ถึง พ.ศ. 2513 (ช่วงชีวิตสมัยจอมพลสฤษดิ์ – ถนอม)

ภายหลังการก่อรัฐประหารโค่นล้มจอมพล ป. ของจอมพลสฤษดิ์แล้ว ก็มีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้น โดยคณะรัฐประหารได้เชิญ นายพจน์ สารสิน มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี* เพื่อสร้างการยอมรับจากต่างประเทศ เนื่องจากท่านผู้นี้เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการองค์การ ส.ป.อ. ซึ่งมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ และเป็นการยืนยันเจตนารมณ์ของคณะรัฐประหาร ที่กระทำการโดยไม่ได้มุ่งหวังตำแหน่ง หรือสร้างอำนาจทางการเมือง⁹²

⁸⁹ สิริ เปรมาจิตต์, *ชีวิตและผลงานของปรีณชัวรรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์*, หน้า 27-28.

⁹⁰ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์และหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง 100 ปี พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์, 100 ปี พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์, หน้า 7.

⁹¹ สิริรัตน์ ชันธพิน, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน*, หน้า 242.

* ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ 21 กันยายน พ.ศ. 2500-26 ธันวาคม พ.ศ. 2500 ก่อนจะยุบสภาเพื่อทำการเลือกตั้งทั่วไป

⁹² สิริรัตน์ ชันธพิน, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน*, หน้า 263-264.

ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปที่มีขึ้นช่วงกลางเดือนธันวาคม นายพจน์ ก็ปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งต่อไป เป็นการเปิดทางให้ พลโทถนอม กิตติขจร** (ยศในขณะนั้น) ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ให้การสนับสนุน ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่ระยะหนึ่ง ในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์เดินทางไปรักษาอาการป่วยที่ต่างประเทศ

สำหรับ 'เสด็จในกรมฯ' นั้นได้รับเชิญให้เข้าร่วมรัฐบาลทั้งสองด้วย โดยได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ของทั้งสองรัฐบาล แต่ดูเหมือนว่าบทบาทของ 'เสด็จในกรมฯ' ในช่วงนี้จะถูกบดบังไป จากสถานการณ์ทางการเมืองที่ค่อนข้างผันผวน ประกอบกับตัวแสดงที่โดดเด่นของบริบทในช่วงเวลานี้คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งจะดำรงบทบาทที่โดดเด่นขึ้นถึงขีดสุด เมื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลปฏิวัติ

ในช่วงนี้การบริหารประเทศ ของรัฐบาลพลโทถนอม ไม่ค่อยราบรื่นนักเนื่องมาจากปัญหามานาประการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องความขัดแย้งในหมู่สมาชิกสภาฝ่ายรัฐบาล ในเรื่องการจัดสรรตำแหน่งทางการเมืองที่ไม่ลงตัว รวมถึงปัญหาในเรื่องการจัดสรรงบประมาณที่ถูกโจมตีว่าเป็นการจัดสรรงบประมาณที่ไร้ประสิทธิภาพ⁹³ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้บั่นทอนเสถียรภาพของรัฐบาลลงเป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุนี้จอมพลสฤษดิ์ ซึ่งได้รับรายงานข่าวความเคลื่อนไหวต่างๆ อยู่ตลอดเวลา จึงได้ตัดสินใจเดินทางกลับประเทศ และก่อการรัฐประหารขึ้น เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 เพื่อยุติปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยจอมพลสฤษดิ์ ถือว่าการรัฐประหารครั้งนี้ เป็นการปฏิวัติ ซึ่งเทียบได้กับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเป็นการปฏิวัติในแง่ที่เป็นการล้มล้างระบบการเมืองทั้งระบบ ซึ่งตกทอดมาจาก พ.ศ. 2475 นั่นคือการยกเลิกระบบประชาธิปไตยตามแบบของยุโรป และสร้างระบบที่สามารถจะเรียกได้ว่าเป็นแบบ "ไทยๆ" หรือระบบประชาธิปไตยแบบไทยขึ้น มีคณะปฏิวัติเสมือนเป็นพรรคการเมืองพรรคแรก⁹⁴ จากนั้นไปจึงเป็นการเริ่มต้นระบบการเมืองสมัยสฤษดิ์ ที่จะกินระยะเวลาเกือบ 2 ทศวรรษ ในบริบทการเมืองไทย

หลังจากจอมพลสฤษดิ์ เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 'เสด็จในกรมฯ' ก็ได้รับเชิญให้รับตำแหน่งรองนายกฯ ในรัฐบาลชุดนี้ด้วย จอมพลสฤษดิ์ให้คำอธิบายเหตุผลที่เชิญ 'เสด็จในกรมฯ' ให้เข้าร่วมรัฐบาลในครั้งนั้นว่า

** ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ 1 มกราคม พ.ศ. 2501-20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 จากนั้นจึงลาออกเพื่อเปิดทางให้จอมพลสฤษดิ์ทำการรัฐประหาร และเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อมา

⁹³ สิริวัตน์ ชันธพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 269-274.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 278. และ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism Paternalism, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 179.

“... เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าเสด็จในกรมฯ เป็นบุรุษชั้นยอดของไทย เป็นสมาชิกแห่งพระราชวงศ์จักรี ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นเอก ...”⁹⁵ และอีกตอนหนึ่งว่า “... ข้าพเจ้าต้องการเสด็จในกรมฯ มาเพื่อร่วมงานช่วยกันบริหารประเทศชาติ แก้ไขวิกฤตการณ์ของชาติบ้านเมือง ให้ก้าวไปสู่ความเจริญ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์ท่านมาแต่แรก เสด็จในกรมฯ ทรงรับเชิญด้วยน้ำพระทัยอันกว้างขวางและมีมิตรไมตรี ...”⁹⁶

นอกจากนี้จอมพลสฤษดิ์ ยังได้แสดงความรู้สึกในเวลาที่ได้ร่วมงานกับ ‘เสด็จในกรมฯ’ อย่างใกล้ชิดว่า “... ทรงบำเพ็ญพระองค์สม่าเสมอ ไม่มากไม่น้อย ทรงเห็นประโยชน์ของชาติสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด จากพระประสพการณ์ในพระชนมชีพ ได้เป็นที่อาศัยแห่งความรู้ของข้าพเจ้า และของคณะรัฐมนตรี ข้าพเจ้าตามปกติเป็นคนใจร้อน แต่เสด็จในกรมฯ คอยเหนี่ยวรั้งคณะรัฐมนตรีให้หันมาทางเย็น... ทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุขุมรอบคอบ ไม่หักหาญไม่ก่อศัตรู บำเพ็ญพระองค์อยู่ในครุฐานีเยบุคคลที่ควรแก่เคารพนับถือจริงๆ”⁹⁷

จอมพลสฤษดิ์ดำเนินการปกครอง โดยเริ่มต้นจากการพยายามสร้างความชอบธรรม และความนิยมสนับสนุนจากประชาชน โดยความต้องการรีบด่วนของประชาชนจะต้องสำเร็จลุล่วงไปโดยไม่คำนึงถึงว่าจะสิ้นเปลืองเพียงใด ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินนโยบายลดอัตราค่าไฟฟ้า ให้ใช้น้ำประปาโดยไม่เสียเงิน ลดราคากาแฟเย็น น้ำตาล และถ่าน เป็นต้น

รวมไปถึงนโยบายการรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม⁹⁸ อาทิการจัดการขั้นเด็ดขาดกับผู้วางเพลิง และพวกอันธพาล ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลใหม่เป็นรัฐบาลที่ปฏิบัติจริงๆ และสิ่งต่างๆ จะ “ก้าวหน้าไป”⁹⁹

สำหรับนโยบายการสร้างความปลอดภัยที่สำคัญคือ การประสานความเข้าใจในเรื่องที่ ‘คณะปฏิวัติ’ จะยึดถือสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักสำคัญของชาติตลอดไป “... ถึงหากจำเป็นจะต้องเปลี่ยนสถาบันแห่งชาติในทางหนึ่งทางใด แต่สิ่งหนึ่งซึ่งคณะปฏิวัติจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง คือระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ... รัฐธรรมนูญที่จะจัดทำขึ้นใหม่

⁹⁵ สิริ เปรมจิตต์, ชีวิตและผลงานของปรีชัชวรงค์ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์, หน้า 43.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

⁹⁸ นายกรัฐมนตรีใช้อำนาจตามมาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 (อ้างจาก สิริรัตน์ ชันธพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 281.)

⁹⁹ ทักซ์ เอลิมเตียร์น, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism Paternalism, หน้า 186-187.

ก็คงจะรักษาระบบแบบนี้ไว้อย่างมั่นคง ...”¹⁰⁰ ไม่สามารถแบ่งแยกพระมหากษัตริย์ และชาติไทยออกจากกันได้¹⁰¹

รวมไปถึงการใช้ภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ในการสร้างความชอบธรรมอีกลักษณะหนึ่งให้แก่ ‘คณะปฏิวัติ’ ในการเข้ามาจัดการปกครอง โดยอ้างความพยายามที่จะ “กำจัดราชบัลลังก์ ทำลายพระพุทธศาสนา และโค่นสถาบันต่างๆ ทุกรูปแบบซึ่งชาติไทยเรายึดมั่น”¹⁰² ของกลุ่มคอมมิวนิสต์ และจอมพลสฤษดิ์ยังได้ใช้อำนาจตามมาตรา 17 ในการปราบปรามผู้มีพฤติกรรมเป็นคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง¹⁰³ จนมีคำกล่าวว่ายุคจอมพลสฤษดิ์ “เป็นยุคการบริหารอย่างเฉียบขาด”¹⁰⁴

ในช่วงนี้บทบาททางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ นอกจากจะดูแลงานทางด้านการศึกษาต่างประเทศในเชิงนโยบายแล้ว ยังมีงานใหม่ที่เพิ่มเติมเข้ามา นั่นคือการประสานความรู้เป็นวิทยาทานแก่ประชาชน และนิสิตนักศึกษาทั่วไป โดยส่วนใหญ่เป็นการไปทรงแสดงปาฐกถา หรือบรรยายตามสถาบันการศึกษา และองค์กรต่างๆ โดยเนื้อหาที่แสดงส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับ ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ประชาธิปไตยแบบไทย รวมไปถึงความรู้ทางด้านการศึกษาต่างประเทศ และความสัมพันธ์ทางการทูต

นับว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ มีส่วนอย่างสำคัญ ในการช่วยสร้างความเข้าใจ ให้แก่ประชาชน ในเรื่องการดำเนินงานตามนโยบายรัฐบาล ของระบบการเมืองสมัยสฤษดิ์ ดังจะเห็นได้จากปาฐกถา ซึ่งได้แสดงที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในเรื่อง “ประชาธิปไตยแบบไทย” ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่ระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์ พยายามจะนำมาใช้ในสังคมไทย แทนที่ประชาธิปไตยแบบของ ‘คณะราษฎร’ โดยมีความบางตอนที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้แสดงความเห็นในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่าง จุดเด่น จุดด้อยของการเมืองแบบตะวันตก และการเมืองแบบไทย ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการที่ประเทศไทย จะต้องมียุทธศาสตร์การเมืองที่เป็นของตนเอง

โดยมีความบางตอนที่ทรงกล่าวว่า “... ข้าพเจ้าได้เสนอความคิดเห็นว่า หากที่จะบอกได้ว่า ประชาธิปไตยแบบไทยคืออะไรแน่ นอกจากจะพิจารณาตามประสบการณ์ตั้งแต่ปี 2475 และ

¹⁰⁰ กองบัญชาการคณะปฏิวัติ, เอกสารหมายเลข 8/2501, 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 (อ้างใน ทักซ์ เจลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism, หน้า 187 และ 212.)

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

¹⁰³ สิริรัตน์ ชันฉิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 281-282.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

สังเกตดูว่า ระเบียบอย่างไรเหมาะสมแก่ความต้องการของประเทศชาติในขณะนี้อยู่แล้ว และระเบียบการอย่างไรควรจะแก้ไขดัดแปลงให้เหมาะสมดังกล่าวยิ่งขึ้น

ความเห็นพร้อมเพรียงกันข้อหนึ่งก็คือ ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น เป็นการเหมาะสมที่สุด นี่เป็นแบบไทยโดยไม่มีปัญหา...

ในส่วนการแยกอำนาจนั้น การที่จะให้สมาชิกรัฐสภามุ่งแต่จะทำหน้าที่ออกกฎหมาย และควบคุมฝ่ายบริหาร โดยไม่มุ่งจะเข้าเป็นฝ่ายบริหารเสียเองก็เป็นแบบที่ควรนำมาใช้ เพราะอาจนำเสถียรภาพมาได้ดังตัวอย่างในต่างประเทศ แต่ข้าพเจ้าขอเน้นความสำคัญของพรรคการเมือง เพราะการเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับรัฐสภา จะต้องกระทำทางพรรคเป็นสำคัญ ..”¹⁰⁵

ภายหลังการถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2506 จอมพลถนอม กิตติขจร ก็ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่ออำนาจต่อมา อาจจะได้ว่ารัฐบาลจอมพลถนอม มีความมั่นคง และมีเสถียรภาพพอสมควร ซึ่งเป็นผลพวงมาจากมรดกทางการเมืองที่จอมพลสฤษดิ์ได้ทิ้งไว้ให้ รัฐบาลในระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์นี้ ไม่ต้องได้รับผลสะเทือนหรือไม่ต้องสิ้นคลอนจากการเมืองในสภา เนื่องจากสภา และระบบพรรคการเมืองได้ถูกยกเลิกไป ตั้งแต่หลังการรัฐประหาร 2501 แล้ว แต่พลังใหม่ที่จะกลายมาเป็นปฏิปักษ์ และมีอิทธิพลสิ้นคลอนเสถียรภาพของรัฐบาล และทำลายการเมืองระบบจอมพลสฤษดิ์ กลับกลายเป็นพลังของพวกเขา นักศึกษา และกลุ่มชนชั้นกลางในเมือง ที่ได้สร้างพลังขับเคลื่อนตนเองขึ้นมา จนกลายเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง และมีบทบาททางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษที่ 2510

โดยในช่วงหลัง พ.ศ. 2503 ถึงราว พ.ศ. 2513 นักศึกษามีเสรีภาพทางความคิดมากขึ้น จึงได้นำเอาแนวความคิด ที่เคยถูกห้ามแสดงออกในสมัยจอมพลสฤษดิ์ กลับมาเผยแพร่อีก แนวความคิดนี้มีแนวความคิดของพวกนิยมซ้าย อันเกิดจากขบวนการต่อต้านสงครามระหว่างชาติ * แทรกซึมอยู่ด้วย ขณะเดียวกันรัฐบาลทหาร ก็ไม่สามารถปราบปรามการเคลื่อนไหวนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เหมือนในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ปัญหาจึงยิ่งสะสมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และการศึกษาในสมัยจอมพลสฤษดิ์เอง ที่ทำให้ขอบข่ายของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยอยู่แล้ว ยังมีเพิ่มขึ้นเป็นหลายๆ รูปแบบ¹⁰⁶

¹⁰⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/26, ปาฐกถา เรื่อง ประชาธิปไตยแบบไทย ทรงแสดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สมาคมกิจการวิเศษสัมพันธ์ และกฎหมายระหว่างประเทศ, [29 ก.ย. 2508], แผ่นที่ 23-24.

* เป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามเวียดนาม (พ.ศ. 2504-2518) โดยกลุ่มปัญญาชนที่ไม่พอใจในระบบอำนาจนิยมทางการเมือง ของรัฐบาลทหารที่ร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการทำสงครามเวียดนาม เมื่อสงครามเริ่มเนือยลง ปรากฏว่ามี การต่อต้านสงครามเกิดขึ้นทั้งภายในสหรัฐฯ และที่อื่นๆ แม้แต่ในมหาวิทยาลัย และในหมู่นักวิชาการไทยด้วย

¹⁰⁶ ทักซ์ เดลิมเตียร์, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotic Paternalism, หน้า 399.

ประกอบกับปัญหาการจู่โจมราชภัฏวังหลวงอย่างเปิดเผย ของบรรดาผู้นำฝ่ายทหาร รวมไปถึงการพยายามที่จะสืบทอดอำนาจทางการเมืองในระบบอำนาจนิยม ทำให้ประชาชนเกิดความผิดหวังต่อระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์อย่างกว้างขวาง ดังนั้นเหตุการณ์นองเลือดเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงเกิดขึ้นโดยมีกลุ่มนักศึกษาเป็นแกนหลัก และมีชนชั้นกลางในพระนครให้การสนับสนุน¹⁰⁷ มีผลให้จอมพลถนอม รวมทั้งกลุ่มนายทหารในรัฐบาลต้องลาออกจากตำแหน่งและลี้ภัยออกนอกประเทศ เป็นการสิ้นสุดระบบการปกครองแบบจอมพลสฤษดิ์ที่ดำเนินมาเกือบ 20 ปี

ในช่วงรัฐบาลจอมพลถนอม 'เสด็จในกรมฯ' ยังคงเป็นรองนายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลชุดใหม่ี่ต่อมา และใน พ.ศ. 2506 ก็ได้รับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

โดยก่อนหน้านี้ ในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ได้มีความพยายามควบคุมมหาวิทยาลัยนี้ โดยการแต่งตั้งให้จอมพลถนอมมาดำรงตำแหน่งอธิการบดี แต่อาจจะด้วยเสียดวงศรหา ประกอบกับการดำเนินนโยบายที่อ่อนลงกว่าในสมัยจอมพลสฤษดิ์ รัฐบาลจึงได้พิจารณาให้ 'เสด็จในกรมฯ' รับตำแหน่งอธิการบดีต่อมา ด้วยความเป็นผู้มีคุณสมบัติเป็นนักปราชญ์มีความรู้หลายด้าน หลายสาขาวิชาอีกทั้งเคยเป็นอาจารย์ผู้บรรยายในมหาวิทยาลัยต่างๆ มานาน ย่อมเข้ากับบรรดานิสิตนักศึกษา ได้เป็นอย่างดี¹⁰⁸

'เสด็จในกรมฯ' เป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่ถึง 8 ปี รวม 4 วาระ และพ้นจากตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. 2514 ก่อนหน้านั้นได้ลาออกจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี เนื่องจากเหตุผลที่สูงอายุขึ้นมาก เมื่อ พ.ศ. 2513 ก่อนหน้าการล่มสลายของระบบการเมืองแบบสฤษดิ์ และการสิ้นสุดการปกครองของเผด็จการ 'ถนอม-ประภาส' เพียงไม่กี่ปี

3.3.2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 ถึง พ.ศ. 2519 (ช่วงชีวิตบั้นปลาย)

หลังจาก 'เสด็จในกรมฯ' พ้นจากตำแหน่งทางการเมืองแล้ว ชีวิตในช่วงปัจฉิมวัยจึงได้อุทิศให้กับงานที่ถนัด ที่นอกเหนือจากการทูต นั่นก็คืองานทางด้านงานนิพนธ์ และการบัญญัติคำศัพท์ใหม่ๆ ขึ้นใช้ในภาษาไทย โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา 'เสด็จในกรมฯ' ได้เข้ารับตำแหน่งนายกในราชบัณฑิตยสถาน โดยได้คิดบัญญัติศัพท์ใช้ในภาษาไทยติดต่อกันมาเป็นเวลานาน มีคำศัพท์นับพันคำด้วยพระปรีชาญาณ จนกระทั่งมีผู้ถวายพระสมัญญาว่า "ศัพท์ท่านวรรณ" อันสุนทร¹⁰⁹

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 400.

¹⁰⁸ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 100 ปี พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพินธ์ "เสด็จในกรมฯ" อดีตอธิการบดีของชาวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 79.

¹⁰⁹ ประกาศ วัชรภรณ์, นักวัฒนธรรมไทยระดับโลก, หน้า 140.

ดังนั้นงานทางด้านการศึกษาที่จึงเป็นผลงานที่สำคัญทางด้านวรรณกรรมของ ‘เสด็จในกรมฯ’ โดย ส. ศิวรักษ์ ได้กล่าวถึงงานด้านนี้ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ว่า

“... แท้ที่จริง สิ่งที่เป็นงานอดิเรกของพระองค์ กลับเป็นอนุสาวรีย์ที่สำคัญของพระองค์ นั่นก็คือการบัญญัติศัพท์ ซึ่งทรงเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 แล้วมาทรงคิดมากขึ้นหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ยิ่งทรงเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีสถานด้วยแล้ว งานนี้เลยกลายมาเป็นสดมภ์หลักของสถาบันแห่งนั้น โดยมีพระยาอนุমানราชธนเป็นคนช่วยคิดค้นอีกทางหนึ่ง ...เป็นเหตุให้ภาษาของเรามีวิวัฒนาการมาอย่างน่าสนใจยิ่งนัก ...”¹¹⁰

ตัวอย่างศัพท์ทางการเมืองที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ บัญญัติขึ้นใช้ และเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย จนติดปากมาจนถึงปัจจุบัน เช่น รัฐธรรมนูญ (Constitution), รัฐสภา (Parliament), อาณานิคม (Colony), ชาติ-ประชาชาติ (Nation), ประชาคม (Community), ประชาชน (People), อธิปไตย (Sovereignty), อำนาจ (Power), เสรีภาพ (Freedom) เป็นต้น¹¹¹

นอกจากนี้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังได้นิพนธ์งานวรรณกรรมทั้งในด้านภาษาศาสตร์ การเมือง และการต่างประเทศ ที่มีคุณค่าไว้ถึง 17 เล่ม อาทิ ข้อคิดเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี, ความมั่นคงร่วมกัน, งานบัญญัติศัพท์, ประวัติการทูตของไทย, วิทยาสารานุกรม, ศัพท์ทางการเมืองและการทูต* เป็นต้น ซึ่ง ส. ศิวรักษ์ ได้กล่าวถึงผลงานการนิพนธ์ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ไว้ที่น่าสนใจว่า

“... โดยที่การรับราชการนั้น มักไม่เปิดโอกาสให้อัจฉริยะแสดงความเป็นตัวของตัวเองได้นัก แต่ก็ทรงกระทำสำเร็จอย่างระมัดระวัง ที่ร้ายคือการรับใช้ราชการ ฆ่าอัจฉริยภาพหรือบั่นทอนคุณวิเศษอื่นๆ ของพระองค์ท่านลงเป็นอันมาก โดยเฉพาะก็ในทางหนังสือ อันใฝ่พระทัยที่จะให้สมพระนามวรรณไวยากรณ์ ที่ทรงได้รับพระราชทานมาจากในหลวงรัชกาลที่ 5 ถ้าทรงอุทิศให้กับการเขียนอย่างเต็มที่ เราจะมีหนังสือดีที่มีคุณภาพอย่างเป็นเลิศอีกมากทีเดียว ...”¹¹²

นอกจากนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังสนพระทัยในความรู้หลายสาขา ได้แก่ นิติศาสตร์ การต่างประเทศ รัฐศาสตร์ วารสารศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา วัฒนธรรมและการศึกษา ด้วยเหตุนี้จึงได้มีผู้เชิญให้เป็นนายกสยามสมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. 2512

ในช่วง 3 ปี สุดท้ายของช่วงชีวิตนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ เริ่มมีสุขภาพที่ถดถอยลง ตามวัยที่สูงขึ้น ชีวิตในช่วงนี้จึงประทับอยู่แต่เฉพาะที่วัง โดยได้กล่าวถึงเหตุผลว่า “ตามคำสั่งหมอ” โดย

¹¹⁰ ส. ศิวรักษ์, ร้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์, หน้า 11, 17.

¹¹¹ สิริ เปรมจิตต์, ชีวิตและผลงานของปรีณัศวรรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธิพงศาประพันธ์, อ้างแล้ว, หน้า 470-512.

* ดูรายละเอียดงานพระนิพนธ์ใน ภาคผนวก ก

¹¹² ส. ศิวรักษ์, ร้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์, หน้า 23.

กัจจัตราที่ทำนั้น ถ้าไม่มีประมุขที่ราชบัณฑิตฯ หรือสยามสมาคม ก็จะประทับที่วังโดย 'เสด็จในกรมฯ' ได้เล่าถึงกัจจัตราประจำวันว่า "ตื่นเช้าก็อ่านหนังสือพิมพ์ แล้วก็ค้นศัพท์ และทำงานเขียนบทความ แล้วตอนบ่ายหมอบเขาให้พัก ตอนกลางคืนก็ชมโทรทัศน์" โดยได้กล่าวถึงรายการโทรทัศน์ที่โปรดว่า "ก็ชอบทั้งนั้นแหละ ชอบที่มีการอธิบาย"¹¹³

สำหรับความหวังสุดท้ายของ 'เสด็จในกรมฯ' นั้น ได้ฝากไว้กับเยาวชนอนาคตของชาติ โดยกล่าวทิ้งท้ายว่า "ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่เยาวชนสมัยนี้กระตือรือร้นดีมาก ทำให้รู้สึกว่าคุณอนาคตของเราจะแจ่มใส สำหรับประเทศชาติคงจะเจริญต่อไปในภายหน้าเป็นแน่ ..."¹¹⁴

และแล้วในที่สุดขัตติยกุมาร อันมีสายพระโลหิตแห่งราชสกุลวรวรรณ ผู้มีฐานันดรสุดท้ายเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ หรือที่ผู้คนพากันเรียกขานอย่างยกย่องว่า 'เสด็จในกรมฯ' ก็สิ้นพระชนม์ ปิตุฆาตชีวิตที่อุทิศแก่วงการทูต และวงราชการ มานานถึง 6 ทศวรรษลง เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2519 สิริอายุได้ 85 ปี ก่อนหน้าเหตุการณ์ 6 ตุลา '19 เพียง 1 เดือน ยุติบทบาททั้งสิ้นทั้งปวง หลงเหลือไว้แต่กระแสแห่งความคิด และผลงานที่โดดเด่นเป็นอนุสาวรีย์แทนพระองค์ ให้คนรุ่นหลังได้กล่าวขาน และค้นคว้าศึกษาต่อไป

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹³ เจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยาการ*, หน้า 81-82.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

บทที่ 4

ความคิดทางการเมือง ว่าด้วยเรื่องรัฐและประชาชาติ

ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในบริบทเรื่องความเป็น ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ นั้น ก่อนทำการศึกษาคำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงแนวคิด มุมมอง และหลักการในประเด็นเรื่อง ความเป็นชาติ ความเป็นไทย หรือการสร้างรัฐชาติ ในบริบททางการเมืองของไทยเสียก่อน เพื่อเป็นการปูพื้นในการทำความเข้าใจความคิดที่ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ได้สะท้อนออกมา ผ่านทางงานนิพนธ์ต่างๆ ในมุมมองเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ที่เกี่ยวข้องไม่น้อยกับประเด็นเรื่อง ความเป็นชาติ ความเป็นไทย หรือการสร้างรัฐชาติ ที่ผู้วิจัยกล่าวไปข้างต้น

ในการศึกษาประเด็นเรื่องความเป็นชาติ ความเป็นไทย หรือการสร้างรัฐชาติ นี้เป็นการศึกษาแนวคิด มุมมอง และหลักการที่มีนักคิด นักวิชาการอื่นๆ ได้ศึกษาในรูปแบบของงานเขียนทางวิชาการเอาไว้ อาทิ งานเขียนที่ศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* ที่อาจกล่าวได้ว่าทรงเป็นผู้นำทางความคิดชาตินิยม ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งงานเขียนที่ศึกษาแนวความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ** ที่เป็นทั้งนักการเมือง และนักคิดแนวชาตินิยมคนสำคัญในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อเนื่องมาถึงยุค จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่นับเป็นบุคคลร่วมสมัยกับ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ อีกด้วย

การศึกษาแนวคิดเรื่องความเป็นชาติ ความเป็นไทย หรือการสร้างรัฐชาติ ของนักคิด นักวิชาการเหล่านี้ของผู้วิจัย ก็เพื่อทำให้มองเห็นความเชื่อมโยง ทั้งในเชิงที่สอดคล้อง และขัดแย้งกันทางความคิด ที่อาจช่วยให้สามารถมองเห็นบริบทที่ก่อให้เกิดการก่อตัวทางความคิด หรือ

* อาทิจานศึกษาวิจัยของ กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ ใน “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย” (2524) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโททางประวัติศาสตร์ (อ.ม.) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หรืองานศึกษาวิจัยของ สนิติ เตชานันท์ ใน “แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468)” (2527) โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับ “พระบรมราโชบายในการสร้างลัทธิชาตินิยม” ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกทางรัฐศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** อาทิจานศึกษาวิจัยของ ธงชัย ขำสุวรรณ ใน “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีกับหลวงวิจิตรวาทการ” (2539) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโททางรัฐศาสตร์ (ร.ม.) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, และผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ของ สายชล สัตยานุรักษ์ ใน “ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ” (2545) ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน ซึ่งทั้งสองเรื่องศึกษาความคิดทางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการในเชิงเปรียบเทียบ ที่ทำให้ได้มุมมองที่น่าสนใจหลายประการ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบความคิดของนักคิดไทยกับนักคิดต่างประเทศเพื่อหาจุดร่วม และจุดต่างทางความคิดที่มีความเป็นสากลมากขึ้น

กระแสทางความคิดที่ทำให้เกิดการก่อตัวของบริบท หรือเกิดจากทั้งสองแนวทางร่วมกันไป ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

เนื่องจากการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ นั้นเป็นการศึกษาโดยอาศัยกรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ดังนั้นจึงต้องแบ่งแนวทางการศึกษาความคิดออกเป็นยุคสมัย เพื่อให้สามารถศึกษากระแสความคิดทางการเมือง ในเชิงที่สัมพันธ์กับบริบทแห่งประวัติศาสตร์ ทั้งในเชิงที่ประวัติศาสตร์มีอิทธิพลต่อความคิด และในเชิงที่ความคิดเข้าไปมีบทบาทต่อช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งของยุคสมัย

จากที่กล่าวไปข้างต้น ผู้วิจัยจึงจะแบ่งการศึกษาความคิดทางการเมือง ว่าด้วยความคิดเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบทนี้ออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : ช่วงปฐมวัย
2. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : ช่วงมัธยมวัย
3. สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : ช่วงปัจฉิมวัย

โดยในการศึกษา ผู้วิจัยจะทำการศึกษาความคิดทางการเมือง ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ โดยศึกษาผ่านตัวบท (text) ต่างๆ โดยตัวบทหลักที่ใช้คือ งานนิพนธ์ ที่ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ได้นิพนธ์ขึ้น โดยเลือกศึกษางานนิพนธ์ที่ตรง หรือสอดคล้องกับบริบทของยุคสมัยที่ผู้วิจัยทำการศึกษา

ก่อนที่จะเข้าสู่การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ผู้วิจัยจำเป็นต้องทำการศึกษาถึง นิยาม ความหมาย และบริบทของสิ่งที่เรียกว่า ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ หรือ ‘ประชาชาติ’ เสียก่อน เพื่อให้ได้มุมมองทางความคิด ที่ใกล้เคียงมากที่สุดในการศึกษาความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ และยังเป็นการทำความเข้าใจกับการรับรู้ ความเข้าใจ และการส่งผ่านทางความคิด ในเรื่องนี้จากบริบทหนึ่ง ไปสู่อีกบริบทหนึ่ง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ หรือส่งอิทธิพล ต่อความรู้ ความเข้าใจ และค่านิยมความเชื่อ อันจะนำมาซึ่งการตกผลึกทางความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ที่ผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษา

4.1 พัฒนาการของความคิดเรื่อง “รัฐ” และ “ประชาชาติ” ในประเทศไทย

4.1.1 “รัฐ”, “ชาติ”, “ประชาชาติ” : การสำรวจนิยาม คำจำกัดความ

“รัฐ” ตรงกับคำ “state” ในภาษาอังกฤษ โดยในการศึกษาเรื่อง “รัฐ” ในงานของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹ ได้ให้คำจำกัดความของ “รัฐ” เอาไว้หลายมุมมอง ตามแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ

(ก) รัฐ คือ องค์การที่รวมศูนย์การทำงานที่ และโครงสร้างไว้เพื่อที่จะปฏิบัติการได้อย่างทั่ว ด้าน ซึ่งเป็นแนวคิดแบบดั้งเดิม ที่เน้นเรื่องอำนาจอธิปไตยของรัฐ (sovereign state) โดยรัฐมี ฐานะสูงกว่าองค์กรอื่นๆ และอำนาจรัฐเป็นอำนาจตามกฎหมาย

(ข) รัฐ เป็นหน่วยหนึ่งในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มีความเป็นอิสระในการดำเนิน กิจการต่างๆ กับรัฐอื่นๆ ยังมีความอิสระในการดำเนินกิจการระหว่างประเทศสูงก็จะมี “ความเป็น รัฐ” (stateness) สูง

(ค) รัฐ เป็นองค์กรที่มีความเป็นอิสระ เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว เป็นแนวคิดในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรเอกชน เช่น ระบบการศึกษาภายใต้ การดูแลของรัฐ กับเอกชน

(ง) รัฐ ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม-วัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เป็นแนวคิดที่ใช้ใน การศึกษาวิวัฒนาการของรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติ ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน

จากคำจำกัดความของรัฐทั้ง 4 ลักษณะนั้น แสดงให้เห็นว่ามุมมองในเรื่อง “รัฐ” เป็น มุมมองที่หลากหลาย แล้วแต่ว่าจะเลือกใช้อธิบายในแนวคิดแบบใด ของสำนักคิดไหนเท่านั้น

สำหรับแนวคิดในเรื่อง “รัฐ” อีกลักษณะหนึ่ง ที่เน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ สังคม และการเมืองที่มีความเป็นปัจเจกสูง โดย Roger Benjamin และ Raymond Duvall ได้ เสนอไว้ 4 แนวทาง² เช่นกัน กล่าวคือ

(ก) รัฐ ในฐานะที่เป็นรัฐบาล (The state as government)

(ข) รัฐ ในฐานะที่เป็นระบบราชการ (The state as public bureaucracy)

(ค) รัฐ ในฐานะที่เป็นชนชั้นปกครอง (The state as ruling class)

(ง) รัฐ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางอุดมการณ์ (The state as normative order)

¹ จากบทความของ J.P. Nettle ที่ชื่อ “State as Conceptual Variable” ใน *World Politics* (1968) อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รัฐ, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 25-26.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

จะเห็นว่าการสำรวจ นิยาม และคำจำกัดความของ “รัฐ” ทำให้ได้มุมมองในเรื่องการทำ ความเข้าใจความคิดในเรื่อง “รัฐ” ทั้งในเชิงระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบุคคล และทั้งในเชิงโครงสร้างของรัฐที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์

หลังจากศึกษานิยาม คำจำกัดความ ของ “รัฐ” แล้ว ก็จะเป็นการศึกษานิยาม และคำจำกัดความของ “ชาติ” และ “ประชาชาติ” ควบคู่กันไป ในหลายๆ มุมมอง เช่นเดียวกับที่ศึกษา “รัฐ”

“ชาติ” หรือ “nation” เป็นคำที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลาย เมื่อต้องกล่าวถึงประเทศ หรือกลุ่มชนที่มีความเกี่ยวข้องทางเผ่าพันธุ์ หรือวัฒนธรรม และมีการใช้ร่วมกันไปกับคำว่า “รัฐ” เป็น “รัฐชาติ” หรือ “รัฐประชาชาติ” ในบางบริบทอีกด้วย เช่น เมื่อกล่าวถึงการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ (modern state) อย่างกรณี รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยาม ยุครัชกาลที่ 5 ก็เรียกรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ว่าเป็น “รัฐชาติ” (nation state) เป็นต้น

ดังนั้นการศึกษาถึงนิยาม ความหมายของ “ชาติ” รวมไปถึง “ประชาชาติ” จึงต้องศึกษาไปถึงความสัมพันธ์ของ “รัฐ” “ชาติ” และ “ประชาชาติ” ไปพร้อมกันด้วย

สมเกียรติ วันทะนะ³ ได้ให้ความหมายของชาติไว้ 3 แบบ ตามแต่ว่าจะพิจารณาความหมายของ “ชาติ” ในมุมมองใด กล่าวคือ

- ชาติในทางวัฒนธรรม (cultural nations) หมายถึง การมองเอกลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ของกลุ่มบุคคลหนึ่งๆ โดยดูที่เชื้อสายเผ่าพันธุ์ (เรียกว่า ชาติพันธุ์/ethnic) หรือที่วัฒนธรรมของพวกเขา ได้แก่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคคลกลุ่มหนึ่งๆ มีแตกต่างไปจากกลุ่มบุคคลอื่นๆ

- ชาติในทางการเมือง (political nations) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ผูกพันอยู่ด้วยกันโดยถือเกณฑ์การเป็นพลเมือง (citizenship) ของหน่วยหรือสังคมการเมืองเดียวกัน ชาติในความหมายนี้จึงไม่สนใจว่าภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือแม้แต่เชื้อสายเผ่าพันธุ์ของคนเราจะเป็นอย่างใดที่เราเป็นพลเมืองภายใต้การปกครองของสังคมการเมืองเดียวกัน แต่ละคนย่อมมีส่วนร่วมอำนาจอธิปไตยของประชาชน (popular sovereignty)

- ชาติในทางจิตวิทยา (psychological nation) รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า ความรักในปิตุภูมิ (patriotism) หรือดินแดนที่เป็นผู้ให้กำเนิด เป็นความผูกพันทางจิตใจที่บุคคลมีต่อสถานที่ที่ตนเองเกิด และเจริญเติบโตขึ้น ความรักในบ้านเกิดเมืองนอนนี้ จึงเป็นสิ่งที่มาก่อนความรู้สึก หรืออุดมการณ์แบบชาตินิยม เป็นยาคำที่สอดแทรกอยู่ในลัทธิชาตินิยม (nationalism) ที่เกิดขึ้นมาในภายหลัง

³ สมเกียรติ วันทะนะ, อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย, (กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544), หน้า 71-73.

จากนิยาม ความหมายของ “ชาติ” จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับ “รัฐ” อย่างมาก กล่าวคือ ทั้งสองคำมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน เพียงแต่ “รัฐ” จะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเชิงโครงสร้างมากกว่า “ชาติ” ส่วน “ชาติ” มีความหมายไปในเชิงนามธรรม ตามอุดมคติ หรืออุดมการณ์มากกว่า แต่ทั้งสองคำได้ช่วยเติมเต็มทั้งในเชิงความหมาย และมิติความสัมพันธ์ในแง่มุมต่างๆ ให้แก่กัน โดยทั้งสองคำสามารถใช้แทนกันได้บริบทที่เหมาะสม โดย “รัฐ” จะใช้เมื่อต้องกล่าวถึงประเทศ ในลักษณะเชิงภูมิศาสตร์ มีอาณาเขต มีประชากรในเชิงปริมาณ แต่ “ชาติ” จะใช้กล่าวถึง ลักษณะเฉพาะเชิงเผ่าพันธุ์ หรือความรู้สึกทางอุดมการณ์ ความภาคภูมิใจในบ้านเมือง หรือความรู้สึกแบ่งแยกเข้ากับเราทั้งในเชิงเผ่าพันธุ์ หรือวัฒนธรรม ที่เรียกว่า “ชาตินิยม” นั่นเอง

ส่วนคำว่า “ประชาชาติ” นั้นนับเป็นคำใหม่ ได้รับการบัญญัติขึ้นโดย ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ซึ่งอาจใช้แทน “ชาติ” ได้ ผู้วิจัยมองว่า “ประชาชาติ” เป็นคำที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเกิดขึ้น และมีอยู่ของ “รัฐสมัยใหม่” เพราะองค์ประกอบสำคัญของรัฐสมัยใหม่ คือ ประชาชน ซึ่งมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามอุดมคติในเรื่อง “รัฐชาติ”

โดยคำอธิบายของ สมเกียรติ วันทะนะ ในเรื่อง “ประชาชาติ” ได้กล่าวว่า “ประชาชาติ” (the nation) ในที่นี้คือ ประชาชน (the people) ที่หมายความถึง “ชุมชนทางการเมืองของมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งถือว่าตนเป็นชาติ หรือประชาชาติเดียวกัน” (a political community that perceives itself as a nation) “ประชาชาติ” จึงหมายถึง เจตนารมณ์ทางการเมือง (political will) ของหมู่ชนที่ถือว่าพวกตนเป็นพวกเดียวกัน มีภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน มีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน และด้วยเหตุนี้จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีรัฐ (the state) เดียวกัน เพื่อการพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ และเป็นอิสระจากอำนาจของหมู่ชนอื่น⁴

นอกจากนี้ Benedict Anderson⁵ ยังได้ตั้งข้อสมมติฐานรูปแบบของรัฐในสากลโลกไว้ 3 รูปแบบ คือ

(1) ชุมชนศาสนา (religious communities) ซึ่งถือว่าเก่าแก่โบราณกว่าเพื่อน แต่ได้เสื่อมถอยลงอย่างต่อเนื่องในช่วงปลายยุคกลาง เนื่องมาจากเริ่มมีการสำรวจดินแดนในโลกใหม่ ที่ได้ทำให้เกิดการขยายขอบเขตทางวัฒนธรรม และภูมิศาสตร์อย่างฉับพลัน และยังได้ขยายวิถีคิดในรูปแบบที่เป็นไปได้ของชีวิตให้กับมนุษย์ที่มากไปกว่าการยึดติดอยู่ในข้อบังคับทางศาสนา

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, จากสยามเป็นไทย : นามนั้นสำคัญไฉน?, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), หน้า 44, และ

(2) รัฐราชวงศ์ (dynastic realm) ซึ่งเป็นรูปแบบของรัฐที่ต่อเนื่องมา โดยรัฐราชาธิปไตยแบบโบราณเหล่านี้ยืนยงมาได้โดยระบบการเมืองแบบจารีต เช่น การทำศึกสงคราม การสมรสระหว่างราชวงศ์ การแบ่งแยกชนชั้นด้วยระบบฐานันดร หรือศักดินา เป็นต้น

(3) รัฐชาติ (nation-state) หรือรัฐประชาชาติ เป็นรูปแบบล่าสุด และทันสมัยที่สุด ซึ่งเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อราวศตวรรษที่ 18 โดย Anderson มองว่า เกิดขึ้นจากการมาบรรจบกันของทุนนิยมและเทคโนโลยีการพิมพ์ กับความแตกต่างหลากหลายทางภาษา

โดย Anderson เรียกชาติทางการเมืองนี้ว่าเป็นชุมชนที่ถูกจินตนาการขึ้น (Imagined Communities) และรัฐชาตินี้ยังเป็นผลผลิตของศตวรรษที่ 18-20 คือ 200 กว่าปีที่ผ่านมานี้เอง หาได้เก่าแก่เป็นพันๆ ปีตามที่เราเข้าใจและถูกทำให้เชื่อไม่⁶

อย่างไรก็ตามการแบ่งรูปแบบของ “รัฐ” หรือ “ชาติ” ตามความเห็นของ Anderson ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ สำหรับการนำมาใช้อธิบายในการวิจัยนี้ เนื่องจากเขาใช้อธิบายรูปแบบของรัฐ ตามตัวแบบของยุโรป ซึ่งบางกรณีไม่อาจเทียบเคียงได้กับรูปแบบรัฐในเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทย ดังนั้นการนำงานของ Anderson มาใช้ในการอธิบายจึงเป็นเพียงการหารูปแบบการอธิบายที่หลากหลาย เพื่อสร้างความครอบคลุม และหลากหลายในเชิงมุมมอง ในเรื่อง “รัฐ” “ชาติ” และ “ประชาชาติ” ของงานวิจัยในบทนี้

หลังจากการอธิบายถึงนิยาม คำจำกัดความของ “รัฐ” “ชาติ” และ “ประชาชาติ” แล้ว การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ความคิดของเรื่องดังกล่าว ในบริบทของประวัติศาสตร์ไทย ทั้งเชิงวิวัฒนาการ และทั้งในเชิงกระแสทางความคิด ก็ยังเป็นสิ่งที่สำคัญ เพื่อให้การศึกษา ความคิดทางการเมืองของ “กรมหมื่นนราธิปฯ” ในประเด็นความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ มีความครอบคลุม และยังแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ทางความคิด ที่อาจมีอยู่ในบริบทดังกล่าวอีกด้วย

4.1.2 “รัฐ”, “ชาติ”, “ประชาชาติ” : พัฒนาการทางความคิดในบริบทประวัติศาสตร์ไทย

พัฒนาการทางความคิดในเรื่อง “รัฐ” และ “ชาติ” ในบริบทของไทยนั้น จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางชาตินิยม ที่ควบคู่มากับการสร้าง “รัฐชาติ” ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อยมาจนถึงยุคสมัยของจอมพล ป. และจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งดำเนินการโดยผ่านตัวแสดง หรือนักคิดคนสำคัญๆ ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และหลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น

ความคิดชาตินิยมเริ่มก่อตัวมาจากความต้องการสร้าง ความรู้สึกรักชาติขึ้นในหมู่คนไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เนื่องมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ปัจจัย

⁶ สมเกียรติ วันทะนะ, *อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย*, หน้า 72, และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *จากสยามเป็นไทย : นามอันสำคัญไฉน?*, หน้า 44.

ภายในก็คือการเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจของคนจีนในประเทศไทย ที่สร้างความหวาดเกรงในหมู่คนไทย ว่าคนจีนจะเข้ามาควบคุมระบบเศรษฐกิจ และยังนำความคิดแบบปฏิวัติเข้ามาในเมืองไทย อีกประการหนึ่งคือ รัชกาลที่ 6 ยังได้ใช้เป็นเครื่องมือในการตอบโต้ผู้ที่มีความนิยมระบบการปกครองอื่น ที่ไม่ใช่ราชาธิปไตย⁷ ส่วนปัจจัยภายนอก คือภัยของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลก่อน

การดำเนินการทางชาตินิยมของรัชกาลที่ 6 ดำเนินการโดยผ่านการออกกฎหมาย เพื่อควบคุมชาวจีน โดยการกำหนดสัญชาติลูกจีนที่เกิดในแผ่นดินไทย ให้ต้องเป็นคนไทย เป็นการกลมกลืนคนจีนรุ่นใหม่ให้กลายเป็นคนไทย

นอกจากนี้ยังได้มีพระราชนิพนธ์บทความ และบทละคร ที่ปลุกใจคนไทยให้มีความรู้สึกรักชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย ทั้งยังได้ตั้งกองเสือป่าขึ้น เพื่อเป็นจุดรวมความสามัคคี และได้สร้างความรู้สึกรักชาติในเชิงสัญลักษณ์ คือ ธงไตรรงค์ พร้อมกันไปกับการสร้างอุดมการณ์เรื่องชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่เป็นจุดศูนย์รวมความรักชาติ⁸ ซึ่งเป็น “รูปแบบของความเป็นไทย”⁹ ที่ได้รับการสร้างขึ้นในยุคนี้

จะเห็นว่าการสร้าง “รัฐชาติ” ตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะเป็นการสร้างภาพความน่ากลัว หรือสร้างศัตรูร่วมของประชาชน¹⁰ ที่เป็นภัย และอุปสรรคต่อ “รัฐ” และ “ชาติ” ไทย เพื่อเร่งเร้าความรู้สึกของประชาชน ให้เกิดจิตสำนึกร่วมในทางชาตินิยมร่วมไปกับการพยายามกลมกลืนคนที่ไม่ใช่คนไทย ให้กลายเป็นคนไทย โดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ ส่วนการสร้างความรักชาติในหมู่คนไทยเอง รัชกาลที่ 6 ได้ใช้การสร้างความรู้สึกรักชาติผ่านงานพระราชนิพนธ์ในรูปแบบ และโอกาสต่างๆ

อาทิเช่น ได้เรียกร้อง ให้ประชาชนสละประโยชน์ส่วนตน หรือลดความเป็นปัจเจกนิยมของตนเองลง เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ดังพระบรมราโชวาทปรากฏความตอนหนึ่งว่า “...แม้ว่าในเวลาที่เราจะต้องสละความสุขสำราญ และแม้อิสรภาพส่วนตัว เพื่อขอแต่ให้ดำรงอิสรภาพของคณะ ดำรงอิสรภาพของชาติเราไว้ ดังนั้นจึงจะรับว่าไม่เสียสละเปล่า ถ้าตั้งใจได้

⁷ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, *อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย*, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 30.

⁸ สรุปลงมาจาก ม.ล.จุลลา งอนรถ, *กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย*, (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 23-42.

⁹ เป็นคำเรียกที่อัจฉราพรใช้ในงานเขียน ใน อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, *อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย*, หน้า 36-37.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

เช่นนี้แล้วคณะของเราก็จะยืนยาว และชาติของเราก็จะรุ่งเรือง จะมีผู้นับหน้าถือตาต่อไปชั่วกัลปาวสาน”¹¹

แสดงให้เห็นว่าในความคิดเรื่อง “รัฐ” และ “ชาติ” ตามมุมมองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีลักษณะที่ทำให้ภาพว่าชนชาติไทยเป็นชนชาติอันหนึ่งอันเดียว ที่ครอบครองดินแดนที่เป็นสยามประเทศ กลุ่มชนใดที่มีเชื้อคนไทย ต้องถูกกันออกไป หรือมิเช่นนั้นก็ต้องถูกสร้างกลมกลืนทางเชื้อชาติให้กลายเป็นคนไทยในที่สุด “รัฐ” ในมุมมองของรัชกาลที่ 6 ก็คือ “สยามประเทศ” ดินแดนที่เป็นประเทศของ “ชนชาติไทย” อันมีจุดรวมความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวอยู่ที่สถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยสามารถเห็นภาพได้ชัดเจนจากโคลงพระราชนิพนธ์ ‘สยามานุสสติ’¹² ที่เราค้นเคยกันดี ความว่า

รักษาราช* จงจิตรน้อย	ภักดี ท่านนา
รักษชาติ กอบภรณ์ีย์	แนวไผ่
รักษาศาสตร์ กอบบุญตรี	สุจริต ถ้วนเทอญ
รักษศักดิ์ จงจิตให้	โลกซ่องสรรพเสริญ
ยามยืนเดินนั่งนอน	กมล
รำลึกถึงเทศตน	อยู่ยัง
เป็นรัฐมณฑล	ไทยอยู่ สราญฮา
ควรถนอมแน่นตั้ง	อยู่เพียงอวสาน
ไครราน ไครรุกด้าว	แดนไทย
ไทยรบจนสุดใจ	ขาดดิน
เสียเนื้อเลือดหลังไหล	ยอมสละสิ้นแล
เสียชีพไปเสียสิ้น	ซื่อก้องเกียรติงาม
หากสยามยังอยู่ยัง	ยืนยง
เราก็เหมือนอยู่คง	ชีพด้วย
หากสยามพินาศลง	ไทยอยู่ได้ฤา

¹¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระบรมราชาสารทพระราชทานแก่อาจารย์โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ในวันงานประจำปีของโรงเรียน ณ วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2465” พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 280-283. อังโน สนธิ เตชานันท์, แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2529), หน้า 59.

¹² วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, กว่าจะมาถึงวันนี้ : สารสำคัญในประวัติศาสตร์สังคมไทย, (กรุงเทพฯ : แสงดาว, 2550), หน้า 159-160.

* เน้นคำโดยผู้วิจัย

เราก็เหมือนมอดม้วย

หมดสิ้นสกุลไทย

จากโคลงพระราชนิพนธ์จะเห็นว่าการใช้คำ “สยาม” กับ “ไทย” ร่วมกันไป แสดงให้เห็นว่า รัชกาลที่ 6 มีพระราชดำริ ในการแบ่งแยก “รัฐ” และ “ชาติ” ในเชิงความหมายอย่างชัดเจน แต่ไม่ได้แยก “รัฐ” ออกจาก “ชาติ” แต่กลับให้ทั้งสองสิ่งดำรงอยู่คู่กันไป ถ้ารัฐ (ประเทศ) สยามยังดำรงอยู่ชาติไทย (หมายถึงคนไทย) ก็คงอยู่ด้วยเช่นกัน

ความคิดแนวชาตินิยมได้มีพัฒนาการสืบเนื่อง มาจนปรากฏบทบาทโดดเด่นขึ้นอีกครั้งในยุค ‘ระบอบใหม่’ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยผู้มีบทบาทนำทางความคิดที่สำคัญในช่วงนี้คือ หลวงวิจิตรวาทการ โดยสาเหตุสำคัญของการหันมาให้ความสำคัญอีกครั้ง กับแนวคิดการสร้าง “ความเป็นไทย” โดยแนวทางชาตินิยมในยุคนี้ สายชล สัตยานุรักษ์¹³ ได้สรุปไว้ 3 สาเหตุ กล่าวคือ

(1) ในช่วงทศวรรษที่ 2470 ถึง 2480 ประเทศสยามกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลกที่มีความขัดแย้งสูง

โดยผู้นำอย่างจอมพล ป. มองว่าถ้าไทยไม่พยายามสร้างชาติให้เป็น “มหาประเทศ” เสียเองแล้ว ทำยที่สุดชาติไทยเองก็จะถูกกลืนหายเข้าไปในประเทศใหญ่ ดังนั้นการสร้างความรู้สึกชาตินิยม โดยการสร้าง “ความเป็นไทย” ให้คนเกิดความรักชาติ และภาคภูมิใจในความเป็นไทย จะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้าง “รัฐไทย” ให้เป็น “มหาประเทศ”

(2) การเปลี่ยนแปลงการปกครอง และโครงสร้างสังคมหลังการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475

เป็นความพยายามสร้างกรอบโครงสร้าง และแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม ในภาวะที่โครงสร้างสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการขยายตัวของชนชั้นกลางทั้งในและนอกระบบราชการ เพื่อรองรับค่านิยม และแบบแผนพฤติกรรม ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ของคน “ชั้น” ต่างๆ ในสังคมขึ้นมา และยังเป็นโอกาสให้รัฐ และผู้นำ มีความชอบธรรมที่จะเข้าไปจัดการทรัพยากรส่วนรวมของรัฐ เพื่อเสริมสร้างฐานอำนาจให้แก่รัฐและตัวผู้กุมอำนาจรัฐได้มากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

(3) ปัญหาความมั่นคงภายในของรัฐ

เนื่องจากรัฐสมัยใหม่ของประเทศสยามเพิ่งก่อตัวขึ้นได้ไม่นาน และคนในชาติยังขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านจิตสำนึก และอุดมการณ์ โดยยังมีการแบ่งแยก “เขา” กับ “เรา” หรือ “ถือพวกถือเหล่า” กันอยู่ ดังนั้นการสร้าง “ความเป็นไทย” ตามแนวทาง “ชาตินิยม” โดยการยกย่อง และสร้างความชอบธรรม ตลอดจนให้อำนาจสูงสุดกับ “ผู้นำ” จึงเป็นแนวทางที่จะช่วย

¹³ สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), หน้า 29-38.

ลดทอนพลังความสำนึกแบบปัจเจกนิยมลง ซึ่งเป็นแบบแผน “ความเป็นไทย” ที่พึงประสงค์ อันจะเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ “ชาติไทย” ตามแนวคิดของผู้นำในระบอบการปกครอง ที่มีเนื้อแท้เป็นเผด็จการนั่นเอง

แนวคิดการสร้าง “รัฐชาติ” ตามแนวทาง “ชาตินิยม” ของจอมพล ป. นั้นถ้ามองอย่างผิวเผินอาจกล่าวได้ว่า ปฏิเสธแนวคิด “ชาตินิยม” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขั้นพื้นฐาน แต่หากมองไปในรายละเอียด จะมีการอ้างอิงถึงแนวคิดต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 อยู่เสมอ แม้แต่หลวงวิจิตรวาทการ นักคิดแนวชาตินิยมคนสำคัญในยุคจอมพล ป. เองก็ยอมรับว่า “... การสั่งสอน อบรมหรือเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมอย่างมีวิธีการ เพิ่งจะมีขึ้นจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 6... ผู้ที่เราอาจจะกล่าวได้ว่าทรงเป็นพระเทพบิดรแห่งลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย ...”¹⁴

อย่างไรก็ตาม จอมพล ป. ก็ยังเห็นว่า ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นหากวิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้วไม่มีหลักประกันให้ชาติไทย “รอดจากการเป็นข้าเขาได้เลย” เนื่องจากไม่มีหลักประกันว่ากษัตริย์ จะทรงมีพระปรีชาสามารถในการค้ำจุนเอกราชของชาติไว้ได้เสมอทุกพระองค์ไป¹⁵

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินการสร้าง “ชาติ” ตามแนวทาง “ชาตินิยม” ในยุคของ จอมพล ป. มีความเข้มข้นเชิงนโยบาย และมีการนำมาประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด โดยอาจแบ่งการดำเนินการได้เป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ

- การส่งเสริมความรู้สึกลัทธิชาตินิยมในหมู่คนไทย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนชื่อประเทศเสียใหม่จากสยามเป็นไทย การจัดประกวดแต่งเพลงชาติ และการแต่งบทเพลงและบทละครปลุกใจต่างๆ เผยแพร่ทางสื่อมวลชน ตลอดจนการชักชวนให้สวมหมวก เลิกนุ่งโจงกระเบน การสร้างคำขวัญ และแสดงสุนทรพจน์ปลุกใจต่างๆ เช่น “มาลानาไทยไปสู่มหาอำนาจ” หรือ “เชื้อผู้นำชาติพันภัย”¹⁶ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้กระทำโดยผ่านประกาศรัฐนิยมทั้งสิ้น 12 ฉบับ

- การต่อต้านชาวจีน ซึ่งเป็นการดำเนินการ ที่ต่อเนื่องมาจากการดำเนินการในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การดำเนินการต่อต้านชาวจีนในสมัยหลังนี้ จะมีลักษณะที่โน้มเอียงไปในทางวิธีการดำเนินชีวิตมากกว่า และทวีความเข้มข้นมากกว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มุ่งเพียงดำเนินการเชิงนโยบาย หรือใช้กฎหมายเข้ามาจัดการ แต่การดำเนินการในสมัยจอมพล ป. ใช้วิธีการจัดการที่หลากหลาย ซึ่งล้วนเป็นวิธีการที่ส่งผลกระทบไปถึงปากท้อง

¹⁴ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ, *ปาฐกถาและคำบรรยาย เล่ม 2*, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2546), หน้า 718.

¹⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน, 2546), หน้า 389.

¹⁶ ม.ล. จุลลาภอนรต, *กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย*, หน้า 67.

และการทำมาหาเลี้ยงชีพของชาวจีนอย่างมาก กล่าวคือ การสงวนอาชีพให้แก่คนไทย การจำกัดถิ่นที่อยู่ของชาวจีน ควบคุมกวัดขันกับโรงเรียน หนังสือพิมพ์ และสมาคมต่างๆของชาวจีน¹⁷

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การสร้าง “ความเป็นไทย” หรือการสร้าง “รัฐชาติ” ในสมัยจอมพล ป. ตามแนวทางของหลวงวิจิตรวาทการนี้ มีจุดเน้นที่สำคัญที่นอกเหนือไปจากการสร้าง “รัฐชาติ” ที่เข้มแข็งแล้ว ยังมีความพยายามในการสร้าง “ร่างกาย” หรือ “องค์ภาพ” ที่ “เป็นไทย” ให้แก่พลเมืองอีกด้วย ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน จากประกาศรัฐนิยมหลายฉบับที่มีการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิต รูปแบบการแต่งกาย ตามแบบที่เห็นว่าเป็น “ไทยอารยะ” ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายที่ลงรายละเอียดลึกถึงไปถึงระดับการดำเนินชีวิต ตามครัวเรือนต่างๆ หรือที่ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ญ¹⁸ ระบุว่า เป็น “...การสร้างค่านิยมวัฒนธรรมของชาติใหม่...” และเป็น “...การสร้างชีวิตเศรษฐกิจใหม่...” นั่นเอง

การดำเนินนโยบายดังกล่าวมานี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความคิดในเรื่อง “รัฐ” “ชาติ” หรือ “ประชาชาติ” ของหลวงวิจิตรวาทการ รวมทั้งจอมพล ป. ในฐานะผู้บังคับใช้นโยบาย มองว่า รัฐ และชาติ จะเข้มแข็งได้ มิใช่เพียงการจัดการปกครองในทางการเมืองเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม และวัฒนธรรมในระดับฐานราก ประเทศไทยจึงจะเป็น “รัฐชาติ” หรือ “รัฐประชาชาติ” ที่สมบูรณ์

อีกประการหนึ่ง หลวงวิจิตรวาทการ ยังมีมุมมองว่า “รัฐไทย” มีฐานะเป็น “รัฐ” ของ “ชนชาติไทย” ดังนั้น “รัฐไทย” ในความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ จึงมีหน้าที่ที่จะต้องรวบรวมบรรดา “ชนชาติไทย” อื่นๆ ที่ยังกระจัดกระจายอยู่ให้กลับมารวมกันอีกครั้ง ดังนั้นการสร้าง “รัฐไทย” ที่เข้มแข็ง เป็น “มหาประเทศ” โดยการทำสงครามเรียกร้องดินแดนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แสดงให้เห็นความคิดที่เห็นว่า “รัฐไทย” ในความหมายเชิงอาณาเขตนี้ เป็นดินแดนที่เป็นของ “ชนชาติไทย” มาแต่โบราณกาล และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมไปถึงมีประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องยาวนานร่วมกันอีกด้วย

จะเห็นว่าการ “สร้างรัฐชาติ” ในบริบทของประวัติศาสตร์ไทย ดำเนินอยู่ภายใต้บริบทของอุดมการณ์ ในเรื่อง “ชาตินิยม” มาอย่างต่อเนื่อง โดยปรากฏบทบาทที่โดดเด่นในเชิงแนวคิด 2 ลักษณะ คือ แนวคิด “ราชาชาตินิยม”¹⁹ ตามแบบพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ

¹⁷ สรุปลงความจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 76-84.

¹⁸ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ญ, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” **วารสารธรรมศาสตร์**, (มิถุนายน-กันยายน, 2519), 6(1) : 153.

¹⁹ ผู้วิจัยขออภัย และแนวคิดในเรื่องนี้ของ อาจารย์ธงชัย วินิจจะกุล ใน ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม : จากยุคอาณาจักรอมรปุระสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรมหมื่นไพบูลย์ในปัจจุบัน,” **ศิลปวัฒนธรรม**, (พฤศจิกายน, 2544), 23(1) : 56-65.

แนวคิด “รัฐนิยม” ตามแบบของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่อย่างไรก็ตามกระแสความคิดเชิงอุดมการณ์ ของแนวคิดทั้งสอง ก็มีความเชื่อมโยงกันอย่างมากทั้งในเชิงเนื้อหา หรือวิธีการในการปฏิบัติ และทั้งในเชิงแนวคิด ระบบความเชื่อ และรวมไปถึงจุดมุ่งหมายด้วย

ดังนั้นการร่าง “รัฐชาติ” ในแนวทางทั้งสองนี้ จึงมีลักษณะเป็นกระแสทางความคิด หรือกระแสภูมิปัญญา ที่มีอิทธิพลต่อการผลิตสร้างนักคิด ที่ได้มีปฏิสัมพันธ์ต่ออุดมการณ์ดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจรวมไปถึง ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในฐานะที่เป็นบุคคล “ร่วมสมัย” ที่ได้มีโอกาสรับรู้ และซึมซับกระแสความคิดในบริบททั้งสองมาอย่างใกล้ชิดผู้หนึ่ง

4.2 ความคิดเรื่องรัฐ และประชาชาติ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’

การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ จะเป็นการศึกษาจาก ‘ตัวบท’ (text) ที่สัมพันธ์กับ ‘บริบท’ (context) ในแต่ละช่วง โดยผ่านการวิเคราะห์ และตีความตามระเบียบวิธีการวิเคราะห์ แบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) เพื่อแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการในเชิงบริบททางความคิด ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ในแต่ละยุคสมัยนั้น มีความสัมพันธ์กับความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ กรมหมื่นนราธิปฯ ในแต่ละช่วงชีวิตในลักษณะเช่นไร

4.2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย

ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ในช่วงที่ดำรงชีวิตอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือในช่วง พ.ศ. 2434-2475 ซึ่งเป็นช่วงปฐมวัยนั้น ช่วงชีวิตส่วนใหญ่ของ ‘ท่านวรรณ’ ยังอยู่ในวัยเยาว์ และวัยกำลังศึกษา ดังนั้นในช่วงเวลานี้จึงอยู่ในระยะของการบ่มเพาะ และก่อร่างทางความคิด ซึ่งกินระยะเวลาตลอดช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นการเริ่มแสดงออกทางความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ จึงน่าจะเริ่มอย่างชัดเจน เมื่อได้เข้ารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ราวปี พ.ศ. 2461

ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ เริ่มปรากฏเด่นชัดในช่วงรัชกาลที่ 6 ซึ่งอาจจะเป็นเพราะบริบทในช่วงเวลาดังกล่าว เอื้ออำนวยต่อการแสดงความคิดเห็น เนื่องจากในเวลานั้นเป็นระยะของการเผยแพร่ความคิด “ชาตินิยม” ของรัชกาลที่ 6 ดังนั้นการนำเสนอมุมมองความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ จึงเป็นผลพลอยได้จากบริบทในช่วงดังกล่าว

มุมมองในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ ในสมัยนี้อาจไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากปรากฏหลักฐานโดยเฉพาะที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะศึกษาได้จากบริบทข้างเคียง ที่อาจมีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ไม่ว่าจะเป็น การศึกษาการทำงาน รวมไปถึงอิทธิพลของบุคคลที่ ‘ท่านวรรณ’ เข้าไปเกี่ยวข้อง หรือใกล้ชิด เช่น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังมีบริบทของสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นที่อาจส่งผลต่อตัว ‘ท่านวรรณ’ เองด้วย

ประเทศสยามในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึงช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น มีรูปแบบเป็น ‘รัฐสมัยใหม่’ ตามคติแบบตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองที่เกิดขึ้นตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 อิทธิพลทางความคิดในเรื่อง ‘รัฐสมัยใหม่’ ปรากฏรูปร่างที่ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีความพยายามขององค์พระมหากษัตริย์เองในการสร้างความคิด ‘ชาตินิยม’ ซึ่งเป็นการกล่อมเกลาคความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนของ ‘รัฐชาติ’

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึงต้นรัชกาลที่ 6 ราว พ.ศ. 2448-2460 เป็นช่วงที่ ‘ท่านวรรณ’ กำลังศึกษาอยู่ในต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส การที่ได้รับการศึกษาอบรมมาจากประเทศดังกล่าว ตั้งแต่มีอายุเพียง 14 ปี ต่อเนื่องไปจนอายุ 26 ปี นับเป็นเวลาที่ยาวนานพอสมควรที่จะช่วยขัดเกลากฎปนิสัย รวมไปถึงหล่อหลอมความคิดแบบตะวันตกให้เกิดขึ้นในตัว ‘ท่านวรรณ’ ได้ไม่น้อย

หลักฐานทางความคิดแรกๆ ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ หรือ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ ปรากฏเมื่อได้กล่าวถึงเรียงความ ในหัวข้อ ‘ลักษณะของชาติ’ ที่ได้นิพนธ์ขึ้นขณะที่ศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ขณะมีอายุราว 18 ปี โดยมีเนื้อความโดยสรุปว่า

...ชาติไทยเป็นชาติที่ยึดมั่นในประเพณี คล้ายๆ กับอังกฤษ แต่อังกฤษถือการกีฬาเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ใช่แต่วิชาทหารเท่านั้น เพราะฉะนั้นก็ต้องถือว่าลักษณะนิสัยของเรานี้เป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษา ไม่ใช่จะหาแต่วิชาเท่านั้น...²⁰

จากความโดยสรุปของงานนิพนธ์ชิ้นนี้ได้สะท้อนความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ที่มองชาติไทย หรือสยามประเทศในขณะนั้น ซึ่งคงจะตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็น ‘ประเทศ’ ที่ “คล้ายๆ” ประเทศอังกฤษ โดย “คล้ายๆ” ในมุมมองของ ‘ท่านวรรณ’ กินนัยยะถึง ลักษณะนิสัยประจำชาติของประชาชนทั้งสองประเทศ แสดงให้เห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ มีความคิดในเรื่อง ‘ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ ‘ชนในชาติ’ โดยองค์รวม หรือความคิดเรื่อง ‘ความเป็นเอกภาพของชาติ’ นั้นเอง

โดยในประเด็นนี้ ‘ท่านวรรณ’ เลือกว่าจะไม่สร้างความรับรู้ไปถึงลักษณะทาง ‘ชาติพันธุ์’ ที่แตกต่างกันอันเป็นโครงสร้างตามข้อเท็จจริง (fact) ของสังคมไทย ที่เกิดจากผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมเข้ามาผสมกลมกลืนกันจนกลายเป็น ‘ชาติไทย’ ซึ่งเป็นการสร้าง ‘จินตภาพ’ (imagine) ทางความคิด โดยการสร้างคำอธิบายที่ปฏิเสธความหลากหลายเชิงอัตลักษณ์

²⁰ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **วรรณไวทยากร**, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519), หน้า 65-66.

ทาง 'เชื้อชาติ' และเป็นการให้ภาพของ 'รัฐไทย' หรือ 'ราชอาณาจักรสยาม' ที่มีโครงสร้างทางสังคมที่แทบไม่แตกต่างไปจาก 'รัฐสมัยใหม่' ในยุโรป

นอกจากนั้นมุมมองในเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' หรือ 'ประชาชาติ' ของ 'ท่านวรวงศ์' ยังได้ครอบคลุมไปถึงบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย โดยในงานนิพนธ์ 'อนาคตแห่งสยาม'* ซึ่งได้นิพนธ์ขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไม่นานนัก คือในเดือนกันยายน พ.ศ. 2475 'ท่านวรวงศ์' ได้แสดงทัศนะต่อ 'ประเทศสยาม' ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมโลก โดยการมองว่า "...สยามเป็นแต่เพียงประชาชาติ และจะเป็นได้ก็แต่ประชาชาติ..."²¹ เป็นการให้ทัศนะกับ 'ประเทศสยาม' ในฐานะที่เป็น 'รัฐเดี่ยว' หรือ 'รัฐอันหนึ่งอันเดียว' ในทางรัฐศาสตร์ และเป็น "...หน่วยหนึ่งในวงศ์วารของนานาประชาชาติ..."²² แสดงให้เห็นว่าสยามเป็น 'รัฐชาติ' ตามแนวคิด 'รัฐสมัยใหม่' ที่เท่าเทียมกับ 'รัฐชาติ' อื่นๆ ในสังคมโลก

นอกจากมุมมองในทางรัฐศาสตร์แล้ว 'ท่านวรวงศ์' ยังได้แสดงมุมมองในเชิงภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และสังคมวิทยาของ 'รัฐสยาม' ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นความพยายามของ 'ท่านวรวงศ์' ในการสร้างกรอบความสัมพันธ์ร่วมในการอธิบาย ในบริบทที่ 'รัฐชาติ' ควรจะมี เพื่อแสดงให้เห็นว่า 'รัฐสยาม' เป็น 'รัฐชาติ' ที่สมบูรณ์แบบไม่ว่าจะใช้กรอบการอธิบายจากแนวคิดใดๆ

"ถ้ามองดูแผนที่ จะเห็นว่า อาณาเขตต์ของเราแน่นแฟ้น ถ้าอ่านดูประวัติศาสตร์ จะเห็นว่าการร่วมประชาชาติของเราหนักแน่น เรามีเชื้อชาติร่วมกัน มีพฤติกรรม ** ร่วมกัน และมีศาสนา ร่วมกัน"²³

จะเห็นว่าความคิดที่ 'ท่านวรวงศ์' มีต่อ 'รัฐ' และ 'ประชาชาติ' ซึ่งในที่นี้คือ 'รัฐไทย' และ 'ประชาชาติไทย' นั้นเป็นลักษณะที่ค่อนข้างสอดคล้องกับแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 6 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทย แต่ความคิดของ 'ท่านวรวงศ์' แตกต่างจากรัชกาลที่ 6 ตรงที่ 'ท่านวรวงศ์' พยายามหลีกเลี่ยงการสร้างหรืออธิบาย 'คนอื่น' หรือ 'ชนชาติอื่น' ในบริบทการอธิบายในทุกกรณี ดังที่รัชกาลที่ 6 ทำให้ "ชาวจีน" เป็น 'คนอื่น' แต่

* เป็นงานพระนิพนธ์ที่ลงพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ "สามัคคีสาร" เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2475 หลังจากนั้นก็ได้รับการตีพิมพ์อีกหลายครั้ง อาทิตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2476 (ตามปฏิทินปัจจุบัน) และลงพิมพ์ร่วมกับบทความอื่นๆ ในหนังสือชื่อ "เอกสารนิเทศการศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร 200 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525 เป็นต้น

²¹ บทความชื่อ "อนาคตแห่งสยาม" ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยากร อัจฉริยะ คณະกรรมกรจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร 200 ปี, (กรุงเทพฯ : ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2525), หน้า 53.

²² เรื่องเดียวกัน.

** ปัจจุบันใช้ "วัฒนธรรม"

²³ คณະกรรมกรจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร 200 ปี, หน้า 53.

‘ท่านวรรณ’ กลับเลือกที่จะทำให้ ‘รัฐชาติ’ หรือ ‘รัฐประชาชาติ’ ตามความคิดของตนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในทุกกรณี ดังนั้นประเด็นในเรื่อง ความหลากหลายทาง ‘เชื้อชาติ’ หรือ ‘ชาติพันธุ์’ จึงกลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือบริมณฑลทางความคิด ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ ไปโดยปริยาย

จากการอธิบายข้างต้น ผู้วิจัยมองว่า เหตุผลสำคัญที่ ‘ท่านวรรณ’ พยายามหลีกเลี่ยงการสร้างบริบทเรื่องความหลากหลายทาง ‘เชื้อชาติ’ หรือ ‘ชาติพันธุ์’ ในความคิดเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ นั้น น่าจะมาจากประสบการณ์ที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้รับรู้อย่างใกล้ชิด ในนโยบายการสร้าง ‘ความเป็นไทย’ ตามแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ของรัชกาลที่ 6 ซึ่งอาจเป็นแนวทางที่ ‘ท่านวรรณ’ เห็นว่าแข็งแกร่งเกินไป เป็นการก่อศัตรู มากกว่าการสร้างมิตร ไม่น่าจะเป็นผลดีต่อ ‘รัฐสยาม’ และ ‘ประชาชาติไทย’ ซึ่งขัดกับอุปนิสัยที่นิยมแนวทาง ‘สันติวิธี’ มากกว่า โดยเห็นได้จากที่ ‘ท่านวรรณ’ เปลี่ยนแนวทางการอธิบาย จากการสร้าง ‘คนอื่น’ ให้เป็น ‘ศัตรูร่วม’ ตามแบบของรัชกาลที่ 6 มาเป็นการสร้าง ‘ความเป็นอันหนึ่งอันเดียว’ และ ‘ความกลมกลืน’ ทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม และรวมไปถึงการหยิบยกเอาหลักการเรื่อง เสรีภาพ และความเสมอภาค มาใช้ เพื่อให้การสร้างความเป็นไทยลดความแข็งแกร่งลง ซึ่งอาจเป็นการสร้างรูปแบบการอธิบายที่มีความชอบธรรม และได้รับการยอมรับจาก ‘ชนทุกหมู่เหล่า’ มากกว่า ดังความบางตอนที่ว่า

“...เชื้อชาติไทยของเราทำให้เรารู้สึกคุณค่าแห่งเสรีภาพและความเป็นเอกราช ภาษาไทยสยามของเราสอนให้เรารู้จักศิลปะ การสรวลเยาะเย้ย พุทธิธรรมอินโดจีนของเราบำรุงอุปนิสัยดัดแปลงในตัวเรา และพระพุทธรูปศาสนาของเราย่อมใจเราด้วยอุดมคติแห่งเสรีภาพ และภราดรภาพในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”²⁴

จากความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ ในบริบทเวลาสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นความคิดที่ดำรงอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ‘รัฐสมัยใหม่’ รวมไปถึงการใช้กรอบแนวคิดแบบ ‘ชาตินิยม’ มาใช้ในการอธิบายลักษณะความเป็น ‘ชาติ’ ที่มองว่าชนชาติที่อยู่ร่วมกันใน ‘รัฐ’ ต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยการสร้างจุดร่วม ไม่ว่าจะประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา หรือวัฒนธรรม

การยึดกรอบความคิดในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และมีจุดร่วมเดียวกันนี้ ทำให้ ‘ชาติ’ ในทัศนะของ ‘ท่านวรรณ’ มีรูปแบบเป็น ‘ประชาชาติ’ ที่ประชาชนทุกคนใน ‘รัฐ’ มีจุดร่วมกันในฐานะพลเมืองของประเทศ ที่ถูกยึดโยงไว้ด้วยความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติ และเผ่าพันธุ์ เพียงแต่ว่าความคิดเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ มีแนวคิดที่ยึดหลัก ‘สันติวิธี’ และ ‘เสรี

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

นิยม' ร่วมอยู่ด้วย ทำให้ความคิดมีลักษณะที่ประสานประโยชน์ ลดความแข็งกร้าว และมุ่งเน้นวิธีการที่ละมุนละม่อม ประนีประนอม

4.2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมัธยมวัย

บริบทของสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) เป็นยุคที่ประเด็นเรื่อง 'รัฐชาติ' มีบทบาท และได้รับความสำคัญ ทั้งในเชิงความคิด และการปฏิบัติเป็นอย่างมาก เนื่องจากบริบทของยุคสมัยดังกล่าวนี้ เป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญทั้งของสังคมไทย และสังคมโลก กล่าวคือเป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นมากมาย ที่ส่งผลถึงวิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนในระดับปัจเจก ไม่ว่าจะเป็นการล่มสลายของลัทธิจักรวรรดินิยม ที่ตามมาด้วยการเรียกร้องเอกราชของบรรดาประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทั่วโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 รวมไปถึงการปะทุขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 และภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์

จากที่กล่าวข้างต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในเรื่องของความมั่นคงทางการเมืองการปกครอง กลุ่มชนชั้นปกครองกลุ่มใหม่อย่าง 'คณะราษฎร' จึงจำเป็นต้องเร่งสร้างความชอบธรรม และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชนในชาติให้ได้ในระยะเวลาอันสั้น เพื่อความมั่นคงของระบอบการเมืองใหม่ที่สถาปนาขึ้น และเพื่อความชอบธรรมของรัฐบาลในระบอบใหม่ด้วย

การดำเนินการทางความคิดจึงเป็นวิธีการสำคัญ ที่ถูกนำมาใช้ในการสร้าง 'รัฐไทย' ที่เข้มแข็ง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสร้างองค์ความรู้ในเรื่อง 'รัฐ' และ 'ประชาชาติ' จึงกลายเป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้าง 'รัฐชาติ' ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยนักคิดในการสร้างองค์ความรู้ และแนวทางการปฏิบัติดังกล่าว 'พระองค์วรธน' ในฐานะที่เป็นนักคิด และที่ปรึกษาคนสำคัญของรัฐบาลในระบอบใหม่ จึงมีบทบาทอย่างมากในช่วงเวลานี้ในฐานะนักคิด ที่ช่วยสร้างองค์ความรู้ทั้งในเรื่อง 'รัฐ' และ 'ประชาชาติ' ที่สนองตอบต่อความมั่นคง และชอบธรรมของระบอบใหม่ และยังเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อระบอบใหม่ ซึ่งยังขาดเสถียรภาพอยู่มาก

ดังนั้นความคิดของ 'พระองค์วรธน' ในเรื่อง 'รัฐ' และ 'ประชาชาติ' ในบริบทของยุคสมัยนี้ จึงมีเป้าหมายที่สนองตอบต่อระบบการเมือง และการบริหารของประเทศเป็นสำคัญ

มุมมองความคิดในเรื่อง "รัฐ" และ "ประชาชาติ" ของ "พระองค์วรธน" ปรากฏในงานนิพนธ์ทั้งที่เป็นบทความ ที่ได้ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือพิมพ์ 'ประชาชาติ' รวมถึงบทปาฐกถา ที่มีผู้เชิญให้ไปแสดงในโอกาสต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองใน 'ระบอบใหม่' ซึ่งยังเป็นของใหม่สำหรับคนในสมัยนั้น

‘พระองค์วรวงศ์’ แสดงทัศนคติเกี่ยวกับ ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ เป็นครั้งแรกๆ ในยุคระบอบใหม่ ในคำอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475 โดยได้ให้มุมมองความแตกต่างระหว่าง ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ว่า

“...ถ้าเพ่งหมายถึงประชาชนรวมกันเป็นหมู่เป็นคณะโดยมีระเบียบข้อบังคับ เพื่อการควบคุมกันเป็นบ้านเมืองแล้ว อังกฤษเรียกว่า State ไทยเรียกว่ารัฐ...”²⁵ ซึ่งตรงจุดนี้ได้ให้มุมมองที่น่าสนใจว่า “...ดูท่านก็ยังคิดเห็นรัฐว่าเป็นเครื่องจักรอย่างหนึ่ง แต่อันที่จริง รัฐเป็นองค์อินทรีย์อันหนึ่ง...”²⁶ เป็นการให้ความหมายของ ‘รัฐ’ อีกลักษณะหนึ่ง ที่มองว่ารัฐเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิต ที่ต้องการการดูแล เอาใจใส่ หรือบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกับที่มนุษย์ดูแล (บริหาร) ร่างกายของตนเอง

โดย ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้อธิบายถึงหลักการการดูแล (บริหาร) ‘รัฐ’ ที่เป็น ‘องค์อินทรีย์’ นี้ว่า “...ดูท่านก็ยังคิดเห็นรัฐบริหารว่าเป็นการปกครองนั่นเอง แต่อันที่จริง เป็นการดำเนินรัฐอีกส่วนหนึ่ง...”²⁷ ซึ่งได้แบ่งรูปแบบการบริหารรัฐ ออกเป็น 2 ส่วน คือ การดำเนินรัฐ (Government) ส่วนหนึ่ง และการปกครอง (Administration) อีกส่วนหนึ่ง²⁸ และยังได้กล่าวย้ำในตอนท้ายว่า “...การ ‘ดำเนินรัฐ ’ มิใช่การยิงเป้า หรือการอุดปาก แต่เป็นการถือทำรัฐนาวาคอยอยู่แล้วพร้อมสรรพ...”²⁹

และได้ให้ความหมายของ ‘ชาติ’ ว่า “...ถ้าเพ่งหมายถึง ประชาชนรวมกันเป็นหมู่เป็นคณะตามวิสัยธรรมดา เพื่อการควบคุมกันเป็นบ้านเมืองแล้ว อังกฤษเรียกว่า Nation คำไทยยังเป็นปัญหาอยู่...”³⁰

แสดงให้เห็นว่าในยุคเริ่มต้นของระบอบใหม่ ความหมาย คำนิยาม ของ ‘ชาติ’ นั้นยังเป็นปัญหาของชนชั้นปกครองอยู่ และกลายเป็นประเด็นที่ ‘พระองค์วรวงศ์’ ยกขึ้นมาอภิปราย เนื่องจากอาจจะมองเห็นความสับสนในการใช้คำที่อ้างถึง ‘ชาวไทย’ หรือ ‘ชาวสยาม’ ซึ่งในยุคระบอบเก่า อาจจะยังไม่มี ความจำเป็นมากนักในการหาคำที่เป็นทางการมารับ เนื่องจากอำนาจทางการเมืองการปกครอง อยู่กับพระมหากษัตริย์ การจำแนก ‘ความเป็นไทย’ ทำได้ตามพระราชอำนาจ

²⁵ หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากร วรวงศ์, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2475). อ้างใน สิริเปรมจิตต์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2511), หน้า 36.

²⁶ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยากร อ้างจาก คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษาระดับประถมศึกษากรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 55.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

³⁰ หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากร วรวงศ์, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, อ้างใน สิริเปรมจิตต์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2511), หน้า 37.

แต่เมื่อถึงยุคระบอบใหม่อำนาจถูกแบ่งแยก และจำกัดโดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ส่วนตัวผู้ปกครองกลุ่มใหม่เองก็อาจไม่มีอำนาจ หรือความชอบธรรมเพียงพอที่จะจำแนก ว่าใครคือ ‘ชาวไทย’ หรือ ‘ชาวสยาม’ ดังนั้น การกำหนดนิยามที่เป็นทางการของ ‘Nation’ ในภาษาไทยจึงมีความจำเป็น

‘พระองค์วรธน’ มองว่า คำว่า ‘ชาติ’ ที่ใช้กันมาแต่เดิมมีความหมายที่กว้างเกินไป สำหรับที่จะนำมาใช้กับบริบทการเมืองในยุคใหม่นี้ จึงได้เสนอคำว่า “ประชาชาติ” ที่จะกินความตามลักษณะความหมายของ ‘nation’ ในภาษาอังกฤษ

โดย ‘พระองค์วรธน’ ได้ให้คำอธิบายความหมายของ ‘ประชาชาติ’ ไว้ว่า “...คำว่า “ประชาชาติ” นั้น เราพึงใช้สำหรับ Siamese Nation ได้ เพราะเราเป็นประเทศเอกราช คำว่า “ประชาชาติ” นั้น ตรงกับอังกฤษว่า Nation in International Law ประชาชนในนิติธรรมระหว่างประชาชาติ...”³¹

แสดงให้เห็นความพยายามในการทำให้ ‘ประชาชาติไทย’ หรือ ‘ประชาชาติสยาม’ มีสถานะที่อิงกับหลักสากล สะท้อนถึงความคิดเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างชัดเจน เพราะเมื่อ ‘ชาวไทย’ หรือ ‘ชาวสยาม’ มีความชัดเจนในความเป็น ‘ชาติ’ และมีเอกราช รวมไปถึงมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่ได้รับรองความเป็น “อันหนึ่งอันเดียวกัน” แล้ว รัฐบาล ระบอบการปกครอง และสิ่งอื่นๆ ที่ได้สถาปนาขึ้นในระบอบใหม่ ก็จะมี ความชอบธรรม และมีความมั่นคงยิ่งขึ้นไปด้วย โดยเฉพาะในมุมมองของนานาชาติ ซึ่งเป็นความพยายามอีกทางหนึ่งที่ ‘พระองค์วรธน’ ต้องการให้ ระบอบรัฐธรรมนูญ นี้อิงกับหลักการตามแบบตะวันตกให้มากที่สุด ซึ่งวิธีการหนึ่งก็คือการสร้าง ความหมาย และคำจำกัดความใหม่ให้แก่ คำ และบริบทต่างๆ ทางการเมือง

ถ้าเปรียบเทียบความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘พระองค์วรธน’ กับ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเมืองไทย ในยุคระบอบใหม่มากที่สุดคนหนึ่ง ที่ได้ อธิบายถึงความสัมพันธ์ของ ‘รัฐ’ กับ ‘ชาติ’ ไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่า

“...ชาติสมัยปัจจุบันชนิดที่ประกอบขึ้นโดยรวมหลายกลุ่มเผ่าพันธุ์, หลายกลุ่มเชื้อชาติ, เป็นเวลาช้านานจนกระทั่งชนเผ่าพันธุ์ และชนชาติต่างๆ ได้มีความเคยชินและมีจิตสำนึกว่าเป็นสมาชิกแห่งชาติเดียวกัน ชาติดังกล่าวนั้นก็มีฐานะที่จะเป็นหรือเป็น “รัฐ” อันหนึ่งอันเดียว ของชาตินั้นได้...”³²

จากทัศนะข้างต้นของ ปรีดี ทำให้ได้ความคิดอีกด้านหนึ่ง จากนักคิดคนสำคัญของ ‘ระบอบใหม่’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ว่าปริมณฑลทางความคิดของท่านผู้นี้มีขอบเขต ที่พยายาม

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า.

³² ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย : รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 33.

สร้างความเป็น ‘อันหนึ่งอันเดียว’ ให้กับการสร้างคำจำกัดความลักษณะของ ‘ชาติ’ เช่นเดียวกับที่ ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้พยายามทำ แต่แตกต่างกันตรงที่ ปรีดี กล่าวถึงที่มาซึ่งแตกต่างกัน หรือ ยอมรับความหลากหลาย ของ ‘ชน(ใน)ชาติ’ ก่อนที่จะก่อตัวกันเป็น ‘รัฐ’ (state) ที่เป็น ‘อันหนึ่งอันเดียว’ กัน

นอกจากนั้นปรีดี ได้กล่าวในเชิงที่แบ่งรับแบ่งสู้ ในการใช้คำ ‘ประชาชาติ’ แทนความหมายของคำว่า ‘nation’ ในภาษาอังกฤษ ตามที่ ‘พระองค์วรวงศ์’ เสนอ

“...”หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากร” ได้ทรงแปลคำอังกฤษ “Nation” ว่า “ประชาชาติ” แต่คำว่า “ชาติ” ก็ยังใช้อยู่เป็นคำขวัญสำหรับปวงชนชาวไทยซึ่งมี “ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์, รัฐธรรมนูญ”, ต่อมาภายหลังรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490 แล้วทางราชการได้กลับไปใช้คำขวัญแบบสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คือ “ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์” โดยตัดคำว่า “รัฐธรรมนูญ” ออกไป แต่ก็มิได้เปลี่ยนคำว่า “ชาติ” เป็น “ประชาชาติ”...”³³

จากความข้างต้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าปรีดี มีความคิดที่เห็นว่า ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ใช้แทนกันได้ก็จริง แต่ควรเลือกใช้ไปตามความเหมาะสมของแต่ละบริบท และมองว่า คำว่า ‘ชาติ’ ก็ยังคงเป็นที่นิยมใช้มากกว่า ‘ประชาชาติ’ ในปัจจุบัน

หากมองไปในมุมมองของนักคิดแนว “ชาตินิยม” ร่วมสมัยกับ ‘พระองค์วรวงศ์’ คือหลวงวิจิตรวาทการแล้วจะเห็นว่า การให้นิยาม คำจำกัดความ เรื่อง ‘ชาติ’ หรือ ‘ประชาชาติ’ ของท่านผู้นี้ มีลักษณะที่เชื่อมโยงให้สอดคล้องกับความหมายเดิมของคำว่า ‘ชาติ’ คือเกิดหรือกำเนิด แต่เน้นว่าชาติไทย คือคนที่ได้เกิดมาเป็นคนไทยทั้งหมด ทั้งที่ตายไปแล้วในอดีต ที่กำลังมีชีวิตในปัจจุบัน และคงหมายรวมถึงคนที่เกิดมาเป็นคนไทยในภายภาคหน้าด้วย³⁴ นอกจากนั้นยังได้เพิ่มเติมคำอธิบายความหมายของ “ความรักชาติ” ที่สัมพันธ์ควบคู่ไปกับการสร้างความหมายของ ‘ชาติ’ ไปพร้อมกันด้วย

“...ความหมายของคำว่า “ชาติ” นั้น หนักไปทางคนมากกว่าดินแดนถิ่นประเทศ ความรักชาติก็คือรักคนที่มีกำเนิด มาอย่างเดียวกัน ไม่ว่าคนนั้นจะอยู่ในดินแดนไหน สำหรับคนที่อยู่ในดินแดนเดียวกันก็รักคนที่มีกำเนิดเดียวกันมากกว่าคนต่างกำเนิด...”³⁵ และ “...เมื่อชาติหมายถึงถึง

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³⁴ สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ, หน้า 50.

³⁵ หลวงวิจิตรวาทการ, คำบรรยายเรื่อง “นโยบายชาตินิยม” ใน รำลึก ๑๐๐ ปี พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ บทคัดสรรว่าด้วยชีวประวัติและผลงาน, หน้า 146-147, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

ส่วนรวมของคน ความรักชาติก็เป็นความรักส่วนรวมของคนที่สืบสายโลหิต และมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมา...”³⁶

ถ้าสังเกตจากมุมมองของหลวงวิจิตรวาทการ อาจกล่าวได้ว่า ความคิดเรื่อง ‘ชาติ’ ของท่านผู้นี้มีลักษณะที่แตกต่างจาก ‘พระองค์วรณ’ อย่างมาก กล่าวคือ มุมมองความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ มีลักษณะที่ให้นิยาม คำจำกัดความ ‘ชาติ’ และ ‘ความรักชาติ’ ที่เน้นไปในแนวทางมนุษยนิยม คือการให้ความสำคัญกับ ‘มนุษย์’ และ ‘เผ่าพันธุ์’ โดยกล่าวถึง การมีกำเนิดร่วมกัน การสืบสายโลหิตร่วมกัน โดยไม่มีอาณาเขต หรือดินแดนมาขวางกั้น ส่วน ‘พระองค์วรณ’ กลับมีมุมมองทางความคิดทั้งในเรื่อง ‘ชาติ’ และ ‘ความรักชาติ’ ไปคนละแนวทางและแตกต่างกันอย่างมาก ดังคำกล่าวสุนทรพจน์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ฉบับวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ความว่า

“...ประชาชนทั้งชาติจะได้มีจิตตั้งใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นิยมชาติ รักชาติ ผดุงชาติให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาเป็นหน่วยเดียวกัน นี้แหละคืออารยธรรม... ลัทธิที่นิยมกำลังน้ำใจของประชาชนทั้งชาตินี้แหละคือประชาธิปไตย ซึ่งนิยมว่าประชาชนเป็นใหญ่...”³⁷

แสดงอย่างชัดเจนว่า ‘พระองค์วรณ’ มีจุดยืนทางความคิดในเรื่องการให้นิยาม คำจำกัดความของ ‘ชาติ’ หรือ ‘ประชาชาติ’ ที่มี ‘ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน’ ของ ‘ชนในชาติ’ อย่างจริงจัง และเห็นว่า ความรักชาติ ความมีอารยธรรม และความเป็นประชาธิปไตยนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน³⁸ ซึ่งเป็นมุมมอง ‘ความรักชาติ’ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ตามหลักการ ‘เชิงทฤษฎี’ ในขณะที่หลวงวิจิตรวาทการมีจุดยืนในการอธิบาย ‘ความรักชาติ’ ตามแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ที่เน้นหลักการ ‘มนุษยนิยม’ (Humanism) ที่มีลักษณะในเชิงรูปธรรมเน้นการปฏิบัติ เป็นสำคัญ

ส่วนการศึกษางานนิพนธ์ของ ‘พระองค์วรณ’ ที่เป็นงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ ในยุคนี้นั้น ที่สำคัญคืองานนิพนธ์ที่ชื่อ “ประวัติการทูตของไทย”^{*} โดยงานนิพนธ์ชิ้นนี้ ‘พระองค์วรณ’ ได้ให้ภาพประวัติศาสตร์ของ “ชนชาติไทย” ในลักษณะที่มีความต่อเนื่องทั้งในเชิงสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานทางกายภาพ และยังมีความต่อเนื่องในเชิงความรู้สึกนึกคิด และค่านิยมอีกด้วย ดังที่ได้อธิบายความเป็นมาของ “ชนชาติไทย” ที่มีความสืบเนื่องในเชิงประวัติศาสตร์ของชนชาติ โดยอาศัยบริบทการดำเนินการทางการทูตยุคโบราณ

³⁶ หลวงวิจิตรวาทการ, *ชาตินิยม*, หน้า 39, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

³⁷ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยม...”, *รัฐศาสตร์สาร*, 21, 3 (พ.ศ. 2542), หน้า 80-81, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 51-52.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

^{*} เป็นหนึ่งในหนังสือชุด “วัฒนธรรมไทย” จัดพิมพ์เนื่องในงานฉลองวันชาติประจำปี พ.ศ. 2486 ‘พระองค์วรณ’ ทรงได้รับมอบหมายให้เขียนเรื่อง “ประวัติการทูตของไทย” เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือชุดดังกล่าวนี้

ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้า (น่านเจ้า) ต่อเนื่องมาถึงสมัยสุโขทัย จนถึงสมัยอยุธยา มาช่วยในการให้ภาพความเป็น “อันหนึ่งอันเดียว” การมี “เอกราช” และ “อธิปไตย” และ “ความสืบเนื่อง” ของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังความบางตอนว่า

“... ไทยเป็นชาตินักบวชจัดการปกครองแบบทหาน แต่ก็นิยมการเจริญทางไมตรีกับประเทศใกล้เคียง ฉะนั้นในสมัยน่านเจ้า จึงได้มีราชทูตส่งไปมาติดต่อกับประเทศจีนและประเทศทิเบตตลอดจนทำสนธิสัญญาทางไมตรีเป็นครั้งคราว... เป็นการแสดงให้เห็นว่า ชนชาติไทยไม่หยุดเป็นโดดเดี่ยว แต่ใครบำรุงการค้าติดต่อกับต่างประเทศเพื่อประโยชน์ในการเสถียรกิจ ...”³⁹

และ “... เมื่ออพยพลงมาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ยอมได้เป็นไทยตามลำดับลงมาทางใต้ และได้สืบทอดเอาวัฒนธรรมตามแบบของอินเดียขึ้น ประกอบเข้ากับประเพณีนิยมของตน มีพระพุทธศาสนาตามแบบหินยาน ซึ่งเป็นแบบบริสุทธิ์เป็นต้น พระพุทธศาสนาชอบด้วยอุปนิสัยของคนไทย เพราะเป็นศาสนาที่สอนให้คนเป็นอิสระ รู้สึกความรับผิดชอบในการกระทำของตน และให้เกียรติแก่คนว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน พึ่งมีปราณรั้งต่อกัน เหมาะสมแก่ความปกครองของไทย ซึ่งนิยมการปกครองแบบพ่อปกครองลูก เป็นครอบครัวเดียวกัน... การประสานกับมอญเขมร ซึ่งเป็นผู้ตั้งหลักแหล่งอยู่เดิม ก็ค่อยเป็นไปอย่างกลมกลืนกันจนกลายเป็นชนชาติเดียวกันไป ...”⁴⁰

โดย “... การปกครองในสมัยนั้น ยังเป็นการปกครองแบบกรุงหรือนครคือยังเป็นสมัยเมืองไทย ซึ่งมีเมืองหลวง แล้วมีหัวเมืองขึ้นแก่เมืองหลวง แล้วก็มีการราช ซึ่งส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายมิขาด...” และ “... ถ้าจะพูดตามหลักภูมิศาสตร์แล้ว แม่น้ำเป็นทางคมนาคม ฉะนั้นถ้าจะอาศัยเป็นเขตแดน ก็เพื่อความสะดวกที่มีเส้นเขตแดนอันประจักษ์เท่านั้น แต่พวกเขาเป็นเครื่องกีดกัน ฉะนั้น จึงเป็นเขตแดนธรรมชาติที่หนักแน่นกว่า ...”⁴¹

จะเห็นว่า จากความบางตอนในงานนิพนธ์ ที่ผู้วิจัยยกมากล่าวถึงนั้น ‘พระองค์วรรม’ พยายามให้ภาพของ “ชาติไทย” ว่าเป็นชาติที่รักอิสระ มีเอกราชมาแต่บรรพกาล ซึ่งแสดงให้เห็นจากการส่งทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรี และทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ โดยเฉพาะชาติใหญ่อย่างจีน กับทิเบต แสดงให้เห็นว่า “ชาติไทย” มีความเป็นอิสระในการที่จะดำเนินการต่างๆ ในกิจการของประเทศ และเป็นประเทศที่มีสถานะเท่าเทียมกับชนชาติอื่นๆ

นอกจากนั้น ‘พระองค์วรรม’ ยังได้ให้ภาพ “ความเป็นไทย” ว่า “...เป็นชาตินักบวช...” รู้จักการผสมผสานกลมกลืนวัฒนธรรมอื่นๆ ให้ “...เข้ากับประเพณีนิยมของตน...” มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ เพราะ “...สอนให้คนเป็นอิสระ...” มีความรับผิดชอบ ยึดมั่นในหลัก

³⁹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรมนไภยวาทกร, ประวัติการทูตของไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2486), หน้า 13-14 .

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

สิทธิมนุษยชน โดยถือ “...คนว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน พึ่งมีปราณีรั้มต่อกัน...” และนิยมการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ที่ทำให้คนไทยรู้สึก “...เป็นครอบครัวเดียวกัน...” อีกด้วย

และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทรงให้ภาพประเทศของ “ชนชาติไทย” ว่าเป็นดินแดนที่มีอาณาเขต หรือเขตแดนในทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน มีเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางของชนชาติ และ “...มีหัวเมืองขึ้นแก่เมืองหลวง...” และ ‘พระองค์วรวงศ์’ ยังได้ให้ภาพความยิ่งใหญ่ของ “ชาติไทย” ด้วยว่า “...แล้วก็มีประเทศราช...ส่งเครื่องราชบรรณาการมาสวามิภักดิ์...”

อย่างไรก็ตาม ภาพของประเทศไทยในเวลานั้น “...ยังเป็นการปกครองแบบกรุงหรือนครคือยังเป็นสมัยเมืองไทย...” แสดงให้เห็นว่า ทรงมีความคิดต่อประเทศไทยในสมัยโบราณว่า ยังไม่มีพัฒนาการจนอาจเรียกได้ว่าเป็น “รัฐชาติ” ตามรูปแบบรัฐสมัยใหม่ โดยทรงมองว่า ประเทศไทยในสมัยนั้นๆ มีรูปแบบเป็น “กรุงหรือนคร” หรือที่ทรงเรียกสมัยนั้นๆ ว่า “...เป็นสมัยเมืองไทย...” ซึ่งตามความคิดของผู้วิจัยมองว่า ‘พระองค์วรวงศ์’ อาจจะทรงพยายามสื่อว่า ประเทศไทยในยุคนั้นมีลักษณะเป็น ‘นครรัฐ’ หรือ ‘รัฐแบบจารีต’ ก็คงจะไม่ผิดในเชิงการถ่ายทอดความหมายนัก

แม้ว่า ‘พระองค์วรวงศ์’ จะได้แสดงทัศนคติชัดเจนว่าประเทศไทยยุคโบราณไม่ได้มีลักษณะเป็น ‘รัฐชาติ’ (modern state) ตามความหมายในปัจจุบันก็ตาม แต่ลักษณะของมุมมอง และภาพลักษณ์ที่ ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้ให้ในการอธิบายประวัติศาสตร์การทูตของ ‘คนไทย’ นั้น กลับทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึก และรับรู้ได้ถึงภาพความเป็น ‘รัฐ’ สมัยใหม่ ของ “กรุงหรือนคร” ของ “คนไทย” ที่ปรากฏอยู่ในบริบทของประวัติศาสตร์นิพนธ์ขึ้นนี้อย่างชัดเจน

โดยสังเกตได้จาก การให้ภาพความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ของ ‘ชนชาติ’ การมีเอกราชอธิปไตย เป็นอิสระทางการเมืองการปกครอง การมีอาณาเขต หรือเขตแดน “...เป็นเครื่องกีดกัน...ที่หนักแน่น...” ซึ่งแบ่ง “รัฐไทย” ให้เป็นสัดส่วนจากกลุ่มชนอื่น และการมีพระมหากษัตริย์ เป็นผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามารถ “...จัดราชอาณาจักรไทยให้แน่นแฟ้นมั่นคง โดยรวบรวมเมืองต่างๆ ให้อยู่ในราชอาณาจักรไทยตามกำลังของพระองค์ ...”⁴² เป็นต้น

แต่หากพิจารณางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ร่วมสมัยกับ ‘พระองค์วรวงศ์’ โดยเฉพาะงานของ หลวงวิจิตรวาทการ จะพบว่างานพระนิพนธ์จะมีความเข้มข้นของบริบทความคิด ‘ชาตินิยม’ ไม่มากเท่างานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ แต่ก็ต้องยอมรับว่า ทั้งสองท่านมีแนวทางในการผลิตงานทางด้านประวัติศาสตร์ที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือเป็นการใช้ประวัติศาสตร์เป็นอุปกรณ์เสริมสร้างพลังให้แก่ความเชื่อทางการเมือง⁴³

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” วารสาร

แต่ข้อแตกต่างของทั้งสองท่านนั้นอยู่ตรงที่ ‘พระองค์วรรณ’ จะมีลักษณะการนิพนธ์งานไปในเชิง “ประวัติศาสตร์แบบเสรีนิยม”⁴⁴ กล่าวคือ การให้ทัศนะเกี่ยวกับ ‘ความเป็นไทย’ และ ‘ชาติไทย’ ในลักษณะที่ชื่นชาติไทยเป็นชาตินักรบ รักเอกราชอธิปไตยและอิสระเสรีเป็นที่ตั้ง พร้อมอยู่เสมอที่จะรักษาเอกราชของชาติ และป้องกันราชอาณาจักร โดยเสียสละเลือดเนื้อด้วยความกล้าหาญ แต่ในเวลาเดียวกัน เป็นชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา รักอุดมคติสันติสุข รักมนุษยธรรม เพราะถือว่าประชาชาติต่างๆ เป็นมนุษยด้วยกัน ไม่รังเกียจศาสนาอื่น⁴⁵ ชาวต่างชาติจะเข้ามาทำการต่างๆ ไม่ว่าจะสอนศาสนา หรือทำการค้าขายก็ได้ แต่ต้องไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายใน

ถ้าหากมองอย่างผิวเผินแล้วอาจมีความรู้สึกว่าเป็นงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่สร้างแรงจูงใจให้เกิดความรักชาติ ภาคภูมิใจในชาติ ตามแบบงานเขียนแนวชาตินิยม แต่หากมองให้ลึกลงไปจะพบว่างานนิพนธ์ของ ‘พระองค์วรรณ’ สะท้อนแนวคิดแบบเสรีนิยม ผสมผสานอยู่ด้วยอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการนิพนธ์ให้เกิดความรู้สึกรักเสรีภาพ รักสันติ และมีความเข้าอกเข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือที่เรียกในแบบปัจจุบันว่า เป็นการเคารพในหลักการสิทธิมนุษยชน นั่นเอง

ส่วนงานของหลวงวิจิตรวาทการนั้น มีลักษณะการเขียนที่มีลักษณะแนวทาง ในเชิง “ประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม” อย่างชนิดที่เรียกได้ว่าเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นการพยายามสร้างความภาคภูมิใจในชาติให้เกิดขึ้น โดยการสร้างภาพความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย การทำให้ชาติอื่นมีลักษณะที่ด้อยกว่า หรือกลายเป็นศัตรูของคนไทย ซึ่งงานเขียนหลายชิ้นก็ถูกมองว่ามีการให้ข้อมูลในลักษณะที่บิดเบือน เพื่อให้เป็นไปตามมุมมองของหลวงวิจิตรเอง เช่น งานเขียนที่ชื่อ “ประวัติศาสตร์สากล” หลวงวิจิตรฯ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชประวัติของกษัตริย์พม่าในเชิงลบ จนดูเกินจริง หรือเกินกว่าสามัญสำนึกของมนุษย์จะทำได้ อาทิ การสร้างภาพให้กษัตริย์พม่าเป็นผู้มีจิตใจวิปริต ซึ่งรับสืบทอดทางพันธุกรรมมาจากบรรพบุรุษ หรือการให้ภาพในเชิงที่กษัตริย์พม่าไม่ปรีชาสามารถเทียบเท่ากษัตริย์ไทย เป็นต้น

ดังที่นักวิชาการทางประวัติศาสตร์ได้วิพากษ์วิจารณ์ งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของหลวงวิจิตรวาทการ โดยนำไปเปรียบเทียบกับงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชานุภาพว่า

“... สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ และพลตรีหลวงวิจิตรฯ ต่างมีทฤษฎีลวงหน้าให้กับข้อเท็จจริงประวัติศาสตร์ แต่พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เชื่อว่าพระองค์ท่านทรงพยายามที่จะขจัดความมีอคติของท่าน ที่เกิดจากภูมิหลังหรือสภาพแวดล้อม ที่พระองค์ท่านดำรงพระชนม์อยู่ ในขณะที่เดียวกันผลงานของหลวงวิจิตรฯ กลับ

⁴⁴ สมเกียรติ วันทะนะ, “บทส่งท้าย,” ใน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ : บทความประกอบการสัมมนาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์ : 2477-2527, หน้า 144-145, 156.

⁴⁵ “บทที่ 4 “อยุธยา” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยปัจจุบัน,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

ทำให้ผู้มีความรู้ทางประวัติศาสตร์พอสมควรสำนึกว่า ท่านผู้เขียนได้นำข้อมูลต่างๆ มาบิดเบือนเพื่อให้เหมาะสม ตีกับทฤษฎีลวงหน้าของท่านที่มีต่อเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์...”⁴⁶ ซึ่งเป็นลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม ที่ขาดความจริงใจ ในการศึกษาและแสวงหาคคุณค่าของประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง⁴⁷

จากข้อวิพากษ์ดังกล่าวนี้ทำให้ได้มุมมองที่น่าสนใจว่า ในยุคทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา การผลิตงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ตามแบบหลวงวิจิตรวาทการ กลายเป็นแนวทางที่ไม่เป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันงานพระนิพนธ์ประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม ที่แฝงความคิดแบบเสรีนิยม ตามแบบ ‘พระองค์วรวงศ์’ กลับถูกวิพากษ์วิจารณ์น้อยมาก แสดงให้เห็นถึงบริบทความคิดในสังคมถูกครอบคลุุมด้วยแนวคิดเชิงเสรีนิยมมากขึ้น แม้จะมีการครอบงำของอุดมการณ์ชาตินิยม ที่รัฐพยายามสอดแทรกไว้ในบริบทต่างๆ อย่างมากก็ตาม และความคิดของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ที่สอดแทรกอยู่ในงานนิพนธ์ในยุคนี้ ก็สนับสนุนบริบททางสังคมดังกล่าวเป็นอย่างดี แม้จนกระทั่งในปัจจุบัน

4.2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบทช่วงปัจฉิมวัย

บริบทการเมืองไทย ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) หรือที่เรียกว่า “สมัยสฤษดิ์” นั้นเป็นยุคที่ระบบการเมืองได้มาสู่จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเป็นสมัยที่ระบบการเมืองปรับเปลี่ยนจากระบบที่อิงอยู่กับหลักการแบบตะวันตก ตามแนวทางของ ‘คณะราษฎร’ มาสู่ความพยายามที่จะสร้างระบบการเมืองที่มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น คือการสร้างลักษณะที่เรียกว่า “การเมืองแบบไทย” ขึ้น โดยการนำของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ซึ่งก้าวขึ้นมาสู่อำนาจสูงสุดในการเมืองการปกครองไทย โดยผ่านการทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลงเมื่อปลายปี พ.ศ. 2501

หลังจากนั้นระบบการเมือง ‘แบบจอมพลสฤษดิ์’ ก็ถือกำเนิดขึ้น ลักษณะพิเศษที่สำคัญของระบบการเมืองแบบเช่นนี้ก็คือ ความพยายามในการสร้าง ระบบการปกครองที่(เห็นว่า)เหมาะสมกับสังคมไทยมากที่สุด ซึ่งมีการเรียกระบบการปกครองนี้ว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” โดยมีจุดมุ่งหมายหลักที่สำคัญคือ การธำรงรักษาและสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ การขจัดภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง การสร้างและกระจายความ

⁴⁶ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” **วารสารธรรมศาสตร์**, หน้า 174-175.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

เจริญให้แก่ประเทศอย่างเป็นรูปธรรมและรวดเร็ว การให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและปรับมาตรฐานการครองชีพของประชาชน การให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้นำในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดระเบียบทางสังคม และการสร้างระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพ เช่น การใช้ระบบพรรคการเมืองแบบพรรคเดียว (คือพรรคของคณะรัฐประหาร) การลดบทบาทของกลไกรัฐสภาลงเป็นระยะเวลายาวนาน รวมถึงการให้อำนาจตัดสินใจสูงสุดแก่นายกรัฐมนตรี (ตามมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502) เป็นต้น

จากบริบทดังกล่าวข้างต้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ในฐานะที่ได้รับตำแหน่งทางการเมือง เป็นรองนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ที่ได้มีบทบาทอย่างสูงในทางความคิด โดยเฉพาะในด้านการสร้างองค์ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อช่วยสร้างระบบการเมืองใหม่ของจอมพลสฤษดิ์ จะพบว่า ในยุคนี้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้แสดงบทบาทในการให้ความรู้ทางการเมือง ผ่านทางงานนิพนธ์ และการบรรยายทั้งทางวิทยุกระจายเสียง และต่อสถาบันการศึกษาต่างๆ ในเรื่องเกี่ยวกับระบบการเมืองแบบของจอมพลสฤษดิ์ และการต่อต้านภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ตามนโยบายรัฐบาล

สำหรับความคิดทางการเมืองในประเด็นเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในสมัยนี้นั้น จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบทบาทที่ได้ดำรงอยู่ด้วย เนื่องจากการสร้างระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์ มองว่า ‘ชาติ’ “... เป็นครอบครัวอันใหญ่ ถ้าย้ายแยกแตก สามีคึกกันเรื่อยไป ก็จะมีแต่ความเสื่อมสลายและทำลายไปในที่สุด...”⁴⁸ ดังนั้น รัฐบาลปฏิวัติจึงมุ่งสร้างรัฐชาติที่มีเสถียรภาพ ขจัดภัยคุกคามทั้งภายในและภายนอก ที่เป็นเหตุทำให้เกิดความแตกแยก แยกสามีคึกของคนในชาติ โดยรัฐบาลปฏิวัติจะเป็นผู้นำในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติ โดยมีจุดมุ่งหมาย “... จะสร้างชีวิตใหม่ สังคมใหม่ และรูปโฉมใหม่ของประเทศชาติ ...”⁴⁹

ดังนั้นความคิดทางการเมืองในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ จึงมุ่งความสำคัญไปในประเด็นด้านความมั่นคง และความมีเสถียรภาพทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นสำคัญ

ในยุคนี้ปรากฏงานนิพนธ์ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ หลายชิ้น ที่ได้แสดงออกทางความคิดในประเด็นเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้เป็นยุคที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้

⁴⁸ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, “คำปราศรัยในวันชาติ 24 มิถุนายน 2502,” ใน **ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2502-2504**, คณะรัฐมนตรีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2507, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2507), หน้า 16.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ผลิตผลงานที่แสดงออกทางความคิดมากที่สุด โดยเฉพาะในเชิงวิชาการ และนับเป็นยุคที่ปรากฏว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้ให้คำจำกัดความ รวมถึงสร้างองค์ความคิด ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ในเชิงรูปธรรมชัดเจนที่สุดอีกด้วย

โดยงานนิพนธ์ที่ปรากฏการแสดงออกทางความคิดที่สำคัญ อาทิงานนิพนธ์ที่ชื่อ ‘ประวัติของการขัดแย้งระหว่างชาติ’⁵⁰ อันเป็นหัวข้อที่ใช้บรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร และ ‘ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบายแห่งชาติ’⁵¹ ซึ่งเป็นต้นฉบับปาฐกถาที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้แสดงที่วิทยาลัยการทัพบก งานนิพนธ์ทั้งสองชิ้นนี้ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลาห่างกันถึง 9 ปี แต่ได้สะท้อนความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในเรื่องการให้ความหมาย คำจำกัดความ ‘ชาติ’ ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ‘ชาติ’ (nation) คือ ประชาชนที่ตั้งอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน และอยู่ในบังคับของรัฐบาลเดียวกัน ซึ่งรัฐบาลนั้นมีอธิปไตยและเป็นเอกราช คือมีอำนาจสูงสุด ไม่ขึ้นแก่ประเทศใด จะเห็นว่าการให้ความหมาย คำจำกัดความ ‘ชาติ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ จะยึดพื้นฐานความคิดในเรื่อง กลุ่มคนที่มีเอกราชอธิปไตย ตั้งอยู่ในอาณาเขตประเทศหนึ่ง และปกครองโดยรัฐบาลเดียวกัน แสดงให้เห็นว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ มองภาพของ ‘ชาติ’ ในลักษณะที่สัมพันธ์กับ ‘รัฐ’ นั่นคือ การให้ภาพของประเทศที่เป็น ‘รัฐชาติ’ ตามแนวคิดในเรื่องรัฐสมัยใหม่ (modern state) ในปัจจุบัน

โดยได้มุมมองจากงานนิพนธ์ว่า เป็นสิ่งที่จำเป็นที่ ‘ชนชาติ’ ใดๆ ก็ตาม ต้องมี ‘รัฐ’ เพื่อเป็นที่อาศัยตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เป็นจุดศูนย์รวมของ ‘ชนชาติ’ ต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์ หรือวัตถุประสงค์ที่หมาย เพื่อเป็นแนวทางดำเนินกิจการร่วมกันภายใน ‘รัฐชาติ’ นั้นๆ ซึ่งมีด้วยกัน 3 ประการคือ ความมั่นคง สวัสดิภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และอุดมคติ คือความนิยมทางจิตใจ เช่น การมีเสรีภาพ เป็นต้น⁵²

นอกจากนี้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังเห็นว่า “... มนุษย์ไม่ได้มีขึ้นเพื่อรัฐ แต่รัฐเพื่อมนุษย์ และรัฐได้รับอำนาจอันชอบธรรมจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ในความปกครอง ...”⁵³ และ “... รัฐตั้งขึ้นเพื่อสวัสดิภาพของมนุษย์ชน ไม่ใช่คนเกิดมาเพื่อรัฐ นี่เป็นหลักนิยมของเสรีประชาธิปไตย ...”⁵⁴ ซึ่งเป็น

⁵⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/10, พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ประวัติของการขัดแย้งระหว่างชาติ (International Conflict As a Historic Phenomenon) ทรงแสดงที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 ก.พ. 2503].

⁵¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/23, พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบายแห่งชาติ ทรงแสดง ณ วิทยาลัยการทัพบก [27 ต.ค. 2512].

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁵³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/13, พระดำรัส คำบรรยาย เรื่อง ระบบการเมืองที่ขัดกัน (Conflicting Political Systems) ทรงบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 พ.ค. 2503], หน้า 6.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

การแสดงให้เห็นว่า ‘รัฐ’ ในอีกความหมายหนึ่งของ ‘เสด็จในกรม’ นั้นมีลักษณะในเชิงสถาบัน ที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งดำเนินการโดยอาศัยหลักกฎหมาย และความเห็นชอบของมหาชนภายใน ‘รัฐ’ อันเป็นลักษณะการมอง ‘รัฐ’ ในมุมมองเชิงนิติศาสตร์ ตามแบบของนักกฎหมาย ร่วมไปกับการมองในเชิงรัฐศาสตร์ แบบนักการเมือง และยังมีการเชื่อมโยง ‘รัฐ’ ให้มีความสัมพันธ์กับหลักการเสรีประชาธิปไตย โดยการสร้างความคิดที่ว่า ‘รัฐ’ ที่ดำรงอยู่ตามหลักเกณฑ์แบบเสรีประชาธิปไตย มีความชอบธรรม และเป็นที่ยอมรับตามหลักการสากล แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวความคิดในการต่อต้านภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่ครอบคลุมทางความคิดของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่ม ‘ชนชั้นนำ’ ในยุคสมัยนี้ได้อย่างชัดเจน

อีกประการหนึ่ง ‘เสด็จในกรม’ ยังได้มีความพยายามในการสร้างนิยาม ความเป็นอัตลักษณ์ รวมถึงให้ภาพลักษณ์กับ ‘รัฐไทย’ ในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ให้เกิดขึ้นในความรับรู้ของ ‘ประชาชาติ’ อื่นๆ ในประชาคมโลกด้วย โดยในการที่ได้นิพนธ์บทความเพื่อตีพิมพ์ในนิตยสารต่างประเทศนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้ให้ภาพของ ‘รัฐไทย’ โดยใช้การอธิบายในเชิงกายภาพ ของหลักการทางภูมิศาสตร์ ดังความบางตอนในบทความ ที่ว่า

“ประเทศไทย – ประเทศของชาวเสรี – ประมาณขนาดประเทศฝรั่งเศส มีประชากร 29 ล้าน กำลังเพิ่มขึ้นโดยรวดเร็ว นั้น อยู่ทางตะวันออกของพม่า ตะวันตกของลาวและกัมพูชา ได้ประเทศจีน และเหนือมลายา ...”⁵⁵

พร้อมทั้งยังได้สรุปภาพของ ‘รัฐไทย’ ในมุมมองเชิงพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็น การนำประเทศไทย เข้าไปอิงกับระบบเศรษฐกิจของโลกที่กำลังเฟื่องฟูด้วยแนวทางของระบบเศรษฐกิจตามแบบโลกเสรีประชาธิปไตย ที่จะทำให้ประเทศไทยมีความพร้อม และเป็นขุมกำลังอันสำคัญ ที่จะร่วมมือกับประชาคมของประเทศโลกเสรีอื่นๆ ในการต่อสู้กับภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ได้

“... ประเทศไทยพรั่งนี้ – จะเป็นอย่างไรเล่า ข้าพเจ้ามองเห็นว่า เปนประเทศกำลังพัฒนา โดยรวดเร็วเกือบถึงขั้น “ขึ้นอากาศ” ทางเศรษฐกิจในเร็วๆ นี้แล้ว... เบนอำนาจอันเข้มแข็ง สามารถพร้อมด้วยสัมพันธมิตรที่จะต้านทานการรุกรานของคอมมิวนิสต์ และต่อต้านการแทรกซึม และก่อวินาศกรรมของคอมมิวนิสต์ได้ ...”⁵⁶ ซึ่งเป็นการสร้างความหวัง และแสวงหาพันธมิตรทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ต่อประชาคมโลก พร้อมกันไปกับการสร้าง ‘รัฐชาติไทย’ ตามแนวทางของระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์

⁵⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์ประพันธ์, สบ. 19.1/4, (คำแปล) บทความเรื่อง Thailand 1962 ประทานนิตยสาร La Revue Francaise กรุงปารีส ตีพิมพ์ [3-15 ม.ค. 2506], หน้า 2.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

นับเป็นการสร้างความรับรู้ในเชิงรูปธรรมที่มีความชัดเจน ที่นอกเหนือไปจากการสร้างภาพทางความคิด ในเรื่อง ‘ความเป็นไทย’ หรือ ‘ประชาชาติไทย’ ให้กับ ประเทศไทย และชนชาติไทย ในสายตาประชาคมของประชาชาติอื่นๆ ซึ่งยังมีความเป็นนามธรรม และเข้าถึงได้ยากกว่า

หากศึกษาเปรียบเทียบความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ของหลวงวิจิตรวาทการในยุคสมัยเดียวกันนี้ จะพบว่าแนวทางทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ กับหลวงวิจิตรฯ ยังมีความแตกต่างกันมากขึ้นกว่ายุคจอมพล ป. กล่าวคือ ในยุคนี้หลวงวิจิตรฯ มีความพยายามในการสร้างภาพของ ‘ชนชาติไทย’ ที่จริงจังมากขึ้น โดยในยุคจอมพล ป. การสร้างภาพของ ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ตามแนวทางชาตินิยมของหลวงวิจิตรฯ แม้จะเน้นการสร้างภาพความยิ่งใหญ่ของ ‘ชาติไทย’ ทั้งในทางประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยา แต่ก็ได้ลงลึกในรายละเอียดที่เป็นวิชาการในระดับความเป็นมาของชนชาติ หรือการเจาะลึกลงไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ของ ‘คนไทย’ มากนัก แต่จะเน้นไปที่การสร้างภาพความเชื่อผ่านบทละคร เพลงปลุกใจ รวมไปถึงงานประวัตินิพนธ์ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นการปลุกฝัง โฆษณาชวนเชื่อ หรือชักจูงใจเชิงสัญลักษณ์ ที่ถ่ายทอดความเข้าใจมากกว่า

แต่ในยุค ‘สมัยสฤษดิ์’ นี้แนวความคิดของหลวงวิจิตรฯ กลับเน้นไปในแนวทางการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการ ในการอธิบาย ‘ชนชาติไทย’ โดยการค้นคว้าลึกถึงในระดับลักษณะทางชาติพันธุ์ การอพยพเคลื่อนย้าย การตั้งถิ่นฐาน รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ของ ‘คนไทย’ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากงานเขียนที่ชื่อ “งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย” ของหลวงวิจิตรวาทการ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการนำเสนอทางความคิด แต่กรอบหลักทางความคิดของหลวงวิจิตรฯ ก็ยังคงลักษณะเช่นเดิมคือ การพยายามสร้างภาพความยิ่งใหญ่ให้กับ ‘ชนชาติไทย’ ดังที่เคยเป็นมาในยุคก่อน

“... ชนชาติไทยเรา นี้ เดิมเรียกตัวเองว่า “อ้ายลาว” แปลว่า “คนใหญ่”...” และ “... คำว่า “ไทย” แปลว่าอะไร นักค้นคว้าจะเห็นสอดคล้องต้องกันมากที่สุดว่า แปลว่า “ใหญ่” คือคนใหญ่... ความหมายที่ว่า เป็นอิสระเสรี ไม่เป็นข้าใคร ไม่ขึ้นแก่ใครนั้น เป็นความหมายที่มากขึ้นภายหลัง...”⁵⁷ และยังได้อ้างถึงเอกสารโบราณของจีนด้วยว่า “... จีนบันทึกว่าเขตแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ไปจดเขตของชนชาติใหญ่ชาติหนึ่ง ซึ่งจีนเขียนชื่อว่า “ต้ามุง” ซึ่งแปลว่า “มุงใหญ่” บอกที่ตั้งของอาณาจักรใหญ่นี้แน่นอน... ถ้าอาณาจักรไทยที่จีนได้พบเวลานั้นไม่ใหญ่จริง จีนจะไม่ยอมใช้คำว่า “ใหญ่” และก่อนที่จะสร้างความใหญ่ได้ถึงขนาดนั้น ก็ต้องใช้เวลาดั้งพันปี... เพียงที่พบในศักราชของจีน ว่าไทยเป็นอาณาจักรใหญ่เมื่อ ๑๖๖๕ ปี ก่อนพุทธศักราช ก็ได้ความว่า ชนเชื้อชาติไทยได้

⁵⁷ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์, **ชนชาติไทย**, แปลจาก The Tai race และงานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย โดย พ.อ. หลวงวิจิตรวาทการ, (พระนคร : กรุงเทพมหานคร, 2513), หน้า 164.

ควบคุมปกครองกันเรียบร้อย มีอาณาจักรมั่นคงแข็งแรง เมื่อ ๔๑๖๔ ปีมาแล้ว ซึ่งไม่ใช่ของง่ายที่จะทำได้”⁵⁸

จากความข้างต้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงความพยายามที่จะหาข้อสนับสนุน เพื่อยืนยันความยิ่งใหญ่ของ ‘ชนชาติไทย’ ที่เก่าแก่มีความสืบเนื่องมายาวนาน นอกจากนั้นการกล่าวอ้างถึง ‘กลุ่มคนไทย’ กลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ไทยจีน ไทยน้ำ ไทยอาหม ไทยซอง ฯลฯ ซึ่งตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในบริเวณต่างๆ ทั้งในแถบจีนตอนใต้ พม่าตอนเหนือ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นการให้ภาพที่ว่า ‘ชนชาติไทย’ เป็น ‘ชนชาติใหญ่’ ซึ่งในฐานะ ‘คนไทยสยาม’ ซึ่งสามารถตั้งบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น แม้จะไม่อาจรวบรวมชนชาติไทยที่กระจัดกระจายกันอยู่ให้กลับมารวมกัน ดังความคิดในช่วงยุคต้นของสมัยจอมพล ป. ได้ แต่ก็สามารถที่จะรักษาสัมพันธภาพทางเชื้อชาติที่เป็น ‘เลือดเนื้อเชื้อไทยด้วยกัน’⁵⁹ เอาไว้ได้

จะเห็นว่า การแสดงออกทางความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในยุคนี้มีความชัดเจนในเรื่องของจุดยืน ตามแนวทางความคิดแบบ ‘เสรีนิยม’ มากขึ้นกว่าสองยุคก่อนหน้า เมื่อเทียบกับหลวงวิจิตรฯ ที่การแสดงออกทางความคิด โดยเฉพาะในแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ในยุคนี้กลับลดบทบาท และความเข้มข้นลงเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากบริบทของยุคสมัย ที่สถานการณ์เรื่องภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ มีส่วนกระตุ้นให้การแสดงความคิดที่มีจุดยืนของ ‘เสรีนิยม’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ สามารถสะท้อนออกมาได้อย่างชัดเจน เนื่องจากจุดยืนดังกล่าวมีประโยชน์ในการช่วยสนับสนุนภาพลักษณ์ของประเทศ และสนองตอบต่อนโยบายในขณะนั้น ในขณะที่การแสดงออกทางความคิดตามแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ของหลวงวิจิตรฯ ถูกลดความสำคัญลง เนื่องจากพลังของกระแสความคิดของโลกเสรีประชาธิปไตย ที่แผ่ขยายเข้ามาพร้อมกับนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีอิทธิพลมากกว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

บทที่ 5

ความคิดทางการเมือง ว่าด้วยเรื่องประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญ

การศึกษาคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในบริบทเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ทั้งในแง่ที่เป็นความรู้เชิงหลักการ หรือทฤษฎี และทั้งที่เป็นความรู้ในเชิงกระบวนการ หรือปฏิบัติการทางความคิด ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นแนวความคิดที่ได้ดำเนินสืบเนื่องมาในบริบทของประวัติศาสตร์การเมืองไทย

นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาถึงความคิดทางการเมือง ที่เกี่ยวข้องกับ ‘ความรู้’ และ ‘ความเข้าใจ’ ในสิ่งที่เรียกว่า ‘ประชาธิปไตย’ ‘การเปลี่ยนแปลงการปกครอง’ และ ‘ระบอบใหม่’ ในมุมมองของนักคิดอย่าง ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ เป็นหลัก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้วิจัยมิได้ละเลยในการศึกษาความคิดของนักคิดคนสำคัญอื่นๆ ของสังคมไทยในยุคสมัยต่างๆ อันเป็นการศึกษาในลักษณะเชิงเปรียบเทียบร่วมกันไปด้วย เพื่อให้ได้มุมมองของทิศทางการพัฒนาการของ ‘กระแสทางความคิด’ (stream of thought) หรือ ‘กระแสทางภูมิปัญญา’ ในประเด็นความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในบริบทของสังคมการเมืองไทยอีกแนวทางหนึ่ง

‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ เป็นนักคิดปัญญาชนที่สำคัญผู้หนึ่ง ที่มีบทบาทอย่างสูง ในทางความคิด และในการสร้างองค์ความรู้ ของแนวคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของสังคมการเมืองไทย ในบริบทเริ่มแรกได้แสดงออกผ่านการแสดงความคิดเห็นในโอกาสต่างๆ แม้บรรยากาศทางการเมืองของยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จะไม่เอื้ออำนวยให้แสดงออกทางความคิดในลักษณะนี้มากนักก็ตาม ในสมัย ‘ระบอบใหม่’ ได้มีบทบาทอย่างมากในการให้ความร่วมมือ และช่วยเหลือรัฐบาล ทั้งในการรับเป็นที่ปรึกษา การให้ความรู้ผ่านงานเขียน หรือการแสดงปาฐกถาในโอกาสต่างๆ แก่ประชาชนที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจที่เพียงพอ รวมไปถึงการคิดบัญญัติศัพท์ใหม่ๆ ที่จะมาช่วยรองรับการสั่งสมองค์ความรู้ กระแสทางความคิด การแสดงความคิดเห็น และการสร้างความชอบธรรมของระบอบการปกครองที่เกิดขึ้นใหม่นี้อีกด้วย

โดยการศึกษาความคิดทางการเมืองในประเด็นเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ มีนักคิดคนสำคัญๆ ในสมัยต่างๆ ได้แสดงความคิด ความเห็น และมุมมองในบริบทของยุคสมัยของตน ซึ่งได้ปรากฏในรูปแบบของงานเขียน และงานศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่ได้ทำการศึกษานักคิดเหล่านี้

เอาไว้ อาทิ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์* , พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ** , ผู้นำกลุ่มกบฏ ร.ศ.130*** , พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7† , นายปรีดี พนมยงค์†† , จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ , พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร††† เป็นต้น

ในการศึกษาความคิดทางการเมือง ของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ โดยผ่านการศึกษา ‘ตัวบท’ (text) ซึ่งปรากฏในรูปของงานนิพนธ์ และการแสดงความคิดเห็น หรือการแสดงออกเชิงพฤติกรรมที่ได้สะท้อนออกมาในบริบทต่างๆ

โดยผู้วิจัยจะหยิบยกความคิด ความเห็น หรือมุมมอง ของนักคิดท่านอื่นๆ ที่ได้กล่าวอ้างถึงในย่อหน้าที่ 4 มาศึกษาในลักษณะเชิงเปรียบเทียบ และอภิปรายถกเถียงกับแนวความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในเชิงที่สัมพันธ์กับบริบทที่ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ และนักคิดท่านอื่นๆ ดำรงชีวิต

* ในงานเขียนของ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ที่ชื่อ “พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และข้อเสนอเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับแรก พ.ศ.2427” (2550) ที่กล่าวถึงแนวความคิด “ประชาธิปไตย” ซึ่งได้ก่อตัวขึ้นเป็นครั้งแรกโดยกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะ “พระองค์เจ้าปฤษฎางค์” ที่ทรงมีบทบาทโดดเด่นที่สุดในการนำเสนอแนวความคิดนี้

** ในงานวิจัยของ สนิธิ เตชานันท์ ที่ชื่อ “แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468)” (2527) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก สาขา รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับ “พระราชดำริต่อประชาธิปไตย” ทั้งที่เป็นข้อดีและข้อเสีย

*** ในงานเขียนซึ่งเป็งานศึกษาวิจัยของ อัจฉราพร กมฺพพิสมย์ ที่ชื่อ “กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตยแนวคิด ทหารใหม่” (2540) ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้จะมีส่วนที่กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเชิงพระราชประวัติ พระราช จริยวัตร พระราชดำริที่สัมพันธ์กับบริบททางการเมืองซึ่งก่อให้เกิด “กบฏ ร.ศ.130” ขึ้นในเวลาต่อมา

† ในงานวิจัยของ สรวดี เจริญพงศ์ ที่ชื่อ “ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหว ตามแนวคิดประชาธิปไตย และสังคมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ 2475” (2519) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโททาง ประวัติศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่จะให้ภาพบริบททางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 7 รวมไปถึงแนวพระราชดำริทาง การเมือง และรวมไปถึงบริบททางการเมืองอื่นๆ ที่อยู่รายล้อมพระองค์ เช่น แนวคิดของ “คณะอภิรัฐมนตรี” ต่อการเมืองสยามใน ช่วงเวลานั้น เป็นต้น

†† ในงานเขียนที่ชื่อ “แนวความคิดประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์” (2535) จัดพิมพ์โดยมูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์ และ โครงการ 60 ปี ประชาธิปไตย หรืองานวิจัยของ ทิพวรรณ บุญทวี ที่ชื่อ “ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเวลาแรก (พ.ศ. 2443-2477)” (2528) โดยเป็นวิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งล้วนศึกษาแนวความคิด ทางการเมืองของท่านปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (2475) ใน “คณะราษฎร” ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทอย่าง สำคัญยิ่งต่อการวางรากฐานระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย

††† ในงานเขียนของ เกียรติศักดิ์ เศรษฐพัฒน์วนิช ที่ชื่อ “ความคิดประชาธิปไตยแบบไทย : จากยุคชอชราชครู ถึงยุค จอม พลสฤษดิ์ ธนะรัชต์” (2550) ซึ่งจะให้ภาพของพัฒนาการทางการเมืองไทยในบริบทของการสร้าง “ประชาธิปไตยแบบไทย” ตาม แนวทางของสำนักคิดต่างๆ เช่น แนวคิดของสำนักคิดประเพณี ซึ่งเป็นกลุ่มอนุรักษนิยมที่มีความสำคัญในการสร้างแนวคิด “ประชาธิปไตยแบบไทย” โดยมี “กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร” เป็นนักคิดที่มีบทบาทโดดเด่นของสำนักนี้ และรวมไปถึงยังศึกษา ถึงแนวความคิดทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคณะนายทหารที่มีบทบาทในการเมืองไทยยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกด้วย

อยู่ร่วมยุคสมัยกัน เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ทั้งในเชิงที่สอดคล้อง และ/หรือขัดแย้งกันทางความคิด ที่อาจช่วยให้สามารถเห็นถึงบริบทที่ก่อให้เกิดการก่อตัวทางความคิด หรือกระแสทางความคิดที่ก่อให้เกิดการก่อตัวของบริบท หรือทั้งที่เกิดจากทั้งสองแนวทางร่วมกันไป ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

และเช่นเดียวกับบทที่ 4 ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้แบ่งการศึกษาความคิดทางการเมือง ในประเด็นเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ออกเป็น 3 ส่วนเช่นกัน กล่าวคือ

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : ช่วงปฐมวัย
2. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : ช่วงมัธยมวัย
3. สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : ช่วงปัจฉิมวัย

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยกรอบแนวคิด “ประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง”^{*} เป็นแนวทางหลักในการศึกษา ดังที่ได้อธิบายไว้โดยละเอียดแล้วในบทที่ 2 ดังนั้นจึงต้องแบ่งแนวทางการศึกษาความคิดออกเป็นยุคสมัย เพื่อให้สามารถศึกษากระแสความคิดทางการเมือง ทั้งที่สัมพันธ์กับบริบทแห่งประวัติศาสตร์ ทั้งที่ประวัติศาสตร์มีอิทธิพลต่อความคิด และทั้งที่ความคิดเข้าไปมีบทบาทต่อช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งของยุคสมัย ได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม

ก่อนการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในประเด็นเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ นั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องอธิบายถึงนิยาม ความหมาย และแนวความคิด รวมไปถึงบริบทในทางประวัติศาสตร์ของพัฒนาการทางความคิด ที่เกี่ยวข้อง กับ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึง กระบวนการรับรู้ และการส่งผ่านกระแสทางความคิดในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาความคิดทางการเมืองในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ มีความถูกต้อง และมีหลักเกณฑ์ทางวิชาการรองรับ

สำหรับเหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ผ่านประเด็นแนวคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ เนื่องจากผู้วิจัยมองว่า ในบริบทกระแสความคิดของสังคมการเมืองไทยในยุคที่เริ่มรับแนวคิด และอารยธรรมแบบตะวันตก (ตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา) นั้น นอกจากกระแสความคิดเรื่องการสร้างชาติไปสู่ความเป็น ‘รัฐสมัยใหม่’

^{*} ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ในข้อ 2.2 แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach), หน้า 11-18.

(modern state) โดยให้ความสำคัญเป็นอย่างมากกับการแสวงหา การสร้าง และการนิยามความเป็น 'รัฐ' และ 'ชาติ' ไทย(สยาม) (ดังที่ได้กล่าวไปในบทที่ 4) แล้วยังให้ความสำคัญกับประเด็นแนวคิดในเรื่อง 'ประชาธิปไตย' และ 'รัฐธรรมนูญ' อีกด้วย ในฐานะที่ทั้งสองสิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของ 'แนวคิดกระแสหลัก' ที่มาพร้อมกับสมัยใหม่ หรือเป็นสิ่งที่ 'ศิวิไลซ์' ซึ่งชนชั้นนำสยามยุครัชกาลที่ 5 เป็นผู้นำเข้ามา และพยายามปลูกฝัง ผลักดันขึ้น และได้กลายเป็นจุดมุ่งหมายหลักของปัญญาชนไทยในระยะต่อมา

5.1 พัฒนาการของความคิดเรื่อง “ประชาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญ” ในประเทศไทย

5.1.1 “ประชาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญ” : การสำรวจนิยาม คำจำกัดความ และแนวคิด

ในส่วนนี้เป็นความมุ่งหมายของผู้วิจัยที่ต้องการจะสำรวจนิยาม ความหมาย ตลอดจนรวมถึงองค์ความรู้ของแนวคิดเกี่ยวกับ 'ประชาธิปไตย' และ 'รัฐธรรมนูญ' ที่จำเป็นต่อการศึกษาค้นคว้าความคิดทางการเมือง ในประเด็นเกี่ยวกับ “ประชาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญ” ของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ รวมถึงนักคิดท่านอื่นๆ ที่ได้กล่าวอ้างถึง เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในแนวคิด วิธีการ และกระบวนการในการศึกษาความคิดทางการเมืองที่เฉพาะเจาะจงในบทนี้

5.1.1.1 “ประชาธิปไตย” : นิยามและแนวคิด

'ประชาธิปไตย' หรือ 'democracy' เป็นรูปแบบการปกครองรูปแบบหนึ่ง หรือเป็นระบอบระบอบหนึ่งซึ่งปรากฏในสังคมการเมืองโลกในปัจจุบัน 'ประชาธิปไตย' ได้รับการตีความ และให้นิยาม คำจำกัดความ ในหลายลักษณะ ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางความรู้ ประสบการณ์ และจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไปของผู้ให้นิยามนั้น

'ประชาธิปไตย' มาจากคำในภาษาอังกฤษคือ 'Democracy' ซึ่งนำมาจากภาษากรีก สองคำ คือ Demos ซึ่งแปลว่า ประชาชน (the people) กับ kratein ซึ่งแปลว่าปกครอง (to rule) เมื่อสนธิกันเป็น demokratia ก็แปลว่าการปกครองโดยผู้ถูกปกครอง (rule by the ruled) หรือการปกครองโดยประชาชน (government by the people)¹ ที่ถือได้ว่าเป็นนิยาม คำจำกัดความ (definition) ของ 'ประชาธิปไตย' ในระดับพื้นฐานแรกสุด ซึ่งเป็นที่รู้จัก รับรู้ และเข้าใจอย่างกว้างขวาง

¹ วิสุทธิ์ โพธิ์แทน, ประชาธิปไตย แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ, (กรุงเทพฯ :

สำหรับความหมายของ ‘ประชาธิปไตย’ ในระดับความรับรู้ และเข้าใจ ที่สูงขึ้นมานั้น มักจะเน้นไปที่เรื่องของ ‘สิทธิ’ (rights) โดยเฉพาะ ‘สิทธิทางการเมือง’ (political rights) ดังที่ Albert Weale² ได้ให้มุมมองในเรื่องความหมายของ ‘ประชาธิปไตย’ ไว้ 2 มุมมอง กล่าวคือ

มุมมองแรก Weale มองว่า ‘ประชาธิปไตย’ คือ การละสิทธิบางประการ (the sharing of the same rights) ระหว่างกัน ในหมู่พลเมือง (citizens) ของชุมชนการเมืองหนึ่ง (a political community)

และมุมมองที่สอง มองว่า ‘ประชาธิปไตย’ คือ ความต้องการในการขยายขอบเขตอย่างกว้างขวาง ให้พลเมืองได้รับ ‘สิทธิทางการเมือง’ และเป็น ‘สิทธิทางการเมือง’ ที่มีความครอบคลุมตามข้อเรียกร้อง หรือตามความต้องการ

นอกจากนี้ยังมีการให้นิยาม คำจำกัดความ ‘ประชาธิปไตย’ โดยการจัดแบ่งการให้ความหมาย ตามลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนพลเมือง โดยการให้ความหมายในลักษณะนี้ก็มักมีด้วยกันหลายรูปแบบ กล่าวคือ ในเอชไอเคอปีเดีย บริเตนนิกา³ ฉบับปี 1966 ได้ให้ความหมายของ ‘ประชาธิปไตย’ ไว้ถึง 4 ลักษณะ ได้แก่

(1) ในความหมายดั้งเดิม คือการปกครองแบบหนึ่งซึ่งสิทธิในการตัดสินใจทางการเมืองนั้น เป็นของพลเมืองทั้งปวงเป็นผู้ใช้โดยตรง ตามระเบียบวิธีที่ว่าเสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ เรียกกันว่า ‘ประชาธิปไตยโดยตรง’

(2) เป็นการปกครองแบบหนึ่ง ซึ่งพลเมืองใช้สิทธิอย่างเดียวกันโดยผ่านทางผู้แทนซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือก และรับผิดชอบต่อประชาชน พลเมืองทั้งหมดไม่ได้ใช้สิทธิในการปกครองด้วยตนเอง แบบนี้เรียกว่า ‘ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน’

(3) เป็นการปกครองรูปแบบหนึ่งซึ่งมักจะได้แก่รูปประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน แต่ผู้ที่มีเสียงข้างมากจะใช้อำนาจตัดสินใจได้ก็แต่ภายในขอบเขตจำกัดแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้รับรองสิทธิของคนข้างน้อยให้ได้รับสิทธิส่วนบุคคล หรือส่วนรวมบางประการ เช่น สิทธิในการพูด และในทางศาสนา แบบนี้เรียกว่า ประชาธิปไตยเสรี หรือแบบมีรัฐธรรมนูญ (Liberal or constitutional democracy)

(4) ถูกนำมาใช้อธิบายระบบการเมือง หรือสังคมใดๆ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะลดความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างอันเกิดขึ้นจากการกระจายทรัพย์สินส่วนบุคคลโดยไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงว่ารูปแบบการปกครองในระบบนั้นจะมีลักษณะ

² Albert Weale, *Democracy*, (London : Macmillan Press, 1999), p. 15.

³ “Democracy,” *Encyclopedia Britannica* (Chicago : Encyclopedia, Britannica, Inc., 1966), p. 215, อ้างใน อมร รัชศาสตร์ และคณะ, *ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่าง การปกครองหลายประเทศ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 3-4.

ประชาธิปไตยตามความหมาย 3 ประการแรกหรือไม่ แบบนี้เรียกว่า ‘ประชาธิปไตยทางสังคมหรือเศรษฐกิจ’

จากการให้ความหมายของ ‘ประชาธิปไตย’ ข้างต้นให้ความสำคัญกับการจัดแบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยยังอธิบายในหลักการใหญ่ๆ แต่ในการให้คำอธิบายในลักษณะของการจำแนกตามลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ Albert Weale⁴ ได้ให้คำอธิบายที่ละเอียดกว่า โดย Weale ได้จัดแบ่งรูปแบบของ ‘ประชาธิปไตย’ ออกเป็น 2 ลักษณะ ที่คล้ายกับ Encyclopedia Britanica คือ ประชาธิปไตยโดยตรง (direct democracy) และประชาธิปไตยโดยทางอ้อม (indirect democracy) แต่ยังสามารถแบ่งรูปแบบย่อยๆ ของรูปแบบหลักทั้งสองลงไปอีก ทำให้ได้มุมมองของระบอบ ‘ประชาธิปไตย’ ที่ละเอียดยิ่งขึ้น โดยได้อธิบายว่า

(1) ประชาธิปไตยโดยตรง (direct democracy) แบ่งเป็น 2 ลักษณะย่อย คือ

- ประชาธิปไตยแบบที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในการปกครอง ไม่มีตัวกลาง (mediate) ที่เป็นสื่อกลางหรือตัวแทน ในการปกครอง (Unmediated popular government)
- ประชาธิปไตยแบบที่มีพรรคการเมือง ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล แต่ประชาชนก็ยังมีส่วนร่วม และบทบาทอย่างมากในการตัดสินใจทางการปกครอง เช่น การออกเสียงประชามติ หรือการริเริ่มนโยบายสำคัญๆ ต่างๆ (Party-mediated popular government)

(2) ประชาธิปไตยโดยทางอ้อม (indirect democracy) แบ่งเป็น 2 ลักษณะย่อยเช่นกัน ได้แก่

- ประชาธิปไตยแบบตัวแทน หรือแบบมีผู้แทนในการปกครอง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในยุคปัจจุบัน โดยประชาชนมอบอำนาจในการตัดสินใจในหลักใหญ่ๆ ที่สำคัญ (major decisions) ให้กับผู้แทน ไปทำหน้าที่ในการปกครอง (Representational government)
- ประชาธิปไตยแบบที่อาศัยหลักความรับผิดชอบ หมายถึงรูปแบบที่ผู้แทนต้องรับผิดชอบต่อประชาชนทุกคนโดยเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะ เป็นประชาชนที่มีได้อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของผู้แทน หรือประชาชนเสียงข้างน้อย ไม่เฉพาะแต่เพียงประชาชนที่เลือกตนให้เป็นผู้แทนเท่านั้น (Accountable government)

⁴ Albert Weale, *Democracy*, (London : Macmillan Press, 1999), p. 24-35.

- ประชาธิปไตยแบบเสรี ที่ยึดรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครอง ซึ่งถูกมองว่าประชาชนมีส่วนร่วมน้อยในการปกครอง โดยเห็นว่าบทบาทของประชาชนในทางการเมืองยุติลงเมื่อเสร็จสิ้นการเลือกตั้ง หลังจากนั้นบทบาททั้งหมดจะตกอยู่กับนักการเมือง ที่จะดำเนินบทบาทตามรัฐธรรมนูญ แต่ก็เห็นว่าประชาชนได้รับสิทธิ เสรีภาพในด้านต่างๆ อย่างกว้างขวางและชัดเจน ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด (Liberal constitutionalism)

เมื่อได้ทราบถึงการให้นิยาม และคำจำกัดความ รวมไปถึงลักษณะของจำแนกรูปแบบหรือลักษณะของ ‘ประชาธิปไตย’ แล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการทำความเข้าใจ แนวคิด และกระบวนการ ‘ประชาธิปไตย’ คือหลักการ หรือองค์ประกอบ ซึ่งจะเป็นเครื่องบ่งชี้ หรือประเมินความเป็น ‘ประชาธิปไตย’ ที่จะทำให้สามารถรับรู้ และเข้าใจได้ดียิ่งขึ้นถึงสถานภาพของ ‘ประชาธิปไตย’ ทั้งในฐานะที่เป็นระบอบการปกครอง และทั้งในฐานะที่เข้าไปมีบทบาทในเชิงอุดมการณ์ และวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งหลักการ หรือองค์ประกอบของ ‘ประชาธิปไตย’ อันเป็นที่รับรู้ และเข้าใจร่วมกัน ในลักษณะที่อาจเรียกได้ว่า ‘สามัญสำนึกประชาธิปไตย’ นั้นมีอยู่ด้วยกัน 10 ลักษณะ⁵ ดังนี้

- 1) ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย
- 2) รัฐบาลได้อำนาจมาจากประชาชน หรือโดยความยินยอมของประชาชน
- 3) ในประเทศที่ต้องใช้ประชาธิปไตยแบบทางอ้อม จะต้องมีการเลือกตั้งผู้แทน โดยประชาชนสามารถใช้สิทธิเลือกตั้งได้อย่างอิสระ
- 4) ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตลอดเวลา โดยผ่านกลไกต่างๆ หรือใช้สิทธิที่จะแสดงบทบาทได้โดยตรง
- 5) รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน และประชาชนมีสิทธิควบคุม หรือเปลี่ยนแปลง รัฐบาลได้ตามวิธีการที่กำหนด
- 6) อำนาจในการปกครองต้องไม่อยู่ในกำมือของผู้ใดผู้หนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
- 7) รัฐบาลต้องมีอำนาจจำกัด มีการแบ่ง และกระจายอำนาจ มีการตรวจสอบถ่วงดุล หรือคานอำนาจ
- 8) สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ในการตัดสินใจ หรือวางนโยบายต้องตั้งขึ้นด้วยวิธีการทาง การแข่งขัน และได้รับความเห็นชอบจากประชาชน และดำเนินการตามหลักการเสียงข้างมาก โดยคำนึงถึงสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย

⁵ สรุปแนวคิดจาก อมร รัชศาสตร์, และคณะ, ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่าง การปกครองหลายประเทศ, หน้า 32-34.

9) รัฐบาลมีหน้าที่ในการส่งเสริมปัจเจกชน ตามหลักสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และ ภารดรภาพของพลเมือง

10) ใช้หลักการปกครองโดยกฎหมาย หรือหลักนิติธรรม (rule of law)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้เข้าใจถึง นิยามความหมาย และรวมไปถึงแนวความคิด ทั้ง ในเชิงหลักการ และทั้งในเชิงอุดมการณ์ขั้นพื้นฐานของ ‘ประชาธิปไตย’ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานทาง ความรู้ไปสู่การศึกษาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแนวความคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘การ ปกครองระบอบประชาธิปไตย’ ในประเทศไทยในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะทำให้มีความเข้าใจที่ชัดเจน มากยิ่งขึ้นในองค์ความรู้ และรวมไปถึงสถานภาพทางความรู้ ที่ได้ถูกปลูกฝัง บ่มเพาะขึ้นในสังคม การเมืองไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5.1.1.1 “รัฐธรรมนูญ” : นิยามและแนวคิด

“รัฐธรรมนูญ” หรือ ‘constitution’ คือ กฎหมายสูงสุดของรัฐ ถือเป็นกฎหมายแม่บทของ กฎหมายทั้งหมดในรัฐ ดังนั้นกฎหมายอื่นๆ ของรัฐจะต้องเป็นไปตามแนวทางของกฎหมาย รัฐธรรมนูญจะขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้มิเช่นนั้นจะถือเป็นโมฆะ ซึ่ง โกวิท วงศ์สุรวัฒน์⁶ มองว่า วัตถุประสงค์ของความจำเป็นที่ประเทศต้องมี ‘รัฐธรรมนูญ’ ก็คือ การปกครองรัฐต้อง เป็นไปโดยกฎหมายมิใช่โดยผู้มีอำนาจ สอดคล้องกับ เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ⁷ ที่กล่าวว่า แนวคิด รัฐธรรมนูญมาจากการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเสรี เพราะต้องการจำกัดอำนาจของ รัฐบาล โดยการใช้อำนาจรัฐเป็นเครื่องมือบังคับให้เกิดเป็นขึ้นมาจริงๆ

โดยถือกันว่า ‘รัฐธรรมนูญ’ เป็น ‘สถาบันทางการเมือง’ (political institution) ที่มีบทบาท หรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปกครอง ซึ่งนักรัฐศาสตร์ดังเช่น กมล สมวิเชียร⁸ ถือว่า ‘รัฐธรรมนูญ’ เป็นสถาบันทางการเมืองสูงสุดของประเทศ และมีความสำคัญในการกำหนดหลักการขั้นพื้นฐาน ทางการเมืองการปกครองรัฐ กล่าวคือ (1) กำหนดขอบเขตอำนาจการปกครอง (2) กำหนด ลักษณะของการใช้อำนาจ (3) กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรการเมืองต่างๆ ภายในรัฐ และ (4) กำหนดขอบข่าย และความสำคัญของสิทธิเสรีภาพของเอกชนภายในรัฐนั้นๆ

⁶ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21, หนังสือลำดับที่ 1 โครงการปริญญาโท รัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545), หน้า 76.

⁷ เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, หลักรัฐศาสตร์, (อุบลราชธานี : คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2548), หน้า 94.

⁸ กมล สมวิเชียร, รัฐศาสตร์เบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 49.

สำหรับการจำแนกประเภทของ 'รัฐธรรมนูญ' นั้น สามารถจัดแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร (Written Constitution) และ 2) รัฐธรรมนูญไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี (Unwritten Constitution)

แต่นักวิชาการทางรัฐศาสตร์อย่าง โกวิท วงศ์สุวรรณ⁹ ได้เพิ่มเติมประเภทของ 'รัฐธรรมนูญ' โดยอาศัยรูปแบบของรัฐ เป็นตัวแบ่ง กล่าวคือ รัฐธรรมนูญรัฐเดี่ยว และรัฐธรรมนูญรัฐรวม (Unitary Constitution and Federal Constitution) หรืออาศัยลักษณะการปกครองของรัฐ นั้นๆ ในการแบ่ง ได้แก่ รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐ และรัฐธรรมนูญกษัตริย์ (Republican Constitution and Monarchical Constitution) และยังมีการจัดประเภท 'รัฐธรรมนูญ' โดยคำนึงถึงความยากง่ายในการนำมาปรับปรุงแก้ไข เพื่อประโยชน์ของการปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย ซึ่ง กมล สมวิเชียร¹⁰ เสนอการจัดแบ่งประเภทในลักษณะนี้ไว้ โดยเรียกว่า รัฐธรรมนูญประเภทยืดหยุ่น หรือไม่ยืดหยุ่น (Flexible and Rigid Constitution)

ในการศึกษาที่ผู้วิจัยจะขอจัดประเภท 'รัฐธรรมนูญ' ออกเป็นประเภทใหญ่เพียง 2 ประเภท คือ รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร (Written Constitution) และรัฐธรรมนูญไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี (Unwritten Constitution) เนื่องจากแนวคิดในเรื่องการแบ่งประเภท 'รัฐธรรมนูญ' ตามแนวทางของทั้ง โกวิท วงศ์สุวรรณ และ กมล สมวิเชียร นั้นต่างก็เป็นหลักการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของรัฐธรรมนูญทั้งสองประเภทใหญ่นั้นเอง เพียงแต่แยกย่อยเพื่อให้เห็นในรายละเอียด ทั้งเชิงกายภาพตามแบบของโกวิท และในเชิงหลักการตามแบบของกมล

1) รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร (Written Constitution)

เป็น 'รัฐธรรมนูญ' ซึ่งได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรรวมไว้ในฉบับเดียว โดยทั่วไปเนื้อหา มักประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ ที่เกี่ยวกับความกิดอยู่ดีของประชาชน ความยุติธรรม ความสงบเรียบร้อย ความเจริญก้าวหน้าของรัฐ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มักกล่าวถึงการแบ่งแยกการใช้อำนาจ อธิปไตย วิธีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ (Amendment) เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย รวมไปถึงการ ประกันสิทธิ เสรีภาพของประชาชนอีกด้วย โดยรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่จัดว่าเก่าแก่ และเป็นแบบแผนให้แก่รัฐธรรมนูญลักษณะนี้ในเวลาต่อมา คือ รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา

2) รัฐธรรมนูญไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี (Unwritten Constitution)

เป็น 'รัฐธรรมนูญ' ที่แม้จะถือปฏิบัติเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ และมีการ อ้างถึงอยู่เสมอ แต่มิได้มีการบันทึกรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในฉบับเดียว โดย เรื่องวิทย์

⁹ โกวิท วงศ์สุวรรณ, **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21**, หน้า 78-80.

¹⁰ กมล สมวิเชียร, **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**, หน้า 51-53.

เกษสุวรรณ¹¹ กล่าวว่า ‘รัฐธรรมนูญไม่เป็นลายลักษณ์อักษร’ นั้นจะเป็นกฎหมายหลายๆ ฉบับและพัฒนามาอย่างช้าๆ โดยใช้เวลานาน ซึ่งจริงๆ ก็คือการค่อยๆ จำกัดอำนาจของผู้ปกครองและรวมเอาการปฏิบัติ ตลอดจนจารีตประเพณีต่างๆ เข้ามาเป็นกฎหมายด้วย

การแก้ไขเปลี่ยนแปลง ‘รัฐธรรมนูญ’ ประเภทนี้มักจะง่ายกว่ารัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร เพราะฝ่ายนิติบัญญัติสามารถออกกฎหมายแก้ไขให้เหมาะสมตามกาลเวลาได้โดยไม่ต้องผ่านการออกเสียงประชามติ¹² หรือผ่านขั้นตอนอื่นๆ ที่ซับซ้อนเหมือนที่รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรมักจะกำหนดไว้

ตัวอย่างของรัฐธรรมนูญประเภทนี้ก็คือ รัฐธรรมนูญอังกฤษ ซึ่งเป็น ‘รัฐธรรมนูญ’ จารีตประเพณีที่เก่าแก่ที่สุดในปัจจุบัน

ส่วนการได้มาซึ่ง ‘รัฐธรรมนูญ’ นั้น โกวิท วงศ์สุวรรณ¹³ อธิบายว่า หากศึกษาจากประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่ารัฐต่างๆ ของโลกได้ ‘รัฐธรรมนูญ’ มาโดยวิธีการ 4 วิธี กล่าวคือ

1) โดยการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Gradual Evolution) หรือเรียกอีกอย่างว่า “การวิวัฒนาการของรัฐธรรมนูญ” โดยตัวอย่างที่ดีที่สุดคือ วิวัฒนาการของรัฐธรรมนูญอังกฤษ ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่เป็นรูปธรรมมาจาก บทบัญญัติ แมกนา คาร์ตา (Magna Carta, ปี 1215) ที่กษัตริย์จอห์นยินยอมลงพระนาม เพื่อรับรองสิทธิบางประการของขุนนางและเอกชนชาวอังกฤษ

2) โดยการปฏิวัติ (Revolution) หรือรัฐประหาร (Coup detat) ซึ่งมีตัวอย่างที่ชัดเจนในกรณีของประเทศไทย ทั้งในการปฏิวัติ เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 รวมทั้งการทำรัฐประหารของคณะทหารในหลายๆ ครั้ง อันนำมาซึ่ง ‘รัฐธรรมนูญ’ หลายๆ ฉบับของไทย

3) โดยการยกวาง (Deliberate Creation) มักเกิดขึ้นเมื่อมีการกำเนิดของรัฐใหม่ หลังจากที่รัฐใดรัฐหนึ่งเพิ่งได้รับเอกราชหลุดพ้นจากสภาพความเป็นเมืองขึ้น หรืออาณานิคมของรัฐอื่น เช่น การยกวาง ‘รัฐธรรมนูญ’ ของประเทศ อินเดีย พม่า มาเลเซีย ภายหลังได้รับเอกราชจากอังกฤษ

4) โดยกษัตริย์พระราชทานให้ (Grant) เกิดขึ้นจากกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ทรงมีความคิดที่จะกำหนดอำนาจ และวิธีการใช้อำนาจของพระองค์ให้เป็นที่น่าพอใจ หรืออาจจะเป็นเพราะทรงเห็นว่าวิธีการอื่นจะสามารถนำมาซึ่งความเจริญของรัฐได้ จึงทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชน ดังเช่น พระจักรพรรดิเมจิแห่งญี่ปุ่น ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญเมจิ (Meiji Constitution) แก่ชาวญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. 2432 เป็นต้น

¹¹ เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, *หลักรัฐศาสตร์*, หน้า 96.

¹² โกวิท วงศ์สุวรรณ, *พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21*, หน้า 78.

¹³ โกวิท วงศ์สุวรรณ, *พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21*, หน้า 81-83.

นอกจากนั้น โกวิท วงศ์สุวรรณ¹⁴ ยังได้กล่าวถึงลักษณะที่ดีของรัฐธรรมนูญ เอาไว้ด้วย โดยเห็นว่า รัฐธรรมนูญที่ดีต้องเป็นรัฐธรรมนูญที่เหมาะสมกับสภาพอันแท้จริงของรัฐ สนองประโยชน์ต่อประชาชนส่วนรวม รวมถึงชีวิตความเป็นอยู่ของเอกชน และบุคคลภายในรัฐ ซึ่งมีด้วยกัน 5 ประการคือ 1) มีข้อความชัดเจนแน่นอน 2) มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิ และเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างชัดเจน 3) ต้องครอบคลุมบทบัญญัติเกี่ยวกับการปกครองรัฐไว้อย่างครบถ้วน 4) ไม่ควรมียาวเกินไป และ 5) ควรมีการกำหนดวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตามกฎหมาย (Amendment) ไว้ด้วย

จากที่อธิบายมาข้างต้นเกี่ยวกับ นิยาม คำจำกัดความ และแนวคิดของ ‘รัฐธรรมนูญ’ นั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าจะเป็นแนวทางในการศึกษาทำความเข้าใจ พัฒนาการของแนวความคิดในเรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ ของประเทศไทยในยุคสมัยต่างๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาความคิดทางการเมืองในเรื่องของ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’

5.1.2 ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ : พัฒนาการทางความคิดในบริบทประวัติศาสตร์ไทย

พัฒนาการทางความคิดในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในบริบทประวัติศาสตร์ไทยนั้น เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการในเชิงความคิด ในลักษณะของความรับรู้เชิงหลักการ และกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้ในเชิงอุดมการณ์ หรือการปฏิบัติ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ของสังคมการเมืองของไทย

ผู้วิจัยมองว่า บริบทเริ่มต้นที่เกิดการปลุกฝัง และบ่มเพาะความคิดทางการเมือง ในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ นั้นเกิดขึ้นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ภายหลังจากได้รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก ซึ่งแผ่ขยายเข้ามาพร้อมกับการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) ที่ทำให้ ‘ชนชั้นนำ’ สยามในเวลานั้นจำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการปรับตัวเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “สยามใหม่” อันเป็นปฏิกิริยาของการตอบโต้ หรือการต่อต้านลัทธิอาณานิคม (Colonialism) และรวมไปถึงผลจากแรงกดดันของระบบโลกที่กำลังดำเนินเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นสมัยใหม่ (modernization) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโลกในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ทุนนิยม

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83-84.

(Capitalism) หรืออุดมการณ์เสรีนิยม (Liberalism)¹⁵ ที่ได้เข้ามาเป็นตัวกำหนดทิศทางของโลกทั้งในระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง และรวมไปถึงโครงสร้างและวิถีชีวิตทางสังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย

พัฒนาการทางความคิด ในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในช่วงสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ในยุครัชกาลที่ 5 ยังเป็นลักษณะพัฒนาการของการศึกษา ทำความเข้าใจแนวคิด และสิ่งสมองค์ความรู้ ซึ่งเป็น ‘ของใหม่’ หรือ ‘สิ่งใหม่’ ของสังคมในเวลานั้น โดยรูปแบบทางความคิดแรกๆ ของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ คือการที่รัชกาลที่ 5 ได้ริเริ่มสถาปนาสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ที่เรียกว่า “เคาน์ซิล ออฟ สเตต” และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ หรือ “ปรีวีเคาน์ซิล”^{*} ขึ้นโดยมุ่งหมายเพื่อให้ขุนนาง ข้าราชการ มีสิทธิมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีส่วนร่วมในการร่างกฎหมายข้อบังคับ รวมไปถึงถวายนโยบายความเห็นในเรื่องต่างๆ อีกด้วย ซึ่งเป็นการสร้างสถาบันทางการเมือง ให้ทำหน้าที่ทางด้านนิติบัญญัติ และบริหารแยกจากกัน¹⁶ แต่การดำเนินแนวคิดสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของรัชกาลที่ 5 ดังกล่าวนี้อาจไม่ประสบผลสำเร็จสมดังพระราชประสงค์ เนื่องจากการไม่ได้รับความร่วมมือจากบรรดาข้าราชการเท่าที่ควร และการขาดความรู้ความเข้าใจในระบบการดำเนินการแบบสภาที่ดีพอ ดังความบางตอนที่ว่า

“... สมาชิกสภาเข้าใจแต่ว่ามีพระราชประสงค์จะกำจัดอำนาจเสนาบดี และหาพวกพ้องมาสนับสนุนพระองค์ จึงรู้สึกเหมือนอยู่ระหว่างเขาควาย ถ้าพลาดพลั้งอย่างใดลงไปพวกเขาก็จะต้องแหลกกลาญลงไปก่อน จึงพากันครั้นคร้าม และมาประชุมกันขาดๆ วินๆ โดยอ้างความจำเป็นต่างๆ พวกที่มาประชุมก็มีแต่ประเภทพูดไม่เป็นกับไม่กล้าพูด... ในที่สุดก็ทรงเหนื่อยหน่ายหมดหวังที่จะเอาสภาเป็นที่พึ่งอาศัย... ดังนั้นจึงทรงกล่าวได้อย่างเต็มพระโอษฐ์ ว่าทรงยินดีที่จะอยู่ใต้กฎหมาย แต่มองไม่เห็นวามเมื่อตั้งปาร์เลียเมนต์ (รัฐสภา) ขึ้นมาแล้ว จะหาสมาชิกปาร์เลียเมนต์ได้สักกี่คน และพลเมืองก็จะไม่เชื่อสมาชิกสภาไปยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดิน ...”¹⁷

อย่างไรก็ตามแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 นี้ก็ยังถูกมองว่าเป็นการดำเนินการด้วยเหตุผลทางการเมือง เพื่อตั้งอำนาจการปกครองที่แท้จริงคืนมาจากผู้สำเร็จราชการ และกลุ่มขุน

¹⁵ ฉลอง สุนทรวานิชย์, “รัชกาลที่ 5 กับลัทธิอาณานิคมและสยาม,” ใน **รัชกาลที่ 5 : สยามกับอุษาคเนย์ และชมพูทวีป**, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอรอนงค์ ทิพย์พิมล, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโดยใต้ประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), หน้า 269, 272.

^{*} ตามประกาศพระบรมราชโองการว่าด้วยการตั้งเคาน์ซิล และพระราชบัญญัติ จ.ศ. ๑๒๓๖ (พ.ศ. 2417) ที่ว่าด้วยการตั้งสภาทั้งสอง

¹⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, **เอกสารการเมือง – การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗**, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518), หน้า 16.

¹⁷ ท. กล้วยไม้ ณ อยุธยา, “คณะองคมนตรี,” **รัฐสภาสาร**, (กุมภาพันธ์, 2532), 37(2) : 6.

นางตระกูลขุนนาคน ที่กำลังมีอิทธิพลอยู่ในเวลานั้น เพราะต่อมาได้ยกเลิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือ “เคาน์ซิล ออฟ สเตต” นี้ไป (พ.ศ. 2437) เมื่อรัชกาลที่ 5 มีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการปกครองแล้ว¹⁸

ใน พ.ศ. 2428 ภายหลังจากแนวพระราชดำริตั้งสภาที่ปรึกษาแล้วราวสิบปีเศษ ได้มีการทูลเกล้าฯ ถวายข้อเสนอ หรือข้อคิดเห็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินขึ้นอีก ซึ่งครั้งนี้เป็นแนวความคิดที่มาจากกลุ่มชนชั้นนำสยาม (ทั้งเจ้านายและขุนนาง) ที่มีโอกาสไปรับการศึกษา และพบเห็นประเพณีการปกครองของชาติต่างๆ ในทวีปยุโรปเป็นกลุ่มแรกๆ ที่นับเป็นครั้งแรกที่แนวความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ มิได้ลงมาจากพระราชดำริของพระมหากษัตริย์โดยตรง แต่เป็นการสื่อแนวความคิดขึ้นมาจาก ‘กลุ่มชนชั้นนำ’ ซึ่งอาจจัดเป็นปัญญาชนยุคสยามใหม่กลุ่มแรก ที่ได้เสนอความคิดลักษณะนี้ต่อรัฐบาลโดยตรง โดยเรียกข้อคิดเห็น หรือข้อเสนอดังกล่าวนี้อีกว่า “คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าคำกราบบังคมทูลดังกล่าวนี้ เป็นต้นร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศก็คงไม่ผิดจากหลักการนัก

สำหรับในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ถึงแม้ความรับรู้ รวมไปถึงองค์ความรู้ในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ จะยังคงรวมศูนย์อยู่เฉพาะในกลุ่ม ‘ชนชั้นนำ’ ก็ตาม แต่ก็ได้เริ่มมีการนำองค์ความรู้ที่สั่งสมไว้ มาทดลองปฏิบัติ เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการนำมาใช้ได้จริงในสังคมไทย ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจาก การสร้างเมืองจำลอง ‘ดุสิตธานี’ ตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 6 ที่จะให้ดุสิตธานีเป็นก้าวแรก ของการเตรียมตัวในการปกครองตนเองของราษฎร¹⁹ โดยได้ตรา ‘ธรรมนูญลักษณะปกครองคณะนคราภิบาล (ดุสิตธานี) พระพุทธศักราช ๒๔๖๑’ ขึ้นเป็นเสมือนรัฐธรรมนูญของเมืองจำลองแห่งนี้ด้วย²⁰

อย่างไรก็ตามในยุคนี้ก็ถูกมองว่า เป็นยุคที่เฉื่อยชาและขาดการปฏิรูปการปกครองที่ต่อเนื่อง เป็นช่องว่างที่ขาดการดำเนินการพัฒนาการเมืองอย่างจริงจัง เนื่องจากความมั่นคงและความสงบที่ต่อเนื่องมาจากรัชสมัยอันยาวนานของรัชกาลที่ 5 อันเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม ต้องเผชิญกับการถูกท้าทายโดยกลุ่มที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยเป็นที่รู้จักกันว่า กลุ่ม “กบฏ ร.ศ. ๑๓๐” ซึ่งเป็นปฏิกริยาจากนายทหารชั้นผู้น้อยที่แสดงออกในการต่อต้านการบริหารประเทศในเวลานั้น โดยได้เรียกร้องให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย และประณามระบบเก่าว่าไม่ให้ความผาสุกแก่ราษฎรอย่าง

¹⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรวรรณสุต, เอกสารการเมือง – การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, หน้า 16.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 174-186.

เพียงพอ²¹ เป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการเว้นช่วง ของการพัฒนาทางการเมืองอย่างจริงจังเป็นเวลายาวนาน ตั้งแต่ภายหลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงช่วงกลางรัชกาลที่ 6 กลับมีผลเร่งให้แนวความคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘การเปลี่ยนแปลงการปกครอง’ ถูกส่งผ่านจากชนชั้นนำ ไปสู่ชนชั้นกลางที่เป็นสามัญชนมากขึ้น และได้ก่อตัวเป็นกระแสทางความคิดที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เป็นรูปธรรมในระยะต่อมา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เนื่องมาจากปัจจัยทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ร่วมไปกับสถานการณ์ทางความรู้เกี่ยวกับ ‘ประชาธิปไตย’ ได้ส่งผ่านมาสู่การรับรู้ของกลุ่ม ‘ชนชั้นกลาง’ และ ‘ปัญญาชน’ ในสังคมมากขึ้น ทั้งนี้โดยผ่านทางระบบการศึกษา โดยในยุคนี้มีนักเรียนไทยซึ่งเดินทางไปศึกษาวิชาการในทวีปยุโรปเดินทางกลับมารับราชการอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ ทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการตกผลึกทางความคิด และมีความรู้ที่มากพอ เพื่อจะนำไปสู่การปฏิบัติในเชิงรูปธรรม ที่ส่งผลให้เกิด ‘การเปลี่ยนแปลงการปกครอง’ ขึ้นในยุคนี้

สำหรับรัชกาลที่ 7 เองก็มีความคิดในทางที่ตระหนักถึง บทบาท และความสำคัญของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ ที่ได้ทวีความเข้มข้นขึ้น และยังตระหนักดีว่าวันเวลาของระบอบที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิขาดใกล้จะสิ้นสุดลงแล้ว ซึ่งรัชกาลที่ 7 ก็ได้พยายามที่จะปรับปรุงและพัฒนาระบบการปกครองที่เป็นอยู่ให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เช่น การจัดให้มีการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้ที่จะปกครองตนเอง และเข้าใจสิทธิหน้าที่ขั้นพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย และยังได้ปรับปรุงสภาองคมนตรี²² ที่ได้ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ในนาม “ปรีวี เคาน์ซิล” หรือสภาที่ปรึกษาในพระองค์ ซึ่งมีบทบาทมากในการถวายนโยบายการปกครองแผ่นดินในสมัยนั้น และก็ยังคงดำรงอยู่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ถูกลดบทบาทลง ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ให้สภาดังกล่าวนี้กลับมามีบทบาทอีกครั้ง ในฐานะที่เป็นสภาที่ใช้ในการทดลองวิธีการแห่งการประชุมอภิปรายของรัฐสภา ตามแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย และสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของพัฒนาการของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในสมัยรัชกาลที่ 7 คือการมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ ถึงกับมีพระราชดำริให้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเพื่อให้พระองค์พิจารณาถึง 2 ฉบับ แต่ทว่ามีอุปสรรคหลายประการจนในที่สุดก็มิได้พระราชทาน จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยคณะบุคคล

²¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 173.

²² สนิธิ เตชานันท์, “พระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน **สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เนื่องวาระครบรอบ 100 ปี พระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 7-9 กุมภาพันธ์ 2537 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, จัดโดย สถาบันไทยศึกษา และฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : จุฬาฯ, 2537), หน้า 1.

ที่เรียกตนเองว่า “คณะราษฎร” ซึ่งประกอบไปด้วยข้าราชการระดับกลางทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือน และกลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นปัญญาชนอีกจำนวนหนึ่ง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

เมื่อเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุค ‘ระบอบใหม่’ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าได้ก้าวเข้าสู่ช่วงเวลาของการ ‘ลองผิดลองถูก’ และเรียนรู้ครั้งสำคัญ ทั้งในข้อที่ผิดพลาด ที่จะเป็นบทเรียนทางการเมืองอันสำคัญยิ่ง และทั้งในสิ่งที่บรรลุผลตามเป้าหมาย ซึ่งจะเป็นคุณูปการต่อการเมืองการปกครองในระบอบใหม่ต่อไป โดยเฉพาะในช่วง 25 ปีแรก (ราว พ.ศ. 2475-2501) ที่ ‘คณะราษฎร’ หรือคนในคณะดังกล่าวกำลังมีบทบาททางการเมืองไทยอยู่ โดยบุคคลสำคัญที่มีอิทธิพล หรือมีบทบาทอย่างมากต่อกระแสความคิด และอุดมการณ์เรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘การเปลี่ยนแปลงการปกครอง’ ทั้งก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม หรือนายปรีดี พนมยงค์ และหลวงพิบูลสงคราม หรือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งบุคคลทั้งสองนี้จะเป็นผู้มีบทบาทนำทั้งทางความคิด และทางการเมืองตลอดช่วง 25 ปีแรก และความคิดของบุคคลทั้งสองได้มีอิทธิพลต่อการศึกษารเมืองไทยทั้งในแง่ความคิดเชิงอุดมการณ์ และทั้งในแง่บทเรียนจากการปฏิบัติ ในยุคต่อๆ มาแม้จนปัจจุบัน

สำหรับบริบททางการเมืองไทยยุคหลังจากที่ ‘คณะราษฎร’ หมดยุคหลังจากนั้น เป็นยุคสมัยของการพยายามที่จะแสวงหา และสร้างตัวแบบ หรือรูปแบบของการปกครองแบบ ‘ประชาธิปไตย’ ที่สอดคล้องกลมกลืนกับบริบทของสังคมไทย อันเป็นผลที่เนื่องมาจากการเรียนรู้ปรับปรุงจากบทเรียน ที่เป็นข้อผิดพลาดจากการดำเนินการตามกระแสทางความคิด และแนวทาง ‘ประชาธิปไตย’ ในรูปแบบของ ‘คณะราษฎร’ ทั้งยังเป็นการนำข้อดีจากแนวคิด และรูปแบบที่คณะราษฎรสร้างสมไว้ มาประยุกต์สร้างเป็นรูปแบบใหม่ในบริบทใหม่ รวมไปถึงยังเป็นช่วงเวลาของการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ที่จะช่วยสนับสนุนรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมซึ่งได้สร้างขึ้นมามาก่อน โดยจะเห็นได้ชัดเจนในบริบทยุคสมัยของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้สร้างรูปแบบการปกครองที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ซึ่งประกอบไปด้วยรายละเอียดปลีกย่อยที่เป็นตัวช่วยสนับสนุนการปกครองลักษณะดังกล่าว* เช่น การสร้างความเข้มแข็ง และภาวะผู้นำให้แก่ผู้นำ การสร้างความเจริญทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างรวดเร็ว การต่อต้านภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง เป็นต้น ซึ่งทำให้การเมืองการปกครองไทยในยุคนี้ มีลักษณะเฉพาะเชิงอัตลักษณ์ที่เรียกกันว่า “ระบบการเมืองแบบสฤษดิ์” นั่นเอง

ดังนั้นในส่วนของการศึกษาถึงพัฒนาการแนวคิดของ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในบริบทการเมืองไทยจึงอาจกล่าวให้ชัดเจน ในลักษณะที่เป็นข้อเสนองานศึกษาได้ว่า ใน

* ศึกษารายละเอียดได้จากงานเขียนทั้งในภาษาไทย และภาษาอังกฤษของ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ที่ชื่อ การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism

บริบทของพัฒนาการทางความคิดในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของสังคมการเมืองไทยนั้น การกล่าวถึง ‘ประชาธิปไตย’ ไม่ว่าจะในเชิงทฤษฎี หรือว่าในเชิงการเรียกร้อง หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับ ‘รัฐธรรมนูญ’ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ดังเช่น ในการกล่าวถึง ‘ประชาธิปไตย’ ในสมัยแรกๆ ช่วงรัชกาลที่ 5 มีการอ้างถึง ‘คอนสติติวชัน’ (constitution) หรือการปกครองระบอบ ‘คอนสติติวชันโมนาจี’ (constitution monarchy)** ในฐานะของสิ่งซึ่งจะก่อให้เกิด ‘ประชาธิปไตย’ หรือในสมัยรัชกาลที่ 7 การเรียกร้องให้มีการพระราชทาน ‘รัฐธรรมนูญ’ เป็นสิ่งที่ถูกให้ความสำคัญยิ่งไปกว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่ ‘ประชาธิปไตย’ ในเชิงเนื้อหา หรือโครงสร้าง และแม้แต่ในปัจจุบันการเรียกร้องของกลุ่มการเมืองบางกลุ่มให้มีการแก้ไข หรือไม่ก็ร่าง ‘รัฐธรรมนูญ’ ขึ้นใหม่ โดยอ้างถึงความไม่เป็น ‘ประชาธิปไตย’ ของ ‘รัฐธรรมนูญ’ ฉบับนั้นๆ แสดงให้เห็นว่า นิยาม แนวคิด และความรับรู้เรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ ในบริบทของสังคมการเมืองไทยมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับ นิยาม แนวคิด และความรับรู้เรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ‘รัฐธรรมนูญ’ คือนิยาม หรือแนวคิดที่เป็นรูปธรรมของ ‘ประชาธิปไตย’ ตามกระแสความคิดในบริบทของสังคมไทยนั่นเอง

5.2 ความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’

การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ นั้นจะเป็นการศึกษาความคิดที่ได้สะท้อนผ่านทาง ‘ตัวบท’ (text) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ ‘บริบท’ (context) ของแต่ละช่วงสมัย ซึ่งได้จัดแบ่งเป็น 3 ช่วงกล่าวคือ

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : ช่วงปฐมวัย
2. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : ช่วงมัธยมวัย
3. สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : ช่วงปัจฉิมวัย

โดยจะทำการวิเคราะห์ ‘ตัวบท’ (text) ตามระเบียบวิธีการวิเคราะห์ แบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางความคิด ในเชิงที่สัมพันธ์กับ ‘บริบท’ (context) ของประวัติศาสตร์การเมืองในแต่ละช่วง และยังแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ที่สัมพันธ์กับพัฒนาการของกระแสทางความคิด หรือกระแสทางภูมิปัญญาของประวัติศาสตร์การเมืองของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในอีกแนวทางหนึ่ง

** เห็นได้ชัดเจนจากหนังสือคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103

5.2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย

ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ เรื่อง ‘ระบอบประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หากมองในแง่ของ ‘ตัวบท’ (text) ที่ใช้เป็นหลักฐาน และแนวทางในการศึกษาความคิดในประเด็นดังกล่าวแล้วผู้วิจัยต้องยอมรับว่ามีไม่มากนัก และสืบค้นได้ค่อนข้างยาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ในลักษณะของการศึกษาแนวความคิดซึ่งได้แสดงไว้ในยุคหลัง ที่ได้สะท้อนภาพทางความคิดในยุคดังกล่าวนี้ สอดแทรกไว้ รวมไปถึงการศึกษาร่องรอยของบริบททางความคิด ผ่านการแสดงออกเชิงพฤติกรรม ในลักษณะต่างๆ ที่อาจสะท้อนภาพทางความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ที่เกี่ยวกับ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ใน ‘ยุคระบอบเก่า’

ภาพสะท้อนทางความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ในประเด็นเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หากมองการแสดงออกทางความคิด โดยสื่อผ่านทางลักษณะเชิงพฤติกรรม และการซึมซับผ่านบริบทแวดล้อมทางสังคมแล้ว จะเห็นว่าในยุคต้นของชีวิต ‘ท่านวรรณ’ ได้รับการศึกษาเป็นระยะเวลาอันยาวนานในทวีปยุโรป โดยเฉพาะที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าระบบการเมืองการปกครองของอังกฤษนั้นได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นประเทศ “แม่แบบประชาธิปไตยสมัยใหม่” ดังนั้นระบบทางการเมือง เศรษฐกิจ รวมไปถึงวิถีชีวิตแบบสังคมประชาธิปไตยของประเทศไทย ก็น่าจะมีอิทธิพลต่อระบบการศึกษา และคงต้องมีผลสะท้อนออกมาในเชิงการรับรู้ และการซึมซับทางความคิดแบบ ‘ประชาธิปไตย’ ทั้งในเชิงอุดมการณ์ และการปฏิบัติให้เกิดแก่ผู้เรียนได้ไม่มากนัก

นอกจากนั้นสาขาวิชาที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้ศึกษาตั้งแต่ต้นยังเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ทั้งโดยทางตรง และทางอ้อมกับแนวคิดประชาธิปไตย โดยในช่วงที่ศึกษาที่โรงเรียนมาร์ลโบโรคคอลลิจ (Marlborough College) ‘ท่านวรรณ’ ได้เล่าถึงวิชาที่ศึกษาที่นี้ว่า

“...เขาเรียกว่า Modern Side วิชาปัจจุบัน ภาษาปัจจุบัน แต่ในสองปี ได้ขึ้นไปชั้นสูงสุดของ Modern Side เขาก็เลยให้กลับมาเรียนภาษากรีก เขาเรียกว่า Classical Side แล้วก็ขึ้นไปชั้นสูงสุด ระยะเวลาใช้เวลาอีกสามปี ระยะเวลาสองปี รวมทั้งหมดห้าปี ...”²³

ซึ่งวิชา Classical Side นี้เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับอารยธรรมกรีกโบราณ ทั้งในด้านภาษา ประวัติศาสตร์ และปรัชญา อันเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญของความรู้ ความเข้าใจในหลักการของ ‘ประชาธิปไตย’ ให้แก่ ‘ท่านวรรณ’ ในเบื้องต้น ทั้งในแนวคิดทฤษฎี และในด้านหลักการเชิงปฏิบัติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีรากเหง้า หรือบ่อเกิดมาจากอารยธรรมกรีกโบราณ สำหรับการ

²³ พระเจ้าจอร์จที่หก กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *วรรณไวทยากร*, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าจอร์จที่หก กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519), หน้า 64-65.

ก่อร่างของความคิดทางการเมืองในเรื่องเกี่ยวกับ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในขั้นที่สูงขึ้นนั้น ‘ท่านวรรณ’ ได้รับเมื่อได้เข้าสู่วิทยาลัยชั้นมัธยมศึกษาที่ ‘วิทยาลัยแบเลียม’ (Balliol College) ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (Oxford University) ที่นี้ ‘ท่านวรรณ’ ได้รับการบ่มเพาะให้รู้จักกับวิธีการประชาธิปไตย ในแนวทางแบบรัฐสภา นั่นคือการที่ได้ฝึกการโต้วาที ซึ่งเปิดโอกาสให้ได้รู้จักคุ้นเคยกับวิธีการอภิปรายถกเถียง แสดงความคิดเห็นในกลุ่มชนหมู่มาก โดยคำนึงถึงหลักการผู้แทนของกลุ่มชน และหลักการเสียงข้างมาก ที่ต้องอาศัยเหตุผลในการแสดงทัศนะและวินิจฉัยตัดสิน และ ‘ท่านวรรณ’ ยังได้เข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไป ที่วิทยาลัยรัฐศาสตร์ Ecole Libre des Sciences Politiques ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส อันเป็นประเทศมหาชนรัฐ แบบประชาธิปไตยที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของโลก และอาจจะนับได้ว่า ‘รัฐธรรมนูญ’ ของฝรั่งเศส เป็นต้นแบบของรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร ที่สำคัญฉบับหนึ่งของโลก ก็ว่าได้ ซึ่งที่นี้ ‘ท่านวรรณ’ ได้รับรางวัลที่ 1 จากการสอบ อันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ มีความรอบรู้ และความเข้าใจในวิชาการทางการเมืองเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในวิชาการทางการเมืองในระบอบรัฐธรรมนูญ อันเป็นแนวทางการศึกษากระแสหลักของยุโรปตะวันตกตั้งแต่ยุคศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา โดยเฉพาะในอังกฤษ และฝรั่งเศส

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ มีชีวิตช่วงปฐมวัยอยู่ในบริบทแวดล้อมที่มี ‘บรรยากาศประชาธิปไตย’ เป็นเวลายาวนาน ดังนั้นความคิด ความรับรู้ อุดมคติ และวิถีการดำเนินชีวิตของ ‘ท่านวรรณ’ ทั้งในขณะนั้น และเวลาต่อมา ก็น่าจะได้รับการหล่อหลอมมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมในบริบทดังกล่าวนี้ ดังที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้กล่าวไว้ในบทความพระนิพนธ์ชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ซึ่งเป็นงานนิพนธ์ที่มีจุดประสงค์ให้คนไทยในระยะที่เพิ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ ช่วยกันรักษาระบอบการปกครองใหม่นี้เอาไว้ โดยได้เปรียบเทียบกับกรพลิกหาคำศัพท์ในพจนานุกรมอังกฤษ ซึ่งต้องพบกับคำว่า absolute monarchy (ราชาธิปไตยสิทธิขาด) ก่อน และต้องพลิกอีกหลายหน้าก่อนจะพบ constitution (รัฐธรรมนูญ) และต้องพลิกอีก 2-3 หน้า จึงจะถึงคำว่า democracy (ประชาธิปไตย) และในความตอนสำคัญที่ทรงกล่าวว่า

“... แล้วจึงถึงคำว่า parliamentary government (การดำเนินรัฐแบบรัฐสภา) ‘อะไรเราได้อะไร เราต้องรักษาไว้’ นี่เป็นอุทานในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรก ซึ่งข้าพเจ้าเคยได้ยิน คือได้ยินที่ มอร์ลเบอเวอ์ (สถานศึกษาแห่งแรกที่ ‘ท่านวรรณ’ เข้าศึกษาในประเทศอังกฤษ – ผู้วิจัย) เมื่อปี ค.ศ. 1906 (27 ปีมาแล้ว) และข้าพเจ้ายังจำได้อยู่...”²⁴

²⁴ คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษาระดับมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร 200 ปี, (กรุงเทพฯ : ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2525), หน้า 55.

ในระยะต่อมาเมื่อ ‘ท่านวรรณ’ กลับมารับราชการในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 แล้ว ได้มีหลักฐานทางความคิดที่ได้แสดงเกี่ยวกับแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ไว้ โดยแสดงความเห็นในแนวทางที่ไม่เห็นด้วยกับรัชกาลที่ 7 ในการที่แต่งตั้ง ‘คณะอภิรัฐมนตรี’ ขึ้นเพื่อเป็นคณะที่ปรึกษาในพระองค์ ตามแบบอย่างของ ‘เคนโง’ อันเป็นคณะที่ปรึกษาของพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น โดย ‘ท่านวรรณ’ เห็นว่า

“... เคนโงมิได้มีสภา และมีได้มีตำแหน่งในรัฐธรรมนูญ แต่หากแต่ละคนที่เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ของสมเด็จพระราชาธิราชเท่านั้นเอง หาได้มีอำนาจโดยตรงทางการเมืองประการใดไม่ ส่วนอภิรัฐมนตรีของเรานั้นได้มานั่งในเสนาบดีสภา ต้องเข้าประชุมต่างหากอีก และมีอำนาจเหนือเสนาบดีสภา แม้จะมีความเห็นเป็นข้างส่วนน้อยในเสนาบดีสภา ก็อาจทำลายความเห็นของข้างส่วนมากได้ ทั้งนี้ผิดหลักแห่งความรับผิดชอบโดยแท้ อีกประการหนึ่งอภิรัฐมนตรีเป็นเจ้านายชั้นสูง และพระชนม์ก็อาจจะสูงด้วย จึงเหินห่างออกไปในการเป็นไปในบ้านเมือง เหินห่างจากความคิดเห็นอันทันสมัย เหินห่างจากความทุกข์สุขของราษฎร ...”²⁵

เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ ได้นำหลักการเรื่อง ความรับผิดชอบ (accountability) ที่รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ในการใช้อำนาจใดๆ ต้องสามารถอธิบาย และตรวจสอบได้²⁶ มาใช้เป็นข้อโต้แย้งการตั้งคณะอภิรัฐมนตรี ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้เป็นหลักการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย นอกจากการที่ได้แสดงทัศนะในการวิพากษ์วิจารณ์คณะอภิรัฐมนตรีแล้ว ยังได้ถวายนวความเห็นให้รัชกาลที่ 7 เตรียมการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ “การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ” โดยเร็ว เพราะ ‘ท่านวรรณ’ เชื่อว่ากระแสการปกครองในลักษณะนี้จะเข้าสู่ประเทศ ภายในระยะเวลาไม่เกิน 20 ปีนับจากนี้²⁷ ซึ่ง ‘ท่านวรรณ’ ได้กล่าวถึงเรื่องการถวายนวความเห็นในครั้งนั้นอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วว่า

“... แม้เมื่ออภิรัฐมนตรีสภากำลังมีอำนาจอยู่สูงสุด ข้าพเจ้าก็ได้ติดเอื้อน ในเมื่อโอกาสอำนวยในอันที่จะพูดเกล้าฯ ถวายนวที่ความเห็น แสดงว่าสภานั้น ไม่ต้องด้วยแบบรัฐธรรมนูญ และว่าเป็นการจำเป็นที่จะชักนำระบอบรัฐธรรมนูญเข้ามาเป็นอันดับ เพราะว่าถึงอย่างไร ก็จะต้องเข้ามาภายใน 10-20 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (คือ รัชกาลที่ 7 - ผู้วิชัย) ทรงพระราชดำริ

²⁵ ศรีกรุง, 19 ก.ค.2475, หน้า 5, อ้างใน ฉลองรัฐ เจริญศรี, **บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501**, [วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546], หน้า 68.

²⁶ Larry Diamond, “The Global State of Democracy,” *Current History*, (Vol. 99 No. 1, Spring 2000), p. 414-415., อ้างใน วิสุทธิ์ โพธิ์แทน, **แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย**, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2550), หน้า 41.

²⁷ ศรีกรุง, 19 ก.ค.2475, หน้า 5, อ้างใน ฉลองรัฐ เจริญศรี, **บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501**, หน้า 69.

เห็นพ้องด้วยกับข้าพเจ้าเลย แต่อภิรัฐมนตรีสภาหาไม่เลย และท่านยอมทราบอยู่แล้วว่ามีผลอย่างไร ...”²⁸

การแสดงความคิดเห็นในเชิงที่เห็นด้วยกับการนำแนวทางการปกครองระบอบ ‘ประชาธิปไตย’ หรือ ‘รัฐธรรมนูญ’ มาใช้ในประเทศของ ‘ท่านวรรณ’ นี้ได้สร้างความไม่พอใจให้กับบรรดาเจ้านายระดับสูง โดยเฉพาะที่อยู่ในคณะอภิรัฐมนตรี และพลอยทำให้ ‘ท่านวรรณ’ กลายเป็น ‘เจ้า’ ที่ดูแปลกแยกในสายตาของบรรดา ‘เจ้า’ อื่นๆ ในเวลานั้นไปโดยปริยาย และคงเป็นสาเหตุ หรือปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้ ‘ท่านวรรณ’ ต้องลาออกจากราชการในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก

อย่างไรก็ตามความคิดเห็นของ ‘ท่านวรรณ’ ในแนวทางที่สนับสนุนแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และการมี ‘รัฐธรรมนูญ’ ก็ยังนับว่ายังมีความประนีประนอมกับฝ่ายรัฐบาลอย่างมาก ซึ่งอาจจะเป็นผลมาจากยังเกรงพระทัยรัชกาลที่ 7 และบรรดาพระราชวงศ์ชั้นสูง ที่เป็นทั้งเครือญาติ และเป็นทั้งเจ้านาย ดังนั้นการแสดงออกทางความคิดจึงไม่อาจแสดงออกได้อย่างเต็มที่ เท่ากับที่นักคิดหัวก้าวหน้ารุ่นก่อนอย่าง ‘ก.ส.ร. กุหลาบ’ และ ‘เทียนวรรณ’ ได้แสดงความคิดเห็นเอาไว้ ดังทัศนะที่ ‘เทียนวรรณ’ ได้แสดงความเห็นต่อ ‘ระบอบเก่า’ และกลุ่ม ‘เจ้า’ ไว้อย่างดุเดือด อาทิ “... กฎหมายผู้กฎหมายไม่ได้ กฎหมู่ก็ยังไม่ผู้กดขี่ไม่ได้ กดขี่ก็ยังไม่ผู้เจ้าหักคอกไม่ได้ ...”²⁹ เป็นต้น หรือการแสดงความคิดเห็นให้มีรัฐสภา ‘เทียนวรรณ’ ก็ได้แสดงความคิดเห็นโดยตรงไปตรงมา เช่นเดียวกับที่นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งซึมซับแนวคิดของ ‘เทียนวรรณ’ เอาไว้ไม่น้อยมักจะแสดงออกเสมอเมื่อต้องวิพากษ์สังคมนุญครระบอบเก่า ซึ่งกระทบไปถึงกลุ่มชนชั้นปกครองโดยตรงว่า

“... ต่อไปเบื้องหน้าบ้านเมือง – จำเป็นจะต้องเลื่อนไปตามประเทศที่เขาประพฤติดีจริงๆ จึงจะรักษาตัวตลอดไปได้ ซึ่งจะเหลวไหลอยู่อย่างที่เป็นมานั้นคงไม่ได้อยู่เอง ด้วยมนุษย์เป็นสัตว์ใจสูง คงจะสูงขึ้นไปตามใจทุกประการ เหตุที่มีตัวพยานเกิดขึ้นแล้วจะไม่รีบถืถอนขึ้นไปตามเขาจะได้อยู่หรือ ...”³⁰

จากที่กล่าวมาในหลายๆ ตอนได้สะท้อนให้เห็นว่าความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ มีความนิยม และศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อแนวคิด อุดมการณ์ และวิถีทางแบบ ‘ประชาธิปไตย’ และการมี ‘รัฐธรรมนูญ’ ทั้งที่ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นสภาพบริบทของสังคมมิได้เอื้ออำนวยต่อแนวความคิดเช่นนี้ โดยเฉพาะในบริบทของชนชั้นปกครองสยาม ที่แสดงตนให้

²⁸ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ออกจาก คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษาศึกษาฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 54.

²⁹ แนวความคิดประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ และโครงการ ๖๐ ปีประชาธิปไตย, 2535), หน้า 9.

³⁰ ตลิววิภาควจนกิจ เล่ม ๖ (วันที่ ๘ กันยายน ร.ศ. ๑๒๕), อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, สรรนิพนธ์ของเทียนวรรณ, (กรุงเทพฯ : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517), หน้า 64.

เห็นอย่างชัดเจนว่า ยังขาดศรัทธาต่อการปกครองในรูปแบบ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ แม้จะมีได้ปฏิเสธความจำเป็น และตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะต้องเกิดขึ้นในอนาคตก็ตาม ซึ่งจะได้เห็นได้ชัดเจนจากแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 และ 6 ที่มักแสดงความไม่เชื่อมั่นต่อการที่จะปล่อยให้ราษฎรปกครองตนเองในรูปแบบที่มี ‘คอนสติตูชัน’ หรือ ‘ปาลิเมนต์’ ซึ่งสวนทางกันกับความคิดของ ‘เทียนวรรณ’ และ ‘ท่านวรรณ’ รวมทั้ง ‘นายปรีดี พนมยงค์’ ด้วย ดังความบางตอนจาก ‘พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี’ พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 ที่ว่า

“... เพราะฉะนั้นจะป่วยการกล่าวไปถึงความคิดที่จะตั้งปาลิเมนต์ขึ้นในหมู่คนซึ่งไม่มีความรู้พอที่จะคิดราชการ และไม่เป็นการต้องการของคนทั้งปวง นอกจากที่อยากจะเอาอย่างประเทศยุโรปเพียงสี่ห้าคนเท่านั้น... ถ้าจะจัดตั้งปาลิเมนต์ หรือให้มีโปลิตีกัลปาลิตีขึ้นในเวลาที่บ้านเมืองยังไม่ต้องการดังนี้ ก็จะมีแต่ข้อทู่เมียงกันจนการอันใดไม่สำเร็จไปได้ เป็นเครื่องถ่วงให้บ้านเมืองมีความเจริญช้า... ถ้าจะตั้งปาลิเมนต์ขึ้นในเมืองไทย เอาความคิดราษฎรเป็นประมาณ ในเวลานี้แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่ได้จัดการอันใดได้สักสิ่งหนึ่งเป็นแน่แท้ทีเดียว คงจะต้องเถียงกันปนกันไปเท่านั้น ...”³¹

หรือในพระราชบันทึกจดหมายเหตุร้ายวันสวนพระองค์ของรัชกาลที่ 6 แม้จะไม่ได้แสดงการกีดขวางการปกครองแบบประชาธิปไตย และการมีรัฐธรรมนูญ และยังยอมรับว่าการพึ่งเสียงของประชาชนส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่สำคัญ แต่ก็ได้แสดงพระราชวิจารณ์ว่าการปกครองรูปแบบดังกล่าวก็มีข้อเสีย ซึ่งไม่ต่างไปจากการปกครองแบบราชาธิปไตยแต่อย่างใด ดังความบางตอนที่ว่า

“... ไม่มีข้อควรสงสัยเลยเลยว่าเมืองไทยเรานี้คงจะต้องเป็นไปอย่างประเทศอื่นๆ ได้เป่นมาแล้ว คงจะต้องมี “คอนสติตูชัน” อัน ๑ เปนแน่แท้ ถึงแม้การมี “คอนสติตูชัน” จะมีโทษเช่นที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ลักษณะปกครองโดยมอบอำนาจไว้บนมือพระเจ้าแผ่นดินผู้เดียวก็มีโทษอยู่เหมือนกัน (ซึ่งในเวลาบัดนี้ผู้แลเห็นและรู้สึกอยู่หลายคน) จึงตกอยู่ในปัญหาว่าจะเลือกเอาอย่างไหนและคำตอบปัญหาอันนี้ก็มิได้อยู่แล้วแต่ประชาชนจะเห็นชอบและประสงค์ทั่วกันเกิด ...”³²

ในขณะที่รัชกาลที่ 7 แม้จะแสดงพระองค์อย่างชัดเจนว่าปรารถนาที่จะให้สยามมีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญอย่างจริงจังก็ตาม แต่การที่ถูกกดดันจากพระราชวงศ์ชั้นสูง และการ

³¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง – การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, หน้า 165-166.

³² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุร้ายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหาราชวิทยาลัย, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๗) หน้า 61., อ้างใน สนธิ เตชานันท์, แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468), หน้า 48.

ตัดสินจากคณะที่ปรึกษาทั้งชาวไทย และต่างประเทศ ในที่สุดจุดยืนทางความคิดของพระองค์ จึงถูกรอบของความคิดไม่ศรัทธา และเชื่อมั่นของบุคคลที่รายรอบ เข้ามาบดบัง และมีอิทธิพลแทนที่แนวพระราชดำริเดิม เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับรัชกาลที่ 5 และ 6 พระบรมชนกนาถ และพระบรมเชษฐาธิราชของพระองค์

ความเชื่อมั่นในจุดยืนของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ นั้น หากมองในมุมมองของกลุ่ม ‘เจ้า’ ที่ร่วมสังคมนั้นแล้ว ก็ไม่ต่างจากการทรยศต่อสายเลือด และเป็นการผ่าเหล่าผ่ากอ ทิ้งหงส์ไปหากา³³ แต่หากมองในมุมมองของนักคิดร่วมอุดมการณ์อย่าง ‘นายปรีดี พนมยงค์’ แล้ว จะกลับเป็นตรงกันข้ามทีเดียว นั่นคือ ‘ท่านวรรณ’ ได้กลายเป็นเสมือน “พลังก้าวหน้า” ซึ่งอยู่ท่ามกลางวรรณะเก่า ในขณะที่พวกวรรณะเก่า และพวกที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ถูกลมองว่าเป็นพวก “พลังตกค้าง” ที่มองไม่เห็นกฎแห่งอนิจจัง

“... เมื่อก้าวถึง “พลังตกค้าง” แห่งระบอบเก่า เราจำต้องทำความเข้าใจว่าพลังตกค้างนั้นมีใช้บุคคลในวรรณะเก่าเสมอไป เพราะบุคคลในวรรณะเก่าบางคนเป็นผู้ก้าวหน้าที่มองเห็นกฎแห่งอนิจจัง ถือเอาประโยชน์ส่วนรวมของสังคมเหนือกว่าประโยชน์ของวรรณะโดยเฉพาะเป็นผู้ที่มีศีลสัตย์ ซึ่งสมควรได้รับการสรรเสริญ ...”³⁴

แต่การกล่าวถึงพระราชดำริต่อ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของทั้งสามรัชกาลว่าขาดความศรัทธา และเชื่อมั่นแต่เพียงด้านเดียวนั้น ก็ดูเหมือนจะเป็นการปรักปรำกันเกินไป และในขณะเดียวกันก็ดูจะเป็นการ ‘spoil’ ‘ท่านวรรณ’ เกินไปเช่นกัน เนื่องจากหากมองในแง่มุมมองกลับกัน ‘ท่านวรรณ’ ได้ใช้ชีวิตช่วงปฐมวัยในสยามเป็นระยะเวลาไม่นานนัก และยังนับว่ายังเยาว์วัยจนเกินกว่าจะเข้าใจ ถึงสภาพความเป็นไปโดยภาพรวมทั้งหมดได้ดีพอ ในขณะที่ชีวิตในช่วงรุ่นหนุ่ม จนถึงวัยหนุ่มเต็มที่ ซึ่งถือเป็นวัยของการสั่งสมประสบการณ์รอบตัวนั้น กลับใช้อย่างเต็มที่ในต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศที่ถือได้ว่า ‘ศิวิไลซ์’ แล้ว และเมื่อกลับมาอีกครั้ง สยามก็ได้ผ่านพ้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ไปแล้วหลายปี ดังนั้นความรู้ และความเข้าใจในสยามประเทศของ ‘ท่านวรรณ’ ในช่วงเปลี่ยนผ่าน สมัยรัชกาลที่ 5 และต้นรัชกาลที่ 6 จึงไม่อาจเทียบได้กับทั้งสองรัชกาลนั้น

จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ ‘ท่านวรรณ’ จะมีความศรัทธา เชื่อมั่น และมุ่งหวังอย่างแรงกล้า ในการให้สยามเป็น ‘ประชาธิปไตย’ และมี ‘รัฐธรรมนูญ’ แต่สิ่งนี้ก็ยังคงเป็นเพียงแนวความคิด หรืออุดมการณ์เชิงอุดมคติ ที่ยังอ่อนในเชิงประสบการณ์ และความเข้าใจที่มากพอต่อสภาพตามความเป็นจริง ทั้งเรื่องสภาพทางสังคม ศักยภาพของผู้คน รวมไปถึงองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานของระบอบ

³³ ส. ศิวรักษ์, *ร้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสถียรโกเศศ - นาคะประทีป, 2534), หน้า 10.

³⁴ แนวความคิดประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์, หน้า 7.

ประชาธิปไตย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นข้อจำกัดของประเทศในช่วงเวลานั้นทั้งสิ้น สถานภาพทางความคิดของ ‘ท้าววรรณ’ เรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในยุคนี้จึงเป็นจุดยืนที่ยังถูก ‘โดดเดี่ยว’ โดยเฉพาะในหมู่ ‘สังคมเจ้า’ ด้วยกัน

5.2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมัธยิมวัย

บริบทการเมืองไทยในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น นับว่าเป็นช่วงเวลาที่แนวความคิดในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ มีความโดดเด่น และได้รับการนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติในสภาพจริงอย่างเป็นรูปธรรม หรือที่ผู้วิจัยขอเรียกว่า ‘สมัยของการลงมือทดลอง’

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก ‘พระองค์วรรณ’ ได้รับเชิญให้เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาในรัฐบาล ‘คณะราษฎร’ ภายใต้ ‘ระบอบใหม่’ ที่ยังนับว่าขาดซึ่งเสถียรภาพ และประสบการณ์โดยสิ้นเชิง จะมีก็เพียงแต่บุคลากรจำนวนหนึ่ง กับองค์ความรู้ที่เป็นเพียงอุดมการณ์เชิงอุดมคติ ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการสรรหาบุคคลที่มีความรู้ และความเข้าใจในหลักการ แนวทางของ ‘ระบอบใหม่’ และที่มีอุดมการณ์ร่วมกันกับฝ่ายรัฐบาลซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ซึ่ง ‘พระองค์วรรณ’ ก็นับเป็นหนึ่งในผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ดังนั้นบทบาทของการแสดงความคิดเห็นในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘พระองค์วรรณ’ ในยุคนี้จึงมีความสำคัญ และได้รับปฏิกริยาสนองตอบในทางบวกจากสังคมการเมืองมากยิ่งขึ้น และที่สำคัญคือความคิดของ ‘พระองค์วรรณ’ จะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมนำไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการสั่งสมประสบการณ์ในสภาพการเมืองที่เป็นจริง และความเข้าใจที่ดีขึ้นในบริบทแวดล้อมที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ทั้งในอดีต และปัจจุบัน

ความคิดทางการเมืองในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘พระองค์วรรณ’ ในยุคนี้ปรากฏการแสดงออกทางความคิดเกิดขึ้นในเวลาไม่นาน ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยบทบาทแรกที่ได้ทำคือ ดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ให้กลายเป็นหนังสือพิมพ์การเมือง ที่เป็นกระบอกเสียงอันสำคัญให้การปกครองใน ‘ระบอบใหม่’ ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอข่าวสารทางการเมืองที่เกิดขึ้น ให้แพร่หลายไปสู่การรับรู้ของสาธารณชนในวงกว้าง หรือการให้ความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้อ่านในเรื่องเกี่ยวกับ ‘ระบอบใหม่’ ผ่านทางคอลัมน์ต่างๆ

“... พอเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ฉันก็สังเกตเห็นว่าไม่ใช่เปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาติไทยทีเดียวมีหลักสูตรแห่งวัฒนธรรมของเรา จะเปลี่ยนแปลงไปในทางประชาธิปไตย เพราะฉะนั้นก็ได้คิดตั้งหนังสือพิมพ์ เพื่อจะชี้แจงให้ประชาชน

ไทยเข้าใจ ...”³⁵ และ “... ข้าพเจ้าเล็งเห็นความจำเป็น ที่จะชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจหลัก
ประชาธิปไตยที่ว่า รัฐบาลเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน หรือว่าอำนาจ
อธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย... โดยมีคำขวัญว่า “บำเพ็ญกรณีย” ไม่ตรีจิต วิทยาคุณ อุดมสันติสุข
...”³⁶

สิ่งนี้เองสะท้อนให้เห็นว่า จุดประสงค์แรกของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ภายหลังจากเริ่มระบอบ
ใหม่ ก็คือความพยายามในการเผยแพร่องค์ความรู้ที่สำคัญของ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ตามที่เรียก
กัน ให้กว้างขวาง เป็นที่รับรู้อย่างรวดเร็ว แสดงให้เห็นว่า ‘พระองค์วรวงศ์’ ตระหนักถึงความอ่อน
ด้อยทางความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นของราษฎรส่วนใหญ่เป็นอย่างดี และการที่ใช้
หนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อสารมวลชนที่มีประสิทธิภาพสูงในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ในการเผยแพร่
ความรู้เกี่ยวกับ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ จึงเป็นการดำเนินความคิดเชิงกลยุทธ์ ซึ่งเป็น
รูปธรรมที่แหลมคมอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น ‘พระองค์วรวงศ์’ ยังได้แสดงจุดยืนผ่านการแสดงความคิดเห็นในหลายๆ ครั้ง
ในการที่ต้องการทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และหลักวิชาที่จำเป็นของ ‘ระบอบใหม่’ ให้แก่
สังคมการเมือง เท่าที่ตนเองเข้าใจ โดยได้ประกาศตนอย่างชัดเจนว่าเป็น “นักรัฐธรรมนูญ” และ
แสดงท่าทีที่ชัดเจนว่ายินดีให้ความช่วยเหลือรัฐบาลในระบอบใหม่อีกด้วย

“... ข้าพเจ้าเป็นนักรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าไม่แต่เพียงเห็นว่าควรมีรัฐธรรมนูญเท่านั้น หาก
เห็นว่าควรใช้วิธีรัฐธรรมนูญดำเนินการด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับสนอง
ระบอบใหม่นี้แล้ว ข้าพเจ้าได้แจ้งคตินิยมของข้าพเจ้าให้ทราบในที่อันควร ข้าพเจ้าไม่เป็นปฏิปักษ์
ต่อคณะรัฐบาลบัดนี้ ข้าพเจ้ารับสนองบรรดาหลักใหม่ทั้งหมดเท่าที่ข้าพเจ้าเข้าใจ ...” และ “...
หลักซึ่งข้าพเจ้าชอบมากที่สุดคือ หลักวิชา เราใช้หลักวิชาเร็วได้เท่าใด ก็ยิ่งดี แต่ในขณะนี้ (23
กันยายน)^{*} ถ้าหากข้าพเจ้าจะพึงกล่าวได้ ก็จะไม่ใคร่กล่าวว่า เราจะต้องเขยิบอีกสักหน่อยจึงจะถึงขีดนั้น
โดยมากทหารมักรอบรู้ในวิชายุทธศาสตร์ของตน และนักกฎหมายมักจะรอบรู้ในวิชากฎหมายของ
ตน แต่มีนักการเมืองน้อยนักในโลกซึ่งรอบรู้ในรัฐศาสตร์ ...”³⁷

จากความข้างต้นทำให้เราได้ทราบแนวความคิดของ ‘พระองค์วรวงศ์’ อีกประการหนึ่งว่า
สิ่งสำคัญที่จะทำให้การเมืองในระบอบใหม่มั่นคงก็คือการสร้างนักการเมืองใหม่ ที่มีความรู้ และ
ความเข้าใจในหลักวิชาทางการเมืองอย่างแท้จริงควบคู่กันไปด้วย และประสบการณ์ที่ผ่านมาทำ

³⁵ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์, *วรวงศ์ไวทยาการ*, หน้า 70.

³⁶ ชรรค์ชัย บุญปาน, *ประดับไว้ในโลกา*, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544), หน้า 112.

^{*} ‘ท่านวรวงศ์’ ได้มีพันธับทความนี้ขึ้น เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2475 ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง 3 เดือน

³⁷ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวทยาการ อ้างจาก คณะกรรมการจัดทำ
หนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *เอกสารนิเทศการศึกษาระดับประถมศึกษากรุงเทพมหานคร 200 ปี*, หน้า 54.

ให้ ‘พระองค์วรวงศ์’ มีความเข้าใจในข้อที่ว่า การดำเนินการเพื่อที่จะให้บรรลุผลสำเร็จใน “หลักใหม่” นั้นจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน “กรุงโรมมีอาจสร้างเสร็จในวันเดียวฉันใด การเปลี่ยนแปลงการปกครองก็อาจเสร็จสิ้นได้ในวันเดียวฉันนั้น” ซึ่ง “พระองค์วรวงศ์” ได้แสดงความตระหนักในเรื่องนี้ไว้อย่างน่าจับใจว่า

“... อันว่ารัฐธรรมนูญนั้น จะเติบโตขึ้นในวันเดียวก็หาไม่ ทั้งดอกรัฐธรรมนูญ ก็มีได้ให้ผลในคืนเดียว รัฐบาลว่า ดอกอยู่นั้นแล้ว หนังสือพิมพ์ว่าไม่อยู่ ความจริงอยู่ในระหว่าง ดอกอยู่นั้นแล้ว ยังมีช่อดอกแท้ ที่งามด้วยความสดชื่นและหวาน ยังเป็นดอกเทียมที่สวยแต่รูปและสี ต้นยังจะต้องเติบโตขึ้นอีก...” และ “... ซึ่งทั้งสองฝ่ายยังคิดผิดอยู่นั้น คือคิดว่า วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันบรมสุข วันพระศรีอารย์ แต่ถ้าจะเพ่งดูในทิวทรรศน์ประวัติศาสตร์แล้วเป็นวันๆ หนึ่งเท่านั้น เป็นวันซึ่งข้าพเจ้าได้กาไว้ด้วยสีเขียวในปฏิทินของข้าพเจ้า เขียวหม่นสำหรับเจ้านาย เขียวแบริดสำหรับพวกราษฎร เขียวซีสำหรับรัฐ เขียวทีบสำหรับประชาชน และเขียวไทยคือเขียวความหวัง สำหรับประชาชาติ ...”³⁸

แม้แต่ ‘นายปรีดี พนมยงค์’ ‘มันสมอง’ ของ ‘คณะราษฎร’ เองก็เห็นพ้องกับ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในเรื่องนี้ โดยเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้น ยังมีอีกหลายสิ่ง หลายประการที่ยังไม่ลุล่วง และยังไม่เห็นผลเป็นรูปธรรม และที่สำคัญคือการยอมรับว่า จำเป็นต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป จะทำให้สำเร็จสมความมุ่งหมายโดยรวดเร็วย่อมเป็นไปได้

“... อันว่าการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น... เป็นการเปลี่ยนโดยรอบ ไม่ใช่เปลี่ยนแต่เล็กน้อยหรือเพียงแต่บางส่วนบางแผนก เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทางดำเนินของชาติทีเดียว ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำให้บังเกิดผลทั้งในรูปธรรม และนามธรรม แต่ผลแห่งการเปลี่ยนแปลงนั้นจะกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปโดยเร็วไม่ได้ ...”³⁹ และ “... ระบอบรัฐธรรมนูญไม่ใช่ระบอบโลดโผน แต่เป็นระบอบที่ต้องการความมั่นคงถาวรและดำเนินการด้วยความสุขุมละเอียดลออ งานบางอย่างอาจทำได้ช้า แต่สิ่งไรที่ทำได้แล้วย่อมเป็นแน่ใจว่าเราได้พินิจพิเคราะห์โดยรอบข้าง ...”⁴⁰

นอกจากนั้นการแสดงออกทางความคิดที่มีต่อแนวทาง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองระยะแรกๆ นั้นมีลักษณะที่ตรงไปตรงมา

³⁸ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยากร ข้างจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

³⁹ ปาฐกถา เรื่อง “สองปีที่ล่วงมาแล้ว” หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) บรรยายทางวิทยุกระจายเสียงในคืนวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477, อ้างใน แนวความคิดประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์, หน้า 249.

⁴⁰ สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียงวันเสาร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นวันบรมครบรอบปีที่ 4 แห่งระบอบรัฐธรรมนูญ, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 258.

มากขึ้น และแสดงท่าทีว่าอยู่ข้างฝ่ายคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างชัดเจน แต่ก็มีวิธีการนำเสนอความคิด ให้มีลักษณะที่ดูเหมือนไม่เข้าข้างจนเกินไป จนอาจทำให้ดูขาดความเป็นกลาง ในฐานะสื่อมวลชน หรือนักหนังสือพิมพ์ และในฐานะพระราชวงศ์ ที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับเจ้านายอื่นๆ ซึ่งไม่นิยมชมชอบ ‘คณะราษฎร’ โดยส่วนใหญ่ โดย ‘พระองค์วรณ’ ใช้วิธีการโดยการเปรียบเทียบกิจกรรมทางการเมืองในขณะนั้นกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือการใช้โวหารที่คมคายแบบงานร้อยแก้ว ในงานนิพนธ์ต่างๆ ที่ผลิตขึ้นในช่วงนี้ ดังความบางตอนที่แสดงทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และคำประกาศของ ‘คณะราษฎร’ โดยการเปรียบเทียบกับการปฏิวัติฝรั่งเศส ในปี 1789 และข้อเรียกร้องของมวลชนต่อผู้ปกครองในครั้งกระนั้น ความว่า

“... ประวัติศาสตร์กำลังซ้ำการเป็นไป และข้าพเจ้าเพิ่งเข้าใจการปฏิวัติฝรั่งเศสในบัดนี้เอง แต่นักประวัติศาสตร์ย่อมทราบ ว่า ประวัติศาสตร์ซ้ำการเป็นไปโดยมีข้อแตกต่างกัน ฉะนั้นคำร้องปฏิพากษ์ต่อเจ้าครั้งนี้ดูเสียงไม่เหมือนกันแท้ กับคำร้องปฏิพากษ์ต่อเอมิเกร (ผู้ดีฝรั่งเศสอพยพไปต่างประเทศครั้งโน้น) และความตระหนักตกตื่นว่าต่างประเทศจะเข้าแทรกสอดครั้งนี้ ก็ดูไม่เหมือนกันแท้กับความสยดสยองในการที่ต่างประเทศเข้าบุกรุกครั้งโน้น ข้าพเจ้าหวังอยู่ข้อเดียวว่า เราจะไม่ต้องร้องขอ “ข้าวกับริฐฐธรรมนูญ” เหมือนอย่างที่นิกรแข่งตั้งตั้งวัน ต้องร้องขอในครั้งกระโน้น ...”⁴¹

จะเห็นว่าจากความคิดของ ‘พระองค์วรณ’ ข้างต้น แสดงว่าคงจะให้ความสนับสนุนในด้านแนวคิดของ ‘คณะราษฎร’ อยู่ก่อนแล้ว และได้แสดงท่าทีว่าเอาใจช่วยในการดำเนินงานของคณะนี้ โดยการให้กำลังใจในข้อที่ ‘คณะราษฎร’ เกรงว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบใหม่จะถูกแทรกแซงจากต่างประเทศ ที่ยังคงสนับสนุนระบอบการปกครองเดิม โดย ‘พระองค์วรณ’ มองว่าไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตาม สถานการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ ก็คงจะไม่ร้ายแรงดังเช่นที่เกิดในการปฏิวัติฝรั่งเศสอย่างแน่นอน และในตอนท้ายยังได้แสดงความหวังว่า สถานการณ์คงจะไม่ถูกซ้ำเติมด้วยสภาพทางเศรษฐกิจซึ่งในขณะนั้นกำลังตกต่ำ และราษฎรคงจะไม่อดอยากจนแม้แต่ข้าวกับริฐฐธรรมนูญขึ้นเรียกร้อง ซึ่งจะซ้ำรอยประวัติศาสตร์การปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งในประเด็นนี้ ‘พระองค์วรณ’ พยายามสะท้อนภาพที่ดูเลวร้ายใน ‘ประกาศคณะราษฎร’ ให้อ่อนลง และพร้อมไปกับที่ได้แสดงความหวัง ซึ่งแฝงการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมด้วย ว่าเหตุการณ์เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นในประเทศสยาม ซึ่งความใน ‘ประกาศคณะราษฎร’ ตอนที่กล่าวถึงนี้มีว่า

“... พวกเจ้ามีแต่ซุบมือเปิบ และกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนานหลังคนนั่นเอง! บ้านเมืองกำลังอืดคัดฝืดเคือง

⁴¹ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรณไวทยากร อ้างจาก คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษาระดับประถมศึกษากรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 55.

ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่สำเร็จแล้วและทหารที่ปลดกองหนุนไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของรัฐบาลของกษัตริย์เหี้ยมโหดหมาย บีบคั้นข้าราชการผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้ว ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบ้านเรือนให้มีงานทำ จึงจะสมควรที่จะสนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเขาได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเขาหาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบลือดกันเรื่อยไป เงินมีเหลือเท่าไรก็เอาฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล່อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย ...”⁴² ซึ่งหากนำไปเทียบกับวิธีการเขียนของ ‘พระองค์วรรณ’ ดังที่กล่าวไปแล้ว จะเห็นว่าช่วยให้ ‘คำประกาศคณะราษฎร’ ส่วนนี้ลดความน่ากลัวลงไปมาก และทำให้ภาพการเปลี่ยนแปลงการปกครองของ ‘คณะราษฎร’ ในครั้งนี้กลายเป็น ‘การปฏิวัติ’ ที่ปราศจากการเสียเลือดเนื้อ ซึ่งตรงข้ามกับการปฏิวัติฝรั่งเศสโดยสิ้นเชิง

นอกจากนั้นในยุคนี้ ‘พระองค์วรรณ’ ยังมีบทบาทอย่างมากในการสร้างตัวแบบของ ‘รัฐธรรมนูญ’ ที่จะป็นต้นแบบของ ‘รัฐธรรมนูญ’ ไทยในสมัยต่อมา โดยในช่วงแรกได้แสดงบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นใหม่ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายมาเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกของไทย โดยการวิจารณ์ทั้งในเชิงหลักและถ้อยคำทุกมาตรา คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเอง ก็ได้แก้ไขถ้อยคำในร่างรัฐธรรมนูญนั้นไปตามข้อวิจารณ์ของ ‘พระองค์วรรณ’ เป็นส่วนใหญ่⁴³ ซึ่งเนื้อหาข้อวิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญนี้ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในชื่อ ‘อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ’ ที่มีเนื้อหาอันสะท้อนแนวความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในมุมมองของ ‘พระองค์วรรณ’ ได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญคือเป็นผลงานชิ้นแรกๆ ที่ได้ปรากฏสู่สายตาสาธารณชน ซึ่งได้ช่วยสร้างบทบาทใหม่ใน ‘ระบอบใหม่’ ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ให้กับ ‘พระองค์วรรณ’ ในฐานะผู้ถ่ายทอดความรู้ และหลักวิชาของ ‘ระบอบใหม่’ อันเป็นความปรารถนาที่ได้เคยปรารถนาไว้ในบทความ ‘อนาคตแห่งสยาม’ ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไปแล้ว และที่ได้ กล่าวย้ำจุดยืนนี้อย่างชัดเจนอีกครั้งในส่วนคำนำของ ‘อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ’ ที่ว่า

“... บัดนี้ อนุกรรมการได้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่เสร็จแล้ว และได้เสนอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาปรึกษา ทั้งได้นำออกป่าวประกาศในหน้ากระดาษหนังสือพิมพ์ด้วย ข้าพเจ้าจึงนึกว่าบาง

⁴² ทิพวรรณ บุญทวี, *ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477)*, (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ภาควิชาการปกครอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 118.

⁴³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, (2) กต. 1.1/65, หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสที่ศาลอุทธรณ์ประสูติครบ 6 รอบของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์พงษ์ประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี วันที่ 25 ส.ค. 2506 [มี.ค. 2504 - 10 มี.ย. 2506], ปีที่ 8 แผ่นที่ 484.

ที่มหาชนจะใคร่ทราบข้อสังเกตของข้าพเจ้าเนื่องในรายนั้นบ้าง ข้าพเจ้าจึงได้เรียงข้ออภิปรายร่างรัฐธรรมนูญนี้ขึ้น

ข้าพเจ้าได้เรียงตามหลักวิชา และได้ให้เหตุผลประกอบเช่นเคย แต่ถ้าข้อความใดๆ ในอภิปรายนี้ ไม่เป็นที่ต้องใจท่านผู้อ่านใดๆ แล้ว ข้าพเจ้าขออภัย ข้าพเจ้าให้คำมั่นแต่ท่านทั้งหลาย ได้ว่า ข้าพเจ้าเรียงด้วยเจตนาดีในอันที่จะเผยแผ่ความรู้ตามหลักวิชาเท่านั้น ...”⁴⁴

จากการวางตนเป็นนักวิชาการ ‘ระบอบใหม่’ (หากใช้คำเรียกแบบสมัยปัจจุบัน) ของ ‘พระองค์วรณ’ ดังกล่าวนั้น อาจมองในเชิงจุดมุ่งหมายได้สองมุมมอง กล่าวคือในมุมมองแรก อาจเห็นว่า ความรู้ของตนจะสามารถทำคุณประโยชน์ให้กับ ‘ระบอบใหม่’ ที่ได้สนับสนุนมาเป็นเวลานานปีได้ จึงได้เสนอตัวให้ความช่วยเหลือ หรือในมุมมองที่สอง อาจจะมีมุมมองที่ ‘พระองค์วรณ’ ไม่ต้องการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในฐานะ ‘นักการเมือง’ อย่างจริงจัง เพราะคงจะตระหนักดีถึงข้อจำกัดในฐานะที่เป็น ‘เจ้า’ ซึ่งต้องรักษาท่าทีในลักษณะที่ไม่ต้องการเสียง ในการเผชิญหน้ากับฝ่ายเจ้าที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม ขณะเดียวกันก็ไม่ต้องการเข้าไปมีส่วนได้ส่วนเสียกับฝ่ายรัฐบาลที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่อย่างเต็มตัว และที่สำคัญคือ ‘พระองค์วรณ’ คงไม่ต้องการเข้าไปมีส่วนพัวพันกับความขัดแย้งทางการเมืองของทั้งสองฝ่าย ที่คุกรุ่นขึ้นตามลำดับภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงอาจกล่าวให้เข้าใจได้ง่ายๆ ว่า หาก ‘พระองค์วรณ’ นำตนเข้าไปเล่นการเมืองเต็มตัวเมื่อใดก็จะเป็นการ ‘เปลืองตัว’ และมีแต่ “เสียทั้งขึ้นทั้งลง” ดังนั้นการวางตนในฐานะ ‘นักวิชาการ’ จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับบริบทแวดล้อมในขณะนั้นมากที่สุด

นอกจาก ‘พระองค์วรณ’ จะทำหน้าที่ ‘นักวิชาการ’ ในทาง ‘รัฐธรรมนูญ’ แล้ว ในฐานะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ยังได้มีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ในหลักการพื้นฐานของ ‘ระบอบประชาธิปไตย’ อยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยผ่านทาง การแสดงปาฐกถาตามสถานศึกษาชั้นสูงของประเทศ หรือผ่านการปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียง อาทิ การแสดงปาฐกถาเรื่อง “กรรมกร” ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ‘พระองค์วรณ’ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิตามรัฐธรรมนูญของกลุ่ม ‘กรรมกร’ เพื่อให้คนกลุ่มนี้ตระหนัก และเข้าใจในสิทธิที่ตนพึงมีพึงได้ และยังได้แสดงความสนับสนุนในการดำเนินงานของ ‘สมาคมกรรมกร’ หรือหากตีความอย่างปัจจุบันก็คือ สนับสนุนการดำเนินงานในแนวทางของ ‘สหภาพแรงงาน’ ซึ่งมีภาระหน้าที่หลักในการดูแล ‘สิทธิ’ ด้านต่างๆ ทั้งในเชิงการปกป้อง คุ้มครอง และป้องกัน ให้กับกลุ่ม ‘กรรมกร’ หรือ ‘แรงงาน’ เพื่อไม่ให้เสียเปรียบฝ่ายนายจ้าง และนายทุน ดังความบางตอนว่า

“... ตามรัฐธรรมนูญของเรา คนงานมีเสรีภาพในการทำงานและหางานทำ แต่ไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องให้รัฐบาลหางานให้ทำ เรายังถือสิทธิกัน เรายังพูดจากันด้วยฉันทมิตรภาพ ภราดรภาพ

⁴⁴ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2475), หน้า ช-ค.

คนงานโรงงานก็ร้องเรียนต่อรัฐบาลร้องขอความช่วยเหลือด้วยดี ฐานกรณา ฐานเมตตาจิตต์ และ รัฐบาลก็ตอบสนองเช่นเดียวกัน โดยค้นคว้าหาทางช่วยเหลือเต็มที่... นี่เป็นการสมัคสมานไมตรี แก่กันเป็นการปรองดองระหว่างรัฐบาลกับราษฎร ระหว่างคนมีกับคนจน ระหว่างคนต่างชั้น ไม่ แยกชั้นแบ่งชั้น ...”⁴⁵

แสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ในเรื่องของสิทธิ หน้าที่ ในเรื่องต่างๆ ของพลเมืองใน ‘ระบอบ ประชาธิปไตย’ ของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้เป็นอย่างดี และยังแสดงให้เห็นด้วยว่าความคิดของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในเรื่องเกี่ยวกับแนวคิด และหลักการของ ‘ประชาธิปไตย’ นั้นมีความก้าวหน้าไม่ น้อย เพราะอย่างน้อยก็เป็นการตระหนักว่าแนวคิดเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บาง ประการแม้จะยังไม่มีการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าหลักการเหล่านั้น จะถูกละเลย หรือไม่นำมาปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ซึ่งสะท้อนภาพในลักษณะของผู้มี ‘สามัญ สำนึกประชาธิปไตย’ หรือ ผู้มีความคิด อุปลินสัย บุคลิกลักษณะที่แสดงออกถึงความตระหนักใน อุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งผสมผสานอยู่ในแนวคิด วิถีชีวิต และกิจวัตรประจำวัน

5.2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบทช่วงปัจฉิม วัย

บริบทการเมืองไทยยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น เป็นช่วงเวลาที่เกิดการ เปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งของแนวความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ โดย การเมืองไทยภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ได้รับการปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบการเมือง ที่ได้รับการ จัดระบบใหม่ในลักษณะที่เรียกว่า ‘การเมืองระบบสฤษดิ์’ เนื่องจากความเชื่อที่ว่า การ เมืองไทยในยุคก่อนหน้า ซึ่งเป็นการเมืองในรูปแบบของ ‘คณะราษฎร’ นั้น เป็นระบบการเมืองที่ ล้มเหลว ไร้ซึ่งเสถียรภาพ หรือเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก ที่ไม่อาจใช้ได้ผล หรือไม่ เหมาะสมกับสภาพทางการเมือง และบริบททางสังคมของประเทศไทย ดังนั้นการจัดระเบียบ การเมืองของชาติในยุคของจอมพลสฤษดิ์ จึงมีจุดเน้นที่สำคัญอยู่ 3 ประการ ที่เน้นให้เห็นถึง ความสำคัญของการสร้างค่านิยมแบบไทยๆ ขึ้นทางการเมืองการปกครอง กล่าวคือ (1) การเมือง จะต้องอาศัยหลักการของไทย (2) จะต้องละทิ้งอุดมการณ์ต่างประเทศ (3) จะต้องฟื้นฟูอุดมการณ์ แบบไทยๆ ให้เป็นอุดมการณ์หลัก⁴⁶ ซึ่งการสร้างระบบการเมืองใหม่ที่เป็นแบบไทยๆ นี้ เป็น

⁴⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, (2) กต 2.1/335, ปาฐกถาเรื่อง “กรรมกร” แสดงโดย พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยการ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [ม.ท.], แผ่นที่ 3. (ผู้วิจัยคาดว่า ปาฐกถาเรื่องนี้ น่าจะทรงนิพนธ์ขึ้นในราวๆ ช่วงปี พ.ศ. 2482-2488)

⁴⁶ ทักษิณ เจริญมิตร, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism Paternalism, แปลโดย พรพนี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 191.

จุดมุ่งหมายของจอมพลสฤษดิ์ในการส่งเสริมระบอบ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ขึ้น ดังความบางตอนในประกาศคณะปฏิวัติ โดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ที่ว่า

“...”คณะปฏิวัติ” มีความมุ่งหมายที่จะทำประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตย มีความมุ่งหมายที่จะสร้างประชาธิปไตยขึ้นในประเทศไทยให้เป็นผลสำเร็จ และเห็นว่าจะบรรลุตามความมุ่งหมายนี้ได้ จะต้องแก้ไขข้อผิดพลาดในอดีตนั้นเสีย... จึงได้ทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 ยกเลิกระบอบประชาธิปไตยที่นำมาจากต่างประเทศทั้งดุ้นเสีย และเสนอว่าจะสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับลักษณะพิเศษ และสภาพการณ์ของไทย จะสร้างประชาธิปไตยของไทย ประชาธิปไตยแบบไทย ...”⁴⁷

โดยแนวความคิด รวมทั้งการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเกิดขึ้นตลอดสมัยจอมพลสฤษดิ์ มีผลให้ความคิดทางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ มาถึงจุดที่ต้องเผชิญกับการถูกท้าทายทางความคิดครั้งสำคัญ

ในยุคนี้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้เข้ามามีบทบาทในทางการเมืองอย่างเต็มที่ มากขึ้นกว่ายุคก่อน ในฐานะ ‘รองนายกรัฐมนตรี’ รวมทั้งบทบาทในฐานะ ‘นักวิชาการ’ ก็ยังคงดำรงอยู่ต่อมา และดูเหมือนจะมากขึ้นกว่าเดิม แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้จุดยืนทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ เกิดการปรับตัวใหม่ นั่นคือความพยายามในการสร้างแนวคิด “ประชาธิปไตยแบบไทย” ของจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งสวนทางโดยสิ้นเชิงกับแนวความคิดทางการเมืองแบบ ‘คณะราษฎร’ ที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมองค์ความรู้ และให้การสนับสนุนระบบการเมือง และระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก ตามแนวทาง ‘คณะราษฎร’ มาแต่เดิม ดังนั้นความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในยุคนี้จึงเกิดการปรับให้สอดคล้องกับแนวทางของจอมพลสฤษดิ์ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงพยายามดำรงจุดยืนทางความคิดแต่เดิมเอาไว้ ซึ่งจะปรากฏสอดแทรกอยู่ในงานนิพนธ์ต่างๆ ของยุคนี้ ดังจะกล่าวต่อไป

หลักฐานการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ที่สำคัญ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวทางความคิด เพื่อให้สอดคล้องตามแนวทางของจอมพลสฤษดิ์ แต่ก็ยังพยายามรักษาจุดยืนทางความคิดเดิมเอาไว้ คือ งานนิพนธ์ปาฐกถา เรื่อง ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ อันอาจเป็นเสมือนภาพสะท้อนทางความคิดต่อ ประชาธิปไตยแบบไทย ตามแนวทางของจอมพลสฤษดิ์ในมุมมองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ และยังเป็นการสะท้อนจุดยืนทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้อีกด้วย

ในปาฐกถาเรื่อง ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ นั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้แสดงความคิดเห็นด้วยการสร้างเสริมระบอบ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ว่า

⁴⁷ สถานีวิทยุกองทัพบก “20” 17 สิงหาคม 2508 ใน *ประชาธิปไตยแบบไทย*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โชคชัยเทเวศร์, 2508), หน้า 65, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 193.

“... ประชาธิปไตยเป็นความคิดที่มาจากต่างประเทศ แต่เมื่อนำมาใช้ในประเทศไทย ก็ต้องหาแบบที่เหมาะสมกับประเทศไทยและคนไทย จะต้องมีารดัดแปลงให้เหมาะสม ไม่ใช่ถ่ายเอาของต่างประเทศมาเป็นดุ้นๆ ด้วยเหตุนี้แหละเรื่องของประชาธิปไตยแบบไทย จึงไม่ใช่แต่เรื่องของไทยเท่านั้น แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธิการปกครองที่มีมาแล้ว หรือที่มีอยู่ในต่างประเทศด้วย ...”⁴⁸

อย่างไรก็ตาม ‘เสด็จในกรมฯ’ ก็มองว่า ถึงอย่างไรก็ควรที่จะสังเกตแบบของระบบการปกครองของประเทศอื่นๆ ในโลกประกอบกันด้วย แล้วจึงนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของไทย มิใช่เพียงแต่คิดสร้างสิ่งที่เห็นว่าเป็นไทย โดยละเลยที่จะพิจารณาโลกภายนอกด้วย

“... ในการทดลองเพื่อหาแบบที่ให้ผลปฏิบัติที่ดีที่สุดนั้น เราควรพิจารณาศึกษาและสังเกตแบบการปกครองที่มีอยู่ในโลกด้วย แล้วก็คัดเลือกแบบที่เราเห็นว่าเหมาะสมกับประเทศไทยและประชาชนคนไทยดีที่สุด แล้วนำมาดัดแปลงใช้ตามความต้องการของเรา ...”⁴⁹

ในการพิจารณาแนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ นั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ใช้วิธีการหยิบยกพัฒนาการของแนวคิดประชาธิปไตย ในบริบทประวัติศาสตร์สากลมาใช้เป็นแนวทางประกอบการอธิบาย โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าลักษณะแนวทางเช่นไรของ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ที่สัมพันธ์กับแนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบสากล’ อาทิเช่น การที่อธิบายบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของแนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ว่าเป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กับแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ ของอริสโตเติล เนื่องจากอริสโตเติลเห็นว่า วัตถุประสงค์ที่หมายของระบบการปกครองก็คือ จะส่งเสริมสาธารณประโยชน์ หรือแสวงประโยชน์ส่วนรวม⁵⁰ ซึ่ง ‘เสด็จในกรมฯ’ เห็นว่าสอดคล้องกับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในบริบทของสังคมไทย กล่าวคือมองว่า

“... ถ้าอริสโตเติลได้มาเห็นหลักราชาธิปไตยของไทยแล้ว คงจะพอใจเป็นอันมาก เพราะถึงแม้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ก็ทรงอยู่ในข้อผูกพันที่จะทรงปกครองโดยธรรม และโดยอนุวัตตามพระธรรมศาสตร์ เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม...”

... พึงสังเกตว่า วัตถุประสงค์ที่หมายในการปกครอง ซึ่งตามแบบประชาธิปไตยว่า ต้องเป็นไปเพื่อประชาชนนั้น สำหรับประเพณีนิยมของไทย หรือตามแบบไทยก็เป็นเช่นเดียวกัน โดยมีคำกล่าวชัดแจ้งไว้ว่า “ขอได้ทรงราชภาระดำรงราชสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชนสืบไป” ...”⁵¹

⁴⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/26, ปาฐกถา เรื่อง ประชาธิปไตยแบบไทย ทรงแสดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สมาคมกิจการวิเทศสัมพันธ์ และกฎหมายระหว่างประเทศ, [29 ก.ย. 2508], แผ่นที่ 2.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 3.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 5-6.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 6-9.

นอกจากนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยง ของแนวคิดเรื่อง พระมหากษัตริย์ ที่สัมพันธ์กันกับแนวคิดเรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ ตามแบบตะวันตก กับ ‘พระธรรมศาสตร์’ ตามจารีตแบบกฎหมายไทยโบราณ ที่รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมอินเดีย โดยเห็นว่า รัฐธรรมนูญในแนวคิดแบบตะวันตก ก็ไม่ต่างไปจากพระธรรมศาสตร์⁵² อันเป็นแบบแผนข้อประพฤติปฏิบัติพระองค์ของพระมหากษัตริย์ตามจารีตแบบเอเชียตอนใต้มาแต่โบราณกาล ดังที่ได้แสดงข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า

“... พระมหากษัตริย์ตามประเพณีนิยมของไทย ทรงถือตามพระธรรมศาสตร์ได้ฉันใด ก็ทรงถือตามรัฐธรรมนูญได้ฉันนั้น ประเทศไทยไม่เคยมีทิวสิทธิของกษัตริย์ divine right of kings จึงทรงดำรงตำแหน่งประมุขของชาติ เปนพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญได้อย่างเป็นที่เคารพสักการะและรักใคร่บูชาทั่วราชอาณาจักร ...”⁵³ โดยได้กล่าวเชิงสรุปในตอนท้ายเกี่ยวกับประเด็นเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ กับประชาธิปไตยแบบไทยว่า “... ประชาธิปไตยเป็นระบอบจากต่างประเทศก็จริงอยู่ แต่แบบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนี้ เป็นแบบที่เหมาะสมกับประวัติศาสตร์ ประเพณีนิยมและความต้องการของประเทศไทย จึงถือว่าเป็นลักษณะของแบบไทยได้ ...” (ในประเด็นเรื่อง ‘สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ นี้ผู้วิจัยจะขอก้าวโดยละเอียดต่อไปในบทที่ 6) จากความคิดดังกล่าวผู้วิจัยมองว่า ถึงแม้ ‘เสด็จในกรมฯ’ จะได้พยายามอธิบาย แนวคิดพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีแบบตะวันตก แต่มุมมองที่นำเสนอก็ยังสะท้อนภาพสถาบันพระมหากษัตริย์ตามคติจารีตแบบโบราณอยู่ ซึ่งเป็นแนวทางที่เข้ากันกับแนวทาง ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ของจอมพลสฤษดิ์ และแนวคิดเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ของ ‘พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร’* นักคิดคนสำคัญของ ‘สำนักคิดประเพณี’⁵⁴

⁵² แนวคิดในเรื่องนี้ของ กรมหมื่นนราธิปฯ สอดคล้องกับแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ผู้วิจัยไม่ทราบแน่ชัดว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้รับอิทธิพลแนวคิดเรื่อง พระธรรมศาสตร์คือคตินิติรัฐธรรมนูญแบบเอเชียหรือแบบไทยโบราณ มาจากพระนิพนธ์ที่กล่าวอ้างของเสด็จในกรมฯ หรือจากที่ใด แต่เชื่อว่าแนวคิดนี้จะสืบทอดเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มชนชั้นนำสยาม โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้าและราชินิกุล) ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทรงเรียบเรียงจากคำสอนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พ.ศ. ๒๕๑๖, **บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 86-87.

⁵³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **สป. 19.3/26**, แผ่นที่ 12.

* ศึกษาได้โดยละเอียดจากงานพระนิพนธ์ “The Old Siamese Conception of the Monarchy” ใน Dhani Nivat, H.H. Prince. 1969. **Collected Articles : The Journal of The Siam Society**. Bangkok : Siam Society.

⁵⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย,” ใน **เอกสารประกอบการบรรยายการทบทวนตนเองและการพัฒนาศักยภาพส่วนบุคคล** (29 กรกฎาคม 2541), (กรุงเทพฯ : โครงการ Global Competence Project, 2541), หน้า 1.

แต่ขณะเดียวกันเมื่อได้ให้คำอธิบายในประเด็นอื่นๆ ของหลักการ ‘ประชาธิปไตย’ กลับปรากฏการให้คำอธิบายที่มีภาพสะท้อนอย่างชัดเจนของแนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบตะวันตก’ โดยในการให้คำอธิบายเรื่องการใช้สิทธิเลือกตั้งนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ แสดงความไม่เห็นด้วยในเรื่องที่จะให้มีการจำกัดสิทธิเลือกตั้งไว้เฉพาะผู้ที่มีระดับการศึกษาตามมาตรฐานที่กำหนด โดยให้ความเห็นในแง่หลักการไว้ว่า

“... ตามรัฐธรรมนูญของไทยทุกฉบับตั้งแต่ต้นมาได้ให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแก่พลเมืองทั้งหญิงชายทั่วกัน ตรงกับหลักปฏิญญาสากลแห่งสิทธิมนุษยชนแล้ว โดยไม่มีกำหนดมาตรฐานทางการศึกษา จึงอาจถือได้ว่า เป็นประเพณีการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยอย่างหนึ่งแล้ว ไม่คุ้มค่าที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นการจำกัดสิทธิ และจะนำความยุ่งยากมากหลายในทางปฏิบัติมาด้วย ...”⁵⁵

แต่ความคิดเห็นในประเด็นเดียวกันนี้เอง ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังได้สะท้อนภาพของความขัดแย้งทางความคิดของตนเองเอาไว้ด้วย โดยผ่านการแสดงความไม่แน่ใจในเชิงหลักการว่า ลักษณะการเลือกตั้งเช่นใดคือแบบไทย ลักษณะใดที่มีใช้ ดังความที่ว่า

“... ความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้ายังมีว่า ไม่ควรมีกำหนดมาตรฐานการศึกษาสำหรับผู้ออกเสียงเลือกตั้ง แต่ควรมีการศึกษอบรมทางการเมือง คือ ชี้แจงให้ราษฎรเข้าใจระบอบการปกครองแบบปัจจุบัน... ข้าพเจ้าถือว่า ตามที่ข้าพเจ้าว่ามานี้แหละ เป็นแบบไทย แต่ท่านที่เห็นว่าควรมีกำหนดมาตรฐานการศึกษาก็คงถือว่านั่นแหละคือแบบไทย เพราะจะทำให้เลือกผู้แทนได้ดีขึ้น อะไรเป็นแบบไทย อะไรไม่เป็น จึงเป็นปัญหาที่วินิจฉัยได้ยาก ...”⁵⁶ ซึ่งทำให้ได้มุมมองอีกแง่หนึ่งว่า แม้จะพยายามสร้าง หรืออธิบายความเข้าใจในหลักการ หรือแนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยังไม่แน่ใจ หรือยังหาข้อยุติในข้อวินิจฉัยเรื่อง ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ในบางเรื่องบางประเด็นไม่ได้ด้วยตัวเอง และในตอนท้ายของงานนิพนธ์ ‘เสด็จในกรมฯ’ ก็ได้ย้ำอีกครั้งถึงความไม่แน่ใจนี้ และได้เสนอวิธีการทำความเข้าใจ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ในภาพกว้างๆ โดยการโยนไปให้ผู้ฟังเป็นผู้ใช้วิจารณญาณ ในการพิจารณาตีความด้วยตนเอง โดยใช้ประสบการณ์ในบริบททางประวัติศาสตร์ประกอบกันไป ซึ่ง ‘เสด็จในกรมฯ’ มองว่าน่าจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ดังความบางตอนว่า

“... ตามที่ข้าพเจ้าบรรยายมานี้ ข้าพเจ้าได้เสนอความคิดเห็นว่า ยากที่จะบอกได้ว่า ประชาธิปไตยแบบไทยคืออะไรแน่ นอกจากจะพิจารณาตามประสบการณ์ตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ มา

⁵⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์, สบ. 19.3/26, แผ่นที่ 18.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 18-19.

และสังเกตดูว่า ระเบียบการอย่างไรเหมาะสมแก่ความต้องการของประเทศในขณะนี้อยู่แล้ว และระเบียบการอย่างไรควรจะแก้ไขดัดแปลงให้เหมาะสมดังกล่าวยิ่งขึ้น ...”⁵⁷

แต่สิ่งสำคัญที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ย้ำว่าเป็นหลักการของ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์กับหลักการของ ‘ประชาธิปไตยแบบตะวันตก’ อย่างมากก็คือ แนวคิดเรื่องการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย ที่สอดคล้องกับแนวทฤษฎีของ “มองเตสกีเออ” โดยใช้แนวทางเชิงเปรียบเทียบการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย ตามแบบอย่างของต่างประเทศมาประกอบการอธิบาย ซึ่งเป็นวิธีการที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ มีความถนัด และใช้บ่อยครั้งในการอธิบายหลักการ หรือแนวคิดต่างๆ ทางการเมือง ดังความว่า

“... อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงใช้ คือ ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล

นี่เป็นการแยกอำนาจตามทฤษฎีของมองเตสกีเออ ในสหรัฐอเมริกา เป็นการแยกกันโดยเด็ดขาด แต่ในประเทศอังกฤษ มีการเชื่อมโยงกันบ้าง เช่น อำนาจบริหารกับอำนาจนิติบัญญัติ เชื่อมโยงกันโดยเอาสมาชิกรัฐสภาไปเป็นรัฐมนตรี ...”⁵⁸ แต่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ก็มองว่าสำหรับประเทศไทยแล้ว “... การที่จะให้สมาชิกรัฐสภามุ่งแต่จะทำหน้าที่ออกกฎหมายและควบคุมฝ่ายบริหาร โดยไม่มุ่งจะเข้าเป็นฝ่ายบริหารเสียเองก็เป็นแบบที่ควรนำมาใช้ เพราะอาจนำเสถียรภาพมาได้ ดังตัวอย่างในต่างประเทศ ...”⁵⁹ และยังได้เน้นถึงความสำคัญของ ‘พรรคการเมือง’ ตามแนวคิด ‘ประชาธิปไตยตัวแทน’ ด้วยว่า

“... การเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับรัฐสภา จะต้องกระทำผ่านทางพรรคการเมืองเป็นสิ่งสำคัญ ...” และได้มีข้อเสนอด้วยว่า “... ให้ผู้นำทางการเมืองของประเทศไทย สนใจอย่างจริงจังในการจัดตั้ง พรรคการเมืองแบบไทยที่เหมาะสมแก่ความต้องการแห่งกาลสมัย บ้านเมืองจะได้มีเสถียรภาพอันเป็นยอดปรารถนาของปวงชนชาวไทยโดยทั่วกัน ...”⁶⁰

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ได้ความชัดเจนทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ว่ามีแนวความคิด ที่สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยผ่านทางระบบการเลือกตั้ง และระบบพรรคการเมือง อันจะทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียง หรือตัวแทนของประชาชนในทางการเมืองการปกครอง ซึ่งลักษณะความคิดดังกล่าวนี้ สะท้อนมุมมองของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ ที่ชัดเจนที่สุด และยังได้พยายามที่จะเปิดพื้นที่ทางความคิด ของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ ผ่านวิธีการกระตุ้นจิตสำนึก ‘ประชาธิปไตย’ ของผู้นำทางการเมือง โดยการเน้นย้ำ

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 23.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 19-20.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 23.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 24.

ความสำคัญของการมีพรรคการเมืองอีกด้วย ทั้งๆ ที่บริบททางการเมืองในเวลานั้นยังไม่อำนวยต่อการแสดงออกทางความคิดในแนวทางดังกล่าวเท่าใดนัก

โดยภาพรวมของส่วนนี้ จะพบว่าในปริภูมิของความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังคงมีภาพที่ชัดเจนของแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ แบบตะวันตก และไม่ว่าจะให้คำอธิบายแนวคิด ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในแนวทางใดก็ยังคงพยายามอิงกับหลักการ และแนวคิดแบบตะวันตกอยู่เสมอ แม้บางแนวทางอาจจำเป็นต้องอิงกับหลักการ หรือแนวคิดกระแสหลักของยุคจอมพลสฤษดิ์ที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ดำรงบทบาทอยู่ ไม่ว่าจะโดยกระแสผลักดันของสังคม หรือโดยกระแสผลักดันของผู้มีอำนาจทางการเมือง แต่เนื้อใน หรือแก่นแท้ทางความคิดก็ยังพยายามยึดอยู่ในแนวทางตามหลักการ หรือแนวคิดที่ตนยึดมั่น หรือเชื่อถือ ในลักษณะที่เรียกได้ว่า เป็นการรักษา ‘รากเหง้าทางความคิด’ ซึ่งเกิดจากการบ่มเพาะ ปลูกฝัง และผ่านการซึมซับมาแต่ต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

ความคิดทางการเมืองว่าด้วยเรื่องพระมหากษัตริย์ และสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ

การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ว่าด้วยแนวความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ เป็นการศึกษาถึงความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ที่เกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ในฐานะที่เป็นประมุขของ ‘รัฐชาติ’ และราชวงศ์ กับทั้งความคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ในมุมมองเชิงสถาบัน ซึ่งมีความสำคัญยิ่งในบริบทของสังคมไทย โดยเน้นไปที่การศึกษาในบริบทยุค ‘ประชาธิปไตย’ ที่อำนาจ และสถานะของ ‘พระมหากษัตริย์’ ถูกจำกัดให้เป็นไปตาม ‘รัฐธรรมนูญ’

สำหรับการศึกษาความคิดทางการเมืองในเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ มีงานเขียนที่ได้เคยทำการศึกษามาก่อนหน้านี้ และอาจจัดได้ว่าสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษา แนวความคิด หลักการ หรือทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ อาทิวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ” * ของ ธงทอง จันทรางศุ หรืองานเขียนที่ใช้กรอบ และแนวทางการศึกษาใกล้เคียงกันอย่างวิทยานิพนธ์ ของ เจษฎา พรไชยา เรื่อง “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ” ** เป็นต้น

ส่วนงานเขียนที่จัดว่าเป็นต้นแบบ (original) และเป็นงานชิ้นเอก (classic) เมื่อเทียบกับงานวรรณกรรมประเภทเดียวกัน ได้แก่ งานนิพนธ์ของ ‘พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร’ เรื่อง “The Old Siamese Conception of the Monarchy” *** ซึ่งเป็นการอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์’ ตามจารีตประเพณี โดยอ้างอิง และ

* วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ทางนิติศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2529) สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ใน ธงทอง จันทรางศุ, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ : เอส.ซี.พี.ริ้นท์แอนด์แพค, 2548).

** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ทางนิติศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2543) สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ใน เจษฎา พรไชยา, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

*** ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน H.H. Prince Dhani Nivat, Collected Articles : The Journal of The Siam Society, (Bangkok : Siam Society, 1969).

เชื่อมโยงกับแนวคิดของ ‘พระธรรมศาสตร์’ ตามคติพราหมณ์ และ ‘พระธรรมคำสอน’ จาก ‘พระไตรปิฎก’ ตามคติพระพุทธศาสนา นับเป็นงานที่เป็นฐานความคิดที่สำคัญเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ในปัจจุบัน และมีอิทธิพลต่อแนวคิดการฟื้นฟูพระราชอำนาจ ของกลุ่ม royalist ไทยมากที่สุดชิ้นหนึ่ง

โดยในการศึกษาในบทนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการศึกษาความคิดทางการเมือง โดยยึดแนวทางของระเบียบวิธี (methodology) และกระบวนการวิเคราะห์ ตามกรอบของแนวการศึกษา ‘ประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง’* เป็นหลัก โดยศึกษาวิเคราะห์ผ่านสื่อ (medium) ทางความคิด หรือ ‘ตัวบท’ (text) ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ สัญลักษณ์ รวมถึงการแสดงออกเชิงพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ ที่สามารถเข้าถึงได้

การศึกษาความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในแนวทางที่เกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ จะเป็นการศึกษาถึง ชุด หรือรูปแบบของความคิด ที่มีต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ทั้งในลักษณะเชิงปัจเจก และลักษณะเชิงสถาบัน รวมไปถึงแนวความคิดที่มีต่อ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ อันเป็นระบอบการปกครองใหม่ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งผ่านการปลูกฝัง ซึมซับ จนกลายเป็นความรู้ ที่ก่อตัวเป็นความคิด และถูกถ่ายทอดออกมาใน ‘บริบท’ (context) ต่างๆ

นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาถึงความคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในมุมมองของนักคิดคนสำคัญๆ ของสังคมไทยในบริบทแต่ละช่วงสมัย โดยนำองค์ความคิดของบุคคลเหล่านั้นมาศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ในลักษณะการอภิปรายทั้งที่สนับสนุน และถกเถียงกับมุมมองความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทิศทางพัฒนาการของกระแสความคิด (stream of thought) หรือกระแสภูมิปัญญา ในประเด็นเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในบริบทสังคมการเมืองไทยอีกแนวทางหนึ่ง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการศึกษาความคิดทางการเมือง ในประเด็นเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ออกเป็น 3 ช่วง เช่นเดียวกับการศึกษาในบทก่อนๆ กล่าวคือ

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : ช่วงปฐมวัย
2. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : ช่วงมัธยมวัย
3. สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : ช่วงปัจฉิมวัย

* ศึกษากรอบแนวทางการศึกษานี้ได้จากบทที่ 2 ของการวิจัยนี้

ก่อนการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในประเด็นเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ผู้วิจัยจำเป็นต้องทำการอธิบายถึง นิยาม ความหมาย และแนวความคิด รวมไปถึงบริบททางประวัติศาสตร์ของพัฒนาการทาง ความคิด ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ใน เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจต่อ กระบวนการการรับรู้ และการส่งผ่านกระแส ความคิด และภูมิปัญญาของแนวคิด ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ซึ่งช่วยให้การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในประเด็นนี้ มีความครอบคลุม และมีหลักเกณฑ์ทางวิชาการรองรับ

6.1 พัฒนาการของความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในประเทศไทย

ในส่วนแรกนี้จะเป็นการสำรวจนิยาม รวมถึงแนวความคิดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ทั้งในเชิงปัจเจก และในเชิงสถาบัน รวมไปถึงบทบาท ความสำคัญที่มีต่อสังคม การเมืองไทย

6.1.1 ‘พระมหากษัตริย์’ : การสำรวจนิยาม และแนวความคิด

‘พระมหากษัตริย์’ ตรงกับคำว่า ‘King’ ในภาษาอังกฤษ โดยมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า นักรบผู้ยิ่งใหญ่ หรือผู้ปกป้องภัยที่ยิ่งใหญ่

สำหรับในทางรัฐศาสตร์แล้ว ‘พระมหากษัตริย์’ ถือว่าเป็นตำแหน่งประมุขแห่งรัฐประเภท หนึ่ง¹ โดยทั่วไปกษัตริย์จะเป็นทั้งประมุขของประเทศ และเป็นสัญลักษณ์ของความต่อเนื่องของ ชาติดั้งเดิม เพราะเป็นสถาบันที่มีการสืบทอดทางสายเลือดผ่านระบบการสืบสันตติวงศ์ โดยปกติ เมื่อกล่าวถึง ‘พระมหากษัตริย์’ มักหมายถึงสถาบัน แต่หากจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่เป็น บุคคลโดยตรงต้องใช้คำว่า องค์พระมหากษัตริย์² หรือเอ่ยนามเจาะจงลงไป

กานต์ โกวิทช์สมบุญ³ ได้อธิบายเกี่ยวกับ ‘สถาบันกษัตริย์’ ในความหมายดั้งเดิมว่า เป็น สถาบันการปกครอง ที่ผู้ปกครองมีอำนาจปกครอง และมีการสืบราชสมบัติ อันเป็นผลของ วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการก้าวเข้าสู่อำนาจของผู้นำเผ่า ต่อมาเผ่าต่างๆ ที่

¹ อูทัย หิรัญโต, *สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524), หน้า 334.

² เดโช สวานานนท์, *พจนานุกรมศัพท์การเมือง*, (กรุงเทพฯ : หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 2545), หน้า 176.

³ กานต์ โกวิทช์สมบุญ, *เอกสารคำสอนวิชาพัฒนาการทางการเมือง : Political Development*, (กำแพงเพชร : ภาควิชารัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร, 2543), หน้า 82-83.

เกี่ยวข้องกันได้รวมตัวกัน และยกย่องผู้นำคนหนึ่งเป็นประมุข แล้วสถาปนาสถาบันกษัตริย์ขึ้น เริ่มต้นจาก สถาบันกษัตริย์ยุคฟิวดัล สถาบันกษัตริย์ยุคเทวสิทธิ์ และสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นลักษณะการจัดแบ่งในวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของยุโรป สำหรับประเทศไทย จรูญ สุภาพ และรุ่งพงษ์ ชัยนาม⁴ ได้แบ่งวิวัฒนาการของสถาบันกษัตริย์ในประเทศไทยออกเป็น 3 ยุค เช่นกัน คือ 1) สถาบันกษัตริย์ในยุคพ่อขุนในระบบการเมืองการปกครองของกรุงสุโขทัย 2) สถาบันกษัตริย์ยุคทวารวรา ในระบบการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 และ 3) สถาบันกษัตริย์ยุคประชาธิปไตย ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

รูปแบบการปกครองโดย 'พระมหากษัตริย์' มักเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า 'ราชาธิปไตย' หรือ 'monarchy' ในสมัยเริ่มแรกนั้นประมุขของรัฐที่เป็นพระมหากษัตริย์ จะเป็นผู้มีและใช้อำนาจอธิปไตยโดยพระองค์เอง คืออำนาจสูงสุดเป็นของพระมหากษัตริย์ เรียกการปกครองโดยพระมหากษัตริย์ในลักษณะนี้ว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) ซึ่งการปกครองลักษณะนี้ 'พระมหากษัตริย์' จะเป็นทั้งประมุขของรัฐ และผู้ปกครองรัฐในเวลาเดียวกัน

ต่อมาเมื่อแนวคิด 'ประชาธิปไตย' และ 'รัฐธรรมนูญ' เริ่มแพร่หลาย พระมหากษัตริย์ก็จำเป็นต้องลดอำนาจสิทธิ์ขาดที่เคยมีอยู่ลง ทำให้เกิดการปกครองในลักษณะที่เรียกว่า การปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ หรือมีอำนาจจำกัด (constitutional monarchy or limited monarchy) 'พระมหากษัตริย์' ในลักษณะนี้จึงมักมีฐานะเป็นเพียงประมุขของรัฐเท่านั้น ซึ่งการปกครองทั้งสองลักษณะนี้เป็นการจัดแบ่งโดยภาพรวม ต่อสภาพทางการเมืองการปกครองของรัฐที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่หากพิจารณาแยกในแต่ละประเทศ ก็อาจจะแบ่งแยกออกไปได้อีกตามวิวัฒนาการ และบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศ ดังในกรณีของประเทศไทย จากมุมมองความเห็นของ ม.ร.ว.ทองสุจจิต นวรัตน์⁵ ได้อธิบายวิวัฒนาการทางการเมือง ของสถาบันกษัตริย์สยาม ว่ามีวิวัฒนาการผ่านการเปลี่ยนแปลงมา 5 ขั้นตอน อันอาจเป็นตัวแทนของแนวคิดเกี่ยวกับ วิวัฒนาการของสถาบันกษัตริย์สยามในทัศนะของฝ่ายเจ้า หรือฝ่ายนิยมเจ้า (royalist) ได้ กล่าวคือ

(1) สมัยการปกครองตามลัทธิป่าเถื่อน (Barbarism) เป็นการปกครองยุคโบราณที่สุด ตั้งแต่สมัยที่คนไทยยังตั้งถิ่นฐานอยู่แถบลุ่มแม่น้ำฮวงโห

⁴ จรูญ สุภาพ และรุ่งพงษ์ ชัยนาม, สถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย, เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยฯ, 2540), อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 83-84.

⁵ ม.ร.ว.ทองสุจจิต นวรัตน์, สยามรัฐปฏิวัติ (Siam Reformation), อ้างใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475, (กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533), หน้า 7.

(2) สมัยการปกครองตามลัทธิปิตรราชาธิปไตย (Theocratic) เป็นการปกครองประมาณสมัยน่านเจ้า สุโขทัยและศรีวิชัย

(3) สมัยการปกครองตามลัทธิปริimitตาญาสิทธิราชย์ (limited monarchy) เป็นการปกครองในปลายสมัยสุโขทัย สมัยอู่ทองและอยุธยา

(4) สมัยการปกครองตามลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) เป็นการปกครองนับตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2475

(5) สมัยการปกครองยุคปัจจุบัน หลังการปฏิวัติสยาม 2475 เป็นต้นมา เป็นการปกครองตามลัทธิรัฐธรรมนูญ

บทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น เป็นบทบาทใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในยุโรป ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ทั้งโดยการที่กษัตริย์ริเริ่มขึ้นเอง และทั้งจากการถูกกดดันเรียกร้อง รวมถึงใช้กำลังบังคับจากพลังมวลชนในประเทศ ส่วนใหญ่เมื่อกษัตริย์ถูกจำกัดอำนาจโดยรัฐธรรมนูญ บทบาททางการปกครองมักจะถูกจำกัด และถอยโอนไปยังสถาบันอื่นๆ ตามข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ เช่น คณะรัฐมนตรี รัฐสภา และศาล เป็นต้น ทำให้สถาบันกษัตริย์มีบทบาทเฉพาะในเชิงสัญลักษณ์ และพิธีการต่างๆ และมีสถานะที่อยู่เหนือการเมือง กล่าวคือ จะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการดำเนินการทางการเมือง และไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำทางการเมืองในทุกๆ กรณี หลักการในเรื่องนี้สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ⁶ คือ

1) the king can do no wrong คือ กษัตริย์ไม่อาจกระทำผิดได้ เพราะความรับผิดชอบทั้งหมดตกเป็นภาระของคณะรัฐมนตรี ดังที่ รัฐธรรมนูญมักจะกำหนดให้ไม่อาจฟ้องร้องกษัตริย์ได้ หรือ กำหนดสถานะของกษัตริย์ให้เป็นผู้ที่ควรเคารพสักการะ ไม่อาจล่วงละเมิดได้ไม่ว่ากรณีใดๆ

2) the king cannot act alone คือ กษัตริย์ไม่อาจกระทำการใดๆ ได้โดยลำพัง นั่นคือในกิจการของแผ่นดินที่ต้องทำในนามของประมุขแห่งรัฐ ต้องมีรัฐมนตรีลงนามกำกับ ดังที่เรียกกันว่า “ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ” ซึ่งจะถือว่ารัฐมนตรีเป็นผู้เห็นชอบ และต้องรับผิดชอบต่อกรกระทำเหล่านั้นด้วย

แม้อำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญจะถูกจำกัด แต่ก็มีหลักการในเรื่องที่ให้สิทธิแก่กษัตริย์ในบางกรณีด้วย ซึ่งเป็นสิ่งช่วยส่งเสริมบารมี และความสำคัญในฐานะประมุขของรัฐให้แก่กษัตริย์ ซึ่งสิทธิดังกล่าวได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการปรึกษาหารือ (the right to be consulted), สิทธิที่จะส่งเสริมสนับสนุน (the right to be encourage) และ สิทธิที่จะทรงตักเตือน (the right to be warn)⁷

⁶ อุทัย หิริญโต, สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524), หน้า 336-337.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 338.

สำหรับอำนาจของกษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญตามหลักการทั่วไป จะมีด้วยกัน 5 ประการ คือ

- อำนาจในทางการเมือง เช่น อำนาจในการยุบสภาตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี
- อำนาจในทางนิติบัญญัติ เช่น อำนาจในการออกกฎหมาย รวมถึงยับยั้งกฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภาแล้ว

- อำนาจในทางการบริหาร เช่น อำนาจในการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเข้าบริหารประเทศตามมติของสภา

- อำนาจในทางตุลาการ โดยถือว่าศาลทุกชั้น ทุกประเภทตัดสินคดีความไปในนามของกษัตริย์ และกษัตริย์ยังมีอำนาจในการให้อภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษตามคำแนะนำของรัฐมนตรีอีกด้วย นอกจากนี้กษัตริย์ยังมีอำนาจตามจารีตประเพณี และบารมีส่วนพระองค์ (charismatic authority) อีกด้วย โดย ชนิดา ชิตบัณฑิตย์* เรียกอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในลักษณะนี้ว่า “พระราชอำนาจทั่วไป” กล่าวคือ เนื่องจากสถาบันกษัตริย์มีความสืบเนื่องมาด้วยระบบการสืบสันตติวงศ์ ทำให้สถาบันนี้เป็นสถาบันที่ดำรงอยู่คู่กับชาติมาช้านาน สามารถก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติได้ อีกประการหนึ่งกษัตริย์บางองค์ดำรงอยู่ในตำแหน่งเป็นเวลายาวนาน ผ่านประสบการณ์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของชาติมามากกว่าสถาบันทางการเมืองอื่นๆ อาทิ คณะรัฐมนตรี หรือสภา ที่ดำรงตำแหน่งหมุนเวียนไปตามวาระ ทำให้กษัตริย์สามารถที่จะสั่งสมบารมีไว้ได้ กลายเป็นที่ยำเกรง เชื่อถือ และสามารถขจัดปัญหาอุปสรรคในด้านต่างๆ ของชาติที่สถาบันอื่นๆ ไม่สามารถกระทำได้ ซึ่งเกษียร เตชะพีระ^๑ กล่าวว่า “พระราชอำนาจทั่วไป” ดังกล่าวนี้มีลักษณะสำคัญคือ

- 1) เป็นพระราชอำนาจที่ไม่ได้บัญญัติไว้ เป็นลายลักษณ์อักษร ในรัฐธรรมนูญ (unconstitutionalized)

- 2) เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เข้าใจตรงกันทุกฝ่าย ว่าเป็นพระราชอำนาจที่มีอยู่จริง (หรืออย่างน้อยหนึ่งเป็นอำนาจที่รองรับโดย traditional and universal consensus และมีลักษณะ actual) และ

* เกษียร เตชะพีระได้สังเคราะห์ตีความความคิดเรื่อง “พระราชอำนาจทั่วไป” นี้จาก ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : การสถาปนาพระราชอำนาจนา** (พ.ศ. 2494-2546), (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547).

^๑ เกษียร เตชะพีระ, “บทวิจารณ์ การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง : The Construction of Mainstream Thought on “Thainess” and the “Truth” Constructed by “Thainess” โดย รศ. สายชล สัตยานุรักษ์,” ใน **ฟ้าเดียวกัน**, (ตุลาคม-ธันวาคม, 2548), 3(4) : 79.

3) เป็นพระราชอำนาจส่วนสำคัญที่สุดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน หรือที่ เกษียร เรียกว่าเป็น the invention of tradition หรือการประดิษฐ์คิดสร้างธรรมเนียม ประเพณีขึ้นใหม่

6.1.2 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' : พัฒนาการทางความคิดในบริบทประวัติศาสตร์ไทย

เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการของแนวความคิดในเรื่อง 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ที่ผ่านการรับรู้ และถ่ายทอดในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยที่คนไทยเริ่มก่อร่างสร้างอาณาจักรของตนขึ้น จนกระทั่งถึงยุครัฐสมัยใหม่ โดยการศึกษาแนวความคิดดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะเน้นการศึกษาไปที่บริบทความคิดต่อสถานะ และบทบาทของ 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นหลัก

6.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' ช่วงยุคก่อนสมัยรัชกาลที่ 5

แนวความคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' ในยุคก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ ได้แก่ 1) ยุคแนวคิด 'สถาบันกษัตริย์แบบพ่อขุนหรือพ่อปกครองลูก' สมัยสุโขทัยตอนต้น 2) ยุคแนวคิด 'สถาบันกษัตริย์แบบธรรมราชา' สมัยสุโขทัยตอนปลาย 3) ยุคแนวคิด 'สถาบันกษัตริย์แบบเทวราชาหรือสมมุติเทพ' สมัยอยุธยาถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' ในยุคแรกๆ ของการก่อตัวเป็นอาณาจักรของคนไทยนั้น เนื่องจากยังมีลักษณะเป็นสังคมชนเผ่า (tribal society) ขนาดย่อมๆ ทำให้การปกครองในระยะนี้เน้นไปในรูปแบบ 'พ่อปกครองลูก' (paternal) โดยเฉพาะในสมัยพระมหากษัตริย์ 3 พระองค์แรก ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคำนำพระนามว่า 'พ่อขุน' ทั้งสิ้น การปกครองตามลักษณะนี้ กษัตริย์จะวางตัวเป็นเสมือนพ่อของปวงชนทั้งหลาย ประชาชนมีสิทธิที่จะเข้าถึงตัวผู้ปกครอง (right of access) ได้ มีการนำกระดิ่งแขวนไว้ที่หน้าประตูวัง ให้ประชาชนไปสั่นกระดิ่งแจ้งปัญหาของตน ซึ่งผู้ปกครองจะช่วยแก้ไขให้โดยตรง⁹

⁹ เจษฎา พรไชยา, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 34-35, และ ธงทอง จันทรางศุ, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ : เอส.ซี.พริ้นท์แอนด์แพค, 2548), หน้า 23-25, และ วิทยา สุจิตธนาภิรักษ์, "หน่วยที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์," ใน เอกสารการสอนชุดวิชา วิชาพัฒนาการการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537), หน้า 177.

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ในสมัยสุโขทัย ตอนต้นนั้น ‘พระมหากษัตริย์’ ใกล้ชิดกับประชาชนเป็นอย่างมาก และประชาชนเองก็สามารถพบปะเจรจากับ ‘พระมหากษัตริย์’ ได้อย่างตรงไปตรงมา โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงทัศนะไว้ว่า “... สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยเป็น ‘สถาบันของมนุษย์’ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นมนุษย์ มิใช่เทพเจ้า ความใกล้ชิดกับประชาชนนั้นแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นมนุษย์ มิได้ถูกกีดขวางกั้นมิให้ติดต่อกับมนุษย์อื่น ๆ ด้วยเป็นเทพเจ้า... แต่ทรงอยู่ในฐานะเจ้าของบ้าน เจ้าของเมือง มีหน้าที่จะต้องปกครองบ้านเมืองให้อยู่ได้ด้วยความปลอดภัย คอยปกป้องดูแลให้ลูกบ้านลูกเมืองมีความสมบูรณ์ ได้รับความเป็นธรรม มีโอกาสที่จะทำมาหากินเลี้ยงตัวได้ มีศีลธรรมอันดี มีปัญญาและความรู้ที่ก้าวหน้าออกไปตามกาล และมีความบันเทิงตามโอกาส ...”¹⁰ ซึ่ง ศักดิ์ ฝาสุกนิรันต์ มองว่า หลักการปกครองแบบบิดาปกครองบุตรนี้ ในสมัยอยุธยาตลอดถึง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีก็ยังคงถือเป็นคติของนักปกครองที่ดีอยู่ ถึงแม้จะได้หันไปถือระบอบ เทวราชา (the devine kingship) แล้วก็ตาม¹¹

แนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ในยุคต่อมา คือสมัยสุโขทัยตอนปลาย เนื่องจากเริ่มได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ทำให้รับเอาแนวคิด ‘พระมหากษัตริย์’ แบบ ‘ธรรมราชา’ มาไว้ ซึ่งปรากฏหลักฐานในวรรณกรรมชิ้นสำคัญยุคสุโขทัยตอนปลาย สมัยพระมหาดธรรมราชาลิไท คือพระราชนิพนธ์ “ไตรภูมิพระร่วง” (พ.ศ. 1888) โดยแนวคิดนี้มีลักษณะสำคัญโดยสรุป 4 ประการ¹² กล่าวคือ 1) กษัตริย์จะต้องเป็นนักปราชญ์ และรู้ธรรม * ส่งสอนคนได้ 2) เอาจใจใส่บำรุงศาสนา สร้างถาวรวัตถุในทางศาสนา ตลอดจนออกบวช 3) มีความสามารถในการปกครอง สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักร และ 4) สร้างความร่วมมือเป็นสุขอยู่ดีกินดีให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรในอาณาเขต

นอกจากนั้นแนวความคิดใน “ไตรภูมิพระร่วง” อันมีต้นตอเดิมมาจาก “อัครัญญสูตรในทีฆนิกาย” ซึ่งเป็นพระพุทธานิพนธ์เกี่ยวกับการกำเนิดโลก จักรวาลและมนุษย์นั้นถือว่า ผู้ปกครองเป็นสมมุติราช หรือมหาชนสมมติ หรือมหาสมมติในความหมายที่ว่า ประชาชนยินยอมพร้อมใจกันเลือกขึ้นมาให้ทำหน้าที่ปกครองควบคุมสังคม กับทั้งมีสถานะเป็น ‘กษัตริย์’ หรือ ‘ขัตติยะ’ เพราะเป็นผู้ทำหน้าที่แบ่งปันที่นา (ที่ดิน) ให้แก่ประชาชน กับทั้งทรงเป็น ‘ราชา’ เพราะทำให้

¹⁰ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, บรรณานุกรม, **ลักษณะไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2551), หน้า 26.

¹¹ ศักดิ์ ฝาสุกนิรันต์, **การปกครองของไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2514), หน้า 38.

¹² วิทยา สุจริตอนารักษ์, “หน่วยที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์,” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา วิวัฒนาการการเมืองไทย**, หน้า 177.

* ธรรม ในที่นี้คือธรรมะในทางพระพุทธศาสนา อาทิ เบญจศีล (ศีล 5), อุโบสถศีล (ศีล 8) นอกจากนี้เมื่อกล่าวถึงแนวคิดของคติแบบ ‘ธรรมราชา’ ยังหมายรวมถึงธรรมที่เป็นขัตติยราชประเพณีที่ ‘กษัตริย์’ จะต้องยึดถือในการปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม, สังคหวัตถุ และ จักรวรรดิวัตร อีกด้วย

ประชาชนพอใจในกรอบของแนวความคิดนี้ และนัยสำคัญของแนวความคิดนี้อยู่ที่การยอมรับและไม่ประสงค์จะเน้นสถานภาพอันสูงส่งผิดปกติของผู้ปกครอง คงถือว่าผู้ปกครองเป็นสามัญชนที่เป็นผู้นำซึ่งพิเศษกว่าคนอื่น¹³ เท่านั้น

ต่อมาในสมัยอยุธยาแนวความคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ จึงได้ปรับเปลี่ยนไปสู่การรับคติแนวคิดแบบ ‘เทวราชา’ ตามแบบลัทธิเทวราชหรือไศเลนทร์ในทางศาสนาพราหมณ์ของอินเดียซึ่งไทยรับต่อมาจากอิทธิพลขอมอีกทอดหนึ่ง เข้ามาผสมผสานกับแนวคิดแบบ ‘ธรรมราชา’ ตามคติพุทธศาสนา ที่คงรับสืบทอดต่อมาจากยุคสุโขทัย ซึ่ง ควอริช เวลส์¹⁴ มองว่า ทฤษฎีทั้งสองนี้มีได้ขัดแย้งกันเลย แต่เข้ากันได้อย่างสมบูรณ์ พราหมณ์ประจำราชสำนักจะมีบทบาทในด้านพิธีกรรม การอัญเชิญเทพเจ้า ส่วนประชาชน และพระสงฆ์จะนับถือพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์

ส่วน ลิขิต ธีรเวคิน¹⁵ อธิบายการผสมผสานแนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ในสมัยอยุธยาว่า เนื่องจากอยุธยาเป็นอาณาจักรที่มีอาณาเขตกว้างขวาง ระบบการปกครองบริหารก็ขยายขนาดและเพิ่มความซับซ้อนขึ้นมาก อุดมการณ์ทางการเมืองก็เป็นแบบผสมผสาน กล่าวคือ ลัทธิพราหมณ์ได้เข้ามามีอิทธิพลและบทบาทในราชสำนักในแง่พิธีกรรมต่างๆ เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ ความน่าเชื่อถือและความเกรงกลัวในสายตาของสามัญชน กษัตริย์เป็นสมมุติเทพตามคติเรื่องเทวราชาและจักรวาทิน ผสมผสานกับพุทธนิกายมหายาน คือพระโพธิสัตว์และบางสมัยก็ผนวกคติเรื่องธรรมราชาเข้ามาด้วย หรือกษัตริย์เป็นพระพุทธรูปเจ้า สมเด็จพระอู่ทองทรงดำรงในแง่สถาบันทางการเมือง สิทธิธรรมของผู้ปกครองจึงได้รับการเสริมโดยคติของพุทธและฮินดู การใช้ราชาศัพท์ พิธีกรรมต่างๆ การแต่งตัว เครื่องประดับต่างๆ ฯลฯ

ถึงสมัยรัตนโกสินทร์แนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ส่วนใหญ่ยึดตามแนวคิดแบบสมัยอยุธยา แต่สิ่งที่ต่างออกไปคือเริ่มมีการผ่อนคลายความเคร่งครัดตามคติแนวคิดแบบ ‘เทวราชา’ ลงไปอย่างมาก เช่น การลดหย่อนกฎเกณฑ์การห้ามมององค์พระมหากษัตริย์ หรือการรื้อฟื้นระบบติกลองร้องทุกข์ และการถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ได้โดยตรงในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 เป็นต้น รวมไปถึงการให้ความสำคัญยิ่งขึ้นกับแนวคิดเรื่อง ‘ธรรมราชา’ และการเข้าสู่สถานะ ‘พระมหากษัตริย์’ ตามหลักการ ‘มหาสมมติ’ หรือที่ในภายหลังพัฒนาขึ้นมาในรูปแบบของแนวคิด

¹³ สรุปความจาก วิทยา สุจริตธนารักษ์, “หน่วยที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา วิชาพัฒนาการการเมืองไทย, หน้า 177.

¹⁴ ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, กาญจนี ละอองศรี (สมเกียรติกุล), ยูพา ชมจันทร์ แปลจาก “Ancient Siamese Government and Administration” (1934), (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 14.

¹⁵ ลิขิต ธีรเวคิน, การเมืองการปกครองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), หน้า 13.

'อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ' ส่วนแนวทางการปฏิบัติด้านขนบธรรมเนียมราชประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงพระราชอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์ที่น่าเกรงขามตามแบบลัทธิพราหมณ์ฮินดูนั้น ยังคงได้รับการสืบทอดไว้ แต่มีการผสมผสานแนวคิดแบบพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมความเป็น 'ธรรมราชา' ของ 'พระมหากษัตริย์' และปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัยมาโดยลำดับ เช่น พระราชพิธีราชาภิเษก พระราชพิธีแรกนาขวัญ พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทางพระพุทธศาสนาต่างๆ เป็นต้น ซึ่งแนวความคิดที่กล่าวมาเกือบทั้งหมดเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ที่แนวคิด และอารยธรรมแบบตะวันตกเริ่มแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาผสมผสาน แนวคิดหลายประการได้รับการต่อยอดต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย เช่น การยกเลิกประเพณีหมอบคลาน หรือการรับรูปแบบวัฒนธรรมตะวันตกหลายแขนงเข้ามาใช้ปฏิบัติในราชสำนัก อาทิ การแต่งกาย ระบบการศึกษา เป็นต้น

6.1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (รัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 7)

แนวคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น เป็นช่วงที่มีพัฒนาการของแนวคิดในเชิงอุดมการณ์เป็นส่วนมาก ทั้งที่เป็นแนวคิดซึ่งมาจากพระมหากษัตริย์โดยตรง และทั้งที่เป็นแนวคิดที่มาจากบุคคลอื่นๆ ทั้งที่เป็น 'เจ้า' 'ขุนนางข้าราชการ' และรวมไปถึงที่เป็น 'ปัญญาชนสามัญ'

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แนวความคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' เน้นหนักไปที่การรวมศูนย์อำนาจมาไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์ หรืออำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ อันเป็นลักษณะของการปกครอง แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) อย่างเต็มที่นั่นเอง โดยในระยะแรกของการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 5 พระองค์แทบจะไม่มีอำนาจในการปกครองอยู่เลย เนื่องจากอำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้สำเร็จราชการ และคณะเสนาบดีแทบทั้งสิ้น ดังนั้นจึงมีความพยายามอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในการที่จะดึงอำนาจกลับคืนมายังพระมหากษัตริย์ ในขั้นแรกได้ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) ขึ้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ (Legislative) เพื่อถ่วงดุลอำนาจกับฝ่ายบริหารที่ผู้สำเร็จราชการ คือ สมเด็จพระยาบรมมหาราชวัง (ช่วง บุนนาค) กับขุนนางฝ่ายตระกูลบุนนาคมีอำนาจควบคุมอยู่ ดังความในพระราชดำรัสตอบความเห็นในคำกราบบังทูลฯ ร.ศ. 103 ว่า

“... ในตอนต้น อำนาจนั้นอยู่แก่รีเยต์* แลเสนาบดีทั้งสองอย่าง ครั้นภายหลังมาเมื่อเราค่อยมีอำนาจขึ้น ตำแหน่งเอกเสกคิวตีฟ นั้นเป็นที่หวงแหนของรีเยต์และเสนาบดี แต่ลียิสเลตีฟนั้นหาใครจะมีผู้ใดชอบใจไม่ เราได้จัดอุดหนุนลียิสเลตีฟขึ้นจนมีเควซิลที่ปรึกษาทำกฎหมายเนืองๆ เป็นต้น... เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลียิสเลตีฟเควซิล เป็นออปลิชั่นของเวอนเมนต์ตรงเมื่อการภายหลังมาเมื่อเหตุการณ์ในคอเวอนเมนต์มากขึ้นเป็นโอกาสที่เราได้แหกมือลงไปได้อย่าง เราจึงได้ถือเอาอำนาจเอกเสกคิวตีฟได้ที่ละน้อยจนภายหลังตามลำดับมา จนถึงกระทั่งบัดนี้เรากลายเป็นตัวคอเวอนเมนต์ ...”¹⁶

จากแนวคิดในการตั้งอำนาจกลับคืนมายังพระมหากษัตริย์ โดยการตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นมาทำหน้าที่เสมือนเป็นฝ่ายนิติบัญญัตินั้น หากมองในมุมมองของนักวิชาการบางกลุ่ม อย่างทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา* อาจมองได้ว่าเป็นแนวคิดของรัชกาลที่ 5 ที่จะริเริ่มการปกครองในรูปแบบ ‘รัฐสภา’ หรือ ‘parliament’ อันจะเป็นจุดเริ่มต้นของการปกครองที่กษัตริย์มีอำนาจจำกัดหรืออยู่ใต้รัฐธรรมนูญ (limited monarchy or constitutional monarchy)

ภายหลังการตั้งสภาที่ปรึกษาทั้งสองราวสิบปี ได้มีคณะบุคคลอันประกอบด้วยเจ้านาย และขุนนางซึ่งได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษา และประจำ ณ สถานทูตสยามในอังกฤษและฝรั่งเศส ที่ได้พบเห็น และได้รับเอาแนวความคิดใหม่ๆ ของรูปแบบการเมืองการปกครองของประเทศตะวันตก จึงมีความเห็นที่ต้องการให้ประเทศสยามมีการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเพื่อความเจริญก้าวหน้าเช่นเดียวกับประเทศในยุโรป จึงมีหนังสือ “คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓”¹⁷ เพื่อให้รัชกาลที่ 5 พิจารณา โดยเนื้อหาในส่วนที่มีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับบทบาทของสถาบันกษัตริย์นั้น ได้มีข้อเสนอโดยสรุปให้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบ “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” คือมีกฎหมายรัฐธรรมนูญ กำหนดพระราชอำนาจและแบ่งพระราชอำนาจที่มีอยู่เดิมให้แก่เสนาบดีประกอบกันเป็นคณะรัฐมนตรี โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประธานอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ การปกครองในรูปแบบนี้จะทำให้บ้านเมืองมั่นคงถาวรกว่าระบบ “แอบโซลูตโมนากี” ซึ่งจะช่วยให้บ้านเมืองมั่นคงได้ชั่วเวลาที่ทรงมีพระชนม์อยู่เท่านั้น แต่การปกครองแบบ “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” นั้น เป็นการสร้างเสริมสถาบันใหม่ที่จะไม่สลายตัวแม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงแผ่นดินใหม่ก็ตาม¹⁸

* คือ Regent หมายถึง ผู้สำเร็จราชการ ซึ่งในเวลานั้นคือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

¹⁶ ภาวดี มหาพันธ์, ประวัติศาสตร์การปกครองไทย, (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาคาร, 2527), หน้า 76.

* ศึกษาเพิ่มเติมได้จากงานเขียนของ ท. กล้วยไม้ ณ อยุธยา, “คณะองคมนตรี,” รัฐสภาสาร, (กุมภาพันธ์, 2532),

37(2) : 1-27.

¹⁷ ศึกษาเนื้อหาของคำกราบบังคมทูลฯ ฉบับเต็มได้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง – การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518), หน้า 47-75.

¹⁸ ภาวดี มหาพันธ์, ประวัติศาสตร์การปกครองไทย, หน้า 91-92.

คำกราบบังคมทูลข้อเสนอดังกล่าวนี้เป็นส่วนสำคัญของแนวความคิด ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในยุครัชกาลที่ 5 หรืออาจจะสำคัญที่สุดในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ได้ โดยเฉพาะเนื้อหาในเชิงหลักการ ที่มุ่งพิจารณาแหล่งที่มาของอำนาจจากตัวบุคคลคนเดียวตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิม ให้มาเป็นการรับผิดชอบร่วมกันระหว่างกลุ่มขุนนางชั้นผู้ใหญ่ โดยพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นประธานกลุ่มซึ่งเรียกว่าคณะรัฐมนตรี ตามความหมายนี้บทบาทใหม่ของพระมหากษัตริย์เปลี่ยนจากผู้มีอำนาจสิทธิขาดในการวินิจฉัยสั่งการนโยบายต่างๆ แต่เพียงลำพัง มาเป็นประธานของคณะรัฐมนตรี หรือในปัจจุบันเราเรียกว่า นายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นบุคคลแรกในหมู่บุคคลอื่นๆ ที่มีอำนาจเสมอกัน (first among equals)¹⁹ อันเป็นแนวทางให้มีการต่อยอดทางความคิดที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นในระยะต่อมา ทั้งในข้อเรียกร้องของกลุ่มภทท ร.ศ. 130 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งในร่างรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับตามแนวคิดของรัชกาลที่ 7 และท้ายที่สุดคือในแนวคิดของ “คณะราษฎร” ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นอกจากนั้นยังได้มีการแสดงทัศนะของนักวิชาการทางรัฐศาสตร์อย่าง ชัยอนันต์ สมุทวณิช ว่า คำกราบบังคมทูลดังกล่าวเป็นตัวเร่งให้มีการปรับปรุงการบริหารประเทศในระยะต่อมาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁰ อีกด้วย แม้จะทรงแสดงให้เห็นว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับหนังสือกราบบังคมทูลดังกล่าวนักก็ตาม²¹

ในช่วงต้นรัชกาลที่ 6 นั้นเนื่องจากสภาพบ้านเมืองยังมีความมั่นคงทั้งในทางการเมือง และเศรษฐกิจ เนื่องมาจากการบริหารที่มีประสิทธิภาพมาตั้งแต่รัชกาลก่อน และในสมัยนี้ได้มีผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมในวิทยาการแผนใหม่จากประเทศตะวันตก กลับเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในระบบราชการเพิ่มมากขึ้น และคนกลุ่มนี้ได้นำเอาค่านิยมแบบตะวันตกมาเผยแพร่ในสังคมอีกด้วย ทำให้เกิดแนวความคิดมูมมองที่มีต่อสภาพบ้านเมือง ในทางที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ โดยเฉพาะในทางการเมืองการปกครอง และแนวคิดเรื่อง ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ก็ได้รับการถ่ายทอดไปยังกลุ่มชนชั้นกลางมากขึ้น ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 6 เองที่เป็นตัวเร่งให้ความคิดในการปฏิวัติลดอำนาจกษัตริย์มีความรุนแรงมากขึ้น กล่าวคือ การที่รัชกาลที่ 6 ไม่สามารถสร้างความจงรักภักดีขึ้นในใจของข้าราชการทั้งปวงได้ เกิดความแตกแยกขึ้นในระหว่างกลุ่มข้าราชการ เช่น การแตกแยก

¹⁹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง – การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475, (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523), หน้า 19.

²⁰ ภารตี มหาพันธ์, ประวัติศาสตร์การปกครองไทย, หน้า 96.

²¹ ศึกษารายละเอียด “พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนการปกครอง” ได้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรวรรณสุด, เอกสารการเมือง – การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๗๗, หน้า 76-81.

ระหว่างข้าราชการทหาร และพลพรรคเสือป่าพรานหลวง²² ทำให้มีข้าราชการบางกลุ่มที่ไม่พอใจต่อความเหลื่อมล้ำ และการเลือกปฏิบัติ ดังมีผู้กล่าวหาว่าทรงใช้ “ระบบอุปถัมภ์” เป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดิน²³ จึงมีข้าราชการกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย ได้ร่วมกันก่อการที่เรียกในภายหลังว่า “กบฏ ร.ศ. ๑๐๓” ขึ้นโดยมีแนวความคิดที่จะล้มล้างการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็ถูกจับได้ก่อนที่จะทำการสำเร็จ

ภายหลังจากเกิด กบฏ ร.ศ. 103 นี้เอง รัชกาลที่ 6 จึงเริ่มแสดงแนวความคิดที่ชัดเจนในเรื่องของการปกครองแบบราชาธิปไตยของสยามมากขึ้น โดยเห็นว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เหมาะสมกับประเทศไทยในขณะนั้นมากที่สุด และไม่เห็นด้วยที่จะนำการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาใช้ เพราะแม้ว่าจะมีหลักประกันที่มั่นคงให้แก่ประชาชนมากกว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม แต่หลักการดังกล่าวเป็นไปได้ในทางทฤษฎีหรือเพียงอุดมคติเท่านั้น เมื่อนำมาใช้ในทางปฏิบัติอาจจะทำให้เกิดผลเสียหายแก่ประเทศได้²⁴

แนวความคิดเรื่องเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในยุครัชกาลที่ 6 คือการที่มีพระราชดำริในการจัดระเบียบการสืบสันตติวงศ์ให้มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน จึงได้ตรา ‘กฎหมายสืบราชสันตติวงศ์’ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2467 ซึ่งเป็นการทำให้สถานภาพของพระมหากษัตริย์มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ภายหลังจากที่สถานภาพของพระมหากษัตริย์ได้อ่อนแอลงอย่างมาก จากการต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อกบฏในช่วงต้นรัชกาล การแตกแยกในหมู่ข้าราชการและพระราชวงศ์ ตลอดจนปัญหาทางเศรษฐกิจที่เป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 1 รวมทั้งการใช้จ่ายอย่างสิ้นเปลืองภายในราชสำนัก เป็นการแสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ 6 ต้องการสร้างจุดยืน ในฐานะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีสิทธิอำนาจอย่างสมบูรณ์ ในการสมมติตัวผู้เป็นรัชทายาทของราชบัลลังก์ ซึ่งเป็นการ “ตัดความยุ่งยากแก่งแย่งภายในพระราชวงศ์”²⁵ ที่เคยมีมาแล้วในอดีตสมัย และอาจมีได้อีกในอนาคต นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างหลักประกันว่า ระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยจะคงอยู่สืบไป ตราบเท่าที่มีหลักเกณฑ์ในการสืบสายโลหิตที่ชัดเจน และที่สำคัญที่สุดคือเป็นการย้ำให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ในฐานะเป็นสถาบันหลักที่มีความสืบเนื่องมาด้วยระบบการสืบ

²² อานินทร์ ทรัพย์วิเชียร, **พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย**, (กรุงเทพฯ : กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, 2519), หน้า 18,

²³ มัทนา เกษมกล, “การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* 14 (เมษายน-พฤษภาคม, 2519), หน้า 94, อ้างใน เจษฎา พรโชทยา, **พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ**, หน้า 64.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

²⁵ วิษณุ เครืองาม, “กฎหมายรัฐธรรมนูญ”, หน้า 334, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

สันตติวงศ์อย่างไม่ขาดสายมาแต่โบราณกาล เคียงคู่มาพร้อมกับประวัติศาสตร์อันยาวนานของประเทศไทย ซึ่งในปัจจุบัน ‘กฎหมายเชียรบาล’ เองก็ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกฎหมายที่ใช้ควบคุมไปกับรัฐธรรมนูญ²⁶ โดยเฉพาะมีความสำคัญในการเป็น ‘ตัวบทหลักที่ใช้อ้างอิง’ ในการบังคับผู้ที่จะเข้าสู่ตำแหน่งประมุขสูงสุดของรัฐที่แน่นอน ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ประการหนึ่งที่ตกทอดมาจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบที่ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในปัจจุบัน²⁷ แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแนวคิด และหลักการดังที่กล่าวมาข้างต้นระหว่างทั้งสองยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

ในยุครัชกาลที่ 7 แนวความคิดเกี่ยวกับ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ’ ได้รับการนำมาพิจารณามากขึ้นทั้งโดยรัชกาลที่ 7 เอง และทั้งในกลุ่มข้าราชการ และปัญญาชนรุ่นใหม่ สำหรับรัชกาลที่ 7 นั้น ได้มีแนวคิดในการที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้กับราษฎร โดยได้ให้นายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ และพระยาศรีวิศาลวาจา ร่วมกันเสนอร่าง “เค้าโครงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง”^{*} (An Outline of Change in the Form of Government)²⁸ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2474 โดยเนื้อหาในร่างรัฐธรรมนูญยังคงให้อำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายเป็นของพระมหากษัตริย์ คือได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็น “หัวหน้าฝ่ายบริหาร” (the Chief of Executive) และ “ผู้พระราชทานกฎหมาย” (Law-giver)²⁹ ซึ่งยังคงยึดโครงสร้างอำนาจในหลักการที่กษัตริย์เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอยู่ แนวคิดดังกล่าวถูกมองว่า มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดของกลุ่มผู้ถวายร่างคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103 ที่เสนอให้พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นประธานของคณะผู้บริหาร อันเป็นลักษณะการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) ผสมประชาธิปไตย³⁰ หรือที่นักวิชาการในปัจจุบันอย่าง ญัฐพล ใจจริง เรียกว่าเป็น ระบอบราชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เหนือรัฐธรรมนูญ หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันมีรัฐธรรมนูญรับรองความชอบธรรม กล่าวให้ถึงที่สุด คือ ระบอบ “รัฐธรรมนูญราชาธิปไตย” นั่นเอง³¹

นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2470 ได้มีการ “เฉลิมพระยศ” เจ้านายครั้งใหญ่ขึ้น สิ่งสำคัญคือเป็นการ “เฉลิมพระยศ” แก่ ‘เจ้า’ กลุ่มที่เป็นพระราชภาติยะ (หลานลูกของพี่ชาย) ซึ่งมี

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

^{*} ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ร่างรัฐธรรมนูญของพระปกเกล้าฯ*, มปป, 2518.

²⁸ ภารดี มหาจันทร์, *ประวัติศาสตร์การปกครองไทย*, หน้า 157.

²⁹ เฉษฐา พรไชยา, *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ*, หน้า 74.

³⁰ เฉลิมเกียรติ ผินวอล, *รายงานการวิจัยเรื่องความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์*, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 47, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

³¹ ญัฐพล ใจจริง, “การปฏิวัติ 2475 และ “รอยลลิสต์” : การเมืองไทย กับ “ระบอบกลายพันธุ์,” *รัฐศาสตร์สาร*, (มกราคม-เมษายน, 2550), 28(1) : 271.

พระบิดาเป็น ‘สมเด็จพระเจ้าฟ้า’ พระเชษฐา (พี่ชาย) ในรัชกาลที่ 7 ซึ่งแต่เดิมมีสกุลยศชั้น ‘หม่อมเจ้า’ ขึ้นเป็นชั้น (พระวรวงศ์เธอ) ‘พระองค์เจ้า’³² อันเป็นการเพิ่มจำนวนพระอนุวงศ์ชั้นสูงเข้าไปแทนชั้นพระบรมวงศ์ ที่เริ่มลดจำนวนลงในรัชกาลนี้ ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มจำนวนสมาชิกระดับสูงให้กับสังคมแล้ว ยังมีนัยสำคัญคือเป็นการกำหนดตัว ‘รัชทายาท’ ที่พร้อมด้วยชาติภูมิไว้ในลำดับการสืบสันตติวงศ์ตามกฎหมายเถียรบาลอีกด้วย * เนื่องจากรัชกาลที่ 7 ไม่มีรัชทายาทสายตรงที่จะสืบต่อราชบัลลังก์ จึงจำเป็นต้องเลือกสรรจากบรรดาพระราชวงศ์ในสายที่ใกล้ชิดแทน ในขณะที่บรรดาพระเชษฐาทั้งที่ร่วมพระชนนี และต่างพระชนนีที่มีสกุลยศชั้น ‘สมเด็จพระเจ้าฟ้า’ ต่างพากันสิ้นพระชนม์ตามกันไปจนหมด การ “เฉลิมพระยศ” ครั้งนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ 7 คงจะกังวลพระราชหฤทัยไม่น้อย และแสดงให้เห็นว่า พระองค์ตระหนักดีถึงสภาพการณ์ที่ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ กำลังขาดแคลน ‘ผู้สืบทอด’ ที่เหมาะสม ในขณะที่การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำลังดำเนินมาถึงจุดตกต่ำถึงขีดสุด โดยต้องประสบกับปัญหาอุปสรรครอบด้าน โดยเฉพาะปัญหาทางเศรษฐกิจที่รุนแรงถึงขั้นวิกฤต และปัญหาการเมืองภายในจากกระแสกดดันของการเรียกร้อง ‘รัฐธรรมนูญ’ โดยกลุ่มข้าราชการ และปัญญาชนผู้มีการศึกษาซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับ โดยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่พึงพอใจในการใช้มาตรการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของรัฐบาล โดยการ “ดุลยภาพ” อีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่พึงพอใจกับสภาพการณ์ภายในราชสำนักซึ่งเป็นปัญหาสะสมมาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 จนก่อให้เกิดความเสื่อมศรัทธาในสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์³³

³² ประกาศพระบรมราชโองการตั้งพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 44 แผนกฎีกา วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470, หน้า 253-254, อ้างใน กองทัพเรือ, **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 2 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2538), หน้า .

* เห็นได้จากการที่โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงวังจัดทำ “บัญชีรายพระนามเจ้านายเรียงลำดับตามกฎหมายเถียรบาล” (ดูภาคผนวก ค) ขึ้น เพื่อจัดลำดับการสืบสันตติวงศ์ให้มีความแน่นอน และในเวลาต่อมา ‘รัฐบาลคณะราษฎร’ เองก็ได้ใช้บัญชีดังกล่าวนี้เป็นเอกสารหลักที่เสนอต่อรัฐสภาเพื่อใช้ประกอบในการพิจารณาเห็นชอบให้ ‘พระองค์เจ้านันทมหิดล’ ขึ้นสืบราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ 8

“บัญชีรายพระนามเจ้านายเรียงลำดับตามกฎหมายเถียรบาล” จึงเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งที่สะท้อนภาพความวิตกกังวลของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต่อความมั่นคงของสถาบันฯ และราชบัลลังก์ และกลายเป็นสัญญาผูกมัดขึ้นสำคัญที่รัชกาลที่ 7 ทรงทิ้งไว้ให้แก่รัฐบาลในระบอบใหม่ ในการที่จะคงดำรงสถาบันกษัตริย์ (ที่ยังมีผู้สืบทอด) ไว้ และได้รับปฏิบัติการตอบกลับที่นำพึงพอใจ นั่นก็คือการที่ระบอบใหม่ได้ถวายราชบัลลังก์แก่ ‘ราชสกุลมหิดล’ (ที่มีรายพระนามอยู่ใน 3 ลำดับแรก ของบัญชีนี้) ซึ่งรัชกาลที่ 7 ทรงให้การสนับสนุนมาแต่แรก

³³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **ร่างรัฐธรรมนูญของพระปกเกล้าฯ**, มปป, 2518, หน้า 2.

6.1.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันพระมหากษัตริย์'

ภายใต้รัฐธรรมนูญ ช่วงสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความบาดหมางระหว่าง ฝ่าย 'กษัตริย์' และ 'คณะผู้ก่อการ' ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ความเห็นที่ไม่ตรงกันต่อ ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราวที่ร่างโดยฝ่ายผู้ก่อการ เรื่อยมาจนถึงการเสนอร่างเค้า โครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม และบานปลายถึงขั้นกลายเป็นสงครามกลางเมือง ระหว่างฝ่ายรัฐบาลในระบอบใหม่ กับฝ่ายเจ้า ในเหตุการณ์ 'กบฏบวรเดช' (11 - 24 ตุลาคม พ.ศ. 2476) ซึ่งนับเป็นเหตุการณ์ทางการเมือง ที่ทำให้ 'ฝ่ายเจ้า' กลุ่มอำนาจเก่าหมดอำนาจ และ บทบาทไปจากการเมืองไทยโดยสิ้นเชิง และนั่นหมายรวมไปถึงการสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองอัน ยาวนาน ของ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ลงไปด้วยภายหลังการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 ดังนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' ในยุคนี้จึงมุ่งไปที่การสร้างบทบาทของ 'พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' (constitutional monarchy) ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ร่วมไป กับความพยายามในการฟื้นฟูสถานะ และความสำคัญของ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ขึ้นมาใหม่ โดย 'ฝ่ายนิยมเจ้า' (royalist) ตลอดช่วงเวลาอันยาวนานเกือบ 3 ทศวรรษ ของสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

แนวความคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ภายหลังการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มักสะท้อนผ่านบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเป็นส่วนใหญ่ สำหรับในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้เมื่อ วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475³⁴ นั้น ได้บัญญัติให้ 'กษัตริย์' เป็นหนึ่งในสถาบันหลักของชาติอัน ประกอบไปด้วย กษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาล ทำหน้าที่ในการใช้อำนาจอธิปไตยแทนราษฎร แสดงให้เห็นว่า สถานะของ 'พระมหากษัตริย์' ในระยะแรกหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครองถูกลดบทบาทลงจากการเป็น 'รัฐอธิปไตย' มาเป็นเพียงหนึ่งในสถาบันที่ ใช้อำนาจแทนราษฎร ซึ่งนับเป็นการทำให้ 'พระมหากษัตริย์' อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการตามทฤษฎีได้เป็นครั้งแรก หลังจากที่แนวคิด 'พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ดำรง สถานะเป็นเพียงแนวคิดเชิงอุดมคติ มาตลอดเวลาอันยาวนานนับแต่เริ่มก่อตั้งในยุครัชกาลที่ 5 แต่ อยากรู้ก็ตามภายหลังจากการต่อรองระหว่างฝ่ายกษัตริย์ และฝ่ายผู้ก่อการ สถานะของ พระมหากษัตริย์ที่บัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาเริ่มมีความสำคัญขึ้นโดยลำดับ นั่นคือ การ เริ่มบัญญัติให้พระมหากษัตริย์ มีสถานะเป็นประมุขของรัฐที่ชัดเจนยิ่งขึ้นและทำให้เอกสิทธิ์แก่

³⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง - การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, หน้า 213-220.

พระองค์ในการได้รับความเคารพสักการะ และไม่ต้องรับผิดชอบในทุกรณณ์* และที่สำคัญที่สุดคือ การยอมรับบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในการเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชนแต่เพียงสถาบันเดียว

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ที่สะท้อนผ่านทางตัวบุคคลนั้น ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ ‘ผู้สำเร็จราชการ’ ทำหน้าที่แทน ‘ยุวกษัตริย์’ ตลอดรัชกาลที่ 8 และกินเวลามาถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 9 ซึ่งได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษาอยู่ในต่างประเทศ ทำให้บทบาทของนายกรัฐมนตรี ในฐานะ “ท่านผู้นำ” ที่มีทั้งประสบการณ์ และบารมีทางการเมืองมายาวนาน เข้ามาทำหน้าที่แทนจะเรียกได้ว่าแทนบทบาทของพระมหากษัตริย์ ส่วนสถานะของพระมหากษัตริย์ในสภาพที่เป็นจริงนั้น แทบไม่มีบทบาทใดๆ ในทางการเมือง แต่ยังคงบทบาทในเชิงสัญลักษณ์ ในฐานะประมุขของรัฐตามรัฐธรรมนูญ และการอ้างอิงถึงในทางราชการ และพิธีการต่างๆ เท่านั้น

อย่างไรก็ตามแม้สถานภาพ และบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในยุคนี้จะมีอยู่อย่างจำกัด ภายใต้เงื่อนไขทางการเมือง แต่ก็มีความพยายามของกลุ่มที่มีแนวคิดที่จะฟื้นฟูสถานะของพระมหากษัตริย์ขึ้นอีกครั้ง โดยใช้ช่วงจังหวะทางการเมืองที่เหมาะสม ในการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส ดังกรณีการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ภายหลังกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ที่ได้ตั้งองค์การ ‘อภิรัฐมนตรี’** ขึ้นมา ในฐานะ ‘ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์’ และ ‘ที่ปรึกษา’ ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผลมาจากการต่อรองระหว่างจอมพล ป. กับคณะทหารที่ไม่พอใจการดำเนินงานของรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ผลจากการตั้งคณะอภิรัฐมนตรีขึ้นมา ทำให้กลุ่มนิยมเจ้า ที่ประกอบไปด้วย เจ้าชาย และขุนนางในระบอบเก่า ที่ถูกกีดกันออกจากการเมืองมานานตั้งแต่ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้กลับมามีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง ในการกำหนดทิศทาง แนวคิด และการดำรงสถานะของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ โดยตรง จากเดิมที่เคยถูกกำหนดโดยบุคคลใน ‘คณะราษฎร’ ไม่ว่าจะเป็น นายปรีดี พนมยงค์ ที่ได้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการในสมัยรัชกาลที่ 8 และจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีที่มีบทบาท และอิทธิพลสูงที่สุดคนหนึ่งของประเทศไทย

ในช่วงทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา นักคิดคนสำคัญผู้หนึ่งของฝ่ายนิยมเจ้า หรือในงานวิชาการยุคใหม่มักใช้ว่าฝ่าย “กษัตริย์นิยม” ที่มีบทบาทในการฟื้นฟูแนวคิดเกี่ยวกับ

* ตามหลักการพระมหากษัตริย์ทรงทำผิดไม่ได้ (the King Can Do No Wrong)

** ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2490 (มาตรา 10 และ 13) ซึ่งประกอบไปด้วย

1) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร (พระยศขณะนั้น) เป็นประธาน 2) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ (ต่อมาทรงกรมเป็น กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) 3) พลโทพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการ (ต่อมาทรงกรมเป็น กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์) 4) พระยามานวราชเสวี และ 5) พลเอกอดุล อดุลเดชจรัส

‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยเห็นได้ชัดเจนภายหลังจากการสร้างงานเขียนเรื่อง ‘สี่แผ่นดิน’ ให้แก่ “อุดมการณ์กษัตริย์นิยม” นับเป็นนวนิยายชิ้นสำคัญที่ทำให้ ‘พระมหากษัตริย์’ กลายเป็นสถาบันและบุคคลที่ขาดไม่ได้ของ ‘ชาติไทย’ และ ‘ความเป็นไทย’³⁵ และอีกผู้หนึ่งที่มีความสำคัญต่อ ‘แนวคิดฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์’ ของฝ่าย “กษัตริย์นิยม” ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักของแนวคิดและอุดมการณ์นี้ก็คือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ซึ่งเป็นหนึ่งใน ‘คณะอภิรัฐมนตรี’ ยุครัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2490 ‘ประธานองคมนตรี’ ในยุคต้นรัชกาลที่ 9 และอดีต ‘เสนาบดี’ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นผู้มีบทบาททั้งในฐานะผู้ถวายคำปรึกษาเบื้องหลังราชบัลลังก์ และในฐานะ ‘เจ้า’ ผู้สร้างแนวคิดเรื่องบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่สอดคล้องกับระบอบรัฐธรรมนูญขึ้น แม้ผลงานของท่านผู้นี้จะมีไม่มากนัก และอาจไม่แพร่หลายในวงกว้างเท่างานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ แต่บทบาทของการเป็นผู้ใกล้ชิด และถวายคำแนะนำแก่พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะรัชกาลปัจจุบัน ได้มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะและความสำคัญของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในเวลาต่อมา

บทบาทของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ได้รับการฟื้นฟูอย่างจริงจังโดยภาครัฐในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตามแนวคิดของการสร้างการปกครองระบอบ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ โดยจุดเน้นที่สำคัญของระบอบการปกครองที่สร้างขึ้นนี้ก็คือการเชิดชู ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ นับตั้งแต่เริ่มแรกของการทำรัฐประหารยึดอำนาจจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ได้กล่าวจุดยืนชัดเจนในการที่จะเชิดชู ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ให้เป็นสถาบันหลักของชาติ ดังคำกล่าวตอนหนึ่งในประกาศของคณะปฏิวัติความว่า

“... ในการปฏิวัติครั้งนี้ ถึงหากจำเป็นจะต้องเปลี่ยนสถาบันแห่งชาติในทางหนึ่งทางใด แต่สิ่งหนึ่งที่คณะปฏิวัติจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง คือระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ คณะปฏิวัติจะยืนหยัดดำรงรักษาระบอบนี้ต่อไป คณะปฏิวัติได้ให้คำมั่นสัญญาในเรื่องนี้แก่ประชาชนในประกาศหลายแห่ง หลายตอนที่ได้ประกาศไปแล้ว และขอถวายคำมั่นสัญญานี้ เป็นส่วนหนึ่งของพระองค์ครั้งหนึ่ง รัฐธรรมนูญที่จะจัดทำขึ้นใหม่ก็คงจะรักษาระบอบนี้ไว้ อย่างมั่นคงอีก ...”³⁶

แม้ว่าแนวคิดในการส่งเสริมสถานะ และบทบาทของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ของจอมพลสฤษดิ์ จะถูกมองว่าเป็นการสร้างความชอบธรรมในทางการเมืองให้กับตนเอง แต่การ

³⁵ ศึกษารายละเอียดได้ใน สายชล สัตยานุรักษ์, “การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง : The Construction of Mainstream Thought on “Thainess” and the “Truth” Constructed by “Thainess.” ใน *ฟ้าเดียวกัน*, (ตุลาคม-ธันวาคม, 2548), 3(4) : 49.

³⁶ เอกสารกองบัญชาการคณะปฏิวัติ, เอกสารหมายเลขที่ 8/2501, ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2501, อ้างใน ทักษ์ เฉลิมเกียรติ, *การเมืองระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 196-197.

ดำเนินการกลับทำอย่างจริงจัง และเห็นผลเป็นรูปธรรมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ในยุคนี้มีการรื้อฟื้นพระราชพิธี และราชประเพณีโบราณ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ขึ้นมาอีก อาทิ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางชลมารค รวมไปถึงรัฐบาลยังได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมด้านต่างๆ ทั้งพระราชพิธี และรัฐพิธี ที่มีส่วนช่วยเพิ่มพูนอำนาจและบทบาท ของพระมหากษัตริย์ ในทางสังคมและการเมือง เช่น การเสด็จฯ ไปในพิธีสวนสนาม และถวายสัตย์ปฏิญาณของทหารรักษาพระองค์ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นการส่งเสริมบทบาทในฐานะที่ทรงเป็นจอมทัพไทย หรือให้การสนับสนุนในการเสด็จฯ เยือนต่างประเทศเพื่อกระชับสัมพันธไมตรี เป็นการสร้างบทบาทในฐานะประมุขแห่งรัฐให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลก เป็นต้น

6.2 ความคิดเรื่อง 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ของ 'กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์'

การศึกษาความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในประเด็นเรื่อง 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' เป็นการศึกษาถึงความคิดที่มีต่อ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ในฐานะที่เป็นสถาบันทางการเมืองหนึ่ง และในฐานะที่เป็นแนวคิดหลักทางการเมืองการปกครองของสังคมไทย ทั้งนี้การศึกษาจะใช้การวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีการศึกษาของ 'แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง' (History of Political Thought Approach) โดยการศึกษาวิเคราะห์ผ่าน 'ตัวบท' (text) ซึ่งประกอบไปด้วยเอกสารประเภทต่างๆ รวมถึงการแสดงออกเชิงพฤติกรรมในลักษณะ และวาระต่างๆ ด้วย โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของ 'ตัวบท' (text) ที่มีต่อ 'บริบท' (context) ที่แวดล้อมอยู่ในแต่ละช่วงสมัย โดยจัดแบ่งเป็น 3 ช่วงการศึกษา กล่าวคือ

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : ช่วงปฐมวัย
2. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : ช่วงมัธยมวัย
3. สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : ช่วงปัจฉิมวัย

6.2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แนวความคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ส่วนใหญ่มาจากกลุ่ม 'ชนชั้นนำ' ทั้งจาก 'องค์พระมหากษัตริย์' เองและจากกลุ่ม 'เจ้า' ในฐานะที่ทั้งสองเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางขององค์ความรู้ และเป็นบุคคลกลุ่มน้อยที่ได้รับการศึกษาทั้งในแบบดั้งเดิมตามจารีตประเพณี และทั้งในแบบตะวันตก ซึ่งแนวความคิดส่วนใหญ่เป็นแนวความคิดในแนวทางที่ให้ความสำคัญกับ 'พระมหากษัตริย์' ในฐานะที่เป็นศูนย์รวม

ของทุกๆ สิ่งในชาติ และไม่เห็นด้วยที่จะเปลี่ยนแปลงสถานะของ ‘พระมหากษัตริย์’ จากที่เป็นอยู่ โดยแนวคิดนี้มีสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้นำที่สำคัญ ในภายหลังแนวความคิดลักษณะดังกล่าว ได้มีพัฒนาการกลายเป็นสำนักคิดหนึ่ง ที่ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์³⁷ เรียกว่า ‘สำนักคิดประเพณี’ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟู ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ช่วงทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา

สำหรับความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ในประเด็นเรื่อง พระมหากษัตริย์ และ ‘สถาบันกษัตริย์ ภายใต้อารักขาธรรม’ ในช่วงปฐมวัย ยุคระบอบเก่า นั้น ‘ตัวบท’ (text) หรือหลักฐานของการแสดงความคิดเห็นใหญ่มีขึ้นในช่วงยุคทำๆ ของระบอบเก่า นับตั้งแต่การที่ได้แสดงความเห็นคัดค้านการแต่งตั้ง ‘คณะอภิรัฐมนตรี’ ขึ้นมาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ ‘พระมหากษัตริย์’ ของรัชกาลที่ 7 ตั้งแต่วาระแรกที่เสด็จขึ้นครองราชย์ โดย ‘ท่านวรรณ’ มองว่า

“... อภิรัฐมนตรีของเรานั้นได้มานั่งในเสนาบดีสภา ต้องเข้าประชุมต่างหากอีก และมีอำนาจเหนือเสนาบดีสภา แม้จะมีความเห็นเป็นข้างส่วนน้อยในเสนาบดีสภา ก็อาจทำลายความเห็นของข้างส่วนมากได้ ทั้งนี้ผิดหลักแห่งความรับผิดชอบโดยแท้ อีกประการหนึ่งอภิรัฐมนตรีเป็นเจ้านายชั้นสูง และพระชนม์มก็อาจจะสูงด้วย จึงเหินห่างออกไปในการเป็นไปในบ้านเมือง เหินห่างจากความคิดเห็นอันทันสมัย เหินห่างจากความทุกข์สุขของราษฎร ...”³⁸

ความข้างต้น แม้จะไม่แสดงความเห็นขัดแย้งกับรัชกาลที่ 7 โดยตรง แต่สิ่งที่สะท้อนจากแนวความคิดดังกล่าว คือการที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้ปฏิเสธการใช้อำนาจของ ‘พระมหากษัตริย์’ ตามแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างชัดเจน โดยอาจมองว่า คณะเสนาบดีสมควรจะต้องรับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์โดยตรงตามหลักการสากล มิใช่มีสถาบันหรือองค์กรอื่นมาคั่นกลาง ซึ่งการแสดงความคิดเห็นที่แปลกแยก และดูเหมือนจะลวงล้าพระราชอำนาจอยู่หลายๆ ได้กลายเป็นประเด็นที่สร้างความขัดแย้งทางความคิดขึ้นระหว่าง ‘ท่านวรรณ’ กับกลุ่มเจ้านายระดับสูง ในเวลาต่อมา ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ‘ท่านวรรณ’ ได้กล่าวอย่างชัดเจนอีกครั้งถึงจุดยืนที่มีต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ และตีแผ่ให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดที่มีกับกลุ่มเจ้านายชั้นสูงในยุคระบอบเก่า ว่า

³⁷ ศึกษาแนวคิดของสำนักคิดประเพณีได้โดยละเอียด ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย,” ใน เอกสารประกอบการบรรยายการทบทวนตนเองและการพัฒนาศักยภาพส่วนบุคคล, (29 กรกฎาคม 2541), (กรุงเทพฯ : โครงการ Global Competence Project, 2541), หน้า 2-10.

³⁸ ศรีกรุง, 19 ก.ค.2475, หน้า 5, อ้างใน หล่อรัฐ เจริญศรี, บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501, [วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546], หน้า 68.

“... ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงผูกหัวใจของของอาณาประชาราษฎร์ไว้ทั้งหมด พระองค์เพิ่งเริ่มทรงราชย์เป็นพระราชาที่รักของราษฎร ต่อเมื่อเลิกทรงรัฐ เลิกทรงว่าราชการแผ่นดินนั่นเอง ...” และทรงแสดงความเห็นต่อกลุ่มเจ้านายชั้นสูงที่บ่งบอกชัดเจนถึงร่องรอยของความขัดแย้ง และความรำวรานที่มีมานานว่า “... ส่วนเจ้านายเจ้านายใหญ่โตนั้น วอดวายไปแล้ว อันที่จริงวอดวายอยู่ก่อนแล้ว และทรงมีแต่อำนาจ ไม่มีกำลัง คณะราษฎรคิดว่าได้โค่นท่านลง อันที่จริงเป็นแต่เซ็นมรณบัตรวอดวายเท่านั้นเอง ผู้ที่ต้องประหัต อาจฟื้นได้ แต่ผู้ที่วอดวายฟื้นไม่ได้ ...”³⁹

จากความข้างต้นนอกจากจะเป็นการย้ำถึงแนวคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ที่ไม่เห็นด้วยต่อการแต่งตั้งคณะอภิรัฐมนตรีในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 แล้วยังสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าไม่เห็นด้วยกับการที่ ‘พระมหากษัตริย์’ ทรงไว้ซึ่งอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยไม่ฟังเสียงทัดทานจากผู้ใด เพราะนั่นเท่ากับเป็นการยิ่งสร้างความไม่พอใจ และสร้างความห่างเหินระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน และที่สำคัญคือเป็นการแสดงความคิดเห็นที่สวนทางกับ สมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชานุภาพ⁴⁰ ปัญญาชนเจ้า และนักคิดคนสำคัญของระบอบเก่า ที่ได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ของ ‘พระมหากษัตริย์’ ที่ได้รับ ‘ความรัก’ จากราษฎร โดยยังคงพระราชอำนาจในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เอาไว้ ดังในกรณีการสร้าง ‘พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว’ ให้เป็น ‘สมเด็จพระปิยมหาราช’ แต่สำหรับมุมมองของ ‘ท่านวรรณ’ แล้วกลับเห็นว่า ‘พระมหากษัตริย์’ จะเป็นที่รักของราษฎรก็ต่อเมื่อ “... เลิกทรงรัฐ เลิกทรงว่าราชการแผ่นดิน ...” ซึ่งก็คือการที่ยอมสละอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็น ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ นั่นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับมุมมองในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในบทที่แล้ว ที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้แสดงตนว่าเป็นนักรัฐธรรมนูญ และปรารถนาที่จะให้ประเทศสยามมีการปกครองโดยมี ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ โดย ‘ท่านวรรณ’ ยืนยันด้วยว่าตนเองมีแนวความคิดลักษณะนี้มาตั้งแต่ยุคระบอบเก่า จึงเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475 ของ ‘คณะราษฎร’ รวมทั้งได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือแก่คณะนี้ด้วยความเต็มใจ (ศึกษาแนวความคิดเรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ ได้โดยละเอียดจากบทที่ 5 ของงานวิจัยนี้)

³⁹ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร อ้าจาก คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย 200 ปี, (กรุงเทพฯ : ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2525), หน้า 54.

⁴⁰ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก สายชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2546), หน้า 141-179.

นอกจากจะศึกษาตัวความคิดที่เป็นกรอบหลักแล้ว หากพิจารณาแนวความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ในเชิงนโยบายในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของความคิดที่ส่งผลออกมาในทางปฏิบัติ จะพบว่า แนวความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ ที่มีต่อการดำเนินนโยบายการปกครองของ ‘พระมหากษัตริย์’ ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 แสดงให้เห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ มิได้มีอคติต่อ ‘องค์พระมหากษัตริย์’ ในแง่ปัจเจกแต่ประการใด กลับแสดงความยกย่อง ‘พระมหากษัตริย์’ ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้ดำเนินนโยบาย และวิเทศบายการปกครองได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยมุ่งประโยชน์ในทางสร้างความก้าวหน้า และที่สำคัญคือ เป็นคุณูปการต่อประเทศชาติในระยะยาว จนแม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คณะรัฐบาลระบอบใหม่ก็ได้รับผลดีจากนโยบายเหล่านี้ ดังความที่ว่า

“... เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ถ้าจะถามว่าการที่ท่านยอมเสียดินแดนไปนี้ เป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือไม่ ดูความเห็นของนักประวัติศาสตร์ทั้งไทยและเทศก็ว่ากันว่าท่านทำถูกต้องแล้วเพราะการที่เสียดินแดนไป ก็เพื่อจะดำรงคงความเป็นไทยไว้ได้ จะได้ปรับระบบการปกครองภายในของเราให้เจริญก้าวหน้าได้ต่อไป ...”⁴¹

ทำให้เห็นว่าแม้ความคิดต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ในเชิงสถาบัน ของ ‘ท่านวรรณ’ จะมุ่งลดอำนาจของ ‘พระมหากษัตริย์’ และเสนอให้เปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองแบบ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ แต่มุมมองที่มีต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ในเชิงปัจเจก หรือในแง่ส่วนบุคคลแล้ว ‘ท่านวรรณ’ ก็ยังคงยึดกรอบความคิดกระแสหลักของ ‘สังคมเจ้า’ อยู่ นั่นคือการแสดงความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ในวาระโอกาสที่ควรแสดง รวมทั้งมิได้มีอคติต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ จนถึงกับเอาสิ่งดีที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ทำไว้ไปยกให้เป็นความดีของระบอบใหม่จนหมดดังกรณี ‘กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร’ ได้ค่อนข้างอด ‘ท่านวรรณ’ ไว้ในสมัยเมื่อมาร่วมงานกับ ‘คณะราษฎร’ แล้วว่า “... กรมพระราช ก็อย่างนี้แหละ ชอบปิดข้อเท็จจริง เพื่อประโยชน์ทางการเมือง ยกคุณความดีของพระราชวงศ์ให้พวกก่อการเสมอ ...”⁴²

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่สอดแทรกอยู่ในความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ คือการกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ซึ่งในที่นี้หมายถึง พระราชวงศ์ที่ร่วมอยู่ในระบบการปกครองอันมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งเห็นชัดเจนจากการวิพากษ์วิจารณ์การตั้ง ‘คณะอภิรัฐมนตรี’ ในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 ซึ่งได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งไม่มี ‘เจ้า’ คนใดเคยทำมาก่อน ลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับการแสดงออกของนักคิดสามัญชนคนสำคัญในยุคระบอบเก่าอย่าง ‘เทียนวรรณ’ ที่มักแสดงทัศนวิพากษ์รัฐบาลในทางการเมืองการปกครองอย่างตรงไปตรงมา และ

⁴¹ “สัมภาษณ์พิเศษ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร หม่อมเจ้าจางจิตรถนอม ดิศกุล,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, (กันยายน, 2511), 6(2) : 107.

⁴² ส. ศิวรักษ์, *คุยกับกรมหมื่นพิทยลาภา*, (กรุงเทพฯ : ศักดิ์สยาม, 2520). หน้า 26.

เกล้าที่จะตั้งคำถามกับรัชกาลที่ 5 ซึ่งไม่เคยมีใครกล้าทำ ดังใน “ต้นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔” ‘เทียนวรรณ’ ได้ตั้งประเด็นคำถามถึงสภาพการณ์ของบ้านเมืองในเวลานั้น โดยเสนอแนะว่าการจะสร้างความเจริญให้กับประเทศชาติได้ ฝ่ายผู้ปกครองจะต้องยอมรับฟังเสียงของประชาชน “... ผู้หวังดี กะตัญญูต่อชาติ แลกกล้าหาญ ...”⁴³ ดังความบางตอนว่า

“... (๓) ถ้ามว่า จะให้ใครเห็นว่า การที่เปนอยู่บัดนี้ว่ามันไม่ดี จนถึงจำเป็นที่จะต้องเลิกถอนมันเสีย

ตอบว่า (๑) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (๒) พระบรมวงษานุวงศ์เจ้านายเสนาบดี (๓) ราษฎรพลเมือง

(๔) ถ้ามว่าทำอย่างไรพระมหากษัตริย์เจ้านายเสนาบดีราษฎรจึงจะเห็นพร้อมกันได้ตั้งว่า

ตอบว่า ให้มีผู้ชี้แจงโทษของการที่เปนอยู่ ให้มีผู้ชี้คุณของการที่ดีจะจัดจะทำขึ้นให้ดีให้ท่านทรงทราบแล้วเห็นว่าดีจริงอย่างไร

(๕) ถ้ามว่าใครจะเปนผู้สามารถชี้แจงเหตุผลอย่างท่านว่าได้แล้วมีตัวบุคคลหรือ

ตอบว่า ใครเป็นผู้รักชาติ กะตัญญูต่อชาติ แลกกล้าหาญ สามารถสู้เสียชีวิตก็ไม่กลัวภยของโลกย์องอาจเดินเข้าไปในปากเสือแลไลออลได้ผู้นั้นแลจะเป็นผู้ชี้แจง

(๖) ถ้ามว่า คนบ้าบิ่นฮีโรอย่างนั้นมืออยู่ที่ไหนอาจชี้ตัวได้หรือไม่ใน ไส้สมัยนี้เป็นเวลาต้องการแล้ว

ตอบว่า ถ้าต้องการจริงโปรดออกประกาศอนุญาตแล้วว่าไม่เอาโทษแก่ผู้กะตัญญูต่อชาติก็อาจชี้ตัวได้ทันที เพราะเขาคอยดูเจ้านายเสนาบดีอยู่เสมอแล้ว ว่าจะเอาอย่างไร ...”⁴⁴

จากข้อเขียนของ ‘เทียนวรรณ’ ดังที่ยกมาจะเห็นว่า การวิพากษ์วิจารณ์การปกครองของ ‘พระมหากษัตริย์’ และคณะรัฐบาล ได้มีมานานแล้วอย่างน้อยก็ปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่การแสดงออกดังกล่าวเป็นการแสดงทัศนะจากมุมมองสามัญชน ที่แม้จะมีความรู้ทางการเมืองการปกครองอยู่ไม่น้อย แต่ก็นับว่ายังห่างไกลจากการเข้าถึง และรับรู้ภายในศูนย์กลางการปกครองอย่างแท้จริง แต่สำหรับกรณี ‘ท่านวรรณ’ ด้วยความที่เป็น ‘เจ้า’ ได้พบเห็น และเรียนรู้การเมืองการปกครองตามสภาพที่เป็นจริงอย่างใกล้ชิด หรืออาจเรียกอย่างภาษาปัจจุบันได้ว่าเป็น “คนวงใน” การออกมาแสดงทัศนะเชิงวิพากษ์ จึงเป็นการสะท้อนถึงสภาพปัญหา ที่ระบอบ

⁴³ “ต้นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔,” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **สรรณิพนธ์ของเทียนวรรณ**, (กรุงเทพฯ : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517), หน้า 202.

⁴⁴ “ต้นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 202-203.

สมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามกำลังประสบตามความเป็นจริง และเป็นการแสดงออกทางความคิดที่แม้ไม่จำกัดว่าดูเด็ดเท่า 'เทียนวรรณ' แต่ก็น่าจะมีผลสะท้อนต่อจารีตทางความคิดของ 'สังคมเจ้า' ไม่น้อยเลยทีเดียว

นอกจากนั้นแนวความคิดของ 'ท่านวรรณ' ในประเด็นที่มุ่งเสนอให้ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ปรับตัวไปสู่การดำรงอยู่ภายใต้ 'รัฐธรรมนูญ' โดยเห็นว่าการดำรงสถานะดังกล่าวเป็นผลดีมากกว่าผลเสีย อย่างไรก็ตามในยุคเดียวกันได้ปรากฏงานเขียนที่ชื่อ "ชีวิตของประเทศ" ผลงานของ 'ศรทอง' หรือ 'พระยาศรภักย์พิพัฒน์' นักคิดฝ่ายนิยมเจ้า ที่จัดว่า 'หัวก้าวหน้า' คนหนึ่ง ได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นที่เสนอให้ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ต้องปรับปรุงตัวเอง โดยยกกรณีตัวอย่างการล่มสลายของระบอบกษัตริย์ในต่างประเทศ เช่น ออสเตรีย เยอรมนี รัสเซีย มาเป็นอุทาหรณ์ โดย 'ศรทอง' กล่าวถึงความสำคัญของการมี 'ประมุข' และสิ่งที่ 'ประมุข' ที่ดีจำเป็นต้องมีว่า

"... ประเทศจะขาดประมุขหาได้ไม่ และจำเป็นต้องมีประมุขที่สามารถทรงไว้ด้วยความ เป็นสง่าราศรีแก่ประเทศและหวังเป็นที่พึ่งพำนักของประชาชนได้จริงๆ ประเทศที่มีประมุขอ่อนแอ หรือคณะบริหารการเมืองไม่ดี ก็แปลว่าบ้านเมืองจักสู่ความทรุดโทรมระส่ำระสายเท่านั้น ดังที่ ประเทศในยุโรปได้รับผลมาแล้ว ..." ⁴⁵ และกล่าวเปรียบเทียบการมี 'ประมุข' ที่ดีและไม่ดี ซึ่งมีนัยแฝงเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ 'จุดอ่อน' หรือ 'ข้อบกพร่อง' ของรัฐบาลยุครัชกาลที่ 7 ว่า

"... ถ้าประสบประมุขที่ดี สอดส่องเอาใจใส่ในความทุกข์สุขของประชาชน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนที่มักใหญ่ใฝ่สูง หรือบันดาลความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บุคคลบางชั้นบางคณะ ประชากรของประเทศนั้นย่อมได้รับความสุขสบายยุติธรรมตามฐานานุกรม ถ้าประชาชนงมงายเคารพนับถือประมุขที่ยกยอเอื้อเพื่อเชื่อถือแต่พวกของตน และไม่สดับรับฟังความเห็นทุกข์สุขของพสกนิกรส่วนมากแล้ว ราษฎรของประเทศนั้นจักได้รับความยากลำบากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ... เหมือนกับไฟสุ่มขอนแก่นอยู่เสมอ พอมีผู้จุดน้ำมันขึ้นเท่านั้น ความร้อนและเปลวไฟก็ลุกชวงโชติพัคกระเพื่อไปทั่วประเทศตั้งไฟป่า และโดยเหตุนี้ พระเจ้าแผ่นดินและประธานาธิบดี จึงต้องถูกขับไล่ให้ออกจากตำแหน่งประมุขของประเทศอยู่เนืองๆ ..." ⁴⁶

สิ่งที่ 'ศรทอง' ต้องการสื่อจากความข้างต้น เป็นลักษณะของการ 'ตีเพื่อก่อ' โดยเสนอแนะให้ 'สถาบันพระมหากษัตริย์' ต้องขจัด 'จุดอ่อน' ของตนมิเช่นนั้นประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการบริหารที่ไร้ประสิทธิภาพคงลุกฮือขึ้นขับไล่สักวันหนึ่ง นี่แสดงให้เห็นความเป็นผู้มองการณ์ไกลของ 'ศรทอง' ได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาไม่พบว่า 'ศรทอง' มีข้อเสนอให้มี

⁴⁵ ศรทอง (นามแฝง) [พระยาศรภักย์พิพัฒน์ (เลื่อน ศรภักย์วานิช)], **ชีวิตของประเทศ**, (พระนคร : ศราภักย์, 2512), หน้า 7. โดยรวบรวมจากบทความ "ชีวิตของประเทศ" ที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ "ไทยใหม่" ราววันเมื่อปี พ.ศ. 2474

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นการเสนอให้มี 'รัฐธรรมนูญ' หรือการมีรัฐสภาจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า แม้แต่นักคิดที่มีความคิดก้าวหน้า กล้าที่จะเสนอข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่าง 'ศรทอง' ก็ยังไม่ข้ามพ้นจากกรอบความคิดที่ให้คงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ กลายเป็นข้อเปรียบเทียบได้เป็นอย่างดีว่า แม้ 'ศรทอง' จะถูกมองว่าหัวก้าวหน้า เช่นเดียวกัน แต่แนวความคิดแบบ 'ท่านวรรณ' หากนำมาเทียบกับกระแสความคิดของกลุ่มนักคิดในยุคเดียวกันแล้ว จะเห็นว่า 'ท่านวรรณ' มีความคิด 'ก้าวหน้า' กว่ามาก อย่างน้อยที่สุดก็เห็นว่า 'absolute monarchy' ได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยไปแล้ว

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ในส่วนการศึกษาความคิดทางการเมือง ในประเด็นเรื่อง 'พระมหากษัตริย์' และ 'สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ' ของ 'ท่านวรรณ' ในบริบทยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้ข้อค้นพบทางความคิดที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก 'ท่านวรรณ' ได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจาก 'ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์' ไปสู่การปกครองในระบอบที่ 'พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ' และประการที่สองคือ 'ท่านวรรณ' เป็นบุคคลในระดับชนชั้นนำ หรือ 'เจ้า' คนแรกๆ ที่ได้แสดงทัศนะเชิงวิพากษ์ต่อระบบการเมืองการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนนำไปสู่ความขัดแย้งกับกลุ่ม 'เจ้า' ระดับสูง และมีผลสะท้อนต่อจารีตทางความคิดของ 'สังคมเจ้า' อย่างไรก็ตามความพยายามในการเสนอแนะของ 'ท่านวรรณ' ในยุคนี้อย่างเป็นสิ่งที่ถูกมองข้ามจากกลุ่มเจ้าระดับสูงในคณะรัฐบาล กล่าวคือ แม้ 'กลุ่มเจ้าระดับสูง' จะมีความตระหนักรับรู้ ต่อกระแสความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ก็ขาดความกระตือรือร้นที่จะสนองตอบต่อข้อเสนอแนะอย่างทันที่ที่จะเห็นได้จากปฏิกริยาตอบกลับ ในการแสดงความไม่พอใจต่อการแสดงความคิดของ 'ท่านวรรณ' ต่อการคัดค้านระบบอภิรัฐมนตรี และเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ

6.2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมัธยิมวัย

ในยุคนี้เป็นช่วงที่มีการต่อสู้ของกระแสความคิดเกี่ยวกับ 'พระมหากษัตริย์' ที่สำคัญสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่มุ่งลดอำนาจ และบทบาทของกษัตริย์ โดยกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญของแนวคิดนี้คือ 'คณะราษฎร' อีกด้าน คือฝ่ายที่มีความคิดฟื้นฟูอำนาจ และบทบาทของกษัตริย์ โดยมี 'ฝ่ายนิยมเจ้า' (royalist) หรือฝ่ายกษัตริย์นิยม (monarchism) เป็นผู้ดำเนินบทบาทที่สำคัญ ซึ่งประกอบไปด้วย 'กลุ่มเจ้า' และขุนนางข้าราชการใน 'ระบอบเก่า' ที่สูญเสียอำนาจเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมทั้งกลุ่มทหารและนักการเมืองที่แสวงหาผลประโยชน์จากการฟื้นฟูอำนาจกษัตริย์

ในยุคนี้ 'พระองค์วรรณ' ได้ก้าวเข้ามามีบทบาท ในการให้ความร่วมมือช่วยเหลือรัฐบาลใน 'ระบอบใหม่' หากมองในแง่ความคิดเรื่อง 'พระมหากษัตริย์' ถือได้ว่าความคิดของ 'พระองค์วรรณ'

มีคติที่สอดคล้องกับฝ่ายรัฐบาล เนื่องจากทั้งสองฝ่าย ต่างก็มีมุมมองที่สนับสนุนบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในรูปแบบ ‘constitutional monarchy’ อยู่ก่อนแล้ว

บทบาททางความคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ ที่ ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้แสดงออกในเชิงรูปธรรม คือการสร้างคำอธิบายแนวคิดเรื่องบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์ในระบบรัฐธรรมนูญ’ ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ปัญหาสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ คือการต่อรองระหว่าง ‘ฝ่ายกษัตริย์’ กับ ‘ฝ่ายผู้ก่อการ’ ในการกำหนดบทบาท สถานภาพ และอำนาจของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในระบอบใหม่ ว่าควรจะเป็นเช่นใด เป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่นำไปสู่การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมือง ความพยายามของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ จึงเป็นการดำเนินการเพื่อมุ่งประนีประนอมความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้น และผลที่ตามมาคือ ได้สร้างบทบาทของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในฐานะผู้ประสานความเข้าใจระหว่าง ‘ฝ่ายเจ้า’ และ ‘ฝ่ายรัฐบาล’ ขึ้นมาด้วย

ดังปรากฏหลักฐานในลายพระราชหัตถเลขา ‘พระราชบันทึก’ ของรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นเนื้อหากล่าวถึงการต่อรองการออก ‘ร่างพระราชบัญญัติภาษีมรดก’ เมื่อ พ.ศ. 2477 โดยรัชกาลที่ 7 มีความคิดที่จะ ‘veto’ ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ เนื่องจากไม่เห็นด้วยที่รัฐบาลจะจัดเก็บภาษีพระราชทรัพย์เช่นเดียวกับทรัพย์สินเอกชน รัฐบาลยุค ‘พระยาพหลพลพยุหเสนา’ จึงส่ง ‘พระองค์วรวงศ์’ มาเป็นคนกลางในการเจรจา ซึ่งผลจากการเจรจา รัชกาลที่ 7 ได้ยินยอมไม่ ‘veto’ แต่ขอให้รัฐบาลเพิ่มเติมบทยกเว้นการจัดเก็บภาษีพระราชทรัพย์ ในส่วนที่รับสืบทอดมาทางการสืบสันตติวงศ์ ดังความบางตอนใน ‘พระราชบันทึก’ กล่าวว่า

“... แต่ก่อนนี้ฉันเคยคิดว่าจะ Veto พระราชบัญญัติเสียทีเดียว... แต่ ม.จ. วรวงศ์ไวทยากร ร้องขอกับฉันว่าอย่าให้ Veto พระราชบัญญัตินี้เลย เพราะจะเก็บแต่เด็กน้อย และมีไว้เพื่อ Social justice จะ veto พระราชบัญญัตินั้น จะทำให้เกิดเป็นการแตกร้างกันขึ้นในระหว่างตัวฉันกับรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร จึงได้ตกลงใจว่าจะปล่อยทั้งที่ไม่เห็นชอบด้วยเลย... ฉันได้บอกกับ ม.จ. วรวงศ์ไวทยากรว่าฉันจะต้องขอให้มียกเว้นพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ ฉะเพาะส่วนที่ได้รับต่อกันมาทางสืบสันตติวงศ์เสียจากภาษีนี้...”⁴⁷

จากความข้างต้น หากมองผิวเผิน คงเป็นเพียงการเจรจาเพื่อยุติข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายกษัตริย์ กับฝ่ายรัฐบาล โดยมี ‘พระองค์วรวงศ์’ เป็นคนกลาง แต่เมื่อมองในเชิงภาพสะท้อนทางความคิดจะพบว่า เป็นความพยายามของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในการที่จะสร้างแนวคิดในการกำหนด

⁴⁷ “พระราชบันทึก ๒” (วันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2477) ใน สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 10.

บทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ใน ‘ระบอบใหม่’ ผ่านการสร้างบรรทัดฐานทางกฎหมายที่จะเป็นแบบแผนปฏิบัติสำหรับ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ต่อไปในอนาคต กล่าวคือ เป็นการสร้างแนวคิดที่ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ควรจะลดทอนอภิสิทธิ์บางอย่าง เพื่อให้เกิด ‘social justice’ หรือ ‘ความยุติธรรมทางสังคม’ ที่จะเป็ผลดีต่อการสร้างระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ในอุดมการณ์ที่พลเมืองย่อมมีความเท่าเทียมกัน ทั้งในด้านสิทธิ และหน้าที่ อาทิ พลเมืองต้องมีหน้าที่เสียภาษีให้แก่รัฐ บุคคลใดมีทรัพย์สิน หรือมรดกก็สมควรที่จะเสียภาษีมรดก อันเป็นการกระจายความเท่าเทียม และลดช่องว่างทางชนชั้นในสังคม

นับเป็นวิธีการมองภาพการเมืองแบบเสรีนิยมที่ชัดเจน โดยเฉพาะการผลักดันให้พระมหากษัตริย์ยอมรับความเท่าเทียมทางสังคมผ่านนโยบายระบบภาษี เนื่องจากไม่เคยปรากฏมาก่อนว่าพระมหากษัตริย์จะต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐ มีแต่พระมหากษัตริย์ที่เรียกเก็บภาษีจากประชาชน

แต่สำหรับในมุมมองของรัชกาลที่ 7 กลับมีแนวคิดในลักษณะที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ การมองว่า “... ถ้าเก็บภาษีมรดกจากพระมหากษัตริย์ย่อมเป็นการทำลายฐานะของพระองค์และต่อไปก็จะไม่สามารถดำรงพระเกียรติยศไว้ให้สมควร เป็นที่เชิดชูของชาติได้ ฉันไม่สามารถที่จะลงนามในพระราชบัญญัติใดๆ ที่จะเป็นทางทำลายฐานะของพระมหากษัตริย์ต่อไปในภายหน้าโดยทางตรงหรือทางอ้อม ...”⁴⁸ แสดงให้เห็นว่าในทัศนะของรัชกาลที่ 7 หน้าที่ในการรักษาเกียรติยศและฐานะอันเป็นที่เคารพเชิดชูของ ‘พระมหากษัตริย์’ เป็นสิ่งสำคัญ และคงจะเห็นว่า ‘พระมหากษัตริย์’ ควรเป็นสถาบันที่ได้รับการยกเว้นจากการนำบทบัญญัติของกฎหมายใดๆ นอกเหนือจากรัฐธรรมนูญมาใช้บังคับไม่ว่าในกรณีใดๆ ดังนั้น ‘พระราชสมบัติ’ จึงควรได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษี ตามหลักการ ‘Crown Property’⁴⁹ เนื่องจากเป็นสิ่งที่ตกทอดมาสู่ผู้ดำรงตำแหน่ง ‘พระมหากษัตริย์’ แต่ก็ยินยอมที่จะเสียภาษีในส่วนที่เป็น ‘พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์’ ที่มีอยู่ก่อนเข้าสู่ตำแหน่ง ‘พระมหากษัตริย์’

นอกจากบทบาทในการเป็นคนกลาง และการกำหนดบรรทัดฐานเรื่องสถานภาพของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในระบอบใหม่แล้ว ‘พระองค์วรวงศ์’ ยังเป็นผู้ที่มีส่วนอย่างมากในการกำหนดหลักเกณฑ์การ ‘สืบราชสันตติวงศ์’ ของ ‘พระมหากษัตริย์’ ใน ‘ระบอบใหม่’ โดยปรากฏว่า ‘พระองค์วรวงศ์’ เป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญ ในการให้คำอธิบาย และให้คำปรึกษาแก่ที่ประชุมรัฐสภาในการรับทราบการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 และการพิจารณาเลือกผู้สืบราชสันตติวงศ์ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นในยุค ‘ระบอบใหม่’ ดังนั้นสมาชิกรัฐสภาส่วนใหญ่จึง

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-11, 34. โดยหลักการ crown property นี้ได้มีการวางหลักการโดยมติคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นไว้ว่า 1) พระราชทรัพย์ซึ่งจะตกทอดไปยังผู้สืบสันตติวงศ์นั้นไม่ต้องเสียภาษี 2) ที่ตกไปยังผู้อื่นที่ไม่ใช่ผู้สืบสันตติวงศ์นั้นต้องเสีย

ไม่เคยมีความรู้ หรือประสบการณ์ทั้งทางกฎหมาย และราชประเพณีในเรื่องนี้มาก่อน ถึงแม้จะมีความรู้อยู่บ้าง ก็เฉพาะกระบวนการที่เคยเป็นมาในยุค ‘ระบอบเก่า’ การที่มี ‘พระมหากษัตริย์’ สละราชสมบัติ และต้อง ‘คัดเลือก’ ‘พระมหากษัตริย์’ พระองค์ใหม่ จึงกลายเป็นสิ่งใหม่ที่อยู่นอกเหนือความรู้ของ ‘ระบอบใหม่’ ซึ่ง ‘พระองค์วรวง’ ได้กลายเป็นผู้มีบทบาทในการทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ที่รัฐสภาพึงกระทำ โดยการแนะนำให้รัฐสภามีมติ ‘รับทราบ’ การสละราชสมบัติของ ‘พระมหากษัตริย์’ โดยยกกรณีตัวอย่างการปฏิวัติในอังกฤษ เมื่อปี 1688 มาเทียบกับเหตุการณ์สละราชสมบัติ กล่าวคือเมื่อกษัตริย์เจมส์ที่ 2 สละราชสมบัติ มีการถกเถียงกันในหมู่สมาชิกว่า รัฐสภาต้องให้ความยินยอมหรือไม่ เพราะสมาชิกสภาที่เชื่อถือทฤษฎีเทวสิทธิ์ (divine right of king) ก็มองว่ากษัตริย์ได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้า ดังนั้นรัฐสภาจึงไม่มีสิทธิ์ บ้างก็เชื่อถือทฤษฎีว่ารัฐสภาเป็นผู้เลือกตั้งกษัตริย์ขึ้น ถ้าจะสละราชสมบัติต้องได้รับความยินยอมจากรัฐสภา ก่อน และในที่สุดก็ได้ข้อตกลงกันเป็นสายกลาง คือไม่มีการกล่าวว่กษัตริย์ได้สละราชสมบัติโดยความยินยอม หรือเห็นชอบของผู้ใด แต่กล่าวเพียงว่า กษัตริย์ได้สละราชสมบัติและราชบัลลังก์ว่างลง เท่านั้น ซึ่งหากนำมาเทียบกับกรณีประเทศไทย ‘พระองค์วรวง’ มองว่า

“... ไม่ตรงกันเลย เพราะว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ได้ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติโดยการสืบราชสันตติวงศ์... คือหมายความว่าทรงสืบราชสมบัติเหมือนกับสมบัตินอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นการที่จะทรงสละราชสมบัตินี้ก็ย่อมจะทรงกระทำได้ด้วยพระองค์เอง ...” และยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมด้วยว่า “... แต่ส่วนพระองค์ต่อไปซึ่งจะขึ้นครองราชย์สมบัติก็ด้วยความเห็นของสภาผู้แทนราษฎร เพราะฉะนั้นสำหรับพระองค์ต่อไปอาจจะจะมีปัญหาขึ้นว่า สภาฯ อาจจะต้องยินยอมด้วยก็ได้ ...”⁵⁰

จากคำกล่าวข้างต้นจะพบว่า ‘พระองค์วรวง’ พยายามอธิบายความสืบเนื่องของ สถานะตามกฎหมายของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในสมัย ‘สมบูรณาญาสิทธิราชย์’ กับสมัย ‘รัฐธรรมนูญ’ โดยมองว่ารัชกาลที่ 7 สืบสันตติวงศ์ โดยสิทธิอันชอบธรรมตามกฎหมายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (คือไม่ได้ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภาที่ในเวลานั้นยังไม่เกิดขึ้น) และผลแห่งสิทธินั้นก็ยังคงอยู่ต่อมา แม้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ จึงเป็นสิทธิที่สามารถกระทำได้เหมือนกับการถือครองทรัพย์สินสมบัติ ดังนั้นรัฐสภาควรจะยอมรับในสิทธิอันชอบธรรมตามกฎหมายนี้ด้วยการ ‘รับทราบ’ ก็เพียงพอ ซึ่งกรณีดังกล่าว ‘พระองค์วรวง’ ได้วางข้อยกเว้นเอาไว้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของระบอบใหม่ โดยให้ความเห็นจำเพาะว่า ไม่อาจใช้ได้กับพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไปที่จะเข้าสู่ราชสมบัติโดยความเห็นชอบของรัฐสภา

⁵⁰ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๓/๒๔๗๗ (ประชุมวิสามัญ สมัยสามัญ ครั้งที่ ๒) วันพุธ-พฤหัสบดีที่ ๖-๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เริ่มประชุมเวลา ๒๐.๑๕ นาฬิกา,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

อาจกล่าวได้ว่าแม้ ‘พระองค์วรวง’ จะรับแนวความคิดของหลักการ ‘constitutional monarchy’ แบบตะวันตกมาไว้อย่างมากก็ตาม แต่ก็ได้พยายามใช้หลักการทางนิติศาสตร์ และนิติประเพณี มาช่วยให้คำอธิบาย และปกป้อง ‘สิทธิ’ ของ ‘พระมหากษัตริย์’ ที่สืบเนื่องมาจาก ‘ระบอบเก่า’ นั่นคือแม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนทำให้สถานะทางการเมืองของ ‘พระมหากษัตริย์’ เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ไม่ได้มีผลทำให้สิทธิต่างๆ ที่พระองค์ได้มาอย่างชอบธรรม จากบรรพบุรุษพลอยสูญหายหรือจำกัดไปด้วย และที่เหนือไปกว่านั้น คือความพยายามในการที่จะวางกรอบสถานภาพของ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ โดยเฉพาะในประเด็นด้าน ‘สิทธิในการสืบสันตติวงศ์’ ให้เป็นบรรทัดฐานทางการเมืองต่อไปอีกด้วย จึงเห็นได้ว่าในช่วงต้นของยุคนี้ ‘พระองค์วรวง’ ได้ดำรงบทบาทในการพยายามประนีประนอมกับทั้งฝ่ายกษัตริย์ และฝ่ายรัฐบาล อย่างชัดเจน คือด้านหนึ่งได้ช่วยรัฐบาลสร้างกรอบความคิด ในเรื่องบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ที่แน่ชัดไว้เป็นบรรทัดฐานแก่ระบอบใหม่ อีกด้านก็พยายามที่จะรักษาผลประโยชน์ ทั้งใน ‘สิทธิ’ ‘สถานภาพ’ รวมถึง ‘ความชอบธรรม’ บางประการให้กับ ‘พระมหากษัตริย์’ ที่มีสืบเนื่องมาจากระบอบเก่าไปพร้อมกันด้วย

ถ้าหากมีการให้ค่าน้ำหนักการแสดงบทบาทของ ‘พระองค์วรวง’ ต่อทั้งสองฝ่าย ก็อาจกล่าวได้ว่า ได้ให้น้ำหนักโน้มเอียงไปที่การช่วยสถาปนาระบอบ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ หรือ constitutional monarchy ให้มีความมั่นคง ที่เป็นจุดมุ่งหมายหลักของฝ่ายรัฐบาล ส่วนการให้น้ำหนักความสำคัญกับฝ่าย ‘เจ้า’ ก็ดำเนินไปในลักษณะที่หลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งแบบ “บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น”

แต่หากศึกษาแนวทางการสร้างกรอบความคิดในบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ของนักคิด ‘สำนักประเพณี’ อย่าง ‘กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร’ จะพบว่ามีความแตกต่างจากแนวทางของ ‘พระองค์วรวง’ โดย ‘กรมหมื่นพิทยลาภฯ’ ได้ใช้แนวคิดแบบจารีตนิยมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยนำแนวคิดของคัมภีร์ ‘พระธรรมศาสตร์’ ซึ่งใช้เป็นแบบแผนทางนิติราชประเพณีของ ‘ราชสำนัก’ รวมถึงสถาบันการปกครองอื่นๆ มาแต่โบราณกาล มาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในระบอบใหม่ทั้งในเชิงที่มา และความชอบธรรม โดยในประเด็นเรื่องที่มา ‘กรมหมื่นพิทยลาภฯ’ ได้นำแนวคิดเรื่อง ‘Mahasammata’ (elected by the people) หรือ ‘มหาสมมติ’ อันเป็นต้นธารของแนวความคิดเรื่อง ‘เอนกชนนิกรสโมสรรสมมติ’* มาใช้อธิบายความชอบธรรมของการเข้าสู่ความเป็น ‘ราชา’ (Raja) หรือ ‘พระเจ้าแผ่นดิน’ (the Lord

* เป็นแนวคิดสำคัญในการกำหนดที่มา และความชอบธรรมของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในสังคมไทยโดยเฉพาะในยุครัตนโกสินทร์ โดยถือว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ได้รับการเลือกตั้งหรือ ‘มหาสมมติ’ มาจากข้าราชกร สมนชีพรหมณ์ อาณาประชาราษฎร์ให้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติปกครองพวกตน

of the Land)⁵¹ ของ ‘พระมหากษัตริย์’ ไทย ซึ่งแนวคิดนี้ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และ ‘กรมหมื่นพิทยลาภฯ’ ได้นำมาอธิบายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนั้นยังเป็นผู้กำหนดแบบแผนของบทบาทหน้าที่ และหลักปฏิบัติสำหรับ ‘พระมหากษัตริย์’ โดยได้นำแนวคิด ‘ทศพิธราชธรรม 10’ (ten kingly virtues), ‘จกกุวัตติวตต’ (จักรวรรดิวัตร) และ ‘สังคหวัตร 4’ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย อันจะกลายเป็นแบบแผนที่กำหนดบทบาทในทางพระจริยวัตร และพระราชกรณียกิจของ ‘พระมหากษัตริย์’ ยุคใหม่ ดังความบางตอนที่ ‘กรมหมื่นพิทยลาภฯ’ อ้างจาก ‘คัมภีร์พระธรรมศาสตร์’ ว่า

“... ตั้งอยู่ในราชธรรม ๑๐ ประการ ทรงเบญจางคิกะศีล (ศีล 5 - ผู้วิจัย) เป็นปรกติศีล และอัมชะฎางคิกะศีล (ศีล 8 - ผู้วิจัย) เป็นอุโบสถศีล เมตตากฤษณาแก่สัตว์ทั้งปวง แล้วทรงพระอุสาหะมะนะสิการะ ซึ่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นนิจกาล ทรงประพฤติธรรม ๔ ประการ คือ พิจารณาซึ่งความชอบความผิดแห่งผู้กระทำให้เป็นประโยชน์ แลมิได้เป็นประโยชน์แก่พระองค์ ๑ ทะนุบำรุงแก่บุคคลผู้มีศีลสัจ ๑ ประมูลมาซึ่งพระราชทรัพย์โดยยุติธรรม ๑ รักษาพระนครราชเสมาให้สุขเกษมโดยยุติธรรม ๑ เป็น ๔ ประการ แลตั้งอยู่ในราชกิจประเพณีมิได้ขาด ...”⁵² ซึ่งเป็นรูปแบบการอธิบายแนวทางของ ‘พระมหากษัตริย์’ ที่ดำรงคงไว้ซึ่งคุณธรรม ตามคติเรื่อง ‘ธรรมิกราชา’ หรือ ‘ธรรมราชา’ ยุคใหม่ อันเป็นจุดเด่นสำคัญประการหนึ่งของแนวความคิดนี้ โดยได้กล่าวเน้นถึงความสำคัญของคติ ‘ธรรมราชา’ ว่า

“... พระราชาผู้ทรงธรรมย่อมเป็นที่นิยมกว่าผู้มีชัยด้วยคมอาวุธ ทรงดำรงอยู่ในธรรม ทรงเป็นผู้ประกาศธรรมด้วยพระวาจา และทรงกว้างขวาง พยายามคบคนดีทั่วไป ...” และย้ำว่าแนวทางที่ ‘พระมหากษัตริย์’ จะเป็น ‘ธรรมิกราชา’ ได้ “... คือทรงทศพิธราชธรรม ทรงประกอบสังคหวัตรทั้ง ๔ ประการ ทรงดำรงพระองค์อยู่ในจกกุวัตติวตต ...”⁵³

จะเห็นว่าแนวคิดและแนวการอธิบายดังกล่าว เป็นสิ่งที่สวนทางกับแนวคิดของ ‘พระองค์วรรณ’ ในช่วงต้นระบอบใหม่อย่างชัดเจน เนื่องจาก ‘พระองค์วรรณ’ เน้นการใช้หลักการ ราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (limited monarchy) หรือราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) ตามแนวทฤษฎีแบบตะวันตกที่ ‘พระมหากษัตริย์’ ถูกจำกัดบทบาททางการเมืองไว้ภายใต้รัฐธรรมนูญ มาประยุกต์ใช้ในการสร้างบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในระบอบใหม่

⁵¹ H.H. Prince Dhani Nivat, “The old Siamese Conception of the Monarchy,” Collected Articles : The Journal of The Siam Society, (Bangkok : Siam Society, 1969), p. 93-94.

⁵² พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, “เรื่องบรมราชาภิเษก,” ใน **ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร**, พิมพ์พระราชทานในงานพระศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517), หน้า 85.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

ในขณะที่ ‘กรมหมื่นพิทยลาภ’ เลือกที่จะสร้าง ‘พระมหากษัตริย์’ ที่ยังคงมีบทบาทในทางสังคม และวัฒนธรรมประเพณี แม้จะถูกจำกัดบทบาททางการเมืองก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าแนวทางของ ‘พระองค์วรวงศ์’ เป็นการนำหลักใหม่มาสร้างสถาบันเก่าให้เป็นสถาบันใหม่ ในขณะที่แนวทางของ ‘กรมหมื่นพิทยลาภ’ กลับนำหลักเก่ามาประยุกต์สร้างสถาบันเก่าให้เป็นสถาบันใหม่ หากประเมินด้วยบริบททางประวัติศาสตร์การเมืองจะพบว่า แนวความคิดการสร้างบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ตามแนวทางของ ‘พระองค์วรวงศ์’ เป็นแบบแผนความคิดที่มีบทบาทอยู่ในบริบทช่วงการครองอำนาจของ ‘คณะราษฎร’ แต่หลังจากการสิ้นสุดอำนาจของรัฐบาล ‘คณะราษฎร’ ยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เป็นทั้งเสาหลัก และสายใยเส้นสุดท้ายแล้ว แนวความคิดของ ‘กรมหมื่นพิทยลาภฯ’ ก็ได้กลายเป็นแบบแผนที่มีบทบาทสำคัญขึ้นมาแทนที่

6.2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบทช่วงปัจฉิมวัย

บริบทการเมืองในยุคนี้เป็นช่วงที่แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญทางการเมือง ทั้งระดับอุดมการณ์ความคิด และระดับนโยบายของภาครัฐ โดยเฉพาะแนวคิดการฟื้นฟูอำนาจของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ายุคนี้เป็นช่วงเวลาที่เหมาะอำนวยให้ฝ่ายนิยมเจ้า หรือกลุ่มกษัตริย์นิยม ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่อีกครั้งหนึ่ง

ในยุคนี้บทบาททางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังคงความโดดเด่นเช่นเดียวกับยุคก่อน และอาจจะมีมากขึ้นกว่ายุคก่อนๆ แต่สิ่งที่ต่างออกไปคือเกิดการแทนที่ทางกระแสดวงความคิด เนื่องจากในยุคก่อนแนวความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ มีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวทางของรัฐบาล และมีบทบาทเป็นความคิดกระแสหลัก แต่ในยุคนี้การที่แนวคิดฟื้นฟูบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ กลายมาเป็นแนวคิดหลัก ซึ่งมีผลให้แนวคิดแบบเดิมของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ไม่อาจเข้ากันได้กับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นแนวความคิดทางการเมืองเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในสมัยนี้จึงมีแนวโน้มในการได้รับอิทธิพลของแนวคิดกระแสหลักของสมัยสฤษดิ์เข้ามาผสมผสาน และมีแนวโน้มที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางความคิด เพื่อให้สอดคล้อง และสนองตอบกับนโยบาย รวมถึงอุดมการณ์หลักที่มาแทนที่

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงการรับอิทธิพลทางความคิดจากฝ่ายกษัตริย์นิยมคือ งานนิพนธ์ ปาฐกถาเรื่อง “ประชาธิปไตยแบบไทย” โดยเฉพาะส่วนเนื้อหาที่กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ใน ‘ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย’ พบว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้อ้างอิงจากแนวคิดของ ‘กรมหมื่นพิทยลาภฯ’ ที่ได้เสนอไว้ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมา ทั้งที่ก่อนหน้านี้ ‘พระองค์วรวงศ์’ แทบไม่เคยหยิบยกแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางหลักในการ

อธิบายบทบาทของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ มาก่อน โดยประเด็นที่น่าสนใจอยู่ตรงที่งานนิพนธ์ชิ้นนี้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้อธิบายความเชื่อมโยง ‘ระบอบประชาธิปไตย’ กับหลักการ ‘เอกราช นิกร สโมสรรสมมต’ โดยให้คำอธิบายผ่านการหยิบยกแนวคิดจากพระราชพิธีราชาภิเษกของรัชกาลที่ 7 ว่า

“... ฟังสังเกตว่า วัตถุประสงค์ที่หมายในการปกครอง ซึ่งตามแบบประชาธิปไตยว่า ต้องเป็นไปเพื่อประชาชน นั้น สำหรับประเพณีนิยมของไทย หรือตามแบบไทยก็เป็นเช่นเดียวกัน โดยมีคำกล่าวชัดแจ้งไว้ว่า “ขอได้ทรงราชภาระดำรงราชสมบัติโดยธรรมสมาเสมอ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชนสืบไป” ...

...ตามพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ข้าพเจ้าจากกล่าวอ้างมาข้างต้นนั้นเห็นได้ชัดว่า ประชาชนมอบเสด็จัตถวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ขอได้ทรงรับแล้ว แม้พระราชอาณาปกเกล้าฯ แล้วพระมหากษัตริย์ก็ทรงรับตามนั้น ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า เป็นเสมือนสัญญาะหว่างประชาชนผู้อยู่ในความปกครอง กับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครอง

ยิ่งกว่านั้น พระปรมาภิไธย ตามประเพณีนิยมมีคำว่า อเนกชนนิกรสโมสรรสมมต ซึ่งแปลว่า “ด้วยความยินยอมของที่ประชุมชนหมู่มา” จริงอยู่ในกรณีรัชกาลที่ ๗ ไม่มีคำที่ว่ามี แต่เมื่อมีตามประเพณีนิยมก็คือว่าเป็นแบบไทยได้ ความยินยอมของประชาชนเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ดังที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงต่อไป ...”⁵⁴

จะเห็นว่าอิทธิพลของกระแสความคิดทางการเมืองยุคจอมพลสฤษดิ์ มีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางความคิดของกลุ่มชนชั้นนำอย่างมหาศาล ถึงขนาดที่ทำให้การแสดงความคิดที่เคยเป็นอีกรูปหนึ่งในอดีต กลับเป็นอีกรูปหนึ่งได้ในเวลานั้น แต่สิ่งหนึ่งที่พบได้จากการศึกษางานนิพนธ์นี้ คือการสะท้อนความรู้สึกขัดแย้งในตัวให้เห็นเป็นระยะๆ ปรากฏในลักษณะของย่อหน้าแทรกความ กล่าวคือ ในขณะที่ยก ‘เสด็จในกรมฯ’ อธิบายถึงเรื่องๆ หนึ่งอยู่ในระหว่างย่อหน้าของเรื่องนั้นก็ได้สร้างย่อหน้าหนึ่งขึ้นเพื่อกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นประเด็นถกเถียงของเรื่องที่กำลังอธิบาย ทำให้ผู้อ่านรู้สึกได้ถึงข้อขัดแย้ง และจุดประกายให้ต้องคิดต่อ ดังกรณีการให้คำอธิบายความเชื่อมโยงของ ‘ประชาธิปไตย’ กับที่มาของ ‘พระมหากษัตริย์’ ตามหลักการ ‘เอกราช นิกร สโมสรรสมมต’ ได้เพิ่มเติมย่อหน้าหนึ่งแทรกขึ้นว่า

“... ส่วนที่ว่า ประชาธิปไตยเป็น “การปกครองโดยประชาชน” ซึ่งตามสมัยนิยมปัจจุบันถือว่า หมายถึงการที่ประชาชนเลือกตั้งผู้แทนมาปฏิบัติการปกครองแทนนั้น จะต้องพิจารณาให้ละเอียดลออต่อไป ..”

⁵⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/26, ปาฐกถา เรื่อง ประชาธิปไตยแบบไทย ทรงแสดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สมาคมกิจการวิเทศสัมพันธ์ และกฎหมายระหว่างประเทศ, [29 ก.ย. 2508], แผ่นที่ 8-10.

จากข้างต้นจะเห็นว่า การตั้งข้อขัดแย้ง จะด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในประเด็นเรื่องผู้แทนใน ‘ระบอบประชาธิปไตยสากล’ กับ ‘ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย’ ก็ในเมื่อได้ให้คำอธิบายสถานะของ ‘พระมหากษัตริย์’ ใน ‘ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย’ ว่าได้รับ ‘เลือกตั้ง’ ให้เป็น ‘ผู้แทน’ ในการปกครองโดยความยินยอมพร้อมใจของประชาชน แล้วการ ‘เลือกตั้ง’ ‘ผู้แทน’ ทางกรปกครองในระบอบ ‘ประชาธิปไตยสากล’ ที่เคยรับรู้กันนั้นจะให้คำอธิบายในแนวทางใดซึ่งยังเป็นปัญหา เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าอิทธิพลของกระแสความคิดในยุคนี้ ได้สร้างผลกระทบทางความคิดให้กับ ‘เสด็จในกรมฯ’ อย่างมาก โดยเฉพาะในกระบวนการจัดการความรู้ และการให้นิยามความหมายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางการเมือง

จะเห็นว่า การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ หากศึกษาผ่าน ‘ตัวบท’ (text) ที่เป็นงานนิพนธ์ของยุคนี้อาจก่อให้เกิดความไขว้เขวในการศึกษาบริบทความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในแนวทางก้าวหน้าได้ เนื่องจากการแสดงออกทางความคิดผ่านงานนิพนธ์ ส่วนใหญ่มีลักษณะมุ่งกลับไปใช้แนวการอธิบายแบบสำนักคิดประเพณี หรือแบบงานเขียนของฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างชัดเจน ซึ่งอาจเป็นผลมาจากกระแสผลักดันทางการเมือง รวมถึงแนวความคิดกระแสหลักที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางความคิด

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า หากลองศึกษาตีความผ่าน การแสดงพฤติกรรมในฐานะ ‘ตัวบท’ (text) ร่วมด้วย อาจจะได้ข้อค้นพบทางความคิดอีกด้านหนึ่ง ที่ขัดแย้งกับการแสดงออกทางความคิดผ่านงานการนิพนธ์ เนื่องจากการศึกษาพระประวัติของ ‘เสด็จในกรมฯ’ พบว่าในยุคนี้ได้มีการแสดงออกทางพฤติกรรมที่สะท้อนแนวคิดความเป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ ให้ปรากฏผ่านการสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กร หรือสมาคมความคิดฝ่ายก้าวหน้าในด้านต่างๆ ทดแทนการผลิตผลงานนิพนธ์ เช่น การรับเป็นองค์อุปถัมภ์องค์กร หรือสมาคมที่ฝ่ายก้าวหน้าจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ และทัศนคติ ที่เห็นชัดเจนตั้งแต่เริ่มแรก คือการที่ได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ ขึ้นในระยะเริ่มแรกของระบอบใหม่ ซึ่งได้รวบรวมเอานักคิดนักเขียนฝ่ายก้าวหน้าใน “คณะสุภาพบุรุษ”⁵⁵ เดิมไว้ในสำนักนี้หลายคน อาทิ กุหลาบ สายประดิษฐ์, มาลัย ชูพินิจ, โชติ แพร่พันธุ์

⁵⁵ กลุ่มนักประพันธ์ นักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงในปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นักเขียนในคณะนี้ได้มีบทบาทสำคัญต่อการวางหนังสือพิมพ์และวรรณกรรมไทยในทีต่างๆ ในเวลาต่อมา และมีลูกศิษย์ลูกหามากมายแม้ในปัจจุบัน “คณะสุภาพบุรุษ” ประกอบด้วย

1. กุหลาบ สายประดิษฐ์	นามแฝง	ศรีบูรพา, ขึ้นใจ, อิสสรชน ฯลฯ
2. มาลัย ชูพินิจ	นามแฝง	ม. ชูพินิจ, เรียมเอง, แม่อนงค์
3. อบ ไชยวสุ	นามแฝง	ฮิวเมอริสต์, ร่ม ทับทิมดี
4. ระคน เภกะนั้นท์	นามแฝง	กึ่งบอย
5. อุเทน พูลโกศา	นามแฝง	ช่อมาลี, นายต่วย ตีแปง

และสนธิ เจริญรัฐ เป็นต้น จนเมื่อกิจการของหนังสือพิมพ์ได้เลิกไป ก็หันมาให้ความสำคัญในการบัญญัติคำศัพท์ไทยใหม่ๆ ขึ้นใช้ ที่ช่วยรองรับความเจริญเติบโตทางความคิด และความรู้ในวงวิชาการฝ่ายก้าวหน้า

ในการรวบรวมบทความเพื่อจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสที่ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ มีพระชนมายุครบ 6 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2506 มีนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้าสองคน ที่ได้เขียนบทความร่วมตีพิมพ์ด้วย ข้อเขียนของทั้งสองท่านนี้ แม้จะมีจุดมุ่งหมายไปในทางเพื่อกล่าวสวดดีเนื่องในวาระโอกาสพิเศษ แต่ก็ได้สะท้อนมุมมองหลายประการเกี่ยวกับความคิด และบทบาทของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในฐานะที่เป็น ‘เจ้า’ ผู้มีอุปการคุณ และคุณูปการต่อวงการหนังสือพิมพ์ และสำนักคิดฝ่ายก้าวหน้า และยังเป็นการสะท้อนความคิดของตัวแทนชุมชนฝ่ายก้าวหน้าในมุมมองที่มีต่อ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

ในมุมมองของ มาลัย ชูพินิจ⁵⁶ ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็นทั้งครู ผู้ปกครอง และผู้ชี้ช่องทางที่ถูกในการแก้ไขปัญหาการทำงานและปัญหาชีวิต โดยมองว่าช่วงเวลา 7 ปีที่ทำงานอยู่กับหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” เป็นช่วงเวลา “... ได้มีความรู้และประสบการณ์มากที่สุดและอบอุ่นที่สุด เพราะมีที่พึ่งสำหรับจะศึกษาหาความรู้ที่ถูกหลักวิชาในงานสาขานั้นและการครองชีพ ...” อันเป็นการสะท้อนความคิดต่อ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในมุมมองการอุปการคุณในด้านวิชาชีพ และชีวิตส่วนตัว

ส่วนในมุมมองของ สนธิ เจริญรัฐ⁵⁷ ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็นอาจารย์ทางวิชาการเมืองที่ “... สอนให้ข้าพเจ้ายึดถือหลักว่าการเป็นทั้งนักหนังสือพิมพ์ และนักการเมืองพร้อมกันในบุคคลคนเดียวนั้น ย่อมเป็นไปได้ แต่เมื่อกำลังปฏิบัติหน้าที่ทางด้านหนังสือพิมพ์อยู่ ก็ต้องแยกงานนั้นเป็นคนละส่วนกับงานด้านการเมือง มิฉะนั้นอาจพลาดพลั้งโดยง่าย ...” นี่จึงเป็นการสะท้อนความคิดต่อ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในมุมมองอุปการคุณในด้านการเป็นผู้แนะแนวทาง ที่ทำให้ สนธิ ได้สำรวจตนเองและตระหนักว่า “... ข้าพเจ้าล้มเส้นเขตแดนของนักหนังสือพิมพ์เข้าไปสู่เขตแดนการเมืองเสียแล้ว ...” ซึ่งคงจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของท่านผู้นี้ไม่น้อย โดยได้ผันตนเองเข้าสู่วงการการเมือง เป็น

6. โชติ แพร่พันธ์	นามแฝง	ยาขอบ
7. บุญทอง เลขะกุล	นามแฝง	วรมิตร
8. สนธิ เจริญรัฐ	นามแฝง	ศรีสุรินทร์
9. สุดใจ พฤทธิสาริกกร	นามแฝง	บุศราคัม
10. จรัญ วุธาติศย์	นามแฝง	ว. วุธาติศย์

(อ้างจาก : สมชัย ศรีเจริญเวช, **ความคิดทางการเมืองของกุหลาบ สายประดิษฐ์**, (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 58.)

⁵⁶ บทความเรื่อง “ได้ประทานจากเสด็จในกรม” ของมาลัย ชูพินิจ ใน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. (2) กต. 1.1/65. หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสชดถวญวันประสูติครบ 6 รอบของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี วันที่ 25 ส.ค. 2506 [มี.ค. 2504 - 10 มิ.ย. 2506], แผ่นที่ 469-471.

⁵⁷ บทความชื่อ “ความหลังครั้งเริ่มระบอบใหม่” ของสนธิ เจริญรัฐ ใน เรื่องเดียวกัน, แผ่นที่ 480-504.

นักการเมืองอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนจะผันตัวเองกลับมาเป็นนักหนังสือพิมพ์อีกครั้ง และ “... ได้อาศัยหลักที่เสด็จในกรมฯ ทรงสั่งสอนนี่เป็นที่ยึดถือ และปลอดภัยจากความกระทบกระเทือนจากอำนาจทางการเมืองตลอดมา โดยแม้ผู้ไม่ชอบข้อเขียนวิพากษ์วิจารณ์ของข้าพเจ้า ก็ไม่รู้จะทำอะไรต่อข้าพเจ้า ...”

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้มีบทบาทเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนในทางวิชาชีพแก่เหล่านักคิด นักหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้า ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวทางปฏิบัติของ ‘สังคมเจ้า’ ยุคก่อนที่ ‘เจ้า’ จะมีบทบาทเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ค้ำชูแก่บรรดานักปราชญ์ กวี ช่าง และศิลปินแขนงต่างๆ เนื่องจากสมัยก่อนคนเหล่านี้มักจะมีสังกัด หรือมีสำนักของตนเองว่าขึ้นอยู่กับ ‘เจ้านาย’ องค์ใด หรือขุนนางผู้ใหญ่คนไหน ดังกรณีของกวีเอกอย่าง “สุนทรภู่” ที่เคยเป็นที่โปรดปราน อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของรัชกาลที่ 2 แต่ยามเมื่อชีวิตตกอับถึงขีดสุดในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ยังได้รับการอุปถัมภ์จาก ‘พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ’ และ ‘กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ’* จนแม้เมื่อเจ้านายทั้งสองสิ้นพระชนม์จากไป ท่านก็ได้รับการอุปถัมภ์ต่อมาโดย ‘พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว’** เพียงแต่ในกรณีของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ กลับนำบทบาท ‘เจ้า’ ผู้อุปถัมภ์ มาใช้ในยุคระบอบใหม่ ในเวลาเมื่อ ‘สังคมเจ้า’ ส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจวาสนา และกำลังมากพอที่จะทำเช่นนั้นได้อีก และลักษณะการอุปถัมภ์ก็เปลี่ยนไปจากระบบคนในสังกัด (ผ่านการให้บำเหน็จความชอบ ยศถาบรรดาศักดิ์ รวมถึงให้การอุปการะตลอดทั้งครอบครัว และอยู่ในสังกัดจนตัวตาย หรือเจ้านายของตนจะไม่ต้องการ หรือสิ้นไปก่อน หรือเมื่อได้รับอนุญาตให้ลาออกเพื่อไปบวช หรือแต่งงาน เป็นต้น) กลายมาเป็นระบบเจ้านายกับลูกน้อง (ที่เจ้านายให้การสนับสนุนเรื่องทุน ค่าครองชีพ และยังให้การอุปการะในวิชาความรู้ คำแนะนำ รวมถึงประสบการณ์ต่างๆ เมื่อถึงจุดหนึ่งคนเหล่านี้ก็สามารถออกไปแสวงหาความก้าวหน้าของตนเอง) และสิ่งสำคัญอยู่ตรงที่กลุ่มคนที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ อุปถัมภ์นั้น เป็นนักคิด นักเขียน หรือ ‘ปัญญาชนหัวก้าวหน้า’ ที่ผลิตรวบรวมตามอุดมการณ์แบบใหม่เพื่อสังคมส่วนรวม มิใช่เพื่อสนองความบันเทิงของ ‘เจ้านายมูลนาย’ ที่ตนสังกัดตั้งแต่ก่อน

นอกจากนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ยังมีคุณูปการต่อคนเหล่านี้ในทางการปลูกฝัง และแนะแนวทาง โดยเฉพาะในด้านหลักวิชาทั้งในทางการหนังสือพิมพ์ และทางการเมือง ซึ่งเป็นคุณประโยชน์ต่อวงการหนังสือพิมพ์ ในแง่ของการเป็นผู้สร้างนักหนังสือพิมพ์ที่เข้าใจการเมือง โดยไม่ต้องนำตนเองเข้าไปพัวพันกับการเมือง จนทำให้ขาดความเป็นกลางที่นักหนังสือพิมพ์ไม่ควรจะเป็น หรือกล่าวโดยสรุปคือ มีส่วนในการสร้างนักหนังสือพิมพ์ที่เป็นนักหนังสือพิมพ์จริงๆ หรือ

* ทั้งสองพระองค์เป็นพระราชโอรส และพระราชธิดาองค์โปรด ของรัชกาลที่ 3 ประสูติจากเจ้าจอมมารดาบาง

** พระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 พระอนุชาธิราชร่วมพระราชมารดาที่รัชกาลที่ 4 พระนามเดิม ‘เจ้าฟ้าจุฑามณี’ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ทรงบวรราชาภิเษกให้เป็น ‘พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว’ อิศริยยศเสมอด้วยพระมหากษัตริย์

นักหนังสือพิมพ์ที่เข้าใจถึงแก่นแท้ของภาระหน้าที่ของตน ซึ่งกาลเวลาก็ได้พิสูจน์แล้วว่าทั้งสองท่านนี้รวมไปถึงนักคิด นักหนังสือพิมพ์หลายคนจากสำนัก “ประชาชาติ” ได้กลายมาเป็น ‘ปัญญาชน’ รุ่นบุกเบิกของชุมชนฝ่ายก้าวหน้า และเป็นผู้มีคุณูปการอย่างสำคัญต่อวงการหนังสือพิมพ์ไทยในปัจจุบัน

จากที่กล่าวไปข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าด้วยผลเชิงพฤติกรรมเหล่านี้เองทำให้ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้รับการยอมรับจากนักคิด และนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้ามาโดยตลอด และจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลกใจที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็น ‘เจ้า’ เพียงคนเดียว ที่ผลงานการนิพนธ์ได้รับการเผยแพร่ในวงวิชาการของฝ่ายก้าวหน้าอย่างแพร่หลาย ซึ่งเห็นได้จากมีการนำบทนิพนธ์ต่างๆ กลับมารวมเล่มตีพิมพ์ใหม่หลายครั้งโดยกลุ่มนักคิดฝ่ายก้าวหน้า ในนามองค์กร หรือสมาคมต่างๆ เช่น สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย* หรือการรวบรวมบทความที่ได้นิพนธ์ลงคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ รวมถึงงานบัญญัติศัพท์ต่างๆ ลงตีพิมพ์รวมเล่มโดยสำนักพิมพ์แนวก้าวหน้าหลายสำนัก เช่น สำนักพิมพ์ผดุงศึกษา, แพร์พิทยา และสำนักพิมพ์ก้าวหน้า เป็นต้น รวมถึงข้อเขียนบางชิ้นของนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้าที่กล่าวถึงไปแล้วอย่าง มาลัย ชูพินิจ, สนิท เจริญรัฐ รวมถึง สละ ลิขิตกุล ที่กล่าวถึง ‘เสด็จในกรมฯ’ ซึ่งให้ความยกย่องในด้านความรู้ความสามารถ⁵⁸ เป็นต้น

* เป็นเจ้าของนิตยสาร “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” ซึ่งเป็นนิตยสารที่ตีพิมพ์บทความทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีไทย ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ สหรัฐอเมริกา ดังนั้นจุดมุ่งหมายของนิตยสารนี้จึงเน้นไปในแนวทางเสรีนิยม และการมีเสรีภาพทางวิชาการอย่างมาก

ในสมัยที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ซึ่งเคยออกตัวว่าตนเองเป็นนักคิดฝ่ายอนุรักษ์นิยมแนวก้าวหน้า) เป็นบรรณาธิการ บทความส่วนใหญ่จะเน้นไปในด้านวิชาการทางสังคม วัฒนธรรมไทย ผสมผสานไปกับแนวปรัชญา ความคิดแบบตะวันตก โดย ‘เสด็จในกรมฯ’ ซึ่งทรงรับเป็นนายกสมาคมฯ คอยให้คำแนะนำปรึกษา ดังนั้นนิตยสาร “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” จึงเป็นนิตยสารแนวเสรีนิยมฝ่ายก้าวหน้าฉบับหนึ่ง ที่กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในทางวิชาการ และภูมิปัญญาโดยภาพรวมในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นนิตยสารที่นิยมอ่านในกลุ่มนักศึกษา และปัญญาชน ช่วงทศวรรษที่ 2500 จนถึงยุค 14 ตุลาฯ

กล่าวกันว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ ทรงให้การสนับสนุนการดำเนินงานของสมาคมสังคมศาสตร์ และสมาคมเองก็ได้อาศัยพระบารมีของ ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็นเกราะคุ้มครองจากอิทธิพลทางการเมือง ทำให้การเผยแพร่ความรู้ของฝ่ายเสรีนิยมดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน และประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงคุณูปการทางความคิดที่ทรงมีต่อฝ่ายก้าวหน้าได้อีกลักษณะหนึ่ง (ศึกษาเพิ่มเติมใน ประจักษ์ ก้องกีรติ. 2548. **และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 109-121)

⁵⁸ อาทิบทความเรื่อง “ได้ประทานจากเสด็จในกรม” ของมาลัย ชูพินิจ (ดูเอกสารแผ่นที่ 469-471) และบทความชื่อ “ความหลังครั้งเริ่มระบอบใหม่” ของสนิท เจริญรัฐ (ดูเอกสารแผ่นที่ 480-504) ใน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. (2) กต. 1.1/65. หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสชิตกาลฉลองวันประสูติครบ 6 รอบของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี วันที่ 25 ส.ค. 2506 [มี.ค. 2504 - 10 มิ.ย. 2506]. และ บทความเรื่อง “ท่านวรรณฯ ในฐานะนักหนังสือพิมพ์” ของสละ ลิขิตกุล ใน คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์และหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการ

จึงอาจกล่าวสรุปท้ายบทนี้ได้ว่าแม่ ‘เสด็จในกรมฯ’ จะเห็นดีเห็นงามกับระบอบใหม่ กับการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญ และได้แสดงออกทางความคิดที่ก้าวหน้าในมุมมองหลายๆ ประเด็น แต่ในประเด็นความคิดเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ อันจัดเป็นกรอบแนวคิดหลักตามจารีตของ ‘สังคมเจ้า’ ก็ยังคงให้การยกย่อง เทิดทูน และแสดงความจงรักภักดี และที่สำคัญคือให้การยอมรับด้วยดีต่อแนวการอธิบาย ‘พระมหากษัตริย์’ ในแบบจารีต ตามแนวคิดของฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม่เราจะมองความคิดในหลายๆ ประเด็นของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ว่าเป็น ‘เจ้า’ ที่มีความคิดก้าวหน้าก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าองค์ประกอบทางความคิดทั้งหมดจะต้องก้าวหน้า ชนิดถอนรากถอนโคนจากบริบทเดิม ดังนั้นการนิยามความก้าวหน้าจึงจำเป็นที่จะต้องแยกพิจารณาเป็นส่วนๆ เช่น เมื่อศึกษาพบว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ มีแนวความคิด ‘รัฐธรรมนูญนิยม’ และมีความเห็นให้ ‘พระมหากษัตริย์’ ทรงอยู่ภายใต้ ‘รัฐธรรมนูญ’ ซึ่งเป็นแนวความคิดต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ในเชิงสถาบัน แต่เมื่อศึกษาความคิด ‘เสด็จในกรมฯ’ ต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ในเชิงปัจเจกแล้ว ความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ก็ให้การยอมรับกรอบความคิดตามจารีตที่ ‘สังคมเจ้า’ ส่วนใหญ่มีต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลที่ผู้วิจัยแยกการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ออกเป็นประเด็นๆ นับตั้งแต่ความคิดต่อ ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ (ดูบทที่ 4), ความคิดต่อ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ (ดูบทที่ 5) และความคิดต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในบทนี้นั่นเอง

ศูนย์วิทยพัชรากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

บทวิเคราะห์ผลการศึกษา

ในบทที่ 7 จะเป็นส่วนของการวิเคราะห์ผลการศึกษา ของการศึกษาวิจัยความคิดทางการเมืองในภาพรวมของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ โดยจะเป็นบทที่ดำเนินการวิเคราะห์ผลการศึกษาแยกเป็นบริบทแต่ละยุคสมัย โดยนำประเด็นความคิดในเรื่อง 1) ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’, 2) ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ และ 3) ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ซึ่งทำการศึกษาในบทที่ 4-6 ในฐานะตัวชี้วัดความคิดทางการเมือง มาวิเคราะห์ร่วมกับพระประวัติ ในบทที่ 3 ในฐานะภาพสะท้อนของพัฒนาการของการก่อรูปทางความคิด ที่ดำเนินมาในแต่ละบริบทของประวัติศาสตร์ เพื่อให้ได้ข้อสรุปรวบยอดทางความคิด ที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์การเมือง โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ

- 1) วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475)
- 2) วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501)
- 3) วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2519)

ในการวิเคราะห์จะเป็นกระบวนการของการวิเคราะห์ผลจากองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในประเด็นต่างๆ ตามบริบทเวลาที่ศึกษา เพื่อพิสูจน์สมมติฐาน (hypothesis test) ของการศึกษาวิจัยที่ผ่านมามีผลการศึกษาวเคราะห์ที่ยืนยัน หรือปฏิเสธสมมติฐานของการศึกษา ที่ผู้วิจัยอนุมานไว้ก่อนการศึกษาวเคราะห์ เป็น ‘ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า’ หรือไม่ อย่างไร

โดยในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานของการศึกษาวเคราะห์ไว้ว่า

เนื่องจาก “เจ้า” ในพระราชวงศ์มักเป็นกลุ่มที่ได้รับการตีกรอบว่ามี “แนวความคิดอนุรักษนิยม” โดยเฉพาะในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยมีแนวคิดที่ยึดถือการปฏิบัติ ตามแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์ และจารีตประเพณีแต่เดิม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานในการศึกษาวเคราะห์ไว้ว่า

1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดทางการเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่” กล่าวคือ

1.1 มี “แนวความคิดก้าวหน้า” มุ่งแสดงความคิดเห็น หรือนำเสนอสิ่งใหม่ เช่น รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางการเมือง หรืออุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านงานเขียนรูปแบบต่างๆ

1.2 มีแนวความคิดต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางที่ดีขึ้น หรือเจริญขึ้น ตามทัศนะของตน โดยการผสมผสานแนวความคิดก้าวหน้า กับจารีตแบบเดิมของพระราชวงศ์ เพื่อมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับระบอบใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม และการเมือง

1.3 มีบทบาททางการเมือง ทั้งในฐานะนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ (practical) และเข้ามามีส่วนร่วมในวงอภิปรายสาธารณะ เช่น ผลิตงานเขียน แสดงทัศนะ หรือมีการกระทำทางการเมืองทั้งในแนวทางที่สนับสนุน และขัดแย้งกับรูปแบบ และระบอบที่ดำรงอยู่ รวมทั้งการได้รับการกล่าวถึง หรือระลึกถึงโดยสังคมการเมืองร่วมสมัยและสมัยต่อมา ทั้งโดยการอ้างอิงถึงผลงาน หรือการนำแนวความคิดในรูปของผลงานวรรณกรรมมาผลิตซ้ำ เป็นต้น

2. การที่ “เจ้า” ในกรณีของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ กลายเป็นผู้ที่มีความคิดทางการเมืองแบบก้าวหน้า นั้น มีปัจจัยสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

2.1 การได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ที่ “เจ้า” บางส่วนอาจได้รับเอาแนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกมาด้วย

2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของ “เจ้า” บางกลุ่ม ที่อาจมีความไม่สมดุลของฐานะทางเศรษฐกิจที่ขัดสน ซึ่งขัดกับสถานะความเป็น “เจ้า” ที่ต้องมั่งคั่ง ทำให้เกิดการลดทอนทางสถานภาพความเป็น “เจ้า” จนทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด และเปลี่ยนแปลงในที่สุด

2.3 ความขัดแย้งภายใน “กลุ่มเจ้า” ด้วยกัน ที่อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งในการทำงาน รวมถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความไม่พอใจในการแบ่งปันผลประโยชน์ในสังคม “เจ้า” โดยเฉพาะการกระจายอำนาจ

2.4 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่เป็นเสมือนโอกาส และตัวเร่งให้ “เจ้า” บางส่วนได้แสดงออกทางความคิด ที่อาจเป็นผลมาจากปัจจัย 3 ประการแรก

3. ความคิด และการถ่ายทอดความคิดออกมาสู่การปฏิบัติของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ล้วนแต่มีผลมาจากบริบท (context) ที่แวดล้อมอยู่ และผลของความคิด บางประการยังเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อบริบทที่ตนดำรงอยู่ด้วย

จากสมมติฐาน 3 ข้อใหญ่ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจะใช้เป็นเกณฑ์หลักในการวิเคราะห์ ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในแต่ละบริบท โดยผู้วิจัยจะใช้สมมติฐาน 2 ประการแรกเป็นแกนในการวิเคราะห์ ส่วนสมมติฐานข้อที่ 3 จะใช้ประกอบการวิเคราะห์เชิงบูรณาการไปพร้อมกับการวิเคราะห์สมมติฐาน 2 ประการแรก ในฐานะที่สมมติฐานข้อที่ 3 เป็นกรอบหลัก หรือจุดมุ่งหมายหมายหลัก ที่ครอบคลุมการวิเคราะห์โดยรวมของการศึกษาวิจัยนี้

7.1 การวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์ การเมืองยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475)

เนื่องจากในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือยุค ‘ระบอบเก่า’ สภาพทางการเมืองโดยภาพรวมยังเป็นช่วงเวลาที่ยังอำนาจการปกครองรวมศูนย์อยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังมีฐานะเป็นทั้งผู้นำทางความคิด ความเชื่อ รวมถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต ของเหล่าพระราชวงศ์ และพสกนิกรทั่วไป ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ประกอบไปกับในเวลานั้น ‘ท่านวรรณ’ ยังมีชีวิตอยู่ในช่วงปฐมวัย คือวัยที่กำลังเจริญเติบโตจากวัยเด็กไปสู่วัยหนุ่ม และในขณะเดียวกันก็อยู่ในระยะที่กำลังศึกษา สัมผัส บ่มเพาะทั้งทางความคิด ความรู้ และประสบการณ์อยู่ในต่างประเทศ จึงทำให้ระยะนี้การแสดงความคิดทางการเมืองยังไม่ปรากฏชัดเจน และอาจทำได้อย่างไม่เต็มที่นัก เป็นผลมาจากปัจจัยของบริบททางการเมือง ร่วมไปกับบริบทเชิงสถานภาพของความรู้ และความคิด

ดังนั้นการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ในสมัยนี้จึงเน้นไปที่การศึกษาเชิงพฤติกรรม ร่วมไปกับหลักฐานงานนิพนธ์ ทั้งที่ผลิตขึ้นในระยะนั้น และ/หรือใกล้เคียง จากการกลับไปสำรวจการศึกษาในประเด็นความคิดเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ในบทที่ 4 เรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ และ ‘ประชาธิปไตย’ ในบทที่ 5 และเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์’ ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในบทที่ 6 เฉพาะในบริบทสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยพิจารณาวิเคราะห์ผ่านการพิสูจน์สมมติฐาน ดังนี้

การวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์สมมติฐานในบริบทยุคแรก

- สมมติฐานที่ 1 กำหนดว่า

“1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดทางการเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่” กล่าวคือ

1.1 มี “แนวความคิดก้าวหน้า” มุ่งแสดงความคิดเห็น หรือนำเสนอสิ่งใหม่ เช่น รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางการเมือง หรืออุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านงานเขียนรูปแบบต่างๆ

1.2 มีแนวความคิดต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางที่ดีขึ้น หรือเจริญขึ้น ตามทัศนะของตน โดยการผสมผสานแนวความคิดก้าวหน้า กับจารีตแบบเดิมของพระราชวงศ์ เพื่อมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับระบอบใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม และการเมือง

1.3 มีบทบาททางการเมือง ทั้งในฐานะนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ (practical) และเข้ามามีส่วนร่วมในวงอภิปรายสาธารณะ เช่น ผลิตงานเขียน แสดงทัศนะ หรือมีการกระทำทางการเมืองทั้งในแนวทางที่สนับสนุน และขัดแย้งกับรูปแบบและระบอบที่ดำรงอยู่ รวมทั้งการได้รับการกล่าวถึง หรือระลึกถึงโดยสังคมการเมืองร่วมสมัยและสมัยต่อมา ทั้งโดยการอ้างอิงถึงผลงาน หรือการนำแนวความคิดในรูปของผลงานวรรณกรรมมาผลิตซ้ำ เป็นต้น”

- บทวิเคราะห์

จากการศึกษาในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในประเด็นความคิดเรื่องต่างๆ พบว่า ในประเด็นเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ‘ท่านวรรณ’ ใช้แนวทางการอธิบายความคิดในเรื่องนี้ผ่านกรอบองค์ความรู้เรื่อง ‘รัฐสมัยใหม่’ (modern state) ในรูปของ ‘รัฐชาติ’ (nation state) ซึ่งเห็นได้จากการแสดงความเห็นในเรื่องเรื่อง “ลักษณะของชาติ” โดยสะท้อนภาพความคิดที่รัฐสยามยุคระบอบเก่า มีลักษณะที่ไม่ต่างไปจากรัฐอังกฤษในยุคเดียวกัน ซึ่งเป็นการนำรูปแบบของรัฐในยุโรปยุคต้นศตวรรษที่ 20 มาอธิบายเทียบเคียงเชิงอุดมคติกับรัฐไทยสมัยปลายรัชกาลที่ 5

ส่วนในประเด็นความคิดเรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ และ ‘ประชาธิปไตย’ ‘ท่านวรรณ’ ได้แสดงให้เห็นถึงความตระหนักสำนึก ต่อสภาพการณ์ทางการเมืองในยุคระบอบเก่า ว่าจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเจริญของโลก โดยคัดค้านการปกครองแบบ อภิชนาธิปไตย ตามระบบอภิรัฐมนตรี ในสมัยรัชกาลที่ 7 และเรียกร้องให้มีการพระราชทาน ‘รัฐธรรมนูญ’ แก่ประชาชน โดยมองว่าในระยะเวลาไม่นานกระแสการเรียกร้อง การปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญจะเกิดขึ้น ซึ่งก็เป็นไปตามที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้คาดการณ์ไว้ในเวลาต่อมา

ส่วนในประเด็นความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ‘ท่านวรรณ’ มีความเห็นที่ค่อนข้างชัดเจนในการสนับสนุนให้ ‘พระมหากษัตริย์’ ดำรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในลักษณะการปกครองแบบ ‘constitutional monarchy’ โดยมองว่า การที่ ‘พระมหากษัตริย์’ ยินยอมลดบทบาททางการเมืองลงจะมีผลดีต่อสถาบันมากกว่าผลเสีย

จึงวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์สมมติฐานข้อ 1.1 ที่ว่า ‘ท่านวรรณ’ เป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ และ 1.3 ที่ ‘ท่านวรรณ’ เข้ามามีบทบาททางการเมืองทั้งในฐานะนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ ได้ว่า ในบริบทการเมืองยุคแรกความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ มี ‘แนวทางที่ก้าวหน้า’ โดยเห็นได้จากการเสนอความคิดเรื่อง ‘รัฐสมัยใหม่’ และรูปแบบการปกครองแบบ ‘constitutional monarchy’ ผ่านงานนิพนธ์ เช่น “ลักษณะของชาติ” และ “อนาคตแห่งสยาม” เป็นต้น นอกจากนี้ เพื่อพิสูจน์สมมติฐานข้อ 1.2 แม้การเสนอความคิดในเชิงก้าวหน้า ที่ต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงของประเทศในทางที่เจริญขึ้น ทั้งในระบบการเมือง และสังคม แต่แนวทางการเสนอก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประนีประนอมกับกลุ่มความคิดฝ่ายจารีต หรืออนุรักษนิยมอย่างมาก กล่าวคือ การมีความคิดที่ให้ารรักษา ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ไว้ในระบบใหม่ รวมทั้งการพยายามรักษาสิทธิ ความชอบธรรมบางประการที่เคยมีมาให้แก่ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ และหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับฝ่ายที่มีความคิดแตกต่าง จนอาจเกิดความรุนแรง ดังกรณีการยอมลาออกจากราชการในช่วงปลายระบอบเก่า เพื่อลดกระแสความขัดแย้งกับคณะอภิรัฐมนตรี และสมาชิกในราชวงศ์

- สมมติฐานที่ 2 กำหนดว่า

“2. การที่ “เจ้า” ในกรณีของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ กลายเป็นผู้ที่มีความคิดทางการเมืองแบบก้าวหน้า นั้น มีปัจจัยสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

2.1 การได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ที่ “เจ้า” บางส่วนอาจได้รับเอาแนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกมาด้วย

2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของ “เจ้า” บางกลุ่ม ที่อาจมีความไม่สมดุลของฐานะทางเศรษฐกิจที่ขัดสน ซึ่งขัดกับสถานะความเป็น “เจ้า” ที่ต้องมั่งคั่ง ทำให้เกิดการลดทอนทางสถานภาพความเป็น “เจ้า” จนทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด และเปลี่ยนแปลงในที่สุด

2.3 ความขัดแย้งภายใน “กลุ่มเจ้า” ด้วยกัน ที่อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งในการทำงาน รวมถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความไม่พอใจในการแบ่งปันผลประโยชน์ในสังคม “เจ้า” โดยเฉพาะการกระจายอำนาจ

2.4 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่เป็นเสมือนโอกาส และตัวเร่งให้ “เจ้า” บางส่วนได้แสดงออกทางความคิด ที่อาจเป็นผลมาจากปัจจัย 3 ประการแรก”

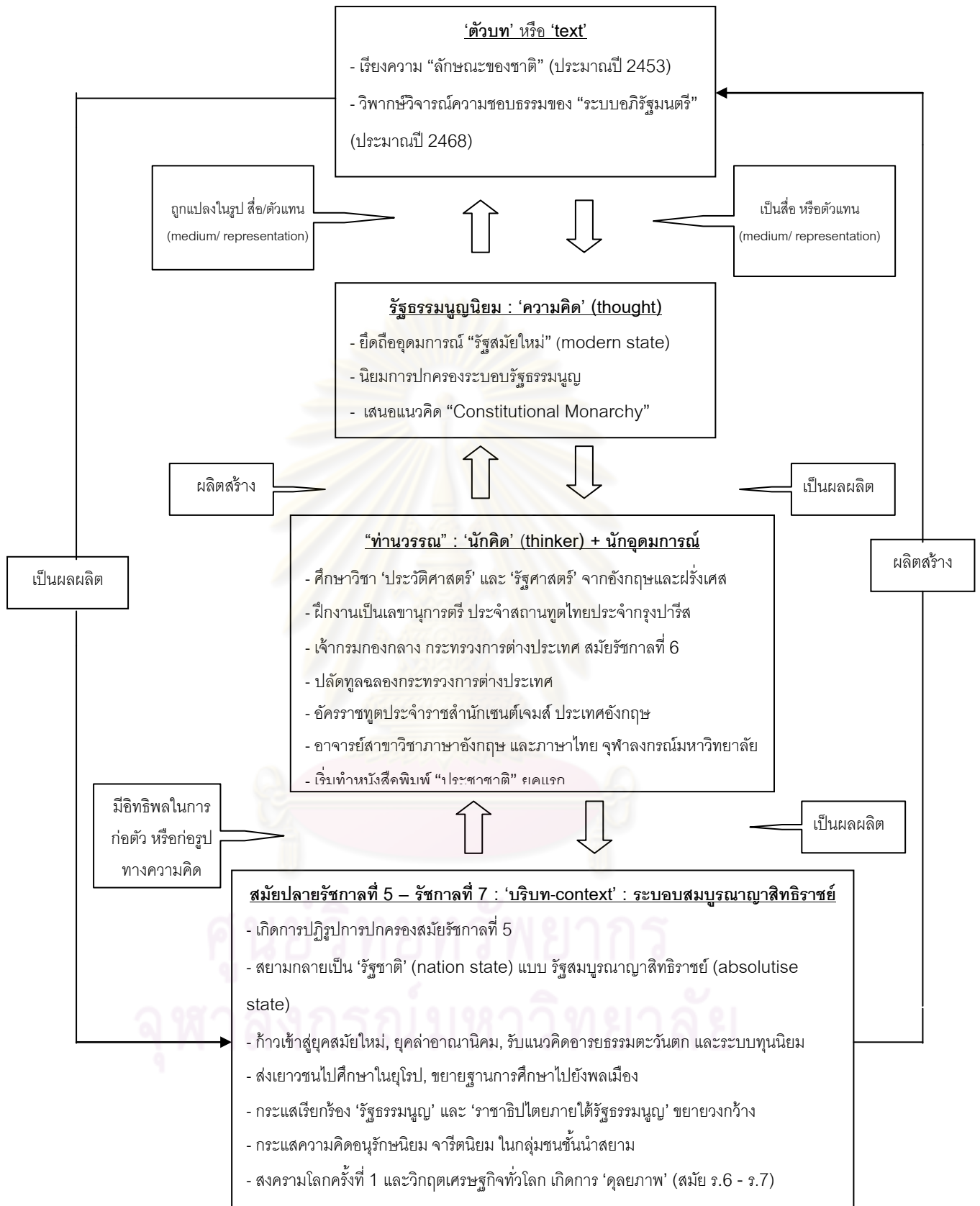
- บทวิเคราะห์

สำหรับการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ เพื่อพิสูจน์สมมติฐานที่ 2 ผู้วิจัยพบว่า การที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้รับความศึกษาในต่างประเทศ คือ ที่ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นเวลากว่าสิบปี มีส่วนอย่างมีนัยสำคัญต่อการที่ทำให้มีความคิดใน ‘แนวทางก้าวหน้า’ โดยเห็นได้จากการผลิตงานเขียน ที่มีแนวทางก้าวหน้าในสมัยที่กำลังศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ เรียงความชื่อ “ลักษณะของชาติ” ที่กล่าวถึงชาติบ้านเมืองตามแนวคิด ‘รัฐสมัยใหม่’ (modern state) ซึ่งเป็นการพิสูจน์สมมติฐานที่ 2.1 ในเรื่องของการรับเอาแนวความคิดแบบตะวันตกผ่านระบบการศึกษา

ส่วนในปัจจัยด้านฐานะทางเศรษฐกิจนั้นผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่ชัดเจน เนื่องจากการศึกษาไม่พบว่าในยุคนี้ ‘ท่านวรรณ’ มีปัญหาในด้านฐานะทางเศรษฐกิจแต่ประการใด เห็นได้จากราชสกุล ‘วรรณ’ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นราชสกุลหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราชสำนัก โดยเฉพาะในยุครัชกาลที่ 6 ที่พระภคินีถึง 2 องค์ของ ‘ท่านวรรณ’ ได้มีสถานะเป็นถึงพระคู่หมั้น และพระมเหสีของรัชกาลนี้ และปรากฏหลักฐานว่า ‘เจ้า’ ในราชสกุลนี้ก็จะมีธุรกิจส่วนตัวอีกด้วย ดังนั้นสมมติฐานที่ 2.2 จึงไม่อาจพิสูจน์ได้แน่ชัดในบริบทยุคแรกนี้

สำหรับสมมติฐานที่ 2.3 ในประเด็นด้านความขัดแย้งนั้น ปรากฏชัดเจนว่าในยุครัชกาลที่ 7 ‘ท่านวรรณ’ มีความขัดแย้งในเรื่องทางการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะ การคัดค้านระบบอภิรัฐมนตรีอย่างแข็งขัน จนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ถูกกดดันให้ออกจากราชการในยุคปลายรัชกาล 7 และในสมมติฐานที่ 2.4 จะเห็นได้จากเมื่อได้ออกจากราชการแล้ว ‘ท่านวรรณ’ ก็หันไปตั้งหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ ซึ่งเป็นกระบอกเสียงสำคัญของการปกครองแบบใหม่ และเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นก็กลายเป็น ‘เจ้า’ องค์แรกๆ ที่ได้รับความไว้วางใจเชิญให้เข้าร่วมงานทางการเมืองกับคณะผู้ก่อการ

จากการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้สามารถอธิบายสรุปวบยอดโดยใช้แผนภาพ ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แสดงการใช้ระเบียบวิธีวิเคราะห์ตามกรอบแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ใน การศึกษาความสัมพันธ์ของบริบทประวัติศาสตร์กับความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : ช่วงปฐมวัย (พ.ศ. 2434-2475)

7.2 วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์ การเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501)

เนื่องจากบริบททางการเมืองในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นช่วงที่ สภาพทางการเมืองอยู่ในระบอบรัฐธรรมนูญ อำนาจทางการเมืองของสถาบันต่างๆ ถูกจำกัดอยู่ใน กรอบของรัฐธรรมนูญ ประกอบกับเป็นยุคที่เพิ่งมีการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองใหม่ ทำให้ ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจใน ‘ระบอบใหม่’ และอำนาจทางการเมืองส่วนใหญ่ ตกอยู่เพียงในกลุ่มผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือ ‘คณะราษฎร’

ดังนั้นบทบาทของ ‘พระองค์วรณ’ ในยุคนี้จึงโดดเด่นขึ้นมาในฐานะผู้มีความรู้ในเชิง วิชาการของระบอบใหม่ และในฐานะของผู้ที่ให้การสนับสนุนการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญมา แต่ต้น หรืออาจกล่าวได้ว่าบริบทยุคที่สองนี้ เอื้อต่อการแสดงออกทางความคิด ที่ตรงกับ แนวความคิด ความเชื่อ ของ ‘พระองค์วรณ’ มากที่สุด จึงเป็นยุคที่หลักฐานทางความคิดทั้งที่เป็น งานนิพนธ์ และการแสดงออกเชิงพฤติกรรม มีปรากฏอย่างชัดเจนมากที่สุดด้วย

การวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘พระองค์วรณ’ ในบริบทที่สองผู้วิจัยจึงให้ ความสำคัญในการศึกษาไปที่การวิเคราะห์ ‘ตัวบท’ (text) ทั้งที่เป็นงานนิพนธ์ และการวิเคราะห์ บทบาทในการแสดงพฤติกรรมในลักษณะ และสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ร่วมไปกับการ พิสูจน์สมมติฐานการศึกษา ดังนี้

การวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์สมมติฐานในบริบทยุคที่สอง

- สมมติฐานที่ 1 กำหนดว่า

“1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดทาง การเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อม ของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่” กล่าวคือ

1.1 มี “แนวความคิดก้าวหน้า” มุ่งแสดงความคิดเห็น หรือนำเสนอสิ่งใหม่ เช่น รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางการเมือง หรืออุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านงาน เขียนรูปแบบต่างๆ

1.2 มีแนวความคิดต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางที่ดีขึ้น หรือ เจริญขึ้น ตามทัศนะของตน โดยการผสมผสานแนวความคิดก้าวหน้า กับจารีตแบบเดิม ของพระราชวงศ์ เพื่อมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับระบอบใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม และการเมือง

1.3 มีบทบาททางการเมือง ทั้งในฐานะนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ และเข้ามา มีส่วนร่วมในวงอภิปรายสาธารณะ เช่น ผลงานเขียน แสดงทัศนะ หรือมีการกระทำทาง

การเมืองทั้งในแนวทางที่สนับสนุน และขัดแย้งกับรูปแบบ และระบอบที่ดำรงอยู่ รวมทั้ง การได้รับการกล่าวถึง หรือระลึกถึงโดยสังคมการเมืองร่วมสมัยและสมัยต่อมา ทั้งโดยการ อ้างอิงถึงผลงาน หรือการนำแนวความคิดในรูปของผลงานวรรณกรรมมาผลิตซ้ำ เป็นต้น”

- บทวิเคราะห์

ในบริบททางการเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม ‘พระองค์วรณ’ มีบทบาททางการเมืองที่โดดเด่น และเป็นโอกาสที่เชื้ออำนาจให้ได้แสดงออกทาง ความคิดในลักษณะของ ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในแนวทางการคิดแบบ ‘เสรี นิยม’ (liberalism) ซึ่งบทบาทโดดเด่นที่สุดในยุคนี้คือ บทบาทในฐานะ ‘นักวิชาการทาง รัฐธรรมนูญ’ และ ‘นักวิชาการระบอบใหม่’ ซึ่งเห็นได้จากการที่ได้รับเชิญ ให้แสดงปาฐกถาเกี่ยวกับ ประเด็นทางการเมือง ในแนวคิดของระบอบใหม่เสมอๆ โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ อาทิ ปาฐกถาที่ได้แสดงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเกี่ยวกับ “รัฐธรรมนูญ” อันเป็นที่กล่าวขวัญถึงในหมู่ สื่อมวลชนยุคนั้น รวมถึงงานนิพนธ์ “อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ” ที่ได้กลายเป็นต้นแบบของแนวคิด การร่าง ‘รัฐธรรมนูญ’ ไทยแทบทุกฉบับในเวลาต่อมา เช่น การแนะนำให้คณะกรรมการร่าง รัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกใช้คำว่า “ตาม” แทน “โดย” ในมาตรา 2 ที่ว่า “อำนาจอธิปไตยย่อม มาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้น ตาม(แต่เดิมใช้ “โดย”) บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ” และรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มากี่ใช้แบบแผนเช่นนี้เรื่อยมา เป็นต้น

สำหรับแนวความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ก็ เช่นเดียวกัน จะพบว่า ‘พระองค์วรณ’ ได้พยายามสร้างคำอธิบาย และสร้างบรรทัดฐานให้กับ แนวคิดเรื่องบทบาท สถานภาพ และอำนาจของ ‘พระมหากษัตริย์’ ในเชิงสถาบันของยุคระบอบ ใหม่ ตามแนวทางการปกครองแบบ constitutional monarchy ให้มีความชัดเจน เช่น การสร้าง แนวทางในการจัดการพระราชทรัพย์โดยยึดหลัก social justice เป็นต้น เหล่านี้จึงเป็นเครื่อง ยืนยันในการพิสูจน์ และสนับสนุนในสมมติฐานของการศึกษาข้อ 1.1 ที่ว่า ‘พระองค์วรณ’ เป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ และ 1.3 ที่ว่า ‘พระองค์วรณ’ เป็น ‘เจ้า’ ที่มีบทบาท และเป็นที่ยอมรับในแวดวง ทางการเมืองไทยเสมอมา สำหรับบริบทในยุคที่สองนี้ได้เป็นอย่างดี

ส่วนแนวความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ในยุคนี้ เป็นข้อสนับสนุนในการพิสูจน์ สมมติฐานข้อ 1.2 เรื่องการผสมผสานแนวความคิด เพื่อให้สอดคล้องกับระบบทางการเมืองในแต่ละ ยุคสมัยได้ว่า แม้ ‘พระองค์วรณ’ จะมีแนวทางการสร้างงานประเภทประวัติศาสตร์นิพนธ์ และ บทนิพนธ์ต่างๆ ในลักษณะที่อิงตามแนวความคิดกระแสหลัก เนื่องจากในบริบทยุคที่สอง เป็น ช่วงเวลาที่แนวคิด ‘ชาตินิยม’ ตามนโยบาย ‘รัฐนิยม’ ของรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม กำลังเป็นกระแสทางความคิดหลักทั้งทางสังคม และการเมือง ดังนั้นรูปแบบงานวิชาการในยุคนี้จึง

เน้นแนวทางแบบชาตินิยมอย่างมาก จะเห็นได้จากงานนิพนธ์หลายๆ ชิ้นของ หลวงวิจิตรวาทการ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่สำหรับในกรณีของ ‘พระองค์วรรณ’ แม้จะผลิตงานนิพนธ์แนวชาตินิยมตามกระแสไว้ แต่ก็ได้สอดแทรกแนวคิดแบบเสรีนิยมเอาไว้ในเนื้อหาอย่างมาก โดยจะเห็นตัวอย่างได้จากงานนิพนธ์ “ประวัติการทูตของไทย” ซึ่งเป็นงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ และเสมอภาคทางชนชาติ หรือชาติพันธุ์ มากกว่างานประวัติศาสตร์นิพนธ์อื่นๆ ในยุคเดียวกัน

และเช่นเดียวกัน การแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ ในประเด็นเชิงปัจเจก ของ ‘พระองค์วรรณ’ ก็พบว่าได้พยายาม ทำตนเป็นคนกลางในการประนีประนอม ทั้งในเชิงการเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการช่วยบรรเทาสภาพความขัดแย้งทางการเมือง ระหว่างฝ่ายเจ้า และฝ่ายผู้ก่อการได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งอาจศึกษาได้จากเอกสารสมัยรัชกาลที่ 7 ที่รวบรวมไว้ใน “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ” (ดู บทที่ 6) ที่แสดงให้เห็นถึงมุมมองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในการพยายามสร้างความประนีประนอมระหว่างกลุ่มอำนาจเก่า และอำนาจใหม่หลายกรณี เช่น การแสดงบทบาทเป็นคนกลางเจรจาข้อขัดแย้งเรื่องร่างกฎหมายภาษีมรดก ระหว่างรัชกาลที่ 7 กับรัฐบาล หรือการให้คำแนะนำแก่รัฐสภา ในการเลือกผู้สืบราชสมบัติ ตามกฎเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย เป็นต้น

- สมมติฐานที่ 2 กำหนดว่า

“2. การที่ “เจ้า” ในกรณีของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ กลายเป็นผู้ที่มีความคิดทางการเมืองแบบก้าวหน้านั้น มีปัจจัยสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

2.1 การได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ที่ “เจ้า” บางส่วนอาจได้รับเอาแนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกมาด้วย

2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของ “เจ้า” บางกลุ่ม ที่อาจมีความไม่สมดุลของฐานะทางเศรษฐกิจที่ขัดสน ซึ่งขัดกับสถานะความเป็น “เจ้า” ที่ต้องมั่งคั่ง ทำให้เกิดการลดทอนทางสถานภาพความเป็น “เจ้า” จนทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด และเปลี่ยนแปลงในที่สุด

2.3 ความขัดแย้งภายใน “กลุ่มเจ้า” ด้วยกัน ที่อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งในการทำงาน รวมถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความไม่พอใจในการแบ่งปันผลประโยชน์ในสังคม “เจ้า” โดยเฉพาะการกระจายอำนาจ

2.4 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่เป็นเสมือนโอกาส และตัวเร่งให้ “เจ้า” บางส่วนได้แสดงออกทางความคิด ที่อาจเป็นผลมาจากปัจจัย 3 ประการแรก

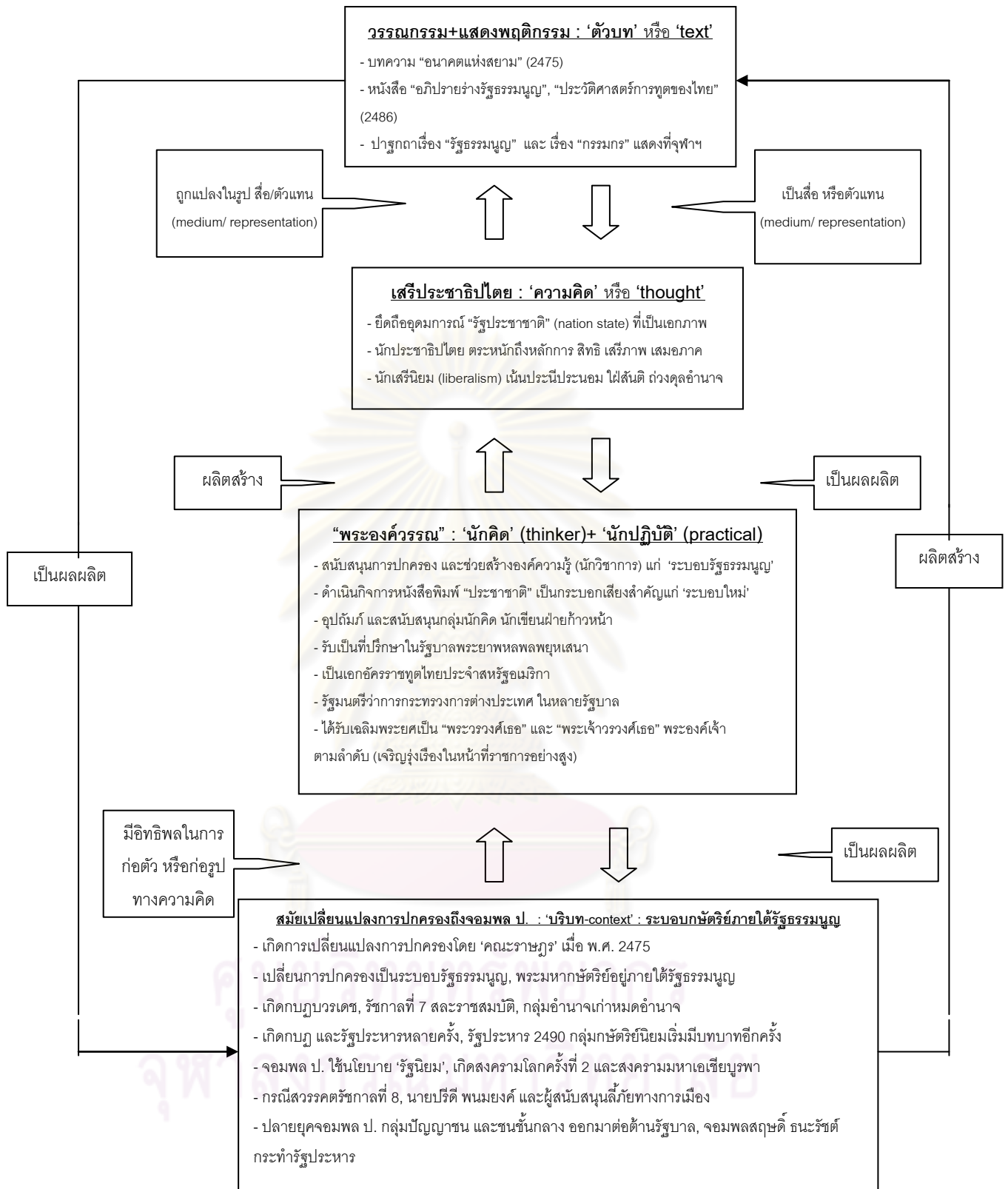
- บทวิเคราะห์

สำหรับการยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการกลายเป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ ของ ‘พระองค์วรวงศ์’ เพื่อพิสูจน์สมมติฐานข้อ 2 ในบริบททางการเมืองยุคที่สองนั้น อาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้ผลจากปัจจัยทั้ง 4 ประการมีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ลดน้อยลงมาก เพราะในยุคนี้บรรยากาศทางการเมือง และกระแสความคิดทางการเมืองหลายๆ ประการมีความเหมาะสม และเอื้ออำนวย ต่อการแสดงความคิดและพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรม ที่สอดคล้องกับแนวความคิดที่เป็นนามธรรมเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามผลสะท้อนจากปัจจัยในอดีตทั้ง 4 ประการ ก็มีผลผลักดันให้เกิดการแสดงความคิดและพฤติกรรมที่ก้าวหน้าของ ‘พระองค์วรวงศ์’ ในยุคที่สองอยู่บ้างเช่นกัน โดยเฉพาะผลจากปัจจัยที่ 2.1 ในประเด็นด้านการศึกษา และ 2.4 ในประเด็นด้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่เป็นพื้นฐาน และตัวแรงปฏิบัติการที่สำคัญในการก่อรูปความคิด และก่อร่างตัวตนให้ ‘พระองค์วรวงศ์’ กลายเป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ ในแนวทาง ‘เสรีนิยม’ ที่ชัดเจน

และในยุคนี้ ‘พระองค์วรวงศ์’ ได้ใช้องค์ความรู้ ที่ได้รับทั้งจากการศึกษา และการเรียนรู้จากประสบการณ์ในประเทศตะวันตก มาใช้ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะความรู้ทางด้านรัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งมีประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ระบอบใหม่ และเป็นคุณูปการต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ ‘คณะราษฎร’ ในระยะต้นระบอบใหม่เป็นอย่างมาก ซึ่งเห็นได้จากกรณี การที่ได้เป็นผู้มีส่วนร่วมสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรก โดยผ่านทางงานนิพนธ์ “อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ” ซึ่งได้ช่วยชี้แนะ และแก้ไขข้อบกพร่องในเชิงหลักการ และให้แง่คิดที่น่าสนใจหลายประการแก่คณะกรรมการร่างยุคนั้นอีกด้วย

จากการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้สามารถอธิบายสรุปรวบยอดโดยใช้แผนภาพ ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 3 แสดงการใช้ระเบียบวิธีวิเคราะห์ตามกรอบแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ในการศึกษาความสัมพันธ์ของบริบทประวัติศาสตร์กับความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนรินทรพิพิธ' ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม : ช่วงมัธยมวิเศษ (พ.ศ. 2475-2501)

7.3 วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์ การเมืองยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2519)

บริบทการเมืองไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2519) เป็นระยะเวลาที่แนวความคิด และรูปแบบทางการเมือง เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนหน้าอย่างชนิดที่ เรียกได้ว่า “หน้ามือเป็นหลังมือ” การนำนโยบายสร้าง ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ตาม ‘ระบบ การเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์’ มาใช้อย่างจริงจังทำให้วิถีทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ มาถึงจุด หักเหครั้งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความคิดทางการเมืองในเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ซึ่งหากศึกษาผ่าน ‘ตัวบท’ (text) ที่เป็นงานนิพนธ์จะพบความ เปลี่ยนแปลงทางความคิดไปจากสองยุคก่อนอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ‘เสด็จในกรมฯ’ มีแนวทาง ความคิดที่หันเหไปกับบริบทความคิดกระแสหลัก คือแนวคิดแบบจารีตนิยม หรืออนุรักษนิยมใน สังคมมากขึ้น เช่น การฟื้นฟูบทบาทของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ขึ้นอีกครั้ง ซึ่งหากสังเกตงาน นิพนธ์หลายชิ้นที่เกี่ยวกับ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ จะพบว่าได้อ้างอิงเนื้อความ แนวคิด หรือ มุมมองของนักคิดฝ่ายอนุรักษนิยม หรือจารีตประเพณีบ่อยครั้ง แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่กลับคืน มา ของกระแสความคิดฝ่ายกษัตริย์นิยม และได้ส่งผลโดยตรงต่อแนวความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ด้วย

สำหรับการวิเคราะห์บริบทความคิดทางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในยุคที่สามนี้ เนื่องจากการวิเคราะห์ผ่าน ‘ตัวบท’ (text) ที่เป็นวรรณกรรม หรืองานนิพนธ์อาจทำให้เกิดความ ไขว่เขวในการศึกษา ถึงแนวคิดที่ก้าวหน้าของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ดังนั้นการวิเคราะห์ในบริบทนี้จึงให้ ความสำคัญกับการอธิบายผ่านพฤติกรรม ในฐานะที่เป็น ‘ตัวบท’ (text) อีกลักษณะหนึ่ง ได้มาก ขึ้นกว่ายุคก่อนๆ

การวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์สมมติฐานในบริบทยุคที่สาม

- สมมติฐานที่ 1 กำหนดว่า

“1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็น “เจ้า” ที่มีแนวความคิดทาง การเมือง ในทางที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความคิดแบบก้าวหน้าของสังคม และบริบทแวดล้อม ของยุคสมัย ที่แตกต่างจากแนวความคิดเดิมที่เป็นอยู่” กล่าวคือ

1.1 มี “แนวความคิดก้าวหน้า” มุ่งแสดงความคิดเห็น หรือนำเสนอสิ่งใหม่ เช่น รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางการเมือง หรืออุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านงาน เขียนรูปแบบต่างๆ

1.2 มีแนวความคิดต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางที่ดีขึ้น หรือเจริญขึ้น ตามทัศนะของตน โดยการผสมผสานแนวความคิดก้าวหน้า กับจารีตแบบเดิมของพระราชวงศ์ เพื่อมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับระบอบใหม่หรือสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม และการเมือง

1.3 มีบทบาททางการเมือง ทั้งในฐานะนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ และเข้ามามีส่วนร่วมในวงอภิปรายสาธารณะ เช่น ผลิตงานเขียน แสดงทัศนะ หรือมีการกระทำทางการเมืองทั้งในแนวทางที่สนับสนุน และขัดแย้งกับรูปแบบ และระบอบที่ดำรงอยู่ รวมทั้งการได้รับการกล่าวถึง หรือระลึกถึงโดยสังคมการเมืองร่วมสมัยและสมัยต่อมา ทั้งโดยการอ้างอิงถึงผลงาน หรือการนำแนวความคิดในรูปของผลงานวรรณกรรมมาผลิตซ้ำ เป็นต้น”

- บทวิเคราะห์

สำหรับในยุคนี้ เนื่องจากแนวทางการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ผ่านวรรณกรรม หรืองานนิพนธ์ส่วนใหญ่ เน้นไปในแนวทางที่อิงกับบริบทความคิดกระแสหลัก ทำให้ลักษณะความคิดที่สะท้อนผ่านทางวรรณกรรมมีความเป็นอนุรักษ์นิยม หรือจารีตนิยมอย่างชัดเจน ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากอิทธิพลของกระแสความคิด และแนวนโยบายภาครัฐยุคจอมพลสฤษดิ์ ที่มีความเข้มข้น และจริงจังต่อการนำแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยม และจารีตนิยมมาปรับใช้ เพื่อสถาปนาการปกครองระบอบ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ อันมีผลให้แนวทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ จำเป็นต้องมีการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นการวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์สมมติฐานที่ 1 ที่ว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ จึงทำได้ไม่ชัดเจนนักหากศึกษาวิเคราะห์ผ่าน ‘ตัวบท’ (text) เชิงวรรณกรรม แต่หากศึกษาในเชิงพฤติกรรม ในฐานะ ‘ตัวบท’ แบบหนึ่งจะพบว่าแนวทางความคิดแบบก้าวหน้า ปรากฏชัดเจนกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทที่ได้แสดงตนเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ อุปการะ และสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มนักคิด ‘ฝ่ายก้าวหน้า’ ในสมาคม หรือองค์กรต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในขณะนั้น อันเป็นวิธีการหลีกเลี่ยงการนำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับฝ่ายที่มีความคิดแตกต่างจากรัฐบาลโดยตรง แต่กลับมีส่วนให้การสนับสนุน โดยอาศัยบารมีทางการเมืองให้การคุ้มครองแทน

โดยบทบาทในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นแนวทางที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ใช้มาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ช่วงแรกๆ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นั่นคือการที่ริเริ่มก่อตั้ง หนังสือพิมพ์รายวัน ‘ประชาชาติ’ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่เป็นแหล่งรวบรวมกลุ่มนักคิด นักเขียน ‘หัวก้าวหน้า’ เอาไว้จนกระทั่งในยุคที่สาม ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจน โดยให้ความสำคัญกับการเป็นฝ่ายสนับสนุน แทนที่การผลิตงานวรรณกรรมแนวก้าวหน้า ซึ่งอาจทำได้ยากขึ้นในยุคนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าการที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ แสดงตนให้การสนับสนุน และสร้างอุปการคุณแก่ฝ่ายก้าวหน้า นั้น นอกจากจะเป็น

การแสดงให้เห็นว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็น ‘เจ้า’ ที่นิยมความก้าวหน้าแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้าง ‘ภาพสะท้อนทางความคิด’ ผ่าน ‘ตัวแทนที่ก้าวหน้า’ อีกด้วย และที่ยิ่งไปกว่านั้นคือการที่ ‘ฝ่ายก้าวหน้า’ เองก็ได้อาศัยบารมีทางการเมืองของ ‘เสด็จในกรมฯ’ มาเป็นเกราะคุ้มกันภัยให้กับฝ่ายตนได้อีกทางหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่าแม้สภาพการเมืองในยุคนี้ จะมีบรรยากาศที่ไม่อำนวยต่อการดำเนินงานของฝ่ายก้าวหน้า แต่ปรากฏว่างานวรรณกรรมของฝ่ายก้าวหน้าไม่น้อย โดยเฉพาะงานของ ‘ฝ่ายเสรีนิยม’ กลับได้รับการผลิตขึ้นอย่างต่อเนื่องในยุคนี้ ซึ่งได้กลายเป็นมรดกตกทอดทางความคิดให้กับอุดมการณ์ ‘ต่อต้านเผด็จการ’ และ ‘เรียกร้องประชาธิปไตย’ ในยุคทศวรรษที่ 2510 ของกลุ่มนักศึกษา และปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตามแม้ในยุคนี้การแสดงออกทางความคิดที่ก้าวหน้าของ ‘เสด็จในกรมฯ’ จะมีความชัดเจนทางการวิเคราะห์ในเชิงพฤติกรรมมากกว่าก็ตาม แต่มีจุดเด่นที่น่าสนใจประการหนึ่งใน ‘ตัวบท’ (text) ด้านวรรณกรรม ที่ไม่อาจละเลยไปได้ นั่นคืองานนิพนธ์ด้านการ ‘บัญญัติศัพท์’ ซึ่งปรากฏโดดเด่นอย่างมากในยุคนี้ ถึงแม้ว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ จะได้เริ่มดำเนินงานด้านการ ‘บัญญัติศัพท์’ มาตั้งแต่ยุคระบอบเก่า แต่ผลงานก็ยังไม่แพร่หลายชัดเจนต่อสาธารณชนมากนัก จนแม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงแรกๆ ก็ยังปรากฏให้เห็นน้อยมาก ส่วนใหญ่ยังกระจุกกระจาย หรือเป็นการกล่าวถึงในบทความตามหน้าหนังสือพิมพ์ ยังไม่มีการรวบรวมขึ้นเป็นรูปเล่มที่เพิ่งจะมีการรวบรวมเผยแพร่อย่างกว้างขวางเมื่อช่วงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมานี้เอง ดังนั้นหากจะวิเคราะห์ ความเป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ ในยุคที่สามของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ผ่านการวิเคราะห์ ‘ตัวบท’ (text) ด้านวรรณกรรมจึงสามารถทำได้ผ่านการศึกษางานนิพนธ์ด้านการ ‘บัญญัติศัพท์’ เหล่านี้เอง

จากการศึกษางานนิพนธ์ด้านการ ‘บัญญัติศัพท์’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ จะพบว่า การเผยแพร่งานส่วนใหญ่ เป็นการรวบรวมมาจากบทความ ที่ได้ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์รายวัน ‘ประชาชาติ’ หรือมิฉะนั้นก็เป็นการรวบรวมตีพิมพ์จากงาน ‘บัญญัติศัพท์’ ที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้ทำเป็นงานอดิเรกในช่วงยุคระบอบเก่า รวมไปถึงที่ได้บัญญัติขึ้นในขณะที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีชัชวาลย์สถาน ซึ่งกลายเป็นงานหลักในช่วงบั้นปลาย งานนิพนธ์กลุ่มนี้มีการนำมาตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้งทั้งโดยสำนักพิมพ์เดิม และต่างสำนักพิมพ์ อาทิ “ชุมนุมพระนิพนธ์”^{*}, “วิทยา

^{*} พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2486 โดยแบ่งเป็น 2 ภาค คือ

ภาค 1 ว่าด้วยวิชาการเมือง และศัพท์วิชาการต่างๆ จัดพิมพ์โดย โรงพิมพ์ประชาไทย

ภาค 2 ว่าด้วยภาษาสาตรา-นฤตีสตรา และศัพท์วิชาการต่างๆ จัดพิมพ์โดย โรงพิมพ์พระจันทร์ ซึ่งในส่วนของภาคที่ 2 นี้ ต่อมาใน พ.ศ. 2487 ได้รับการตีพิมพ์อีกครั้งโดย สำนักพิมพ์ปรีดา ในชื่อ “ภาษาสาตรา-นฤตีสตรา และศัพท์วิชาการต่างๆ”

จากนั้นใน พ.ศ. 2494 สำนักงานธรรมเสวี ได้จัดพิมพ์รวมเล่มขึ้นอีกครั้งโดยรวมทั้งสองภาคเข้าด้วยกัน ในชื่อ “ชุมนุมพระนิพนธ์”

วรรณกรรม”^{*}, “วิทยาสารานุกรม”^{**} และ “ศัพท์การเมืองและการทูต”^{***} ซึ่งงานพระนิพนธ์เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพความก้าวหน้าทางความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในฐานะที่เป็น ‘นักวิชาการระบอบใหม่’ เนื่องจากคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นนั้น ล้วนเป็นคำศัพท์ที่ได้ถ่ายทอดความหมายมาจากศัพท์ในภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศัพท์เทคนิคทางการเมืองการปกครอง อันเป็นการทำให้สังคมไทยในยุค ‘ระบอบใหม่’ เป็นสังคมที่มีเครื่องมือ หรือรากฐานทางภาษาไว้คอยรองรับองค์ความรู้ในวิทยาการสาขาต่างๆ ได้อย่างหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบททางการเมืองระยะเปลี่ยนผ่าน ซึ่งมีความจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดหรือทฤษฎี และองค์ความรู้ใหม่ๆ มาช่วยให้การสนับสนุน ทั้งในด้านการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ประชาชน และทั้งในด้านการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลใหม่ ซึ่งในประเด็นที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่ช่วยพิสูจน์สมมติฐานข้อ 1.1 เรื่องพื้นฐานความคิดผ่านระบบการศึกษา ของการศึกษาวิจัยนี้ได้เป็นอย่างดี

จึงกล่าวได้ว่าการแสดงบทบาทของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในยุคนี้นั้น แม้อาจจะไม่สอดคล้องเสียทีเดียวกับสมมติฐานทั้งหมดในการศึกษา แต่จากการแสดงพฤติกรรมดังได้กล่าวมาก็อาจเป็นเครื่อง

หลังจากนั้นก็ได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มอย่างแพร่หลายในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 โดย สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ (2503 ; ในชื่อ “พระนิพนธ์”), ผดุงศึกษา (2508 ; ครั้งนี้ใช้ชื่อว่า “ชุมนุมพระนิพนธ์ของท่านวรรณฯ”), เสริมวิทยบรรณาคาร (2517) ซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่าการจัดพิมพ์ 3 ครั้งหลังนี้เป็นพระนิพนธ์ด้านการบัญญัติศัพท์คนละชุดกับในช่วง พ.ศ. 2486, 2487 และ 2494 แต่เนื้อหาของคำศัพท์ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน เหตุที่มีการจัดพิมพ์ใหม่เรื่อยๆ คงเนื่องมาจากต้องการเพิ่มเติมคำศัพท์ที่ทรงบัญญัติขึ้นใหม่เข้าไป เพื่อปรับปรุงเนื้อหา ให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

^{*} เป็นงานพระนิพนธ์ที่เคยลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ มีเนื้อหาสาระจัดเข้าประเภทสารานุกรมมากกว่าการบัญญัติศัพท์ โดยให้ความรู้ในวิทยาการสาขาต่างๆ อย่างรอบด้าน

ปรากฏการรวบรวมตีพิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์แพรวพิทยา ใน พ.ศ. 2506 และครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2514 ในชื่อ “วิทยาวรรณกรรม”

นอกจากนั้นยังได้รับการตีพิมพ์อีกโดยสำนักพิมพ์เสริมวิทยบรรณาคาร เมื่อ พ.ศ. 2518 โดยเป็นหนึ่งในชุดหนังสือที่รวบรวมพระนิพนธ์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ชื่อ “ชุมนุมพระนิพนธ์ ชุด วิทยาวรรณกรรม”

^{**} เป็นงานพระนิพนธ์ประเภทสารานุกรมในวิทยาการสาขาต่างๆ เช่นเดียวกับ “วิทยาวรรณกรรม” แต่จะเน้นไปที่การบัญญัติศัพท์มากกว่า ได้รับการตีพิมพ์สองครั้ง โดยสำนักพิมพ์แพรวพิทยา ใน พ.ศ. 2505 และ 2514

^{***} เป็นงานบัญญัติศัพท์เฉพาะด้านการเมือง และการทูต ส่วนใหญ่ได้รับการตีพิมพ์ร่วมกับงานเขียนด้านการต่างประเทศ หรือตีพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เข้าใจว่าเป็นการรวบรวมจากที่ลงในบทความ หรือจากศัพท์ใหม่ทางการเมืองที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้บัญญัติขึ้นช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งเป็นระยะที่ระบอบใหม่กำลังต้องการรากฐานความรู้ โดยเฉพาะบริบทของ ‘คำศัพท์การเมือง’ เพื่อรองรับการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นของตนขึ้นใหม่

ปรากฏการตีพิมพ์ครั้งแรก โดยได้รับการจัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. รัชชียากร อากาศ เมื่อ พ.ศ. 2509

จากนั้นปีถัดมาตีพิมพ์รวมเล่มในชื่อ “การดำเนินสงครามทางการเมือง และการทูต” โดยทรงตีพิมพ์พระนิพนธ์ “ศัพท์การเมือง” ร่วมกับงานเขียน “การดำเนินสงครามทางการเมือง” ของ ม.ร.ว.วิบูลเกียรติ วรวรรณ พระโอรส ซึ่งหนังสือนี้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.วิบูลเกียรติ วรวรรณ ช่วงต้นปี พ.ศ. 2510

ต่อจากนั้นได้รับการตีพิมพ์โดยราชบัณฑิตยสถาน เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ เองเมื่อ พ.ศ. 2519

พิสูจน์ได้ว่า แม้จะไม่ได้แสดงออกเชิงพฤติกรรมที่ตรงตามสมมติฐาน ที่ตั้งขึ้นก่อนการศึกษาวิจัยนี้ แต่แนวการปฏิบัติ และวิถีทางความคิดก็ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ มีความคิดทางการเมืองในแนวทางของ ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ อย่างชัดเจน

- สมมติฐานที่ 2 กำหนดว่า

“2. การที่ “เจ้า” ในกรณีของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ กลายเป็น ผู้ที่มีความคิดทางการเมืองแบบก้าวหน้า นั้น มีปัจจัยสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

2.1 การได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ที่ “เจ้า” บางส่วนอาจได้รับเอา แนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกมาด้วย

2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของ “เจ้า” บางกลุ่ม ที่อาจมีความไม่สมดุล ของฐานะทางเศรษฐกิจที่ขัดสน ซึ่งขัดกับสถานะความเป็น “เจ้า” ที่ต้องมั่งคั่ง ทำให้เกิดการลดทอนทางสถานภาพความเป็น “เจ้า” จนทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด และเปลี่ยนแปลงในที่สุด

2.3 ความขัดแย้งภายใน “กลุ่มเจ้า” ด้วยกัน ที่อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งในการ ทำงาน รวมถึงความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความไม่พอใจในการแบ่งปัน ผลประโยชน์ในสังคม “เจ้า” โดยเฉพาะการกระจายอำนาจ

2.4 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่เป็นเสมือนโอกาส และตัวเร่งให้ “เจ้า” บางส่วนได้แสดงออกทางความคิด ที่อาจเป็นผลมาจากปัจจัย 3 ประการแรก”

- บทวิเคราะห์

สำหรับการพิจารณาสมมติฐานที่ 2 ในประเด็นของปัจจัยที่ทำให้ ‘เสด็จในกรมฯ’ เป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ นั้นจากการศึกษาบริบทในยุคที่สาม ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในยุคนี้ปัจจัยทั้ง 4 ประการมีความสำคัญในฐานะที่เป็นผลสะท้อนเชิงบริบท หรืออธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น ว่าเป็นผลสะท้อนจากเหตุการณ์ และพฤติกรรมในอดีตที่ได้ส่งผล และเชื่อมโยงมาสู่ปัจจุบัน โดยปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและได้จบไปแล้ว แต่ผลจากบริบทในอดีตที่ปัจจัยเหล่านี้สร้างขึ้นได้ส่งผลเชื่อมโยงเป็นสายใยมาสู่บริบทในปัจจุบัน

โดยในยุคนี้ปัจจัยที่ส่งผลชัดเจนที่สุดต่อการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ในแนวทางที่ก้าวหน้าของ ‘เสด็จในกรมฯ’ คือปัจจัยที่ 2.1 ทางด้านการศึกษา และการรับแนวคิดแบบตะวันตก เนื่องจากในยุคนี้ แม้จะได้แสดงออกทางความคิดในแนวทางที่มุ่งปรับให้สอดคล้องกับกระแสความคิดหลักในยุคจอมพลสฤษดิ์ แต่การแสดงวิสัยทัศน์ ผ่านการตั้งองค์ความรู้เดิมมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทั้งทางสังคม และการเมือง ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความ

เข้าใจที่ชัดเจน ในวิทยาการความรู้ ทั้งทางปรัชญาความคิด และหลักเกณฑ์ทฤษฎีของศาสตร์ฝ่ายตะวันตก ซึ่งจะเห็นได้ในหลายๆ กรณี เช่น ในงานนิพนธ์ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ที่ ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้ใช้บรรยาย หรือปาฐกถาอย่างแพร่หลายนั้น ก็ปรากฏการหยิบยก และให้คำอธิบายแนวคิดทางปรัชญาของอริสโตเติล* ฮอบบส์ ลอคคฺ รัสโซ** และมองเตสกีเออ*** เมื่อนำแนวคิดของนักคิดเหล่านี้มาประยุกต์ให้คำอธิบายแก่แนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ แสดงให้เห็นว่า ‘เสด็จในกรมฯ’ มีพื้นฐานความรู้ในด้านความคิด และภูมิปัญญาแบบตะวันตกอย่างดี และสามารถเลือกหรือคัดสรรออกมาใช้ในเชิงบูรณาการได้ ในสภาพการณ์ หรือบริบทที่แตกต่าง หรือเปลี่ยนแปลงไป

จากการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น ทำให้สามารถอธิบายสรุปวบยอดโดยใช้แผนภาพ ดังนี้

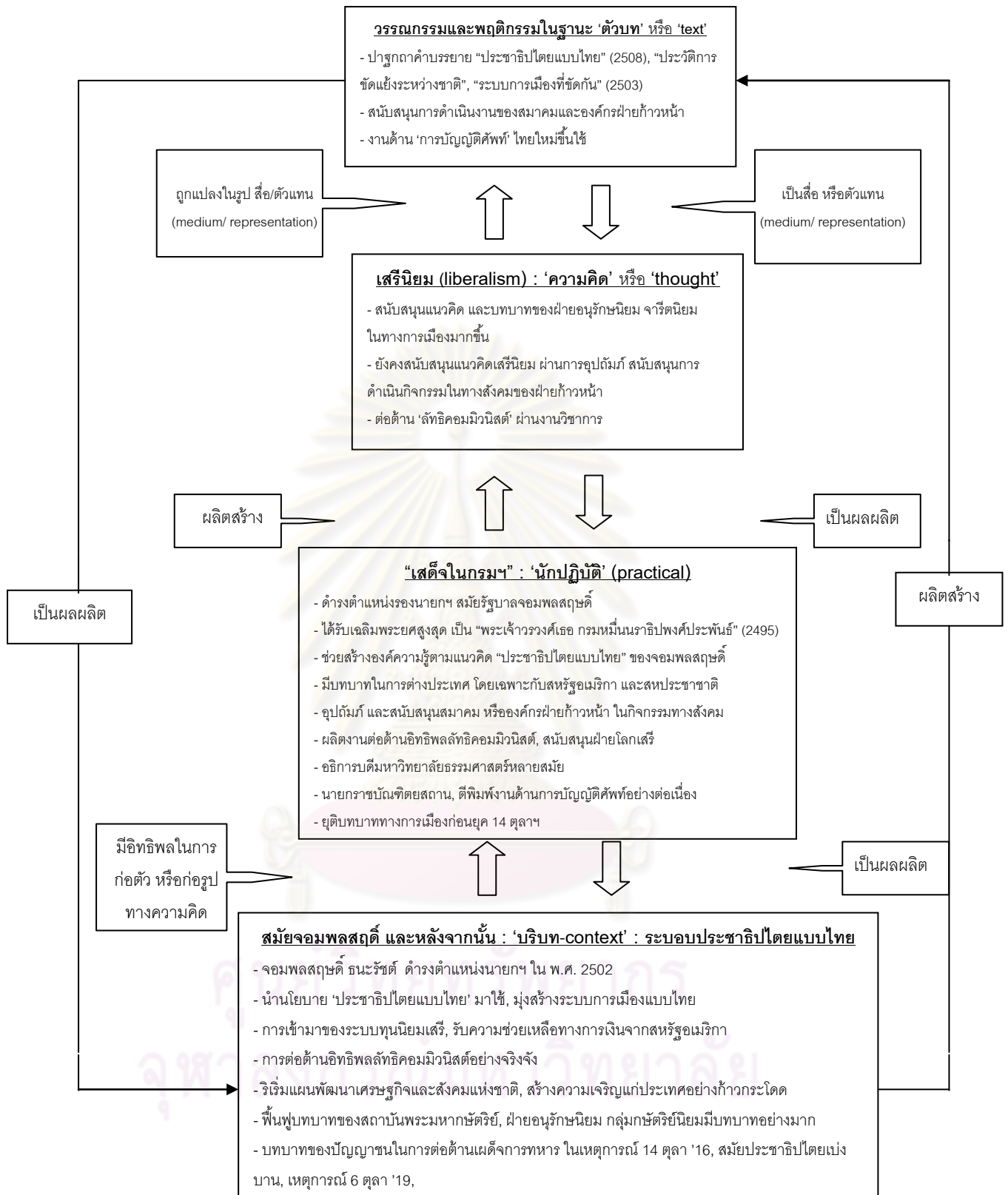

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ‘เสด็จในกรมฯ’ ยกคำอธิบายเรื่องรูปแบบการปกครองที่ดี และไม่ตีในทัศนะของอริสโตเติลมาใช้อธิบายให้ความชอบธรรมแก่หลักราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญแบบไทย

** ‘เสด็จในกรมฯ’ นำทฤษฎี “สัญญาประชาคม” (social contract) ที่ ฮอบบส์ ลอคคฺ และรัสโซ ให้คำอธิบายต่อกันมา ให้คำอธิบายถึงความเป็นประชาธิปไตยของรัฐธรรมนูญไทย และแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทยที่สอดคล้องกับหลักการ ‘เจตจำนงร่วม’ (general will) ตามแนวทฤษฎี “สัญญาประชาคม” ในแนวทางการอธิบายแบบของรัสโซ อีกด้วย

*** ‘เสด็จในกรมฯ’ นำคำอธิบายเรื่องการแยกอำนาจธิปไตยสามฝ่ายของมองเตสกีเออ มาใช้ในการอธิบายข้อแตกต่างของระบบการแบ่งแยกอำนาจในอังกฤษ กับสหรัฐอเมริกา เพื่อเป็นแนวทางสำหรับนำมาปรับใช้ในการปกครองตามแนว ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’

แผนภาพที่ 4 แสดงการใช้ระเบียบวิธีวิเคราะห์ตามกรอบแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ในการศึกษาความสัมพันธ์ของบริบทประวัติศาสตร์กับความคิดทางการเมืองของ 'กรมหมื่นนคราธิฯ' ในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น : ช่วงปัจฉิมวัย (พ.ศ. 2501-2519)

บทที่ 8

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

8.1 บทสรุปของการศึกษา

สำหรับการสรุปผลการศึกษาวิจัย ‘ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์’ จะเป็นการกล่าวสรุปภาพรวมของการศึกษา ทั้งที่ได้จากการค้นคว้าข้อมูล และทั้งที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น ผ่านกระบวนการวิธีการวิเคราะห์ (methodology) ตามกรอบของแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ซึ่งในส่วนการสรุปนี้ผู้วิจัยจะแบ่งแนวทางการสรุปออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1. บทสรุปการศึกษา : ภาพรวมจากกระบวนการวิเคราะห์
2. บทสรุปการศึกษา : สถานภาพของความคิดทางการเมือง

เพื่อให้เห็นถึงมุมมองความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ อย่างรอบด้าน ที่จะสามารถยืนยัน และตอบคำถามการวิจัยที่ว่า ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ เป็น ‘ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า’ หรือไม่อย่างไร? ได้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านการพิสูจน์สมมติฐานในการศึกษา และทั้งในด้านจุดยืนของสถานภาพทางความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’

8.1.1 บทสรุปการศึกษา : ภาพรวมจากกระบวนการวิเคราะห์

ในบทสรุปส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงภาพรวมจากการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ ที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ไว้ได้แก่ 1) ประเด็นความคิดเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ในบทที่ 4, 2) ประเด็นความคิดเรื่อง ‘รัฐธรรมนูญ’ และ ‘ประชาธิปไตย’ ในบทที่ 5, และ 3) ประเด็นความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ในบทที่ 6 ซึ่งเป็นการศึกษาวเคราะห์ในเชิงบูรณาการร่วมไปกับข้อมูลพระประวัติ ในบทที่ 3 โดยคำนึงถึงกรอบการวิเคราะห์ที่มุ่งพิสูจน์สมมติฐานในการศึกษา ในส่วนที่ 7.1 ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำภาพรวมของการวิเคราะห์ทั้งหมดที่กล่าวมา มาใช้ในการสรุปภาพรวมจากกระบวนการวิเคราะห์ในส่วนนี้

โดยเหตุผลที่ผู้วิจัยศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ โดยอธิบายผ่านแนวคิดหลักทั้ง 6 ประเด็น ในบทหลักทั้งสามบท คือบทที่ 4, 5 และ 6 นั้นเนื่องจากเป็นแนวคิดสำคัญของสังคมการเมืองไทยนับตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้ผ่านการศึกษา รับรู้ และ

สำเนาร่วมกันของผู้คน ทั้งชนชั้นนำ ปัญญาชน นักคิด ฯลฯ มายาวนานในลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. เป็นแนวคิดที่มีการแตกแยกทางความคิด ผ่านความขัดแย้ง การโต้แย้ง ถกเถียงในสังคมไทยเสมอมา เช่น ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างฝ่ายที่มีความคิดลิดอำนาจกษัตริย์ กับฝ่ายที่ต้องการฟื้นฟูอำนาจกษัตริย์ยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังกรณี กบฏบวรเดช เป็นต้น

2. มีพัฒนาการทางความคิดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจเห็นได้ 3 ลักษณะ

2.1 งานวรรณกรรมต่างๆ ที่ถูกผลิตขึ้น เช่น งานวรรณกรรมแนวชาตินิยมของรัชกาลที่ 6 ในยุคระบอบเก่า และของหลวงวิจิตรวาทการ ในยุครัฐธรรมนูญ เป็นต้น

2.2 การเกิดขึ้นของปัญญาชน นักคิด และนักเขียน ที่มีอุดมการณ์ร่วม หรือแตกต่างกัน ทั้งร่วมสมัย และต่างยุคสมัย เช่น เทียนวรรณกับปรีดี พนมยงค์ ในอุดมการณ์ประชาธิปไตย และวิพากษ์ชนชั้นนายุกระบอบเก่า เป็นต้น

2.3 สามารถนำไปศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับความคิดทางการเมืองในต่างประเทศได้ เช่น แนวคิดเรื่องรัฐสมัยใหม่ในยุโรปยุคจักรวรรดินิยม ซึ่งมีอิทธิพลต่อสยามในยุครัชกาลที่ 4 และ 5 เป็นต้น

3. เป็นแนวคิดที่มีหลักการ และทฤษฎีทางการเมืองรองรับ เช่น ทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของมองเตสกีเออ แนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์ รัฐ และระบอบกษัตริย์ในทางพุทธศาสนา และแนวคิดเรื่องรัฐธรรมนูญกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นต้น

ดังนั้นการศึกษาวเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ผ่านการแยกศึกษาออกเป็นประเด็นย่อยๆ 6 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นความคิดต่อ ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’, ประเด็นความคิดต่อ ‘รัฐธรรมนูญ’ และ ‘ประชาธิปไตย’ และประเด็นความคิดต่อ ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ โดยแบ่งการศึกษาแต่ละประเด็นไปในแต่ละบริบท โดยแบ่งออกเป็นสามยุค ตามช่วงเวลาแห่งพระชนม์ชีพ ที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์การเมืองไทย อันได้แก่ บริบทช่วงปฐมวัย : สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475), บริบทช่วงมัธยมวัย : สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุค จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501), และ บริบทช่วงปัจฉิมวัย : สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2519) จึงเป็นการคำนึงถึงความสัมพันธ์ของแนวคิดทั้ง 6 ประเด็นที่มีต่อบริบททางการเมืองไทยอย่างแยกกันไม่ออกนั่นเอง

เนื่องจากการศึกษาวเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ผู้วิจัยใช้กรอบความคิดของแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought Approach) มาเป็นแนวการศึกษา และการอธิบายหลัก ทำให้การศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงในเชิง

มิติของบริบททางประวัติศาสตร์ ที่สัมพันธ์กับความคิดทางการเมือง โดยการมองภาพสะท้อนทางความคิดใน 2 มิติหรือ 2 แนวทางควบคู่กันไป กล่าวคือ

1) มองในมิติตามแนวราบ คือการมองภาพความคิดในแต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมา หรือการศึกษาความคิดที่แสดงออกในแต่ละยุคสมัยแห่งประวัติศาสตร์ และ

2) มองตามมิติในแนวดิ่ง คือการมองภาพความคิดโดยแบ่งการศึกษาวิเคราะห์หรือออกไปในแต่ละประเด็นสำคัญ ที่สัมพันธ์กับบริบทของประวัติศาสตร์ทางการเมือง

ดังนั้นการแบ่งการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงชีวิต ที่สัมพันธ์กับบริบทประวัติศาสตร์ 3 ช่วงสมัย จึงเป็นการมองภาพสะท้อนทางความคิดในมิติตามแนวราบ ส่วนการวิเคราะห์ความคิดทางการเมือง ผ่านการศึกษาโดยแบ่งไปตามแต่ละประเด็นสำคัญ ที่สัมพันธ์กับบริบทประวัติศาสตร์ทางการเมือง จึงเป็นการมองภาพสะท้อนทางความคิดตามมิติในแนวดิ่ง นั่นเอง

สำหรับการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในมิติตามแนวราบ และแนวดิ่ง หรือการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในประเด็นความคิดที่สำคัญซึ่งสัมพันธ์กับบริบทประวัติศาสตร์ทางการเมืองในแต่ละช่วงสมัย ผู้วิจัยพบว่า

ก) ประเด็นความคิดเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’

บริบทที่ 1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ยุคนี้เป็นช่วงเวลาที่สยามกำลังก้าวไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ผ่านกระบวนการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นผลให้รูปแบบของ ‘รัฐ’ เปลี่ยนจาก ‘รัฐจารีต’ แบบโบราณ ไปสู่ความเป็น ‘รัฐชาติ’ ตามอิทธิพลของแนวคิด และอารยธรรมแบบตะวันตก ที่แพร่เข้ามาในยุคจักรวรรดินิยม อาทิ มีการรวมศูนย์การปกครองไว้ที่ศูนย์กลางอย่างเป็นรูปธรรม มีการกำหนดเขตแดนของ ‘รัฐ’ ที่ชัดเจนแน่นอน รวมไปถึงกระบวนการทำให้ผู้คนหลากหลายทั้ง ‘เชื้อชาติ’ และ ‘เผ่าพันธุ์’ กลายสภาพเป็นพลเมืองของ ‘รัฐชาติ’ ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียว ซึ่งในสมัยนี้ความคิดของ ‘ท่านบรรณ’ มีแนวทางที่สอดคล้องกับกระแสความคิดหลักของยุคสมัย อันเป็นรูปแบบการมองภาพของ ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ในลักษณะของ ‘รัฐสมัยใหม่’ (modern state) ซึ่งสะท้อนภาพความก้าวหน้าผ่านการรับเอาอิทธิพลของกระแสความคิด การสร้าง ‘รัฐชาติ’ ตามแนวทางแบบตะวันตก โดยพิจารณาจาก

1) การมองว่า ‘รัฐสยาม’ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (รัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7) มีสภาพเป็น ‘รัฐชาติ’ (nation state) ที่เทียบได้กับ ‘รัฐชาติ’ ในยุโรป (โดยเปรียบเทียบกับประเทศอังกฤษ)

2) มองภาพของ ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ในมุมมองเชิงจินตภาพ (Imagine) ในลักษณะที่เป็นองค์รวม มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว หรือมีเอกภาพ โดยละเอียดที่จะอธิบายข้อเท็จจริง (fact)

ในเรื่องความหลากหลายทาง 'ชาติพันธุ์' ซึ่งอาจเป็นความต้องการลดความแข็งแกร่งในการอธิบาย 'ชาวจีน' ให้เป็น 'คนอื่น' (the other) ตามนโยบาย 'ชาตินิยม' ของรัชกาลที่ 6

3) มองว่า 'ประเทศสยาม' เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมโลก นั่นคือ การมองว่า 'ประเทศสยาม' เป็น 'ประชาชาติ' หนึ่งที่สัมพันธ์กับ 'ประชาชาติ' อื่นในโลก อันเป็นลักษณะของการสร้างกรอบการอธิบายสิ่งที่ 'รัฐชาติ' ยุคใหม่ควรมี เป็นการชี้ให้เห็นว่า 'รัฐสยาม' เป็น 'รัฐชาติ' ยุคใหม่ที่สมบูรณ์แบบ ไม่ว่าจะมองในมุมใด

บริบทที่ 2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ในสมัยนี้เป็นยุคที่กระบวนการสร้าง 'รัฐชาติ' ที่เข้มแข็ง กลายมาเป็นแนวคิดที่สำคัญอันดับแรก เพื่อเร่งสร้างเสถียรภาพ และความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่รัฐบาลใน 'ระบอบใหม่' ที่เพิ่งสถาปนาขึ้น ซึ่งต่อมาแนวคิดการสร้างรัฐที่เข้มแข็งได้รับการต่อยอดไปสู่ นโยบาย 'รัฐนิยม' ที่เน้นการสร้างชาติไทยให้เป็นอารยะ และเป็นผู้นำของชนชาติไทยในภูมิภาค โดยในยุคนี้ 'พระองค์วรวงศ์' ได้มีบทบาทที่สำคัญเป็นผู้สร้างองค์ความรู้เรื่อง 'รัฐ' และ 'ชาติ' สมัยใหม่ที่เป็นเอกภาพ เพื่อสร้างเสถียรภาพ และความชอบธรรมให้กับการเมืองการปกครองใน 'ระบอบใหม่' โดยแสดงบทบาททางความคิดแบบนักเสรีนิยม (liberalism) อย่างชัดเจน กล่าวคือ

1) การให้นิยาม ความหมายที่ชัดเจนกับ 'รัฐ' และ 'ชาติ' สมัยระบอบใหม่ โดยเน้นการสร้าง 'รัฐไทย' ที่มีความสืบเนื่อง เป็นอันหนึ่งอันเดียว และมีเอกราช อธิปไตยของตนเองมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

2) ใช้หลักการ 'ชาตินิยม' ในเชิงทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติ เพื่อลดความแข็งแกร่ง และมุ่งสู่การประนีประนอมระหว่างคนต่างเชื้อชาติ กล่าวคือ เน้นการสร้างอัตลักษณ์ความรักชาติ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความมีอารยธรรม เป็นประชาธิปไตย และมีเหตุผล โดยขจัดบริบทความคิดเรื่องการแบ่งแยกทาง 'เชื้อชาติ' หรือ 'ชาติพันธุ์' ออกไป

3) ผลิตรวบรวมวรรณกรรมแนวประวัติศาสตร์นิพนธ์ ในแนวคิดแบบนักเสรีนิยมอย่างชัดเจน คือการให้ภาพประวัติศาสตร์ชาติไทย ในมุมมองที่ก่อให้เกิดความรู้สึกรักเสถียรภาพ รักสันติ และมีความเข้าอกเข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตามหลักการสิทธิมนุษยชน มากกว่าการสร้างความเห็นอกว่า การแบ่งเขาแบ่งเรา หรือการก่อให้เกิดความเกลียดชังทาง 'เชื้อชาติ' 'ศาสนา' และ 'เผ่าพันธุ์'

บริบทที่ 3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น

ในยุคนี้เป็นช่วงเวลาที่ยึดกุมความจากลัทธิคอมมิวนิสต์ กลายเป็นประเด็นหลักของสังคมการเมือง โดยเฉพาะในประเด็นที่คอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของ 'รัฐ' ซึ่งได้ถูกทำให้กลายเป็น 'ศัตรูร่วม' ของ 'ชาติ' ร่วมไปกับการดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์รูปแบบต่าง โดยเฉพาะด้านการสร้างความเจริญเติบโตทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมให้แก่ 'รัฐ'

อย่างรวดเร็ว ร่วมไปกับการแสวงหาความร่วมมือจากพันธมิตรโลกเสรี โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ซึ่งในสมัยนี้ ‘เสรีนิยม’ ได้แสดงออกทางความคิดแบบ ‘เสรีนิยม’ อย่างชัดเจน และให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ที่เน้นหนักไปที่การสร้าง ‘รัฐชาติ’ ที่มั่นคงตามแนวทางของโลก ‘เสรีประชาธิปไตย’ เพื่อต้านทานอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยพิจารณาผ่านการ

- 1) สร้างแนวคิดเรื่อง ‘รัฐชาติ’ และ ‘ความเป็นไทย’ ที่เป็นรูปธรรม เน้นสร้างการมีส่วนร่วมของชนในชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความมั่นคง มีสวัสดิภาพ และยึดถืออุดมคติร่วมกัน
- 2) ให้ความสำคัญกับแนวคิด ‘รัฐชาติ’ ตามหลักการเสรีประชาธิปไตย นั่นคือ รัฐมีขึ้นเพื่อสวัสดิภาพของมนุษย์ชน และรัฐต้องรับใช้ประชาชน
- 3) พยายามสร้าง ‘รัฐไทย’ ให้มีบทบาทในประชาคมโลกเสรี ทั้งทางสังคม และเศรษฐกิจ เป็นการแสวงหาพันธมิตรเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง

ข) ประเด็นความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’

บริบทที่ 1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เนื่องจากในยุคนี้สถานการณ์ทางความรู้ในเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของกลุ่มชนชั้นนำไม่ใช่สิ่งใหม่ แต่ก็ยังขาดการเอาใจใส่ และให้ความสำคัญอย่างจริงจัง ทำให้การแสดงความคิดเห็นในทางที่ให้ความสำคัญ และตระหนักถึงคุณค่าของประเด็นทั้งสองของ ‘ท่านวรรณ’ มีสภาพที่สวนทางกับกระแสความคิดหลัก จึงกล่าวได้ว่า ‘ท่านวรรณ’ มีความคิดที่ก้าวหน้า เมื่อเทียบกับกระแสความคิดในยุคนี้อย่างชัดเจน โดยพิจารณาได้จาก

- 1) การได้รับการศึกษาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 10 ปี ในประเทศที่ขึ้นชื่อว่า เป็นแม่แบบของแนวคิด และการปกครองแบบ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส
- 2) บริบทแวดล้อมต่างๆ ได้แก่ ระบบการเมืองการปกครอง กิจกรรมทางสังคม และการเมือง รวมถึงระบบการศึกษา ล้วนมีอิทธิพลอย่างมากต่อการก่อรูปทางความคิด การสร้างองค์ความรู้ และตระหนักในทัศนะเชิงคุณค่า ต่อแนวความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘ท่านวรรณ’ ทั้งสิ้น
- 3) การที่ ‘ท่านวรรณ’ พยายามแสดงทัศนะเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ต่อรูปแบบการเมืองการปกครองในยุคนี้ โดยมองว่าเป็นปัญหา หรือสมควรเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีทางใหม่ หรือระบอบใหม่

บริบทที่ 2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ในยุคเริ่มต้นของ ‘ระบอบใหม่’ กระแสความคิดเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ได้กลายเป็นแนวความคิดกระแสหลักที่ได้รับความสำคัญทั้งในกลุ่มชนชั้นปกครองและประชาชนทั่วไป ดังนั้นยุคนี้ ‘พระองค์วรธน’ จึงมีบทบาทในฐานะ ‘นักคิด’ และ ‘นักวิชาการ’ ที่ช่วยสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ และความชอบธรรมให้แก่ ‘ระบอบใหม่’ จึงกล่าวได้ว่า ‘พระองค์วรธน’ เป็นเจ้าที่ก้าวหน้า ผ่านการให้ความสนับสนุน และร่วมมือในกิจกรรมทางการเมืองเป็นอย่างดี ซึ่งสามารถพิจารณาผ่าน

1) การที่ริเริ่มก่อตั้งหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ ขึ้น ซึ่งมีบทบาทในการเป็น ‘สื่อกลาง’ และ ‘กระบอกเสียง’ ที่สำคัญให้กับการเมืองการปกครองในยุคนี้ ทั้งในด้านการให้ความรู้ความเข้าใจ และทั้งในด้านการช่วยสร้างความชอบธรรม

2) การที่แสดงตนผ่านงานนิพนธ์ ‘อนาคตแห่งสยาม’ ว่าเป็น ‘นักรัฐธรรมนูญ’ และแสดงท่าทีที่ชัดเจนในการให้ความร่วมมือเพื่อถ่ายทอดความรู้ที่จำเป็นของ ‘หลักใหม่’ เท่าที่ตนเข้าใจ ให้แก่ ‘ระบอบใหม่’ โดยตระหนักดีว่าการจะสถาปนาระบอบใหม่ที่มั่นคงจำต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน

3) การแสดงให้เห็นถึง ‘สามัญสำนึกประชาธิปไตย’ ที่ชัดเจน ผ่านการตระหนักถึงความสำคัญของหลัก สิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค ตามหลักการประชาธิปไตย ผ่านการแสดงทัศนะต่อกลุ่มผู้ใช้แรงงาน

บริบทที่ 3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น

เนื่องจากระบบการเมืองการปกครองในยุคนี้ให้ความสำคัญกับการสถาปนาระบอบการปกครอง ในรูปแบบที่เรียกว่า ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ตามแนวทางของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นการกลับไปหารูปแบบการเมืองที่เห็นว่าเหมาะสมกับสภาพสังคมไทยมากกว่า รูปแบบการเมืองยุคก่อนหน้า ดังนั้นการแสดงความคิดในแนวทางที่ก้าวหน้า ต่อประเด็นเรื่อง ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ จึงเกิดข้อจำกัดขึ้น และมีแนวโน้มที่หันไปแสดงความคิดในลักษณะสอดแทรกนัยยะไว้ในงานนิพนธ์ต่างๆ หรือการแสดงออกเชิงพฤติกรรมมากขึ้น โดยพิจารณาได้จาก

1) การที่ทรงปรับความคิดให้สอดคล้องกับแนวทางของ จอมพลสฤษดิ์ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังดำรงจุดยืนทางความคิดแต่เดิมเอาไว้ ซึ่งปรากฏสอดแทรกอยู่ในงานนิพนธ์ต่างๆ เช่น “ประชาธิปไตยแบบไทย”

2) การสอดแทรกความคิดที่ก้าวหน้าในประเด็นเชิงหลักการ ‘ประชาธิปไตย’ และ ‘รัฐธรรมนูญ’ ผ่านการอ้างอิงทฤษฎีการเมืองตะวันตกไว้บางช่วงบางตอน เช่นการกล่าวถึงบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ โดยอ้างอิงทัศนะอริสโตเติล หรือการนำหลักการเรื่องการเลือกตั้งในระบบ

แบบสากล มาอธิบายระบบการเลือกตั้งในการเมืองแบบไทยๆ รวมถึงอธิบายการแยกอำนาจ
อธิปไตย 3 ฝ่ายของไทย โดยอิงกับแนวทฤษฎีของมองเตสกีเออ เป็นต้น

3) การให้ความสำคัญกับระบบ ‘การเลือกตั้ง’ และ ‘พรรคการเมือง’ อันเป็นการ
สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ซึ่งเป็นเป้าหมาย
ที่แท้จริงของการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันเป็นเสมือนการกระตุ้นเตือนผู้นำในยุคนั้นถึง
ความสำคัญของการฟื้นฟูวิถีทางประชาธิปไตย หลังจากทอดทิ้งไปนับแต่การปฏิวัติของจอม
พลสฤษดิ์ เมื่อ พ.ศ. 2502

ค) ประเด็นความคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’

บริบทที่ 1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในยุคนี้แนวคิดเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ มีลักษณะที่ให้ความสำคัญกับอำนาจ และ
บทบาท ของพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมของทุกๆ สิ่งในชาติ ส่วนแนวคิดที่เสนอให้
‘พระมหากษัตริย์’ ดำรงอยู่ภายใต้ ‘รัฐธรรมนูญ’ ในลักษณะของ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้
รัฐธรรมนูญ’ นั้นยังมีสถานะเป็นเพียงแนวคิด และข้อเสนอเชิงอุดมการณ์ของ ‘ชนชั้นนำ’ และ
‘ปัญญาชน’ กลุ่มน้อยเท่านั้น โดย ‘ท่านวรรณ’ ก็ได้มีบทบาทจัดอยู่ในกลุ่มดังกล่าวนี้ ผ่านการ
แสดงทัศนะเชิงวิพากษ์ต่อการปกครองใน ‘ระบอบเก่า’ และเสนอความคิดเห็นที่มุ่งให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบที่ ‘พระมหากษัตริย์’ อยู่ภายใต้ ‘รัฐธรรมนูญ’ จากแนวความคิดดังกล่าว
จึงกล่าวได้ว่าในยุคนี้ ‘ท่านวรรณ’ มีแนวความคิดในทางที่ก้าวหน้า ซึ่งอาจพิจารณาได้จาก

1) ความกล้าหาญทางความคิด ในการวิพากษ์วิจารณ์รูปแบบการปกครองของ
‘คณะอภิรัฐมนตรี’ ในยุครัชกาลที่ 7 อันเป็นการกระทบกระเทือนไปถึงพระราชอำนาจของ
‘พระมหากษัตริย์’ ซึ่งมีใช้จารีต แนวปฏิบัติของสังคมเจ้ามาแต่เดิม

2) การเสนอให้ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ เปลี่ยนแปลงไปอยู่ภายใต้ ‘รัฐธรรมนูญ’
หรือ ‘constitutional monarchy’ โดยมองว่ามีความเหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปมากกว่า

3) มุ่งการแสดงความคิดเห็นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของแนวคิด ‘พระมหากษัตริย์’
ในมุมมองเชิงสถาบัน (Institutional Changed) ที่ยิ่งไปกว่าเพียงการเสนอให้ปรับปรุงเชิงจริยธรรม
ดังที่เคยเป็นมา

บริบทที่ 2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เนื่องจากในยุคนี้แนวความคิดกระแสหลักเกี่ยวกับ ‘พระมหากษัตริย์’ คือมุ่งการ
สร้างบทบาทของ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ หรือ ‘constitutional monarchy’ ที่เป็น
รูปธรรมอย่างแท้จริงโดยฝ่ายรัฐบาลในยุค ‘ระบอบใหม่’ ดังนั้น ‘พระองค์วรรณ’ ในฐานะ
ผู้สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวมาตั้งแต่ยุคก่อน จึงมีบทบาทในการสนับสนุนแนวคิด

‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ตามแนวทางในยุคระบอบใหม่อย่างชัดเจน อันเป็นมุมมองความคิดที่ก้าวหน้าที่ได้แสดงออกในยุคนี้ ซึ่งอาจพิจารณาผ่าน

1) การแสดงบทบาทเป็น ‘คนกลาง’ ประนีประนอมความขัดแย้งระหว่าง ‘ฝ่ายกษัตริย์’ และ ‘ฝ่ายรัฐบาล’ ไปพร้อมกับการสร้างบรรทัดฐานทางการเมืองให้แก่ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ที่เป็นรูปธรรมตามแนวทางประชาธิปไตย ดังกรณี การเป็นคนกลางในการเจรจายุติข้อขัดแย้งในประเด็นเรื่องร่างกฎหมายภาษีมรดก เป็นต้น

2) การเป็นผู้มีส่วนในการกำหนดบทบาทเชิง สิทธิ สถานภาพ และความชอบธรรมของ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ดังกรณี การให้คำปรึกษาแก่รัฐสภาในด้านแนวคิดและหลักการของกรณีสละราชสมบัติ และการเลือกสรรผู้สืบราชสันตติวงศ์ เป็นต้น

บริบทที่ 3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น

ในยุคนี้กระแสความคิดเรื่องการฟื้นฟูอำนาจ และบทบาทของ ‘พระมหากษัตริย์’ ได้กลายมาเป็นแนวความคิดกระแสหลัก ตามแนวนโยบายการสร้างระบอบ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้แนวความคิดของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในยุคนี้มีแนวโน้มของการได้รับอิทธิพลของกระแสความคิดที่กล่าวมาเข้ามาผสมผสานอยู่ด้วย ซึ่งอาจเป็นผลมาจากสภาวะกดดันทางการเมือง และความตระหนักถึงอิทธิพลของแนวความคิดนี้ ที่ได้แผ่ครอบคลุมสังคมอยู่ในขณะนั้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาความคิดของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในเรื่อง ‘พระมหากษัตริย์’ และ ‘สถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ ผ่าน ‘ตัวบท’ (text) ด้านวรรณกรรมในยุคนี้ อาจทำให้เกิดความไขว่เขวต่อการศึกษามุมมองความคิดที่ก้าวหน้าของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ได้ ดังนั้นการศึกษาพฤติกรรมในฐานะ ‘ตัวบท’ (text) หนึ่ง ร่วมด้วยจึงเป็นวิธีการที่ช่วยให้เห็นภาพสะท้อนความคิดที่ก้าวหน้าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยสามารถพิจารณาได้จาก

1) การสะท้อนความรู้สึกขัดแย้งทางความคิดให้ปรากฏในงานนิพนธ์ ในลักษณะของย่อหน้าแทรกความ กล่าวคือ ในขณะที่ได้อธิบายถึงเรื่องๆ หนึ่งอยู่ ในระหว่างย่อหน้าของเรื่องนั้น ก็อาจสร้างย่อหน้าหนึ่งขึ้นเพื่อกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นประเด็นถกเถียงของเรื่องที่กำลังอธิบาย ทำให้ผู้อ่านรู้สึกได้ถึงข้อขัดแย้ง และจุดประกายให้ต้องคิดต่อ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในงานการนิพนธ์ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ในประเด็นเรื่อง ‘ผู้แทนประชาชน’ ตามหลักการ ‘ประชาธิปไตยสากล’ ที่ให้คำอธิบายแตกต่างจากหลักการ ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’

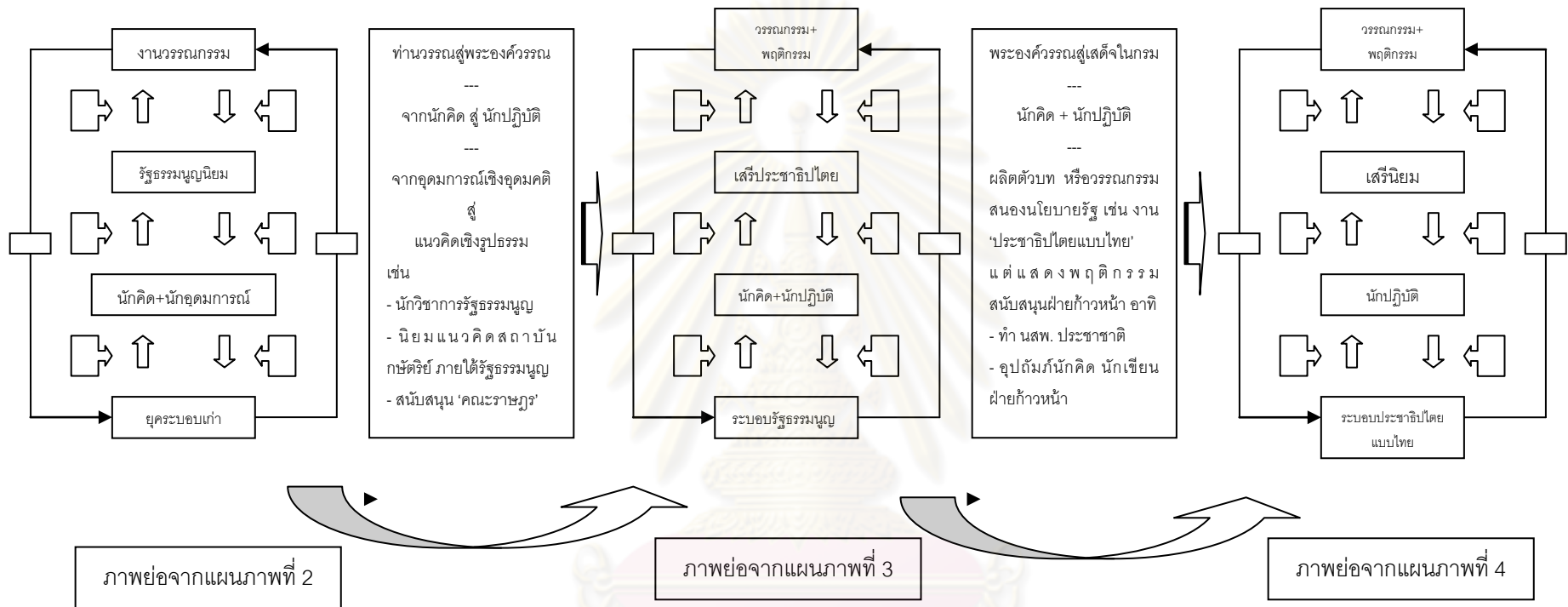
2) การสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กร หรือสมาคมความคิดฝ่ายก้าวหน้าในด้านต่างๆ ทดแทนการผลิตผลงานนิพนธ์ เช่น การก่อตั้งหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ ขึ้นในระยะเริ่มแรกของระบอบใหม่ ซึ่งได้รวบรวมเอานักคิดนักเขียนฝ่ายก้าวหน้าไว้ในสำนักนี้หลายคน

3) การผลิตงานวรรณกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการฝ่ายก้าวหน้า เช่น การบัญญัติคำศัพท์ไทยใหม่ๆ ขึ้นใช้ ที่ช่วยรองรับความเจริญเติบโตทางความคิด และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของฝ่ายก้าวหน้าให้แพร่หลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากข้อสรุปภาพรวมของกระบวนการวิเคราะห์ดังที่กล่าวมา จึงสามารถอธิบายด้วยแผนภาพแสดงความสัมพันธ์ของความคิด ที่จะแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวหรือพลวัตทางความคิด (thought movement / dynamic of thought) ในมิติของบริบทประวัติศาสตร์ทางการเมือง 3 ช่วงชีวิตของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ได้ดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 5 แสดงการเคลื่อนตัวหรือพลวัตทางความคิด (thought movement / dynamic of thought)

ในมิติของบริบทประวัติศาสตร์ทางการเมือง 3 ช่วงชีวิตของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ'

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8.1.2 บทสรุปการศึกษา : สถานภาพของความคิดทางการเมือง

การวิจัยศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์’ โดยการศึกษาวเคราะห์ภายใต้กรอบของ ‘แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง’ (history of political thought approach) ทำให้ได้ข้อสรุปสถานภาพทางความคิดของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ ที่ชัดเจน 3 ประการ กล่าวคือ

1) ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ เป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ (Progressive Royalty) ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ก่อน พ.ศ. 2475) และยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) ที่ได้แสดงบทบาทเรียกร้องรัฐบาล ‘ระบอบเก่า’ ให้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ ‘ระบอบที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ’ หรือ ‘constitutional monarchy’ รวมถึงแสดงความเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของ ‘คณะอภิรัฐมนตรี’ สมัยรัชกาลที่ 7 จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นความขัดแย้งที่ทำให้ชีวิตราชการยุคปลาย ‘ระบอบเก่า’ ของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ ต้องยุติบทบาทลง

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้แสดงบทบาทในการเป็น ‘เจ้า’ คนแรกๆ ที่ออกมาแสดงความสนับสนุน และให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ‘คณะราษฎร’ ผ่านการนิพนธ์บทความ ‘อนาคตแห่งสยาม’ ที่สนับสนุน และตั้งความหวังแก่การเริ่มต้น ‘ระบอบใหม่’ รวมไปถึงการก่อตั้ง หนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ ขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้าที่สนับสนุน และเป็นสื่อกลางของการปกครองใน ‘ระบอบใหม่’

2) ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ มีบทบาทเป็น ‘ปัญญาชนภาครัฐ’ (Governmental Intellectual) โดยจะเห็นได้ชัดเจนในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) และยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา (พ.ศ. 2501-2519) ซึ่งภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองช่วงแรกนั้น ได้แสดงบทบาทในฐานะ ‘นักวิชาการ’ ที่ให้การสนับสนุน และความช่วยเหลือฝ่าย ‘ผู้ก่อการ’ ในการสร้างความมั่นคงให้แก่ ‘ระบอบใหม่’ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้าง และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่จำเป็นให้เป็นพื้นฐาน และบรรทัดฐานในการปฏิบัติต่อไป อาทิ การอธิบายให้ความรู้ในเรื่องแนวคิด และรูปแบบของ ‘รัฐธรรมนูญ’ ที่เหมาะสม และสอดคล้องตามหลักการสากล หรือการสร้างบรรทัดฐานในเรื่องแนวคิด บทบาท และวิธีการปฏิบัติของ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ใน ‘ระบอบรัฐธรรมนูญ’

ส่วนยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมานั้น บทบาทของ ‘กรมหมื่นนคราธิปฯ’ เป็นการแสดงออกในด้านกรสร้างและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ‘ประชาธิปไตยแบบไทย’ ร่วมกับการให้ความรู้ และเสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการ ‘ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์’ ที่กำลังเป็นประเด็นการเมืองกระแสหลักในยุคนั้น

3) 'กรมหมื่นนราธิปฯ' เป็นผู้ที่มีแนวคิดแบบ 'เสรีนิยม' (liberalism) จะเห็นได้ชัดเจนจากบริบทประวัติศาสตร์การเมืองยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) และยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา (พ.ศ. 2501-2519) โดยในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ได้แสดงบทบาทในการเป็นนักสันติวิธี เน้นการเป็น 'คนกลาง' ในการประนีประนอม โดยเฉพาะระหว่างฝ่ายเจ้ากลุ่มอำนาจเก่า กับฝ่ายรัฐบาล 'ระบอบใหม่' ซึ่งกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การรับหน้าที่เป็น 'คนกลาง' ในการเจรจาต่อรองระหว่างรัชกาลที่ 7 กับรัฐบาลคณะราษฎร กรณีความขัดแย้งเรื่องภาษีมรดก

นอกจากนั้น 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ยังมีแนวคิดที่ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ยึดหลักการสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ซึ่งเห็นได้จากการยอมรับในสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มกรรมกร และยอมรับว่ามีสิทธิบางประการที่ยังมิได้รับการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ที่ภาครัฐต้องพิจารณาให้มีขึ้นต่อไป

ส่วนในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื่องจากบทบาทส่วนใหญ่ในภาคการเมืองของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' จะปรากฏแนวทางที่เอนเอียงไปในแนวคิดแบบอนุรักษนิยม ตามกระแสความคิดหลัก แต่การแสดงบทบาทในภาคสังคมของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' กลับเป็นไปในทางที่ให้ความสำคัญกับการสนับสนุน และร่วมมือในการดำเนินงาน และกิจกรรมของชุมชนวิชาการฝ่ายก้าวหน้าอย่างดียิ่ง โดยเฉพาะในการดำเนินงานขององค์กรฝ่ายเสรีนิยม ที่ได้รับการสนับสนุนจากประเทศกลุ่มโลกเสรีโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ดังกรณี การรับเป็นนายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งได้รับการสนับสนุนในด้านทุนทางวิชาการจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ แห่งสหรัฐฯ เป็นต้น และในชุมชนวิชาการฝ่ายก้าวหน้าเองก็ได้แสดงความยอมรับต่อบทบาทดังกล่าวนี้ ซึ่งปรากฏผ่านการอ้างอิงระลึกถึงในงานวิชาการต่างๆ หรือการงานนิพนธ์หลายชิ้นของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' กลับมาตีพิมพ์ใหม่ อันเป็นการแสดงท่าทีที่ยอมรับในคุณค่าเชิงอุดมการณ์ของเจ้าของงานเขียนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตงานด้านการ 'บัญญัติศัพท์' ซึ่งเป็นผลงานด้านวรรณกรรมร่วมสมัย ที่ทรงคุณูปการต่อวงวิชาการฝ่ายก้าวหน้า รวมถึงต่อการผลิตงานวิชาการสมัยใหม่ในแทบทุกสาขา โดยเป็นประโยชน์อย่างมากในการใช้เป็นเครื่องมือเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้กับสังคม โดยเฉพาะยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ที่ประเทศไทยได้มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ในวิชาการทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

8.2 ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย ความคิดทางการเมืองของ ‘พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์’ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงข้อเสนอแนะในสองแนวทาง คือ แนวทางแรกเป็นข้อเสนอแนะเรื่องปัญหา และอุปสรรคในการศึกษาวิจัย ส่วนแนวทางที่สองเป็นการเสนอแนะเพื่อประโยชน์สำหรับการศึกษาต่อยอดต่อไปในอนาคต

8.2.1 ปัญหาและอุปสรรคของการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ ปัญหาอุปสรรคที่พบส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการค้นคว้าข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยในด้านการค้นคว้าข้อมูลนั้นสิ่งที่เป็นปัญหา และอุปสรรคคือ ความกระจัดกระจายของข้อมูล เพราะข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงเอกสาร (documentary data) ซึ่งเก็บรักษาไว้หลายแห่ง ต่างสถานที่ นอกจากนั้นข้อมูลเอกสารเหล่านี้จำนวนไม่น้อยเป็นเอกสารชั้นต้น (primary documentary) ทำให้การค้นคว้าจำเป็นต้องใช้เวลานานในการรวบรวม หากเป็นข้อมูลเอกสารยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในปัจจุบันจะถูกเก็บรักษาในรูปแบบของไมโครฟิล์ม ซึ่งยิ่งทำให้การค้นหาทำได้ยากยิ่งขึ้น เนื่องจากจำเป็นต้องอ่านผ่านเครื่องอ่านไมโครฟิล์ม และเอกสารที่จัดเก็บในไมโครฟิล์มแต่ละม้วนมีเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้องใช้เวลาในการค้นหามากกว่าเดิม

ส่วนปัญหา และอุปสรรคในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เป็นอุปสรรคในเรื่องการตีความที่ต้องใช้ระยะเวลาในการอ่านเอกสารหลายชิ้น ในการนำมาเปรียบเทียบ เพื่อการตีความที่ถูกต้องตรงกับความคิดที่เป็นจริงของนักคิดที่เราศึกษามากที่สุด และเนื่องจากผู้วิจัยใช้แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง มาเป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งแนวการศึกษานี้ยังไม่ปรากฏการใช้อย่างจริงจังในงานศึกษาทางความคิด ทำให้ผู้วิจัยจำต้องศึกษาทำความเข้าใจในระเบียบวิธีวิเคราะห์ (methodology) ที่ถูกต้องด้วยตนเอง ร่วมไปกับการวิเคราะห์เชิงตีความที่ต้องให้อยู่ภายใต้กรอบของแนวการศึกษานี้ ที่จะช่วยเป็นแนวทางของผู้ศึกษาในอนาคตในการนำไปศึกษาต่อยอด

8.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อยอด

ในข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อยอดในอนาคตนั้น ผู้วิจัยจะขอกล่าวในเชิงที่จะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการทั้งทางรัฐศาสตร์ และประวัติศาสตร์ กล่าวคือ

- 1) การศึกษาวิจัยนี้ใช้ ‘แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง’ (history of political thought approach) เป็นเครื่องมือหลักในการศึกษาวิเคราะห์ความคิดทางการเมือง ซึ่งยังไม่ปรากฏการนำมาประยุกต์ใช้ในทางการวิจัยในลักษณะของวิธีวิทยาอย่างเป็นระบบที่จริงจังมาก่อน ดังนั้นการสร้างองค์ความรู้ของแนวการศึกษานี้ที่ผู้วิจัยต่อยอดมาจากงาน

เขียนของ อาจารย์ไชยันต์ ไชยพร จึงอาจมีข้อบกพร่องและยังมีช่องโหว่ในการศึกษาอยู่บ้าง โดยเฉพาะระเบียบวิธีการวิเคราะห์ที่เน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ (บริบท-context) กับตัวบท (text) ทางความคิด ที่นักคิดสะท้อนออกมาในแต่ละช่วงสมัย ซึ่งการตีความจำเป็นต้องตีความโดยอิง หรือมองภาพความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมไปด้วยเสมอ เนื่องจากเป็นมุมมองที่เห็นว่าความคิดได้รับอิทธิพลจากบริบท และในขณะเดียวกันบริบทก็ดำรง หรือดำเนินไปตามกระแสความคิดของสังคม และผู้คน ดังนั้นผู้วิจัยจำต้องระมัดระวังรูปแบบการตีความ ไม่ให้คล้อยไปตามความเห็นของผู้วิจัยมากเกินไป จนเป็นการไม่เคารพต่อตัวนักคิดที่ศึกษา และละเลยต่อบริบทที่กำหนดความคิดนั้นๆ ด้วย

2) การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพื่อพิสูจน์สมมติฐานว่าในสังคมไทยก็มี 'เจ้า' ที่มีมุมมองความคิดที่ก้าวหน้าเช่นเดียวกัน คืออย่างน้อยที่สุดก็มีมุมมองความคิดที่ขัดแย้ง หรือไม่เห็นด้วยกับการเมืองการปกครองในยุคสมัยที่ตนดำรงอยู่ แต่การศึกษานี้ก็เป็นเพียงการศึกษา 'เจ้า' ในลักษณะเชิงปัจเจก คือศึกษาเฉพาะความคิดของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ซึ่งยังไม่อาจยืนยันได้แน่นอนว่าในสังคมของชนชั้นนั้นนำอย่าง 'เจ้า' นั้นก็มี 'เจ้า' ที่หัวก้าวหน้า และพร้อมที่จะแสดงบทบาททางความคิดของตนออกมา จนกลายเป็น 'กระแสความคิดของกลุ่มเจ้าหัวก้าวหน้า' ได้ชัดเจน ดังนั้นการศึกษาคิดคิดทางการเมืองของ 'เจ้า' อื่นๆ เช่น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ, พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพย์อาภา, ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ในฐานะราชินิกุลที่มีความสับสนเกี่ยวกับสังคม 'เจ้า') เป็นต้น ก็อาจทำให้ได้มุมมองของกระแสความคิดที่ก้าวหน้าของสังคมเจ้า ที่เป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการทางประวัติศาสตร์การเมืองก็เป็นได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมล สมวิเชียร. 2525. **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- กองทัพเรือ. 2538. **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กอบเกียรติ สุวรรณทัต-เพ็ญ. “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตร
วาทการ,” **วารสารธรรมศาสตร์**. 6,1 (มิถุนายน-กันยายน 2519) : 149-180.
- กานต์ โกวิทย์สมบุญ. 2543. **เอกสารคำสอนวิชาพัฒนาการเมือง : Political
Development**. กำแพงเพชร : ภาควิชารัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร.
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร. 2549. **ย้อนรอยราชสกุลวงศ์ “วังหลวง”**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า
2545.
- กุหลาบ สายประดิษฐ์. 2518. **เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บุรพาแดง.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. 2545. **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21**, หนังสือลำดับที่ 1
โครงการปริญญาโทรัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ :
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ขรรค์ชัย บุญปาน. 2544. **ระดับไว้ในโลกา**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์และหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการโครงการ
ฉลอง 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์. 2534. **100 ปี พล
ตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์**. กรุงเทพฯ :
คณะอนุกรรมการฯ.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., (บรรณาธิการ). 2551. **ลักษณะไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ไทย
วัฒนาพานิช,
โครงการจัดตั้งศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2551. **การประชุมวิชาการชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม :
บทความแนวคิด**. เชียงใหม่ : โครงการจัดตั้งศูนย์ภูมิภาคฯ.
- จันทรา บุรณฤกษ์ และ, ปิยนาท บุนนาค. 2521. **การศึกษาผลกระทบทางการเมืองจาก
ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2463-2506) : รายงานผลการวิจัย**.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุลลางอนรต, ม.ล. 2513. **กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย.**

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. 2540. **เกิดวังปารุสก์ ฉบับสมบูรณ์.** พิมพ์ครั้งที่

11. กรุงเทพฯ : ธิเวอร์บุ๊กส์.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. 2541. **เจ้าชีวิต – สยามก่อนยุคประชาธิปไตย.**

พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ธิเวอร์บุ๊กส์.

เจษฎา พรไชยา. 2546. **พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศ**

อังกฤษ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉลองรัฐ เจริญศิริ. 2546. **บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์**

ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501. วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. 2527. **ความคิดทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์.** กรุงเทพฯ : สถาบัน

ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชมรมสายสกุลบุญนาถ. 2542. **สกุลบุญนาถ.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2513. **แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย : คำกราบบังคมทูลของ**

เจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. ๑๐๓. พระนคร : ๗๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2517. **สรณิพนธ์ของเทียนวรรณ.** กรุงเทพฯ : องค์การนักศึกษา

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2518. **ร่างรัฐธรรมนูญของพระปกเกล้าฯ.** มปป.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2523. **การเมือง – การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475.**

กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. **รัฐ.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต. 2518. **เอกสารการเมือง – การปกครองไทย พ.ศ.**

๒๔๑๗-๒๔๗๗. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2548. **จากสยามเป็นไทย : นามนั้นสำคัญไฉน?** กรุงเทพฯ : มติชน.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอรอนงค์ ทิพย์พิมล, บรรณาธิการ. 2547. **รัชกาลที่ 5 : สยามกับ**

อุษาคเนย์ และชมพูทวีป. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการ

ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาติชาย เทพแปง. 2540. **ความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์.** วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ไชยันต์ ไชยพร. มปป. เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญาการเมือง และทฤษฎีการเมือง**. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐพล ใจจริง. “การปฏิวัติ 2475 และ “รอยัลลิสต์” : การเมืองไทย กับ “ระบอบกลายพันธุ์,” **รัฐศาสตร์สาร**. 28,1 (มกราคม-เมษายน 2550) : 263-352.
- ดอคคัต, วิลเลียม คลิฟตัน. 2513. **ชนชาติไทย**, แปลจาก The Tai race และงานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย โดย พ.อ. หลวงวิจิตรวาทการ. พระนคร : กรุงเทพฯวัฒนาภูมิ.
- เดโช สนวนานนท์. 2545. **พจนานุกรมศัพท์การเมือง**. กรุงเทพฯ : หน้าต่างสู่โลกกว้าง.
- ตันสกุล ส่วย (นามแฝง). 2547. **หนังสือเล่มสุดท้าย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สยามอินเตอร์บุ๊คส์.
- ท. กัลยไม้ ณ อยุธยา. “คณะองคมนตรี,” **รัฐสภาสาร**. 37,2 (กุมภาพันธ์ 2532) : 1-27.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. 2526. **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism Paternalism**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. 2548. **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ : Thailand : The Politics of Despotism Paternalism**, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ทิพวรรณ บุญทวี. 2528. **ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ. ทรงเรียบเรียงจากคำสอนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พ.ศ. ๒๕๑๖. 2549. **บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงทอง จันทรางศุ. 2548. **พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : เอส.ซี.พริ้นท์แอนด์แพค.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. 2519. **พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2546. **ชาตินิยม และหลังชาตินิยม**. กรุงเทพฯ : สายธาร.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2528. **ประวัตินิติบัญญัติของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470-2480**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2533. **ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475**. กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2535. **การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2541. **เอกสารประกอบการบรรยายการทบทวนตนเองและการ
พัฒนาศักยภาพส่วนบุคคล**, (29 กรกฎาคม 2541). กรุงเทพฯ : โครงการ Global
Competence Project

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2546. **ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม
2475**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. 2468. **วราวรรณดุษ**. พระนคร : โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2505. **วิทยาสารานุกรม**. พระนคร : แพร์
พิทยา.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2514. **พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
หมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์**. พระนคร : เขษมบรรณกิจ.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2514. **วิทยาวรรณกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร : แพร์พิทยา.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2519. **นราธิปประพันธ์**. พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลา
อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2519. **วรรณไวทยาการ**. พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลา
อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519.

แนวความคิดประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์. 2535. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ และ
โครงการ ๖๐ ปี ประชาธิปไตย.

บุญช่วย หุตะชาติ. 2530. **สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นสถาบันหลักของชาติ**.
กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

ประกาศ วัชรภรณ์. 2545. **นักวัฒนธรรมไทยระดับโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า
2543.

ประกาศ วัชรภรณ์. 2549. **คนไทยดีเด่นระดับโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า 2545.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. 2548. **และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของ
นักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปรีดี พนมยงค์. 2526. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย : รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์.**

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฝ่ายบริการทางกฎหมาย ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภา

ผู้แทนราษฎร, รวบรวม. 2535. **รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช**

๒๔๗๕-๒๕๐๒ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.

พรภิรมณ์ เขียมธรรม. 2520. **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การ**

เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2507. **ชุมนุมนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยลาภ**

พฤฒิยากร. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2517. **ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ**

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, (พิมพ์พระราชทานในงานพระศพพระวรวงศ์เธอ กรม

หมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ ที่ ๑๕ ธันวาคม

พุทธศักราช ๒๕๑๗). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.

เพลินพิศ กำราญ, และเนียนศิริ ตาละลักษมณ. 2522. **พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรม**

วงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. กรุงเทพฯ : มูลินนิธิ “นราธิปประพันธ์พงศ์-

วรวรรณ”.

ภาวดี มหาจันทร์. 2527. **ประวัติศาสตร์การปกครองไทย.** กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.

มานิตย์ นวลละออ. 2540. **การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย.** กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองรัตนพันธ์ตั้ง.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2534. **100 ปี พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์**

ประพันธ์ “เสด็จในกรมฯ” อดีตอธิการบดีของชาวธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยฯ.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาศิลปศาสตร์. 2537. **เอกสารการสอนชุดวิชา**

วิวัฒนาการการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยฯ.

ยศ สันตสมบัติ. 2535. **อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำทางการเมืองไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ

: **น้ำไท.**

เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. 2548. **หลักรัฐศาสตร์.** อุบลราชธานี : คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ลิขิต ธีรเวคิน. 2549. **การเมืองการปกครองของไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- วิจิตรวาทการ, พลตรี หลวง. 2546. **ปาฐกถาและคำบรรยาย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : สว่างสรรค์
บุ๊คส์.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. 2550. **กว่าที่จะมาถึงวันนี้ : สาระสำคัญในประวัติศาสตร์สังคมไทย**.
กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- วิทย์ เทียงบูรณธรรม. 2541. **พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย (SE-ED'S MODERN ENGLISH-THAI
DICTIONARY (COMPLETE & UPDATED) DESK REFERENCE EDITION)**.
กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- วิทยากร เชียงกุล. 2538. **ปัญญาชน : ชนชั้นนำในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร**, กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.
วิสุทธิ โพธิ์แทน. 2524. **ประชาธิปไตย แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยใน
อุดมคติ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิสุทธิ โพธิ์แทน. 2550. **แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
วรรณไวทยากร, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. 2486. **ประวัติการทูตของไทย**. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์พระจันทร์.
- วรรณไวทยากร วรรณ, หม่อมเจ้า. 2475. **อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ**. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุ
กุลกิจ.
- เวลส์, ควอริช. 2527. **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**, กาญจนี ละอองศรี
(สมเกียรติกุล), ยูพา ชมจันทร์ แปลจาก “*Ancient Siamese Government and
Administration*” (1934). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ศรทอง, [นามแฝงของ นาวาเอก พระยาศรภักย์พิพัฒน์ (เลื่อน ศรภักย์วานิช)]. 2512. **ชีวิตของ
ประเทศ**. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์.
- ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์. 2514. **การปกครองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- ศุภกิจ นิมมานนรเทพ. 2513. **สารคดีวิจารณ์**. พระนคร : เกษมบรรณกิจ.
- ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์, และรัชนี ทรัพย์วิจิตร. 2549. **พระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า
ในพระราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ 1991.
- ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2551. **การประชุมวิชาการชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม :
บทความวิชาการ**. เชียงใหม่ : ศูนย์ภูมิภาคฯ.
- ส. ศิวรักษ์. 2520. **คุยกับกรมหมื่นพิทยลาภฯ**. กรุงเทพฯ : ศีกษิตสยาม.
- ส. ศิวรักษ์. 2521. **ปัญญาชนสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พี.พี.
- ส. ศิวรักษ์. 2524. **อนาคตและอุดมคติสำหรับไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

ส. ศิวรักษ์. 2528. **คันท่องสองเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ลายสือไทย.

ส. ศิวรักษ์. 2534. **ร้อยปีพระองค์วรรณตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์**. กรุงเทพฯ : มุลินธิเสถียร
โกเศศ - นาคะประทีป.

สังคมศาสตร์ปริทัศน์. “สัมภาษณ์พิเศษ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล,” 6,2 (กันยายน
2511) : 104-113.

สายชล สัตยานุรักษ์. 2545. **ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็น
ไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. 2546. **สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์
“เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. “การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่
“ความเป็นไทย”สร้าง : The Construction of Mainstream Thought on “Thainess” and
the “Truth” Constructed by “Thainess,” ใน **ฟ้าเดียวกัน**, 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม
2548) : 40-67.

สถาบันไทยศึกษา และฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ผู้จัดงาน. 2537. **สังคมไทยในรัช
สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : เอกสารประกอบการประชุมทาง
วิชาการ เนื่องวาระครบรอบ 100 ปี พระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว วันที่ 7-9 กุมภาพันธ์ 2537 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : จุฬาฯ.

สนธิ เจริญรัฐ. 2507. **โอ้ว...อาณาจักร**. กรุงเทพฯ : แพร์พิทยา.

สนธิ เตชานันท์. 2529. **แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468)**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

สิริ เปรมจิตต์. 2516. **ชีวิตและผลงานของปรีณัฐวรรณ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา.

สิริรัตน์ ชันธิพน. 2522. **ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.
2475 จนถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

โสภา ชานะมูล. 2550. **“ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุภาพันท์ บุญสะอาด. 2517. **ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

สมเกียรติ วันทะนะ. 2527. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ : บทความประกอบการ
สัมมนาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์** : 2477-2527. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมเกียรติ วันทะนะ. 2544. **อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐศาสตร์
และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สมชัย ศรีเจริญเวช. 2532. **ความคิดทางการเมืองของกุหลาบ สายประดิษฐ์**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2523. **ความคิดทางการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณ
กิจ.

สฤษดี ธนะรัชต์, จอมพล. 2507. **ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดี ธนะรัชต์ พ.ศ.
2502-2504**, คณะรัฐมนตรีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ จอมพลสฤษดี ธนะ
รัชต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ.
2507. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. 2536. **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. (2) กต. 1.1/65. หนังสือที่ระลึกเนื่อง
ในโอกาสชดทกาลฉลองวันประสูติครบ 6 รอบของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์
ประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี วันที่ 25 ส.ค. 2506 [มี.ค. 2504 - 10 มิ.ย. 2506].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. (2) กต 2.1/335. ปาฐกถาเรื่อง
“กรรมกร” แสดงโดยพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [ม.ท.].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ, สำนักงานปลัดกระทรวง กองคลัง.
(2) กต. 2.2/80. ตั้งพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นเอกอัครราชทูตออสเตรีย และกำหนด
อัตราเงินเพิ่มโดยเฉพาะ, [10 ม.ค. - 9 ก.ย. 2490].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ. ม-ร.7 ต/4 (ไมโครฟิล์ม).
[เรื่องที่ 3 ร.7 ต.6-2 (1-6) ทูตและกงสุลไทย (อังกฤษ) (พ.ศ.2469 - พ.ศ.2474), ปีที่ 1
ทูตและกงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (26 ก.ค.2469 - 20 ส.ค.2473)].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ. ม-ร.7 ต/4 (ไมโครฟิล์ม).
เรื่องที่ 3 ร.7 ต.6-2 (1-6) ทูตและกงสุลไทย (อังกฤษ) (พ.ศ.2469 - พ.ศ.2474), ปีที่ 2
ทูตและกงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (มีตอน ม.จ. วรรณไวทยากร ออกจากราชการ) [1
ส.ค.2473 - 8 ม.ค.2474].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ทูตและกงสุลไทย. (2) สร. 0201.86/40. รายงานทูต และกงสุลไทยประจำประเทศ สหรัฐอเมริกา, [7 ต.ค. 2490-24 พ.ย. 2496].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.1/4. บทความเรื่อง Thailand 1962 ประทานนิตยสาร La Revue Francaise กรุงปารีส ดีพิมพ์, [3-15 ม.ค. 2506]. (ฉบับคำแปล)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.1/18. บทพระนิพนธ์ เรื่องวิชาชีพการทูต [ม.ท.].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.2/7. Toledo United Nations Association ขอเชิญทรงบรรยาย เรื่อง Advance of Communism in Southeast Asia, [17-23 ม.ค. 2493].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.2/11. สุนทรพจน์ ทรงแสดงที่ Foundation for Rheumatic Diseases, INC กรุง Washington, D.C. เรื่อง "The Coronation in Thailand", [6 พ.ค.-22 มิ.ย. 2493].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.3/10. พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ประวัติของการขัดแย้งระหว่างชาติ (International Conflict As a Historic Phenomenon) ทรงแสดงที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 ก.พ. 2503].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.3/13. พระดำรัส คำบรรยาย เรื่อง ระบบการเมืองที่ขัดกัน (Conflicting Political Systems) ทรงบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 พ.ค. 2503].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.3/23. พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบาย แห่งชาติ ทรงแสดง ณ วิทยาลัยการทัพบก [27 ต.ค. 2512].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.3/26. ปาฐกถา เรื่อง ประชาธิปไตยแบบไทย ทรงแสดงที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สมาคมกิจการวิเทศสัมพันธ์ และกฎหมายระหว่างประเทศ, [29 ก.ย. 2508].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ. 19.6/2. ข่าวหนังสือพิมพ์ เรื่อง สหรัฐอเมริการับรองการจัดตั้งรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม, [พ.ศ. 2491].

- อมร รัชชาสัจย์, และคณะ. 2543. **ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่าง การปกครองหลายประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2538. **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัศจรรย์พร กมุทพิสมัย. 2525. **อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุทัย หิรัญโต. 2524. **สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ฮาร์มอน, เอ็ม. เจ.. 2515. **ความคิดทางการเมืองจากเปลโตถึงปัจจุบัน**. เสน่ห์ จามริก [แปล], พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

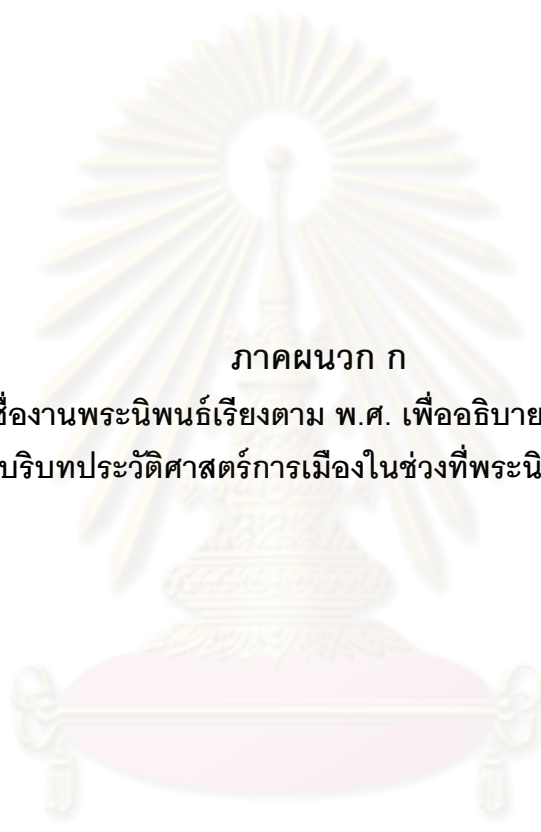
ภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict. 1991. **Imagined Communities : Reflection on the Origin and Spread of Nationalism**. 2nd ed. London : Verso.
- Cohen, Carl. 1971. **Democracy**, New York : Free Press.
- Dhani Nivat, H.H. Prince. 1969. **Collected Articles : The Journal of The Siam Society**. Bangkok : Siam Society.
- Meehan, Eugene J. 1967. **Contemporary Political Thought : A Critical Study**. Home Wood, Illinois : The Dorsey Press.
- Strauss, Leo. 1967. **What is Political Philosophy ? : A Critical Study**. Home Wood, Illinois : The Dorsey Press.
- Tully, James., edited and introduced. 1988. **Meaning and context : Quentin Skinner and his critics**. Princeton, N.J. : Princeton University.
- Wayper, C. L. 1967. **Political Thought**. London : English Universities Press.
- Weale, Albert. 1999. **Democracy**. London : Macmillan Press.
- Wright Jr., Joseph J. 1991. **The Balancing Act : A History of Modern Thailand**. Thailand : Asiabook.

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ตารางแสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. เพื่ออธิบายการสะท้อนความคิดทาง
การเมือง ตามบริบทประวัติศาสตร์การเมืองในช่วงที่พระนิพนธ์ได้รับการผลิตขึ้น

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475)	2474	ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง อยู่ในวาระที่จะมีการเฉลิมฉลองพระนครครบ 150 ปี ท่ามกลางวิกฤตศรัทธาต่อสถาบันกษัตริย์ และความตึงเครียด ของสถานการณ์ทางการเมือง และเศรษฐกิจ	พระพุทธเจ้าหลวง	บทความลงตีพิมพ์ ในวารสาร “มหาวิทยาลัย” 9(4) หน้า 361-365	เฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ อาทิ การปฏิรูปการปกครอง การดำเนินนโยบายเพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ เป็นต้น	ศาสตราจารย์ ทางอักษร ศาสตร์ที่ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย (2473-2476)

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. เพื่ออธิบายการสะท้อนความคิดทางการเมือง ตามบริบทประวัติศาสตร์การเมืองในช่วงที่พระนิพนธ์ได้รับการผลิตขึ้น

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501)	2475	เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดย “คณะราษฎร” ประชาชนส่วนใหญ่ ยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจในระบบใหม่ที่ดีพอ โดยเฉพาะเรื่อง “รัฐธรรมนูญ”	รัฐธรรมนูญ	โรงพิมพ์ไทยใหม่	ให้ความรู้เกี่ยวกับ ‘รัฐธรรมนูญ’ และการปกครองในระบบใหม่	รวบรวมจาก ปาฐกถา
			อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ	บำรุงนุกุลกิจ	ทรงร่วมอภิปราย ‘ร่างรัฐธรรมนูญ’ ฉบับถาวร โดยแสดงทัศนะที่อิงกับหลักวิชาการ	ทรงทำ นสพ. ประชาชาติ / ที่ปรึกษาของ รัฐบาล /
			อนาคตแห่งสยาม	น.ส.พ. สามัคคีสาร (วันที่ 23 ก.ย.2475)	บทความสนับสนุนการปกครองในระบบใหม่ และให้คำแนะนำแก่รัฐบาลใหม่	รัฐบาล /
	2483	มีการประกาศนโยบาย “รัฐนิยม” ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระยะแรก และ เกิดสงครามอินโดจีน ระหว่างไทย กับฝรั่งเศส ทำให้ “ลัทธิชาตินิยม” แพร่หลายมากขึ้น	ชุมนุมพระนิพนธ์ (รวบรวมบทความที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา)	สำนักงานหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ”	รวบรวมความรู้หลายด้าน ทั้งทางปรัชญา ภาษา การเมืองการปกครอง การต่างประเทศ มีลักษณะคล้ายสารานุกรม	ผู้แทนรัฐบาล ในกิจการด้าน การ ต่างประเทศ (2476-2490)
			ศัพทาทิบาย	โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร	อธิบายที่มา และความหมายของคำศัพท์ภาษาต่างประเทศ ที่นำมาใช้ในภาษาไทย	

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. ๙ (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501)	2486	ช่วงเวลาของ สงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามมหาเอเชียบูรพา, พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบก, เกิดขบวนการเสรีไทย	ไขคำและข้อวิขา	โรงพิมพ์สมรรถภาพ	รวมบทความจาก หนังสือพิมพ์ ประชาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2485-2486	ทำ นสพ. ประชาชาติ (2475-2486) / ที่ปรึกษาของ รัฐบาล / ผู้แทนรัฐบาล ในกิจการด้าน การ ต่างประเทศ (2476-2490)
			ศัพท์วิชาการต่างๆ ภาค 2	โรงพิมพ์พระจันทร์	รวมความรู้ศัพท์วิชาการต่างๆ โดยเฉพาะ ศัพท์ทางกฎหมาย และการเมือง	
	2487	จอมพล ป. ลาออก เนื่องจาก แพ้ไหวตกฎหมายในรัฐสภา	วัฒนธรรมไทย : ประวัติการทูตของไทย	ไทยพิทยา	ความสัมพันธ์ของไทย กับชาติต่างๆ กล่าวถึงญี่ปุ่น และภัยต่อเอกราชของชาติ	
	2488	ญี่ปุ่นยอมแพ้, กลุ่มเสรีไทยมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น	สยาม	วารสารแห่งสมาคม คັນวิชาประเทศไทย	วิเคราะห์ความหมาย และความเป็นมา ของคำว่า "สยาม"	
	2489	นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกฯ, เกิดกรณีสวรรคต ร.8, ความขัดแย้งทางการเมืองขยายวงกว้าง	วิเทโศบายของสยาม	โรงพิมพ์บรรณกิจ	กล่าวถึง การดำเนินนโยบายต่างประเทศของสยามตั้งแต่ยุคอดีต ตลอดจนในสมัยระบอบเก่า แสดงให้เห็นวิธีการดำรงรักษาชาติ โดยอาศัยวิเทโศบายต่างๆ	

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. ๙ (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501)	2493	จอมพล ป. กลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้ง ภายหลังกองรัฐประหาร 2490	ศัพท์สนธิสัญญาและการเมือง	วีระพาณิชย์	ศัพท์ทางการเมือง ที่ทรงบัญญัติขึ้นใช้แทนคำในภาษาอังกฤษ โดยให้คำอธิบายอย่างละเอียด	พิมพ์ครั้งที่ 2 / เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำ USA (2490-2495)
	2497	การปกครองโดย รัฐบาลเผด็จการ ของ จอมพล ป., ลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มมีอิทธิพล	ความมั่นคงร่วมกัน	สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย	ปาฐกถาเกี่ยวกับ วิธีการสร้างความมั่นคงร่วมกัน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งในระดับชาติ และนานาชาติ	แสดงเมื่อ 27 ก.พ. 2497
	2498 / 1955	รัฐบาลสมัยจอมพล ป., เริ่มมีนโยบายต่างประเทศ ที่ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา และโลกตะวันตกมากขึ้น, โลกอยู่ในยุคสงครามเย็น (1945-1991)	Thailand Today	อาทิ วารสารสราญรมย์ (ฉบับภาษาอังกฤษ), นิตยสาร La Revue Francaise ของประเทศฝรั่งเศส	เป็นงานพระนิพนธ์ ที่ผลิตอย่างต่อเนื่อง เพื่อตีพิมพ์ให้ความรู้ เกี่ยวกับประเทศไทย ในแต่ละปีที่ผ่านมา อาทิ Thailand 1962 เป็นต้น โดยทรงพระนิพนธ์ตามคำขอของนิตยสารต่างประเทศ เช่น La Revue Francaise	ช่วงนี้ทรงดำรงตำแหน่งรมต. ต่างประเทศ (2495-2500)

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. ๙ (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจกนั้น (พ.ศ. 2501-2519)	2501	ระยะเปลี่ยนผ่าน จากสมัย จอมพล ป. มายังสมัย จอม พลสฤษดิ์	ประวัติการทูตของ ไทย	โรงพิมพ์พระจันทร์	ประวัติความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยกับชาติ ต่างๆ อาทิ ญี่ปุ่น และชาติต่างๆ ในยุโรป	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2487
	2503	รัฐบาลสมัย จอมพลสฤษดิ์, ปกครองแบบเผด็จการ, เน้น นโยบาย การต่อต้านลัทธิ คอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง และ มีความสัมพันธ์ ที่ใกล้ชิดกับ สหรัฐอเมริกา และโลกเสรี ทั้ง ทางการเมือง และเศรษฐกิจ	บทบาททางการเมือง ของเลขาธิการ สหประชาชาติ	วารสารสราญรมย์ (10 ก.พ. 2503)	กล่าวถึงบทบาทของเลขาธิการ สหประชาชาติที่ ขยายวงมากขึ้น นับแต่อดีตที่ผ่านมา แสดงให้ เห็น บทบาทของสหประชาชาติต่อการเมืองไทย	ดำรงตำแหน่ง รองนายกฯ (2502-2513)
			ความสัมพันธ์ ระหว่างสงครามทาง การเมืองกับสงคราม จิตวิทยา	วารสารรัฐสภาภิรักษ์ (เม.ย. 2503)	กล่าวถึงการนำหลักจิตวิทยา และการโฆษณา ชวนเชื่อ มาใช้ในการทำสงคราม แสดงให้เห็น การตระหนัก ถึงภัยจากอิทธิพลคอมมิวนิสต์ใน ประเทศไทย ผ่านสงครามจิตวิทยา	

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจกนั้น (พ.ศ. 2501-2519)	2504	เป็นช่วงที่ประเทศ ไม่มีระบบ รัฐสภา และพรรคการเมือง (พ.ศ. 2501-2511), มีการตั้ง สภาว่าง รธน. ขึ้นทำหน้าที่เป็น ทั้งสภานิติบัญญัติ และร่าง รธน. (2502-2511), นายกฯ มี	ภาษา วรรณคดี วิทยาการ	ก้าวหน้า	รวมความรู้เรื่องภาษาศาสตร์ วรรณคดี และ การเมือง	
	2505	อำนาจเบ็ดเสร็จ	วิทยาศาสตร์	แพร่พิทยา	รวมศัพท์บัญญัติในภาษาไทย หลายสาขา	
	2506	จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม จอมพลถนอม ขึ้นมาดำรง ตำแหน่งนายกฯ แทน	วิทยาศาสตร์	แพร่พิทยา	รวมบทความจาก นสพ. ประชาชาติ	
			ประวัติการขัดแย้ง ระหว่างชาติ	วารสารรัฐสารวิรัช (ม.ค. 2506)	ประวัติการเกิดรัฐชาติ และความขัดแย้ง ระหว่างชาติต่างๆ รวมทั้งการระงับความ ขัดแย้ง ในโลกยุคสงครามเย็น	เดิมเป็น ปาฐกถาเมื่อ พ.ศ. 2503
	2507		ความเป็นจริงใน วิเทศาบาย	วารสารสราญรมย์ (10 ก.พ. 2507)	อธิบายข้อดี จากคำแถลงนโยบายของ รัฐบาลจอมพลถนอม	

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. ๙ (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจกนั้น (พ.ศ. 2501-2519)	2508	รัฐบาลยุค จอมพลถนอม ดำเนินนโยบายหลายประการ สืบเนื่องจาก ยุคจอมพลสฤษดิ์ ที่ได้วางรากฐานไว้	กิจการหนังสือพิมพ์ใน ประเทศไทย	หนังสือพิมพ์ “พิมพ์ไทย” (แบ่งพิมพ์เป็น ตอนๆ)	ให้ความรู้จากประสบการณ์ ของการ ประกอบวิชาชีพ “นักหนังสือพิมพ์” โดย ทรงกล่าวถึงหลักการ และจรรยาบรรณ ของวิชาชีพนี้ ให้เป็นหลักปฏิบัติ	ทรงดำรง ตำแหน่ง อธิการบดี มธ.
			ประชาธิปไตยแบบไทย	เอกสารปาฐกถา (ขั้นต้น)	คำอธิบายเกี่ยวกับแนวคิด “ประชาธิปไตย แบบไทย” สมัยจอมพลสฤษดิ์	(2508-2514)
	2509		ศัพท์ทางการเมืองและ การทูต	กรมสารบรรณทหาร อากาศ	ศัพท์ทางการเมือง และการทูตที่ทรง บัญญัติใหม่ อธิบายความเหมาะสมของ การเลือกใช้คำ (พิมพ์อีกครั้งในปีถัดมา ร่วมกับการดำเนินสงครามทางการเมือง)	ที่ระลึกงาน ศพของ ม.จ. รังษิยากร
			ปาฐกถาเรื่องภาษาไทย และสยามพากย์	คุรุสภา	รวมเล่มปาฐกถาเกี่ยวกับ ภาษาไทย และ สยามพากย์ ที่ทรงแสดงไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา	

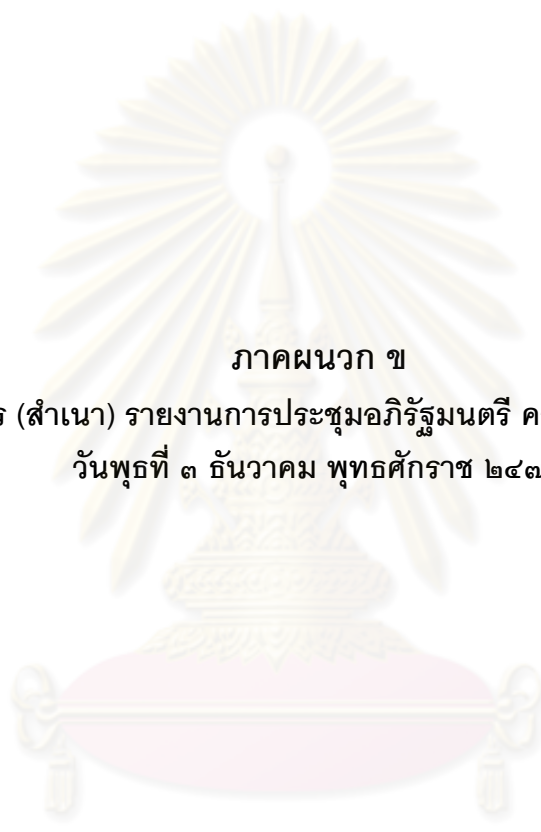
ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ.๙ (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากรัฐ (พ.ศ. 2501-2519)	2510	- ประกาศใช้ รธน. ฉบับใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2511 - หลังการเลือกตั้งปีถัดมา เกิด	วัฒนธรรมปฏิบัติของจีน แดง	วารสารสราญรมย์ (10 ก.พ. 2510)	อธิบายแนวคิด ของลัทธิเหมาเซตุง ที่มีอิทธิพล ต่อการปฏิวัติวัฒนธรรมจีน และต่อขบวนการ คอมมิวนิสต์สากล อันเป็นการเรียนรู้ฝ่าย คอมมิวนิสต์ แบบรู้เขารู้เรา	
	2511	ปัญหาขัดแย้งในสภา จอมพล ถนอมจึงทำรัฐประหาร พ.ศ. 2514 และปกครองโดย “สภามบริหาร แห่งชาติ” - ในยุคนี้ การเมืองภาคประชาชน เริ่มมีบทบาท โดยเฉพาะ ในกลุ่ม นักศึกษา เมื่อรัฐบาลส่อการทุจริต	ปัญหาที่ประเทศไทย เผชิญอยู่ในวงการเมือง ระหว่างประเทศ	วารสารรัฐสภาภิรักษ์ (ม.ค. 2511)	ปัญหาของประเทศไทย ในด้านการต่างประเทศ และปัญหาความสัมพันธ์ กับองค์การระหว่าง ประเทศต่างๆ	ทรงเข้าร่วมใน การร่าง รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2511
			การเงินในการหาเสียง เลือกตั้ง	วารสารสราญรมย์ (10 ก.พ. 2511)	ทรงสนับสนุนการบริจาคเงิน ให้แก่พรรค การเมือง เพื่อใช้ในการหาเสียง แต่พรรค การเมือง จะต้องสร้างศรัทธา ในด้านความ ซื่อตรง ให้ประจักษ์แก่สายตาประชาชนเสียก่อน	
	2516	จึงร่วมกันเดินขบวนประท้วง และ รัฐบาลก็สิ้นสุดลง ด้วยเหตุการณ์ นองเลือด เมื่อวันที่ 14 ต.ค. 2516	บัญญัติศัพท์	สมาคมสังคมนิยม แห่งประเทศไทย	ประมวลศัพท์บัญญัติ ที่ทรงร่วมคิดขึ้นใช้ เพิ่มเติม เพื่อการผลิตงานทางวิชาการ	นายก ราชบัณฑิตยสถาน (2516-2518) และประธาน สมช.

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. ๑ (ต่อ)

ยุค	ปี พ.ศ. และบริบทประวัติศาสตร์		รายชื่องานพระนิพนธ์		สาระสังเขปงานพระนิพนธ์	หมายเหตุ
	พ.ศ.	บริบทประวัติศาสตร์ ทางการเมือง	รายชื่อ	สำนักพิมพ์ หรือ ผู้จัดพิมพ์		
สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจกนั้น (พ.ศ. 2501-2519)	2519	ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ดำรงตำแหน่งนายกฯ มีการตั้งสมัชชาแห่งชาติเพื่อร่าง รธน. พ.ศ 2517 จากนั้นมีการเปลี่ยนรัฐบาล และเกิดความวุ่นวายทางการเมืองบ่อยครั้ง และท้ายที่สุดเกิดเหตุจลาจล ที่ ม.ธรรมศาสตร์ เมื่อ 6 ต.ค. 2519 เป็นโอกาสให้ พล.ร.อ.สังัด ชะลออยู่ ทำรัฐประหาร และแต่งตั้ง นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกฯ	ปกิณกะ และพระนิพนธ์อื่นๆ ที่ รวบรวมขึ้นเป็นที่ระลึก ในการพระศพ	ไทยวัฒนาพานิช	รวบรวมพระนิพนธ์ต่างๆ ทั้งภาษาไทย และต่างประเทศ เช่น ประชาธิปไตยแบบ ไทย สดุตีวีรชน วรรณคดีบริสุทธิ์	สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2519

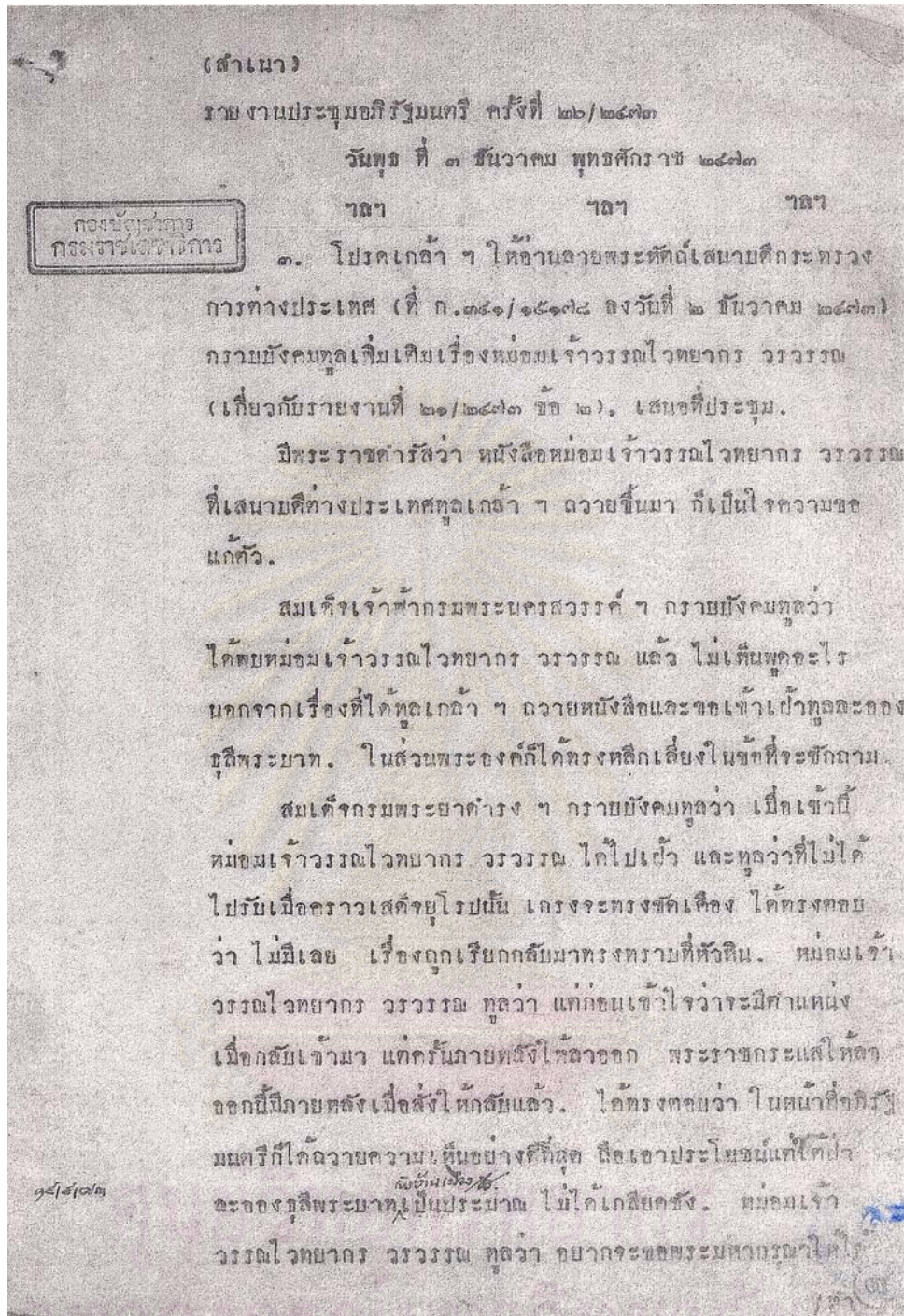
ตารางที่ 1 แสดงรายชื่องานพระนิพนธ์เรียงตาม พ.ศ. ๙ (ต่อ)

ภาคผนวก ข

เอกสาร (สำเนา) รายงานการประชุมอธิการบดี ครั้งที่ ๒๒/๒๕๗๓
วันพุธที่ ๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๗๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : หจช. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงการต่างประเทศ. มร. 7 ต/4, ทูตและกงสุลสยามประจำ กรุงลอนดอน (มีตอน ม.จ. วรณไวทยากร ออกจากราชการ). [1 ส.ค. 2473 – 8 ม.ค. 2474]

ภาพที่ 1 ภาพสแกนสำเนาเอกสารการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๔๗๓ (แผ่นที่ 1)

กองบัญชาการ
กรมราชเลขาธิ์การ

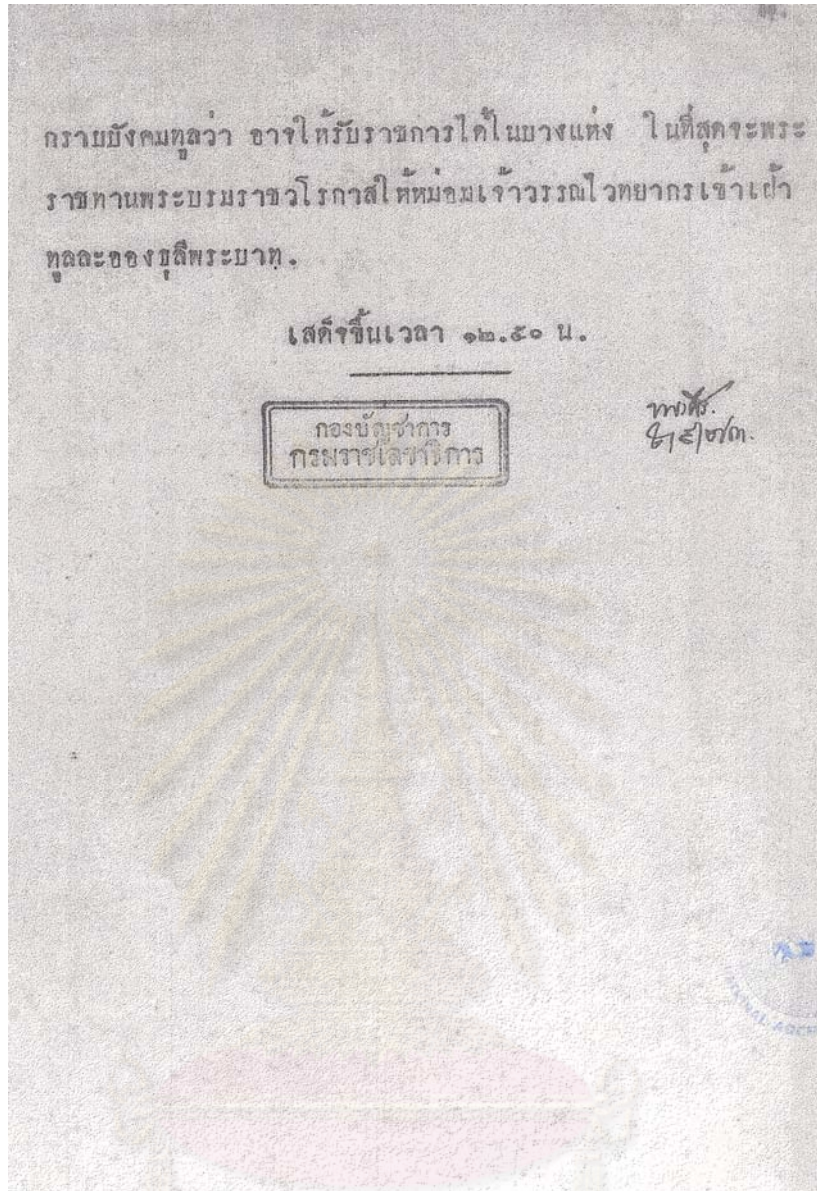
ทำงานแก่ตัวต่อไป แม้แต่เพียงตำแหน่งต่ำ ๆ จะทรงช่วยไต่หรือไม่
ไต่ทรงตอบว่า ไม่ได้. หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ไต่ทูล
ตามพระดำริเป็นส่วนพระองค์ ไต่ทรงทกลงว่า ถ้าเป็นพระองค์ทรง
เห็นควรลาออก แล้วแต่งงานทันที ทำปึกก็ยังมีผลอีก อีกข้อ ๑ เป็น
ยังไม่ทรงเข้าพระทัยที่เหตุไรหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ
จะมารับตำแหน่งต่ำ ๆ ถ้าเป็นพระองค์เมื่อทรงเห็นว่าขาด self
^{อันในศักดิ์(ราชวงศ์)}
respect แล้วจะคู่หน้าคนอื่นอย่างไร. หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร
วรวรรณ จึงขบายความจริงลกลมาว่า ถูกแล้ว แต่เพราะไม่มี
กำลังที่จะประคองการงานอย่างอื่น นอกจากหว่าราชการ ไต่ทรง
ตอบว่า การงานหน้าอื่นไม่มีอะไรทำกัน เว้นเสียแต่จะไปหาฝึก
วิชา เช่น วิชาคนตาย ทรงเห็นว่าหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ก็เป็น
ผู้มีทุน คือความรู้ ย่อมมีโอกาสอยู่ ไม่ตายเลย.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎพระนครสวรรค์ ฯ กราบบังคมทูลว่า มี
^{คนเลวๆ มาเที่ยวจับ}
canvassing บาง ไต่มีหนังสือพิมพ์ลง และ ~~จะ~~ เสอฐ เบซิด
ทอมสัน มีคนนั่งลึกลงมาทูลว่า สืบนิยามชาตินิยมหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร
วรวรรณ ไต่รับสั่งถามหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ๆ ก็
ว่าไต่พบกับ เสอฐ เบซิด ทอมสัน.

มีพระราชดำริว่า ^{คนมักจะพูดกันว่า} ~~พระราชดำริชกโคว~~ เรื่องส่วนตัวความ
ธรรมดาไม่เกี่ยวกับราชการ แต่เรื่องส่วนตัวของหม่อมเจ้าวรรณ
ไวทยากร วรวรรณ ก็เกี่ยวกับราชการมาก แต่งงานแล้วก็ไม่ทรง
^{ยอมกับ} admit ^{ในตำแหน่งของ} ที่จะไต่ทำงาน. สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎพระนครสวรรค์ ฯ
/กราบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2 ภาพสแกนสำเนาเอกสารการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๔๗๓ (แผ่นที่ 2)

ภาพที่ 3 ภาพสแกนสำเนาเอกสารการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๔๗๓ (แผ่นที่ 3)

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

บัญชีรายพระนามเจ้านายเรียงลำดับตามกฎมณเฑียรบาล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายพระนามเจ้านายเรียงลำดับตามกษัตริย์ราชบัลลังก์

โดยกระทรวงวังเป็นผู้จัดทำขึ้น และสมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ลงพระนามว่า "ถูกต้อง" มีรายพระนามดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์
๒. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล
๓. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช
๔. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
๕. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร
๖. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร
๗. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
๘. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร
๙. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการ
๑๐. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
๑๑. หม่อมเจ้าอมรสมานลักษณ์
๑๒. หม่อมเจ้านักขัตมงคล
๑๓. หม่อมเจ้าจรูญกิติคุณ
๑๔. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติติบตี
๑๕. หม่อมเจ้ากัลยาณวงศ์ ประวีตร
๑๖. หม่อมเจ้าจิตรปรีดี
๑๗. หม่อมเจ้าวิกรมสุรสีห์
๑๘. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช
๑๙. หม่อมเจ้าประสพศรีจิระประวัติ
๒๐. หม่อมเจ้านันทนาถ
๒๑. หม่อมเจ้าจรูญจิรพันธุ์
๒๒. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์
๒๓. พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา

อ้างอิงข้อมูลจาก : <http://www.bloggang.com/viewblog.php?id=roybilan&date=04-07-2006&group=1&gblog=15> (วันที่ 9 มีนาคม 2553 เวลา 21.09 น.)

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายเกียรติ กล่อมดี เกิดวันเสาร์ที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2527 ที่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จากนั้นย้ายตามครอบครัวมาตั้งรกรากที่ เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2536

พ.ศ.2544 สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่ โรงเรียนดอนเมืองทหารอากาศบำรุง จากนั้นเข้าศึกษาระดับปริญญาตรี ทางด้านภูมิศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ สำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2548

เข้าศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการปกครอง ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2549 และสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2553 โดยใช้เวลาในการศึกษา 4 ปี

ความใฝ่ฝันสูงสุดของชีวิตคือ เป็นนักวิชาการทางประวัติศาสตร์การเมือง ผู้ผลิตงานเขียน และงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและการเมือง โดยการศึกษาบทเรียนจากอดีต เพื่อรับใช้ ปัจจุบัน และอนาคต

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย